

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЧАДЮК МАРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 81'367.6'42:070.431-049.2(043.3/.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

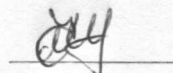
ДИСКУРСИВНІ СТРАТЕГІЇ ЛЕГІТИМАЦІЇ ТА ДЕЛЕГІТИМАЦІЇ
В НОВИННИХ ТЕКСТАХ

Спеціальність — 035 «Філологія»

Галузь знань — 03 «Гуманітарні науки»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело

 Чадюк М.О.

Науковий керівник
Кобченко Наталя Віталіївна,
доктор філологічних наук, доцент

Київ — 2023

АНОТАЦІЯ

Чадюк М. О. Дискурсивні стратегії легітимації та делегітимації в новинних текстах. — Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 «Філологія». — Національний університет «Києво-Могилянська академія», Київ, 2023.

Дисертаційну роботу присвячено дослідженню дискурсивних стратегій і тактик легітимації та делегітимації, з'ясуванню їхніх лінгвістичних маркерів, способів реалізації в онлайн-новинах, а також прийомів, використаних для посилення й послаблення їхньої дії.

Онлайн-новини є популярним джерелом інформації, і, як засвідчують опитування, значна частина користувачів вважає наведену в них інформацію об'єктивною. Водночас процес перетворення фактів про ситуацію на виклад подій (медіація) передбачає низку рішень автора, що ґрунтуються на його переконаннях і цінностях. Тож навіть медіатекст інформативного жанру є інтерпретацією, наративом, а не безстороннім висвітленням події, і засадничу роль у цьому процесі відіграє (де)легітимація, тобто репрезентація вчинків як (не)правильних. Попри провідну роль (де)легітимації для потрактування подій і потенційну впливовість для формування поглядів аудиторії, в українському мовознавстві ця тема тільки недавно стала предметом наукових зацікавлень. Західні студії присвячують їй більше уваги, проте в них теж досі є неусталеність у потрактуванні цього феномена, класифікації стратегій і тактик. До того ж нерідко приклади (де)легітимації розглядають окремо, не враховуючи те, як на них впливають відомості, що наведені раніше чи пізніше в тексті. Потреба з'ясувати способи й засоби, характерні для стратегій і тактик (де)легітимації на матеріалі української мови, встановити специфіку її реалізації в новинах і взаємодію з іншими використаними в текстах прийомами зумовлює актуальність дослідження. Посилює її невисокий рівень медіаграмотності суспільства.

За допомогою комплексу підходів (системний, лінгвопрагматичний, критичний) та загальнонаукових і лінгвістичних методів (аналіз, синтез, індукція, класифікація, описовий, прагматичний методи, порівняльний, функційно-стилістичний, критичний аналіз тексту; елементи дискурс-аналізу, компонентного та жанрового аналізу) було опрацьовано джерельну базу дослідження. Її становлять групи текстів (від 12 до 20), що присвячені 120 резонансним новинам за період червень 2020 — травень 2021 року, опублікованим на 20 найбільш відвідуваних сайтах суспільно-політичної тематики.

Аналіз фактичного матеріалу дав змогу уточнити типологію тактик (де)легітимації Т. ван Левена, на яку спираємося в цьому дослідженні, й класифікувати їх за способом звернення до цінностей: а) «дія — авторитет — цінності»; б) «дія1 — дія2 — цінності»; в) «дія — характеристика — цінності»; г) «дія — цінності». Також було виокремлено п'ять моделей «дія — природність», до якої зараховуємо стратегію натуралізації.

Перша модель, коли до цінностей звертаються за посередництва авторитету, об'єднує тактики звернення до персонального авторитету, авторитету експертів, лідерів думок, більшості (які об'єднуємо в категорію *суб'єктного авторитету* з огляду на специфіку їх функціонування в реченні), імперсонального авторитету й авторитету традиції, які зараховуємо до категорії *узвичаєного авторитету*. Як вияв тактики персонального авторитету, яка ґрунтується на статусі, потрактуємо апелювання в новинах до авторитету впливових держав й організацій; з огляду на це уточнення пропонуємо на позначення цієї тактики термін *позиційний авторитет*.

З'ясовано, що (де)легітимацію зверненням до суб'єктного авторитету реалізують двома способами. Перший з них виокремлюємо за Т. ван Левеном і підсумовуємо в принципі «потрібно (не) вчиняти в певний спосіб, бо так вважає суб'єктний авторитет». Другий з'ясовано завдяки аналізу фактичного матеріалу; його реалізують за схемою «певна дія (не)правильна, тому що суб'єктний авторитет (не) схвалив цю дію». Виокремлюємо кілька способів вербалізації

несхвалення, як-от критика, протест, висміювання тощо. У випадку звернення до узвичаєного авторитету способом (де)легітимації є принцип «певна дія (не)правильна, бо (не) відповідає узвичаєному авторитету».

Модель «дія1 — дія2 — цінності» характерна для тактик дефініції, аналогії, засобу, звернення до мети, наведення результату, ефекту, які передбачають (де)легітимацію однієї дії за допомогою іншої, (не)правильної. Встановлено, що низка з них є синонімійними, наприклад, тактики наведення результату й ефекту (різняться наявністю / відсутністю в реченні вказівки на діяча). Синонімійними є й тактики засобу та звернення до мети, які апелюють до наміру. Водночас у першому випадку схемою реалізації делегітимації є «здійснення чогось слугує для здійснення чогось іншого», яку втілюють за допомогою дієслів *дозволити, допомогти, могли*, словосполучення *дати змогу / можливість* тощо. За допомогою тактики дефініції, яку реалізують прямим і опосередкованим способом, мовці потрактовують певний вчинок в термінах (не)правильної діяльності. Основними прийомами тактики аналогії є порівняння й історична аналогія, завдяки якій позитивні / негативні характеристики дії в минулому проєктують на подібну сучасну дію.

Модель «дія — характеристика — цінності» є підґрунтям тактики оцінки, (де)легітимацію якою реалізують через надання певній дії характеристики за допомогою прикметників або прислівників. Маркери цієї тактики розподіляємо на кілька груп залежно від значення: важливість, демократичність, державність, дозволеність, правдивість, раціональність, результативність.

Четверта модель, «дія — цінності», притаманна тактиці абстракції, яка передбачає референцію дії висловами, що пов'язують її з цінностями чи їх порушенням. У новинах ця тактика трапляється найчастіше й реалізується двома способами: 1) прямим — коли дію (де)легітимують дієслова / віддієслівні іменники; 2) опосередкованим — коли дію (де)легітимує словосполучення, а не окреме слово. Тож усі мовні засоби, що є її маркерами, поділяємо на три групи: 1) слова, семантика яких містить вказівку на (не)правильність дії; 2) словосполучення, що репрезентують дію як правильну; 3) словосполучення,

які представляють дію як неправильну. Зараховуємо до цієї тактики й мовні одиниці на позначення учасників події.

Згідно з п'ятою моделлю, яка характерна для стратегії натуралізації, мовці не апелюють до цінностей, а радше замінюють їх «природним ладом», презентуючи власні дії як звичні. Аналіз фактичного матеріалу засвідчив, що ця стратегія може реалізуватися не тільки тактикою оцінки, поясненням і дефініцією, як вважає Т. ван Левен, а й тактиками абстракції, аналогії, звернення до мети.

Речення / частина складного речення, що містить (де)легітимацію дії, може виконувати в тексті кілька функцій: 1) (де)легітимувати дію безпосередньо; 2) уможливлювати іншу (де)легітимацію, надаючи характеристику *(не)правильний* компоненту, що входить до складу іншої частини складного речення (рідше — того ж речення); 3) послаблювати / посилювати іншу (де)легітимацію, підважуючи / підтверджуючи критику чи обґрунтованість певного вчинку.

Для послаблення делегітимації застосовують три стратегії:

1. *Репрезентація джерела критики як необ'єктивного.* По-перше, з цією метою критика репрезентують як упередженого, застосовуючи для цього тактики абстракції, дефініції, аналогії, оцінки. По-друге, дії опонента можуть зобразити як неприйнятні за допомогою тактик абстракції, дефініції, пояснення, звернення до мети, а також комунікативної імплікатури.

2. *Репрезентація звинувачень як несправедливих.* У цьому випадку критику або заперечують, або дискредитують. Другий спосіб реалізують за допомогою: а) тактик абстракції, оцінки, дефініції, засобу, аналогії, наведення ефекту; б) категоризації; в) імплікатур; г) репрезентації дорікань як сумнівних.

3. *Зміна репрезентації об'єкта критики та його дії.* Для того щоб змінити представлення тих, кого критикують, їх зображають як чесних громадян, знімають з них відповідальність за суперечливі дії, наводять їхні правомірні вчинки. Модифікувати можуть і представлення амбівалентних

вчинків; для цього застосовують: 1) зміну їх потрактування; 2) конструкцію «так, але»; 3) применшення тривалості / шкідливості вчинку.

Послаблення легітимації в новинах реалізують двома стратегіями: репрезентацією джерела інформації як необ'єктивного (за допомогою тактик оцінки й абстракції) та зміною представлення дії, яку обґрунтовують. Другу стратегію реалізують завдяки: 1) зображенню дії як неправильної (за допомогою тактик дефініції, абстракції); 2) спростуванню підґрунтя легітимації (реалізують тактиками дефініції, абстракції, оцінки, риторичними питаннями, прийменниково-іменниковою конструкцією *під приводом*); 3) представленню легітимації як сумнівної; 4) конструкції «так, але».

Для посилення (де)легітимації застосовують низку способів: 1) наводять кілька коментарів, авторських уточнень, що репрезентують певну дію як (не)правильну; 2) представляють осіб, які стверджують про (не)справедливість дії, як тих, хто варті довіри. До того ж для посилення делегітимації модифікують представлення звинувачень; це здійснюють за допомогою імплікатур, тактик дефініції, аналогії, наведення доказів звинувачень, деталізації, масштабування наслідків суперечливої дії. А для посилення легітимації певну дію зображають як необхідну, масштабують її позитивні наслідки, вказують на перешкоди, попри які її було реалізовано.

У дослідженні вперше: визначено засоби реалізації (де)легітимації на матеріалі української мови; сформовано класифікацію тактик (де)легітимації залежно від способу звернення до цінностей; виокремлено низку прийомів (де)легітимації, зокрема, (не)схвалення суб'єктивним авторитетом, історичну аналогію, натуралізацію метою, абстракцією, аналогією та ін., і кілька способів (де)легітимації — прямий і опосередкований; схарактеризовано роль тактик (де)легітимації для послаблення й посилення критики чи обґрунтованості дії в новинному тексті.

Результати дослідження можуть бути використані в курсах з медіалінгвістики, комунікативної лінгвістики, прагматики, критичного дискурсу-аналізу, а також посібниках, програмах з медіаграмотності.

Ключові слова: дискурс, медійний дискурс, новини, лінгвопрагматика, дискурсивні (комунікативні) стратегії, дискурсивні (комунікативні) тактики, лінгвістичний вплив (маніпуляція / сугестія), легітимація, контекст, наратив, семантика, мовні засоби, маркована лексика, прикметник, займенникове слово.

ABSTRACT

Chadiuk M. O. Discursive strategies of legitimation and delegitimation in news texts. — Dissertation, manuscript.

Dissertation for the Doctor of Philosophy degree in the specialty 035 «Philology». — National University of Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv, 2023.

The dissertation investigates discursive strategies and tactics of legitimation and delegitimation, their linguistic markers, ways of implementation in online news, and techniques used to strengthen and weaken their effect.

Online news is a popular source of information, which, according to surveys, is considered by many Ukrainian users as objective. However, transforming facts about the situation into an account of events, i.e., mediation, involves the authors' decisions based on their beliefs and values. Therefore, news text is an interpretation, a narrative, not an impartial coverage of an event, and (de)legitimation, i.e., the representation of actions as (in)correct, plays a fundamental role in it. Despite its potential influence on forming the audience's views, this topic has only recently become the subject of research in Ukrainian linguistics. Foreign studies focus more on (de)legitimation, but there is still no consistency in its interpretation and classification of strategies and tactics. In addition, studies often analyze (de)legitimation without deeply considering how it is influenced by information given earlier or later in the text. Thus, the need to investigate the means of discursive tactics of (de)legitimation used in the Ukrainian language and to discover the specificity of its application, e.g., interaction with other techniques, in the news determines the study's relevance, which is strengthened by the society's low level of media literacy.

The research is based on a complex of approaches (systemic, lingua-pragmatic, critical) and methods (analysis, synthesis, induction, classification, descriptive, pragmatic methods, comparative, functional-stylistic, and critical text analysis; elements of discourse analysis, component, and genre analysis) and draws on van Leeuwen's classification of (de)legitimation strategies. The analyzed data comprises groups of texts (from 12 to 20 news articles in each) about 120 highly discussed news during June 2020 — May 2021, published on the 20 most visited websites.

Analysis of news articles enables us to classify (de)legitimation tactics into several models according to how they appeal to values:

- "action — authority — values";
- "action1 — action2 — values";
- "action — characteristic — values";
- "action — values".

We also distinguish the fifth model, "action — natural order," which includes the naturalization strategy.

The first model comprises tactics that appeal to values through reference to authority. We classify them due to their role in the sentence, means, and methods of legitimation into the categories of *subject authority* (tactics of personal authority, expert authority, role model authority, and the authority of conformity) and *established authority* (tactics of impersonal authority and the authority of tradition). Reference to the authority of influential states and organizations falls into the tactic of personal authority based on status. Given this clarification, we suggest the term *positional authority* for its designation.

(De)legitimation by appealing to subject authority is implemented in two ways. The first draws on van Leeuwen's study and is summarized in the principle that "It is necessary (not) to act in a certain way because the subject authority suppose so." Analysis of news articles allowed us to discover another way of (de)legitimation, based on the principle "A certain action is (in)correct, because the subject authority (did not) approve this action." We distinguish several ways of verbalizing

disapproval, e.g., criticism, protest, and ridicule. As for established authority, the way of (de)legitimation commonly used in the news is reflected in principle, "A certain action is (in)correct because it (does not) correspond to the laws, rules, or tradition."

The "action1 — action2 — values" model entails the tactics of definition, analogy, goal orientation, means orientation, result orientation, and effect orientation and involves the (de)legitimation of one action with the help of another, (in)correct one. Some of these tactics are synonymous, for example, the tactics of result and effect orientation (differing in the presence/absence of the subject in the sentence). Similarly, goal and means orientation differ only in the fact that in the latter case, the principle of delegitimization is "doing something serves to achieve something else," which is implemented with the help of verbs *to allow*, *help*, *enable*, phrase *to give opportunity*, and other linguistic means. With the help of a definition tactic, which can be implemented directly and indirectly, speakers interpret a certain action in terms of (in)correct activity. Analogy tactic entails comparison and historical analogy, used to project the positive/negative characteristics of an action in the past onto a similar current action.

The model "action — characteristic — values" constitutes the core of the evaluation tactic, which (de)legitimizes through characterizing actions with the help of adjectives or adverbs. We classify the markers of this tactic into several groups depending on the meaning: importance, democracy, statehood, permissibility, truthfulness, rationality, and effectiveness.

The fourth model, "action — values," lays the foundation for the abstraction tactic, which involves referencing the action as (in)correct one. In the news, this tactic occurs most often and is implemented in two ways:

- direct — when the action is (de)legitimized by verbs/nouns;
- indirect — when the action is (de)legitimized by a phrase, not a single word.

Consequently, we divide all linguistic means that are markers of abstraction into (a) words whose meaning indicates the (in)correctness of an action; (b) phrases representing the action as correct; and (c) phrases representing an action as wrong. This tactic also includes linguistic means used to refer to participants of events.

According to the fifth model, typical for a naturalization strategy, speakers do not appeal to values but instead replace them with the "natural order," presenting their actions as natural and usual. The analysis of the news articles proves that this strategy can be implemented not only by the tactics of evaluation, explanation, and definition, as van Leeuwen states, but also by the tactics of abstraction, analogy, and goal orientation.

A sentence/clause containing (de)legitimation of an action can (a) (de)legitimate the action directly; (b) enable other (de)legitimation by characterizing the component of a clause or, rarely, the same sentence as (in)correct; and (c) weaken/strengthen other (de)legitimation, undermining/confirming the criticism or validity of a particular action.

Three strategies are used to weaken delegitimization:

- *Representing the source of criticism as biased.* First, for this purpose, the critic is represented as prejudiced, using the tactics of abstraction, definition, analogy, and evaluation. Second, the opponent's actions can be portrayed as unacceptable using the tactics of abstraction, definition, explanation, goal orientation, and conversational implicature.

- *Representing the accusations as unfair.* Criticism can be either denied or discredited. In the latter case, speakers use (a) tactics of abstraction, evaluation, definition, means and effect orientation, analogy; (b) categorization; (c) implicature; and (d) representations of reproaches as doubtful.

- *Changing the representation of those who are criticized and their actions.* In order to undermine accusations, speakers shift the responsibility for controversial actions and describe those who are criticized as honest citizens. Representations of ambivalent acts can also be modified by using (a) a change in the interpretation of events; (b) the "yes, but" figure; and (c) downplaying the duration/harmfulness of the action.

Weakening of legitimation in the news is achieved by representing the source of information as biased (using evaluation and abstraction tactics) and changing the representation of the justified action. In the latter case, speakers use (a) depicting the

action as wrong (using the tactics of definition and abstraction); (b) refuting legitimation basis (rhetorical questions, tactics of definition, abstraction, and evaluation); (c) presenting the legitimacy as dubious; and (d) using "yes, but" figure.

Methods used to strengthen (de)legitimation entail (a) giving several comments and author's clarifications that describe an action as (in)correct; (b) representing people who claim the (un)fairness of the action as trustworthy. In addition, to strengthen delegitimization, speakers modify the presentation of accusations with the help of implicature, providing evidence of accusations, additional details, exaggerating the consequences of a controversial action, and using tactics of definition and analogy. In order to strengthen legitimation, a speaker can portray an action as necessary, overstate its positive consequences, and mention the obstacles despite which it was implemented.

So, the novelty of the research is in (a) investigating means of (de)legitimation in the Ukrainian language; (b) identifying some techniques of (de)legitimation, e.g., historical analogy, (dis)approval by the subject authority, naturalization by purpose, abstraction, analogy, and a few ways of (de)legitimation, e.g., direct and indirect; (c) forming a classification of (de)legitimation tactics due to the ways of reference to values; and (d) characterizing the role of (de)legitimation tactics in weakening and strengthening criticism or the validity of the action in the news text.

The research results can be applied in courses on media linguistics, communicative linguistics, pragmatics, and critical discourse analysis, as well as manuals and media literacy programs.

Keywords: discourse, media discourse, news, linguistic pragmatics, discursive (communicative) strategies, discursive (communicative) tactics, linguistic influence (manipulation / suggestion), legitimation, context, narrative, semantics, language means (verbal indicators), marked vocabulary, adjective, pronoun.

Список публікацій здобувача

Праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Чадюк, М. (2020). Лінгвістичні прийоми легітимації у ЗМІ. *Мова: класичне — модерне — постмодерне*, 6, 69—91. <https://doi.org/10.18523/lcmp2522-9281.2020.6.69-91>
2. Чадюк, М. (2021). Типи дієслів-маркерів пресупозицій. *Лінгвістичні студії*, 41, 113—122. <https://doi.org/10.31558/1815-3070.2021.41.11>
3. Чадюк, М. (2022). Різновиди та маркери (де)легітимації аналогією в новинах. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*, 3(98), 192—206. [https://doi.org/10.35433/philology.3\(98\).2022.192-206](https://doi.org/10.35433/philology.3(98).2022.192-206)
4. Чадюк, М. (2023). Легітимація натуралізацією в новинах: механізм, прийоми та мовні засоби. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*, 46, 128—146. <https://doi.org/10.17721/APULTP.2023.46.128-146>

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Чадюк, М. (2023). Прийоми посилення делегітимації у новинах. У *Мовний простір сучасного світу: тези доповідей VII Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів і молодих учених* (с. 227—232). Національний університет «Києво-Могилянська академія».
2. Чадюк, М. (2023). Роль автора в (де)легітимації події в новинах. У *Ucrainica X. Současná ukrajinistika problému jazyka, literatury a kultury* (с. 230—236). Univerzita Palackého v Olomouci.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

1. Чадюк, М. (2019). Засоби втілення імпліцитної інформації в новинних заголовках. *Наукові записки НаУКМА. Мовознавство*, 2, 36—43.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	15
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ (ДЕ)ЛЕГІТИМАЦІЇ В НОВИНАХ.....	22
1.1. Специфіка новинного дискурсу.....	22
1.1.1. Поняття новинного дискурсу та історія його дослідження.....	22
1.1.2. Характеристики новинних текстів.....	28
1.2. Роль критичного дискурс-аналізу для студій медіа.....	36
1.2.1. Принципи критичного дискурс-аналізу.....	36
1.2.2. Етапи застосування критичного-дискурс аналізу для дослідження медіатекстів.....	42
1.3. Дискурсивні стратегії (де)легітимації.....	48
1.3.1. Підходи до визначення (де)легітимації.....	48
1.3.2. Класифікації (де)легітимаційних стратегій.....	55
1.4. Етапи й методи аналізу (де)легітимації в новинах.....	63
Висновки до розділу 1.....	71
РОЗДІЛ 2. СПОСОБИ ТА ЗАСОБИ (ДЕ)ЛЕГІТИМАЦІЇ В НОВИНАХ..	74
2.1. (Де)легітимація за моделлю «дія — авторитет — цінності».....	74
2.1.1. (Де)легітимація зверненням до суб'єктного авторитету.....	74
2.1.1.1. Маркери суб'єктного авторитету.....	75
2.1.1.2. Способи (де)легітимації за допомогою суб'єктного авторитету.....	90
2.1.2. (Де)легітимація зверненням до узвичаєного авторитету.....	104
2.1.2.1. Маркери узвичаєного авторитету.....	106
2.1.2.2. Способи (де)легітимації за допомогою узвичаєного авторитету.....	109
2.2. (Де)легітимація за моделлю «дія1 — дія2 — цінності».....	119
2.2.1. (Де)легітимація наведенням результату та ефекту.....	121
2.2.2. (Де)легітимація зверненням до мети.....	131
2.2.3. (Де)легітимація тактикою засобу.....	136

2.2.4. (Де)легітимація дефініцією.....	140
2.2.5. (Де)легітимація аналогією.....	145
2.3. (Де)легітимація за моделями «дія — характеристика — цінності», «дія — цінності», «дія — природність».....	151
2.3.1. (Де)легітимація тактикою оцінки.....	151
2.3.2. (Де)легітимація тактикою абстракції.....	158
2.3.3. Легітимація тактикою натуралізації.....	179
Висновки до розділу 2.....	185
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЇ Й ТАКТИКИ ПОСЛАБЛЕННЯ ТА ПОСИЛЕННЯ (ДЕ)ЛЕГІТИМАЦІЇ.....	189
3.1. Стратегії послаблення (де)легітимації.....	195
3.1.1. Послаблення делегітимації.....	195
3.1.2. Послаблення легітимації.....	226
3.2. Стратегії посилення (де)легітимації.....	236
3.2.1. Посилення делегітимації.....	236
3.2.2. Посилення легітимації.....	243
Висновки до розділу 3.....	247
ВИСНОВКИ.....	250
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	262
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ.....	284
ДОДАТКИ.....	285
ДОДАТОК А. Список опублікованих праць за темою дисертації та відомості про апробацію результатів.....	285

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

анг. — англійською мовою

дет. — детальніше

див. — дивіться

ЗМІ — засоби масової інформації

Зн. в. — знахідний відмінок

КА — конверсаційний аналіз

КДА — критичний дискурс-аналіз

КДД — критично-дискурсивні дослідження

КЛ — критична лінгвістика

напр. — наприклад

Н.в. — називний відмінок

О.в. — орудний відмінок

пор. — порівняйте

Р. в. — родовий відмінок

цит. — цитовано

ВСТУП

За результатами опитування «Україна: дослідження споживання та сприйняття медіаконтенту» (грудень 2020 — лютий 2021), ініційованого Thomson Reuters Corporation, 45% українців щодня відвідують інформаційні портали та сайти онлайн-ЗМІ, а хоча б раз на тиждень їх читають 70% (с. 15). Хоча респонденти визнають, що цілком довіряти медіа не можна, 65% з них вважають, що обирають нейтральні та об'єктивні ресурси (с. 7). Отже, й новини більшість українців сприймає як безсторонній виклад подій.

Проте сам процес творення новин ставить цю тезу під сумнів, адже його підґрунтям є медіація — «інтерпретація інформації відповідно до преференційних моделей тих, хто включений у репортаж події, а також відповідно до характеристик і засобів репортажу» (Сіріньок-Долгарьова, 2012, с. 32). Репрезентація чогось як (не)правильного — (де)легітимація — є засадничим елементом цих інтерпретацій, що в подальшому формують медійні наративи. Попри її важливість, в українському мовознавстві дискурсивна (де)легітимація тільки порівняно недавно стала предметом вивчення (Моїсеєнко & Мазін, 2021; Потятиник, 2016; Третьак, 2014, 2015а, 2015б; Шевко, 2020 та ін.). Досліджень (де)легітимації на матеріалі англійської мови значно більше (Car, 2008; Carvalho, 2005; Doudaki, 2015; Hart, 2011; Hutchby, 2001; KhosraviNik, 2015; Mackay, 2015; Oddo, 2011; Reyes, 2011; Ross & Rivers, 2017; Simonsen, 2019; van Leeuwen, 2008 та ін.), і вони мають різні теоретичні й методологічні підґрунтя, серед яких одним з найвпливовіших є підхід критичного дискурс-аналізу (Vaara & Tienari, 2008, с. 986). Водночас і в закордонних дослідженнях ця тема не є достатньо вивченою й містить багато дискусійних аспектів, зокрема, потрактування терміна *легітимація*.

Визначення легітимації як обґрунтування поведінки (Reyes, 2011, с. 782) є доволі поширеним, але не єдиним. К. Гарт (2010), наприклад, називає легітимацією представлення певного повідомлення як правдивого. А П. Шародо, на праці якого спирається Ю. Третьак, визначає легітимацію як актуалізацію певних характеристик респондента, щоб обґрунтувати надання

йому слова (Третяк, 2015б, с. 71). Ще більш дискусійним питанням є стратегії й тактики (де)легітимації. Попри велику кількість студій, присвячених цій темі, дотепер немає не тільки їх вичерпної класифікації, а й узгодженості в потрактуванні та назвах певних тактик. Зокрема, делегітимацію певного вчинку через репрезентацію його як потенційно небезпечного науковці розглядають у межах тактик *представлення дії як загрози* (Rojo & van Dijk, 1997), *проксимізації* (Car, 2008), *звернення до темпоральності* (Oddo, 2011), *апелювання до гіпотетичного майбутнього* (Reyes, 2011) тощо. По-різному потрактовують і стратегії й тактики, виокремлені Т. ван Левеном, чия класифікація стала однією з найбільш впливових. Наприклад, Е. Ваара, студії якого стали засадничими для вивчення (де)легітимації в організаційному дискурсі, спершу застосовував на позначення стратегії міфопоетики термін *наративізація* (Vaara et al., 2006), а згодом повернувся до назви, запропонованої Т. ван Левеном (Vaara, 2014).

Потреба з'ясувати засоби та способи дискурсивної (де)легітимації на матеріалі української мови, встановити специфіку її реалізації в новинному дискурсі та систематизувати відомості про неї зумовлює **актуальність дослідження**. Посилує важливість теми й невисокий рівень медіаграмотності українців: згідно з опитуванням USAID-Internews «Ставлення населення до медіа та споживання різних типів медіа 2021», тільки 24% українців змогли відрізнити, де серед трьох новин правдива, а де фейкові (с. 29).

Зв'язок роботи з науковими темами. Дисертацію виконано в межах комплексної наукової теми кафедри української мови Національного університету «Києво-Могилянська академія» «Українська мова: історія та сучасність», державний реєстраційний номер 0117U007126. Тему дисертації затверджено (протокол №9 від 28 листопада 2019 р.) й уточнено (протокол №7 від 21 червня 2023 року) на Вченій раді факультету гуманітарних наук Національного університету «Києво-Могилянська академія».

Мета дослідження — визначити засоби й способи легітимації та делегітимації, а також з'ясувати модифікації, яких зазнають стратегії й тактики (де)легітимації під час застосування їх у новинах.

Реалізація поставленої мети передбачає низку дослідницьких **завдань**:

— на основі аналізу наукової літератури окреслити специфіку новинного дискурсу й визначити теоретичні засади дослідження (де)легітимації;

— з'ясувати основні моделі (де)легітимації та встановити стратегії й тактики, що до них належать;

— визначити мовні засоби, що є маркерами (де)легітимації, і способи, завдяки яким певну дію репрезентують як (не)правильну;

— проаналізувати тактики, способи й прийоми, застосовані для послаблення та посилення (де)легітимації в новинах.

Об'єктом дослідження є новини, у яких використано стратегії й тактики (де)легітимації.

Предмет дослідження — засоби, способи, модифікації стратегій і тактик (де)легітимації в онлайн-новинах.

Джерельну базу дослідження становлять групи текстів (від 12 до 20 в кожній), присвячених 120 резонансним новинам, опублікованим протягом червня 2020 — травня 2021 року на 20 найбільш відвідуваних, за даними Інтернет асоціації України, новинних сайтах суспільно-політичної тематики (*24tv.ua, unian, tsn.ua, pravda.com.ua, obozrevatel.com, segodnya.ua* та ін.). Резонансні новини було визначено відповідно до кількості переглядів, вказаній на сайтах.

Методологічно дослідження виконано в межах прагматичної парадигми лінгвістики, із застосуванням системного, лінгвопрагматичного й критичного підходів. Застосована методика є комплексною та охоплює загальнонаукові й лінгвістичні методи. Зокрема, у роботі використано: *аналіз* (для виокремлення фрагментів новин, у яких реалізовано тактики (де)легітимації, з'ясування маркерів (де)легітимації), *синтез* (для встановлення ролі (де)легітимації на рівні речення й тексту), *індукція* (для визначення нових прийомів

(де)легітимації), *класифікація* (для уточнення типології Т. ван Левена, систематизації способів посилення та послаблення (де)легітимації), *порівняльний аналіз* (для з'ясування різних потрактувань події в медіа, встановлення варіантності реалізації тактик (де)легітимації).

У роботі застосовуємо низку лінгвістичних методів: *описовий* (для інвентаризації маркерів (де)легітимації), *прагматичний* (для виокремлення стратегій посилення й послаблення (де)легітимації, прийомів (де)легітимації), *критичний аналіз тексту* (для виявлення лексем і словосполучень, ужитих з маніпулятивною метою), *функційно-стилістичний аналіз* (для з'ясування функційних і конотативних особливостей маркерів (де)легітимації). Також послуговуємося елементами методів *дискурс-аналізу* (для з'ясування зв'язку тексту й екстралінгвальних чинників, можливих намірів авторів висловлювань), *компонентного аналізу* (для визначення засобів тактик абстракції, оцінки, пресупозицій певних мовних одиниць) та *жанрового аналізу* (для встановлення специфіки новинного дискурсу та реалізації в ньому тактик (де)легітимації).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що в дослідженні *вперше*: визначено засоби реалізації (де)легітимації на матеріалі української мови; *виокремлено* низку прийомів (де)легітимації, зокрема, (не)схвалення авторитетною особою, країною, організацією / більшістю, історичну аналогію, натуралізацію метою, абстракцією, аналогією та ін., і кілька способів (де)легітимації — *прямий і опосередкований*; *схарактеризовано* роль тактик (де)легітимації для послаблення та посилення критики чи легітимності дії в новинному тексті.

У дослідженні також *уточнено*: класифікацію стратегій і тактик (де)легітимації Т. ван Левена; кореляцію між тактиками уникнення звинувачень і тактиками (де)легітимації; зміст поняття *натуралізація* та характерні особливості легітимації нею в новинах; механізм (де)легітимації аналогією.

Теоретичне значення дослідження полягає в з'ясуванні засобів, способів (де)легітимації в новинах, прийомів послаблення та посилення їхнього впливу, що збагачує студії, присвячені лінгвістичному впливу, сугестії, маніпуляціям,

медійним наративам, висвітленню певних тем у новинах, а також є внеском у розвиток дискурсології (маркери тактик (де)легітимації на матеріалі української мови) та лінгвопрагматики.

Практичне значення здобутих результатів полягає в можливості їх використання в курсах з медіалінгвістики (розділи «Інформаційні жанри медіа в мовознавчій інтерпретації», «Лінгвістичні стратегії і тактики сучасної медіакомунікації» тощо), комунікативної лінгвістики (розділи «Дискурсивні стратегії і тактики», «Експліцитна й імпліцитна інформація в комунікації» тощо), прагматики (розділи «Мікропрагматика та її категорії», «Прагматика інтенціональності, стратегій і тактик спілкування»), спецкурсах з критичного дискурсу-аналізу (розділ «Соціосеміотична школа КДА») та ін. Також отримані результати можуть бути застосовані в підручниках, посібниках, курсах, програмах, тренінгах з медіаграмотності та критичного мислення.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням; усі публікації з теми дисертації написані одноосібно.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації були викладені на 6 науково-практичних конференціях: Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми літературознавства та мовознавства» (11 грудня 2019 року, м. Київ), Міжнародна наукова конференція молодих українців і дослідників слов'язнавства, організована кафедрою україністики Варшавського університету (13—16 листопада 2020, онлайн), Міжнародна науково-теоретична конференція «Граматичні читання — XI» (13—14 травня 2021, онлайн), V Міжнародна наукова конференція «Мова: класичне — модерне — постмодерне» (11 листопада 2021, онлайн), XI Оломоуцький симпозіум українців Середньої і Східної Європи «Україністика в новому тисячолітті: проблеми мови, літератури і культури» (2 грудня 2022, онлайн), VII Всеукраїнська наукова конференція студентів, аспірантів і молодих учених «Мовний простір сучасного світу» (26 травня 2023, онлайн).

Публікації. Теоретичні й практичні результати дисертаційного дослідження висвітлено в 7 публікаціях, а саме: 4 статті, опубліковані у фахових

виданнях категорії «Б», 1 стаття у фаховому журналі, 1 стаття в закордонному збірнику праць, 1 тези доповіді.

Структура й обсяг. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (209 позицій), списку джерел ілюстративного матеріалу та додатка. Загальний обсяг дисертації становить 286 сторінок, зокрема 246 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ (ДЕ)ЛЕГІТИМАЦІЇ В НОВИНАХ

1.1. Специфіка новинного дискурсу

1.1.1. Поняття новинного дискурсу та історія його дослідження

Новини є одним з найголовніших джерел відомостей про те, що відбувається у країні та світі загалом. Вони не тільки інформують громадян, а й конструюють медійну реальність (Кучерова, 2008, с. 75; Набок, 2012, с. 70), наративи, відіграють вагомую роль у формуванні «порядку денного» — того, що будуть обговорювати в соціумі (McCombs, 2009, с. 229), суспільної думки (Руденко, 2022, с. 22), інформаційної компетентності громадян (Шульгіна & Жуковська, 2022, с. 159; Talbot, 2007, с. 3), наших уявлень про минуле — новини називають «першою чернеткою історії» (Garde-Hansen, 2011, с. 3). Завдяки процесу медіації «“необроблена інформація”, або як її ще називають “сира інформація” перетворюється у “виклад подій”, тобто по суті набуває жанрових ознак оповіді, і стає тим, що дістало визначення “новинний дискурс”. Процес перетворення інформації в новини свідчить про селективну природу останніх» (Сіріньок-Долгарьова, 2012, с. 33). Чинники медіації уможливають реалізацію мовного впливу — явища, достатньо вивченого на матеріалі текстів ЗМІ (Я. Гаврилова, О. Дмитрук, Л. Ільницька, В. Корнеєв, В. Кулик, Н. Непийвода, Г. Почепцов, В. Різун, О. Руда, Н. Руденко та ін.). З одного боку, дослідження засвідчують, що цей вплив не варто абсолютизувати; цінності, переконання, досвід осіб дають їм змогу протидіяти медійним наративам (Субота, 2008, с. 9). З іншого боку, з'ясовано також, що найвпливовішими будуть повідомлення, висловлені на етапі розгортання ситуації, коли знання аудиторії про неї обмежені (Руденко, 2022, с. 28). Отже, новини — головне завдання яких саме й полягає в інформуванні про нові події — мають великий сугестивний потенціал для формування переконань суспільства.

Поява Інтернету посилила цей вплив. Завдяки йому користувачі здобули доступ до величезної кількості новин у будь-який момент. Не дивно, що американці в середньому витрачають 70 хвилин щодня, читаючи або слухаючи їх (Pew Research Center, 2010). Така кількість інформації ускладнює її критичне осмислення та обробку (Руденко, 2022, с. 16), що ілюструє рівень медіаграмотності. За даними дослідження «Ставлення населення до медіа та споживання різних типів медіа» (2021), 24% українців сказали, що інтуїтивно визначають, чи варто довіряти ЗМІ; 14% відповіли, що довіряють улюбленим медіа; 6% визнали, що не знають, як вирізнити інформацію, якій можна довіряти; а ще 4% було важко відповісти на запитання про критерії визначення достовірності інформації (с. 24). Популярність онлайн-медіа разом з низьким рівнем медіаграмотності населення зумовлює важливість вивчення репрезентації подій у цьому типі ЗМІ.

Новини належать до інформаційних жанрів медіа й становлять їх домінанту (Шевченко & Сизонов, 2021, с. 131). Їм присвячено велику кількість наукових досліджень, але й досі термін *новини* не має єдиного трактування. К. Сіріньок-Долгарьова (2012) виокремлює структуралістсько-семіотичну концепцію новин, за якою їх трактують як «мовні одиниці масово-комунікаційного процесу, різновиди текстів, знаків, кодів», та соціологічну, яка визначає їх як «елементи соціокультурних процесів, пов'язаних з об'єктивно-історичними процесами розвитку суспільства» (с. 9—10). Поширеним є також визначення новин як основного інформаційного жанру медіа, актуального повідомлення про найважливіші українські та світові події (Шевченко & Сизонов, 2021, с. 131). Однак, на думку Т. ван Дейка (1988), термін *новини* є амбівалентним, адже означає не тільки новинні замітки чи репортажі в медіа, а й щось нове загалом (у розмовній мові). Тож натомість науковець пропонує вживати поняття *новинний дискурс* (с. 3—4).

У науковій літературі тлумачення *дискурсу* різняться. Спершу цей термін застосовували на позначення мовних одиниць більших за речення, але в 50—70-ті роки ХХ століття праці французьких філософів та лінгвістів спричинили

появу нового його розуміння — як мови у вжитку (Кулик, 2010, с. 17). Згодом набуло поширення третє визначення дискурсу — як різновиду соціальної практики: «Дискурс бере участь у вираженні поглядів людей і систем цінностей, багато з яких є структурованими відповідно до того, що є “нормальним” або “відповідним” у певних соціальних та інституційних умовах» (Jaworski & Coupland, 2006, с. 5—6). Поява такого тлумачення — результат двох процесів. По-перше, дослідники з різних наукових сфер визнали, що мова відіграє у формуванні знань вагому роль, адже завдяки їй ми класифікуємо та пояснюємо певні феномени; усе більше фокусом уваги науковців ставало те, як певне значення конструюється. У соціальних науках ця трансформація отримала назву «мовний поворот». По-друге, лінгвістика, яка до 1970-х років зосереджувала свою увагу здебільшого на питаннях граматики, почала розширювати сферу досліджень (Jaworski & Coupland, 2006, с. 3). Як наслідок, стверджує В. Кулик, «наголошування вирішального впливу усталених мовленнєвих практик на окремі акти й водночас соціальної та історичної зумовленості цих практик можна вважати головним складником розпочатого наприкінці 1960-х “соціального повороту” в досліджуванні мови, що став немовби зворотним боком “мовного повороту”» (Кулик, 2010, с. 18). Деякі представники критичного дискурс-аналізу (КДА) уточнюють третє потрактування, вважаючи дискурс реконтекстуалізацією соціальної практики, «соціально конструйованим знанням певної соціальної практики, розвинутим у певному соціальному контексті та в спосіб, що притаманний цим контекстам незалежно від того, чи вони є широкими, як у випадку міжнародних корпорацій, чи вузькими, наприклад, певної сім’ї... Вони [дискурси] не тільки репрезентують, що відбувається, а й приписують висловленому мету, обґрунтовують тощо, і в багатьох текстах ці аспекти репрезентації стають набагато важливішими, ніж репрезентація соціальної практики (van Leeuwen, 2008, с. 6). Тексти, вважає Т. ван Левен (2008), мають підґрунтям дискурси (с. 6); висловлюючись метафорично, вони є «матеріальним слідом» дискурсу (Куранова, 2011, с. 254).

Цю позицію поділяють й інші представники КДА; наприклад, Н. Фейрклаф¹ вважає, що дискурс охоплює текст, процеси його творення й тлумачення, соціальний контекст (Fairclough, 1989, с. 24—25). Як зауважує О. Домніч (2020), ці дефініції відображають три головні підходи до дискурсу — формальний, функційний і ситуаційний (с. 11). Водночас ними наукова сфера не обмежується, наприклад, Ю. Кійко (2017) послуговується визначенням дискурсу як сукупності пов'язаних між собою текстів і позамовних чинників, «віртуального текстового корпусу» (с. 36), використовують й інші підходи до тлумачення дискурсу (дет. див.: Загнітко, 2008).

Новинний дискурс визначають як «тип дискурсу, що стосується виробництва, поширення й аналізу новин, доступний через традиційні (наприклад, газети, радіо й телебачення) або цифрові медіа (онлайн-новини, подкасти, новинні бюлетені, стрічки, блоги) в мономодальній чи мультимодальній формі» (Facchinetti, 2021, с. 154). На нашу думку, як і медіадискурсу, новинному дискурсу притаманна інтердискурсивність (Кузьменко, 2019, с. 30; Мірошніченко, 2020, с. 47), тобто він поєднує ознаки інших дискурсів (політичного, економічного, спортивного тощо) залежно від того, про що саме йдеться в новинах.

Вивчення новинного дискурсу з лінгвістичного погляду тривалий час не було поширеним. Як зауважує Т. ван Дейк (1988), авторами перших праць про новини були колишні журналісти, які ділилися досвідом, використовуючи здебільшого кейс-метод. У кінці 1970-х почали з'являтися студії, які аналізували процеси відбору та створення новин, але, за деякими винятками (напр. Г. Такман, М. Фішман), їм бракувало теоретичного підґрунтя й мікроаналізу. Попри різноманітність, американські студії мають кілька спільних рис: 1) аналізовані новини присвячені внутрішнім питанням (політичним, соціальним); 2) науковці м'яко критикують узвичаєні практики; 3) мета —

---

¹ У транслітерації прізвищ представників КДА українською мовою існує неусталеність. Зокрема, N. Fairclough транслітерують: Н. Фейрклаф (Кулик, 2010), Н. Фейрклоу (Богомолів, 2019), Н. Феркло (Домніч, 2020), Н. Ферклоф (Потятиник, 2019), Н. Ферклау (Кривенко, 2014). Послуговуємося варіантом В. Кулика, який найточніше відповідає вимові прізвища в англійській мові.

посилити журналістську відповідальність, вказуючи на викривлення в репрезентації та наводячи способи покращення (van Dijk, 1988, с. 5—9). Пізніші американські студії медіа переважно нелінгвістичні (часто політологічні), а в лінгвістичних використано кількісні методи для аналізу даних (Cotter, 2001, с. 420). Ці методи досить довго були поширені для вивчення медіатекстів і не втратили своєї популярності й у 2000-х. Водночас усе більше дослідників послуговувалися якісними методами. Хоч про «якісний поворот» у студіях медіа почали говорити на початку 90-х як про відхід від моделі комунікації «адресант — адресат», насправді ця тенденція виникла раніше. Зокрема, конверсаційний аналіз застосовували до медіатекстів ще в середині 1980-х років (Wodak & Busch, 2004, с. 105).

Британська традиція дослідження медіа-текстів, зазначає Т. ван Дейк (1988), ґрунтується на інших принципах: 1) апелювання до політичної соціології; 2) вплив марксизму та французьких структуралістів — помітний, наприклад, у роботах Центру сучасних культурних досліджень (CCCS); 3) дослідження питань ідеології та класу; 4) розгляд значної кількості конкретних прикладів репрезентацій у новинах, більш системний контент- чи дискурс-аналіз (с. 9). Праці саме британських дослідників, особливо книги «Погані новини» (1976) та «Ще більше поганих новин» (1980) Медіагрупи університету Глазго, на думку К. Коттера (2001), були надзвичайно впливовими для інших європейських країн й Австралії. У цих студіях і деяких наступних основою для лінгвістичного аналізу була соціальна теорія, адже вчені прагнули оприятити розподіл і закріплення у новинах статусу кво та вказували на поширені в медіа стереотипи (Cotter, 2001, с. 420).

З часом лінгвістичний компонент аналізу новин ставав усе важливішим, особливо з появою критичної лінгвістики в середині 1970-х. Водночас науковці послуговувалися не лише нею; поширеним було й використання кількісних методів, як-от контент-аналізу (O’Keeffe, 2006, с. 442), який не втратив свої позиції і нині. Аналіз 2206 англійських публікацій у Scopus за період 1988—2020 роки (відколи з’явилася перша стаття, ключовим словом якої був *новинний*

дискурс) є промовистим, хоч і не вичерпним, джерелом даних про дослідження цієї теми (Wang et al., 2022). Він уможливує простежити певні тенденції: наприклад, до 2005-го кількість публікацій про новинний дискурс не перевищувала 25, але за наступні п'ять років ця цифра зросла до 60 й потім стрімко досягла позначки сто. Ще однією ключовою датою є 2018 рік: до цього, у 2016-му та 2017-му, видано 163 та 160 публікацій відповідно, але вже 2019-го надруковано 265, а у 2020-му — 355 статей. Не у всіх працях лінгвістичний аспект є домінантним: 58% публікацій було надруковано в журналах, присвячених соціальним наукам (наприклад, гендерні та політичні студії), і тільки 30% — у сфері гуманітарних наук (Wang et al., 2022, с. 4).

Автори згаданого дослідження також проаналізували ключові слова обраних 2206 праць, встановивши теми, які є найбільш популярними протягом різних періодів: першого (1988—1993), другого (1994—2000), третього (2001—2007), четвертого (2008—2014), п'ятого (2015—2020). Ключовим словом, що посідає високі позиції в усіх періодах, є *політика*; рідше використовуються *ідеологія*, *ідентичність*, *гендер*, *метафори*, *зміни клімату*. Теми расизму й тероризму більше розглядалися у перших трьох періодах, ніж пізніших. У п'ятому періоді популярною стала тема перекладу новин (Wang et al., 2022, с. 8). Ключові слова уможливають і висновки щодо найбільш застосовуваних підходів і методологій — критичний дискурс-аналіз (КДА) та фреймінг з'являються доволі високо в рейтингу в другому періоді й відтоді посідають чільні позиції. Контент-аналіз, хоч у найпоширеніші десять слів не входить, трапляється у всіх періодах, що засвідчує вагому роль кількісних методів для аналізу новин в англомовних працях. Корпусна лінгвістика набирає ваги з третього періоду, а мультимодальний аналіз дискурсу все частіше вживають у четвертому та п'ятому. Поширеними також є дослідження з погляду системної функційної граматики (Wang et al., 2022, с. 8).

Студії, присвячені новинам, розподіляють на два напрями: аналіз текстів (значно більш поширений) і процесу їх створення (Cotter, 2001). У першому напрямі К. Коттер вирізняє дві перспективи досліджень: 1) праці, що

зосереджуються на вивченні структури дискурсу, стилю, фреймування; 2) студії, в яких тексти розглядають з позиції ідеології, здебільшого застосовуючи КДА (Cotter, 2001, с. 417). Попри кількісну перевагу досліджень тексту, процесам творення новин і їх сприйняття присвячено теж чимало студій. Хрестоматійними є, зокрема, праці А. Белла (2007), які пояснюють, як вибір мовного засобу може бути зумовлений редакційними процесами; у монографії «Новини як дискурс» Т. ван Дейка (1988) творенню й сприйняттю новин присвячено кілька розділів. Нині ці теми набувають усе більшого поширення. Об'єктом дослідження стають й інші аспекти: структура, діахронійний розвиток, виокремлення диференційних рис новин і вплив на них технологічних здобутків, порівняння новинних дискурсів у різних країнах (Facchinetti, 2021, с. 156—157).

Українські дослідження мови ЗМІ набувають поширення у 60—70-х рр. ХХ ст. і зосереджуються на з'ясуванні стилістичної специфіки преси, її функційного навантаження та комунікативного потенціалу. Ці теми були головними протягом тривалого часу; нові підходи дослідники датують 90-ми роками (Шевченко & Сизонов, 2021, с. 88—89). Лінгвістичний аспект новин ставав об'єктом дослідження дисертацій і монографій багатьох українських науковців (М. Василенко, П. Дворянин, С. Зайцева, Р. Карамишева, В. Карпиленко, Г. Кришталюк, С. Куранова, О. Кучерова, М. Малий, А. Набок, М. Нагорняк, О. Піронкова, Н. Рождественська, К. Сіріньок-Долгарьова, Н. Стеценко, М. Субота, Т. Федорів та ін.) та численних статей (Н. Акімова, Х. Дацишин, І. Жуковська, О. Зернецька, І. Тонкіх, С. Фіялка, І. Ципердюк, В. Шульгіна та ін.).

1.1.2. Характеристики новинних текстів

Чимало рис, що властиві новинам, притаманні багатьом медіажанрам, наприклад, анонімна й множинна аудиторія, опосередкованість спілкування (Кулик, 2010, с. 82), записуваність (O'Keeffe, 2006, с. 441), розірваність комунікації у часі (Мірошніченко, 2020, с. 48), вживання кліше, сугестивність

(Богданова, 2016, с. 28), глобалізованість (Machin & van Leeuwen, 2007) та ін. До того ж спільними для всіх інформаційних жанрів є такі характеристики, як оперативність, лаконізм, фактологічна точність тощо (Шевченко & Сизонов, 2021, с. 129).

Важливою особливістю новин є й **зосередження уваги на подіях, а не на процесах**. Це впливає на те, що саме висвітлюють у медіа та як це роблять: більшу увагу присвячують повідомленню, ніж поясненню. Представлення тенденцій, що пов'язані між собою причинно-наслідковими чи іншими зв'язками, як низки окремих епізодів надає комунікації фрагментарності. Одним з наслідків цього є переважання інформаційних матеріалів над аналітичними, коротких нейтральних над довгими оцінними. Така репрезентація інформації також сприяє тому, що читач не знатиме контексту подій, сприйматиме їх як такі, що «просто стаються» (Кулик, 2010, с. 145—146).

Ще однією властивістю є **асиметричність комунікації**. Традиційно медіа розглядають як односпрямоване інформування, монолог, унаслідок чого ті, хто створює медіа-контент, не знають реакції аудиторії на їхні тексти. Ролі мовця та слухача вважають чітко зафіксованими: споживачі контенту зазвичай не мають можливості уточнити інформацію, висловити сумніви, впливати на те, що саме висвітлюють медіа та в який спосіб, бо ЗМІ рідко володіють інформацією про вподобання аудиторії (Кулик, 2010, с. 83). З появою Інтернету та соцмереж ця асиметричність зменшується завдяки посиленню ролі телеглядачів і читачів. Вони вже значно активніші у сприйнятті медіа, можуть писати коментарі чи ділитися інформацією з друзями, спілкуватися з іншими в чаті, брати участь в опитуваннях тощо (O'Keeffe, 2006, с. 450). Одним з яскравих прикладів цієї зміни ролі аудиторії є поширена практика наведення в новинах дописів чи коментарів користувачів Інтернету.

Дані, здобуті з соцмереж та статистики відвідуваності сайтів, ЗМІ все частіше використовують для адаптації і наближення власного контенту до аудиторії. Зокрема, як зазначає В. Кулик: «Радіо- й телепрограми мали стати легшими для сприймання за умов відволікань, браку часу, втоми й/або нудьги

тощо. Тому медійні організації — особливо приватні, для яких розмір аудиторії безпосередньо пов'язаний із розміром прибутку, — почали пропонувати менше освітніх, виховних чи навіть інформаційних програм і більше розважальних, а також запроваджувати розважальні елементи в матеріялах «серйозних» жанрів. Ці матеріяли стали коротшими, динамічнішими, простішими» (Кулик, 2010, с. 100). Ця тенденція вплинула й на новини, що засвідчує поява м'яких новин (анг. *soft news*) — матеріалів про відомих людей, здоров'я, красу тощо, які часом сусідять у стрічці зі звичними «твердими новинами» (англ. *hard news*), здебільшого на суспільні та політичні теми (Шевченко & Сизонов, 2021, с. 167). А, напевно, найяскравішим виявом адаптації медіа до читачів є можливість таргетування повідомлень відповідно до вподобань й інтересів користувачів (Facchinetti, 2021, с. 154).

Традиційно новинам також властива публічність, продуманість (неспонтанність), офіційність (O'Keeffe, 2006, с. 441), проте ще одним наслідком прагнення наблизитися до аудиторії є **розмивання меж розмовної та публічної сфери й неформального та формального мовлення**. Зокрема, нині все частіше можна натрапити на жарти та відступи на радіо та телебаченні, які покликані зменшити дистанцію між ведучими й аудиторією (Cotter, 2001, с. 427), персоніфікацію інформаційних програм (Нагорняк, 2007). У текстах онлайн-медіа з цією метою журналісти використовують, наприклад, меми. На думку Д. Льюїс (2003), ідеться не про змішування чи переважання певних стилів, а нові, які поєднують у собі компоненти публічного та приватного дискурсу, але ними не є. Наприклад, в онлайн-медіа можуть використовувати розмовний стиль, проте він істотно відрізнятиметься від того, який вживають у бесіді (с. 99—100).

Онлайн-формат зумовив і деякі інші зміни в медіатексті. Насамперед журналісти частіше застосовують списки та графіки, а не пояснення, інтегрують у текст звук, фото й відео, використовують коротші параграфи, а в підписах до фотографій зосереджуються на аспекті історії, яку вони відображають, а не описі того, що на світлинах. Науковці вважають стислість

викладу результатом не тільки компресування інформації, а й використання різних типів даних, унаслідок чого вербальний компонент відіграє меншу роль (Lewis, 2003, с. 96—99). Усе частіше вчені зауважують, що «мультиmodalна комбінація тексту з зображеннями, відео, звуками, графікою, яка спрямована захопити й утримати увагу споживачів» замінює традиційний формат медіа (Facchinetti, 2021, с. 153).

Вагомою рисою сучасного новинного дискурсу є і **гіперпокликання** — клікабельні заголовки, підзаголовки та навіть окремі слова, які ведуть читача до інших новин чи ресурсів (Facchinetti, 2021, с. 155). Завдяки цьому певна новина може репрезентуватися не одним, а кластером текстів, де вони є частинами одне одного, пояснюючи контекст події чи розповідаючи про наслідки. Це не означає, що новини більше не репрезентують як наративи, але вони стають коротшими, адже є (потенційними) складниками більш розлогих наративів. Прикладом нової структури онлайн-новин Д. Льюїс (2003) вважає репортаж CNN про конфлікт у Колумбії, де наведені інтерактивні мапи, документи, статистика, гіперпокликання на інші ресурси та аналіз експертів (с. 97—98). Деякі дослідники пропонують називати таке представлення інформації «*лежачою пірамідою*» (англ. *«lying down pyramid»*), на противагу традиційній схемі «перевернутої піраміди» (коли найпершим повідомляють найголовніше). Така назва має на меті наголосити на переході від вертикальної до горизонтальної структури новин: нині читачі самі обирають, про які аспекти прагнуть дізнатися більше (Facchinetti, 2021, с. 155).

Інтернет, на думку вчених, пришвидшив дематеріалізацію тексту, надав нові способи представлення новин, зокрема, зумовив появу «журналістики занурення», коли поширюють відео 360 градусів, щоб передати враження від першої особи, різновиду «гарячі новини», що наведені в рухомому рядку (Шевченко & Сизонов, 2021, с. 167), перехід від репортажу до вебрепортажу, «трансмедійного інтерактивного викладу історії» (Facchinetti, 2021, с. 155). Всесвітня мережа також надала онлайн-новинам значні переваги над традиційним форматом, серед яких оперативність, охоплення (більша

аудиторія), індивідуалізація медіаспоживання (Чабаненко, 2010, с. 8), відсутність графіку виходу новин (Артамонова, 2008, с. 184).

Інтернет-формат вплинув і на принципи добору новин, тобто систему характеристик, які роблять подію вартою висвітлення в медіа (дет. див.: Montgomery, 2007, с. 5—9). Дослівно цей концепт перекладають як *цінності медіа*, втім, як і В. Кулик (2010), вважаємо, що більш точним є термін *критерії вартості новинних продуктів* (с. 121), оскільки *цінності* є ширшим поняттям, що охоплює не тільки те, які новини обирають, а й те, як їх представляють. Зокрема, роль критерію частотності (чи встигнуть журналісти підготувати матеріал до випуску) зменшується, а все більшої ваги набувають неадаптивність, тип аудиторії та змагальність (прагнення опублікувати відомості швидше за конкурентів) (O'Neill & Narcup, 2009, с. 171).

Наявність цих критеріїв вкотре засвідчує суб'єктивність новинного дискурсу; водночас «багато людей, говорячи про новини, вживають термін об'єктивність. Його вони розуміють як ціннісно нейтральний процес у прийнятті рішень про те, що казати та як про це повідомляти. Це думка, яка сама собі суперечить: вибір ніколи не буває ціннісно нейтральним» (Vivian, 2013, с. 211). В. Кулик (2010) вважає твердження про об'єктивність новин складником ідеологічного впливу, що його ЗМІ всіляко підтримують за допомогою низки засобів, наприклад, метафор на позначення медіа як *дзеркала* чи *вікна у світ*, представлення власних дій дієсловами *висвітлювати*, *повідомляти*, *розповідати*, прямих трансляцій, наведення цитат (с. 116—119).

Спорідненим з об'єктивністю є поняття *достовірність*, тобто формулювання інформації в такий спосіб, щоб вона була сприйнята як (можлива) правда. Як зазначає Т. ван Дейк (1988): «У риториці новин важить не стільки справжня правда, скільки ілюзія правди» (с. 86). Науковець вважає, що репрезентація чогось як правдивого має персуазивний ефект: «Стверджувальне переконання — це нульовий рівень переконувального процесу: без віри в правдивість того, що кажуть інші, ми навряд змінимо власні переконання на основі їхніх слів» (van Dijk, 1988, с. 83).

До стратегій, які мають на меті збільшити достовірність новини, Т. ван Дейк (1988) зараховує і вказівку на авторитетні джерела інформації, що є однією з причин, чому новинний текст містить значну кількість цитат з документів і коментарів. Ця характерна риса має в науковому середовищі різні назви, як-от *діалогійність* (Wodak & Busch, 2004, с. 106), *інтертекстуальність* / *евіденційність* (Bednarek & Caple, 2012, с. 91). Водночас велика кількість цитат не є показником точного відображення подій. Дослідники наголошують: «Цитування означає менеджмент слів інших у такий спосіб, аби вони передавали цілі автора й служили їм» (Calsamiglia & Lopez Ferrero, 2003, с. 149). Зокрема, причинами наведення прямої мови є надання повідомлюваному статусності, драматизування конфлікту (Calsamiglia & Lopez Ferrero, 2003, с. 169), збільшення динамічності тексту (van Dijk, 1988, с. 87). До того ж використання прямої мови знімає з журналістів відповідальність за висловлене, оскільки «цитати можуть підсумовувати чи ілюструвати певну позицію й давати журналістам змогу втілювати в них сильні оцінки, що інакше не були б додані в текст, адже він має бути об'єктивним» (Bednarek & Caple, 2012, с. 91). У випадку критики журналіст скаже, що в тексті висловлено не його позицію, а того, чий коментар він навів. Саме тому під час аналізу новин потрібно брати до уваги, кого цитують, як саме вони репрезентовані, що вони стверджують і з якою метою (Calsamiglia & Lopez Ferrero, 2003, с. 156).

Специфічною для новин є і нехронологічна структура, коли першими йдуть подробиці, які автор вважає більш важливими (Bednarek & Caple, 2012, с. 98). Що нижче згадано інформацію в тексті, то меншу цінність, на думку автора, вона має (van Dijk, 1988, с. 43). Таку схему називають *перевернутою пірамідою*; вона виникла в американській журналістиці в кінці XIX століття, а потім поширилася по всьому світу (Bell, 2007, с. 83). Структуру новин докладно проаналізував Т. ван Дейк у монографії «Новини як дискурс» (1988). Згідно з працею А. Белла (2007), яка поглиблює дослідження нідерландського лінгвіста, новини складаються з трьох головних компонентів — **атрибуція, абстракт і власне новина**. Атрибуція вказує на місце, час (напр. *Київ-Варшава-Київ*,

data), а також джерело новини — назву агенції чи прізвище й ім'я журналіста. Абстракт складається із заголовка й ліду (короткого підсумку тексту, розміщеного після заголовка) (Bell, 2007, с. 60). Функції ліду — фреймувати подію, узагальнювати історію, привернути увагу читачів і передати вартісність новини (Bednarek & Carple, 2012, с. 96—97). Власне новина складається з *епізодів* — сукупності *подій*, об'єднаних спільним місцем проведення чи діячами. У *події* вирізняють: 1) *атрибуцію* (джерело); 2) *діячів*; 3) *дії*; 4) *місце та час* події; 5) *бекграунд* (попередні події або, якщо вони відбулися давно, *історію*); 6) *коментар* (авторська оцінка описуваних ситуацій, надання *контексту та очікувань*, як події будуть розвиватися далі); 7) *подальші дії* (*наслідки*, у яких згадують події, що відбулися після головної, та *реакції*, що можуть бути діями чи коментарями певних осіб) — цей компонент здебільшого додають, коли оновлюють новини (Bell, 2007, с. 60—62).

Характерною рисою реалізації цих структурних компонентів є подання їх інформаційними блоками (Рождественська, 2002), «монтажний характер організації» (Сірінюк-Долгарьова, 2012, с. 37), тобто інформацію наведено не цілком, а частинами в різних місцях статті. Наприклад, *бекграунд* може бути подано на початку новини, всередині й у кінці залежно від ваги цих деталей (van Dijk, 1988, с. 57). Що вище інформація в ієрархії, то краще її запам'ятовує аудиторія (van Dijk, 1988, с. 173), тож найдовше в пам'яті залишаються заголовки й лід.

Інформаційними блоками в новинах реалізують і теми (van Dijk, 1988). Згідно з визначенням Т. ван Дейка, тема — це «макропропозиція, яку надають послідовності пропозицій на основі загальних знань й особистих переконань та інтересів, використовуючи макропроцеси (правила, стратегії)» (с. 34). Згаданих правил дослідник виокремив три: 1) ігнорування нерелевантної інформації; 2) узагальнення; 3) конструювання — заміна кількох пропозицій однією, яка охоплює всі інші, наприклад, замість *пакувати валізи, викликати таксі до аеропорту, сідати в літак* можна сказати *подорожувати літаком*. Ці правила застосовують не тільки до пропозицій, а й до макропропозицій, аби зрозуміти,

яка з них є темою статті. Макропропозиції перебувають у тексті в ієрархічних відношеннях, формуючи семантичну макроструктуру. Зазвичай тема усієї новини висловлена в заголовку та ліді. Важливою особливістю семантичних макроструктур є те, що аудиторія встановлює їх на ґрунті свого розуміння тексту, тож вони є суб'єктивними, і здійснює вона це вже після ознайомлення із заголовком та лідом, саме тому вони відіграють провідну роль для подальшої інтерпретації тексту (с. 32—36). Водночас семантична макроструктура відображає й погляд автора на ситуацію (с. 41).

Досліджуючи новини, науковці використовують низку лінгвістичних **підходів**, з-поміж яких головними М. Беднарк і Х. Кепл (2012) вважають вісім:

1. *Соціолінгвістичний підхід* (А. Белл, М. Конбой, А. Юкер та ін.). Його застосовують для вивчення стилю новин і варіативності форм залежно від аудиторії видання.

2. *Конверсаційний аналіз (КА)* (Д. Грейтбатч, Дж. Сіднелл, Д. Херітедж та ін.). Оскільки КА зосереджується на вивченні організації комунікації та чергування ролей співрозмовників (О'Кееффе, 2006, с. 442), науковці послуговуються ним здебільшого для дослідження діалогів у новинах. Перевагою цього підходу є детальний лінгвістичний аналіз текстів, але водночас у ньому менше уваги приділено контексту розмови (Wodak & Busch, 2004, с. 106).

3. *Системно-функційний підхід* (М. Вайт, К. Маттісен, М. Халідей та ін.). Його центральними темами є жанрові особливості дискурсу, реалізація суб'єктивності автора в новинах тощо.

4. *Прагматичний / стилістичний підхід* (Є. Алмейда, Р. Картер, Ф. Унгерер та ін.). Зазвичай його використовують для прагматичного аналізу новин, дослідження питань перспективи, жанрової та стильової специфіки.

5. *Практично-орієнтований підхід*, головним представником якого є К. Коттер. Науковці послуговуються цим підходом під час вивчення процесу творення новин, наприклад, як журналісти обирають повідомлення, які будуть висвітлювати.

6. *Підхід з використанням корпусної лінгвістики* (М. Беднарек, П. Бейкер, Д. Бібер та ін.). Він дає змогу аналізувати великі обсяги даних, визначати тенденції та специфіку певного новинного видання. Нерідко кількісні методи дослідники поєднують з якісними.

7. *Діахронійний підхід* (Д. Бен-Аарон, К. Коттер, П. Шнайдер та ін.). У цьому випадку науковці аналізують, як мова новин змінювалася протягом визначеного періоду часу.

8. *Критичний підхід* (Т. ван Дейк, Р. Фаулер, Н. Фейрклаф та ін.). Його застосовують, аби оприятити те, що висловлено в тексті непрямо, наприклад, переконання чи ідеології (Bednarek & Caple, 2012, с. 7—10).

Дослідники послуговуються переважно кількома підходами. Зокрема, науковці часто поєднують критичний / конверсаційний / прагматичний підхід з використанням корпусу (O’Keeffe, 2006, с. 445—449). Найчастіше за допомогою різних підходів розглядають питання сприйняття аудиторією новин та їх творення журналістами, роль новин для підтримання статусу кво, репрезентації прямої мови, стереотипів та ідеології тощо (Cotter, 2001, с. 417—419). Водночас критичний дискурс-аналіз вважають найбільш важливим і відомим підходом для вивчення новинного дискурсу (Bednarek & Caple, 2012, с. 10).

1.2. Роль критичного дискурс-аналізу для студій медіа

1.2.1. Принципи критичного дискурс-аналізу

Критичний дискурс-аналіз — це «міждисциплінарний, текстово-аналітичний підхід до критичного соціального дослідження» (Hart & Cap, 2014, с. 1). Його диференційними рисами вчені вважають проблемно-орієнтованість і розгляд мовної одиниці як соціального феномена (Catalano & Waugh, 2020, с. xxiii). Деякі представники КДА називають його «проблемно-орієнтованою міждисциплінарною дослідницькою програмою» (Wodak, 2021, с. 35). Завдяки такому визначенню підхід часто асоціюють із вивченням фундаментальних суспільних питань — соціальна нерівність, дискримінація тощо. Справді,

засадничим для КДА є переконання, що тексти «відіграють важливу роль у збереженні та легітимації нерівності, несправедливості й утисків у суспільстві» (van Leeuwen, 2009, с. 277). Підтверджують таку тематичну спрямованість і статистичні дані: *політика, гендер, влада, раса* є одними з найбільш поширених ключових слів у працях КДА, наявних у The Web of Science core collection (Xiao & Li, 2021, с. 494). В українському мовознавстві цей підхід теж найчастіше застосовують для аналізу політичного дискурсу (Богомолів, 2019; Потятиник, 2019; Стецик, 2015; Стоцький, 2010; Фітьо, 2015; Іаровуї, 2017; Pavlichenko & Navryliuk, 2022), маніпуляцій у медіа (Богданова, 2016; Семенець, 2022, Шугаєв, 2019), вияву ідеологій (Кулик, 2010), вивчення гендерного аспекту в пресі (Хамедова, 2022) та ін. Водночас обмеження КДА лише цими питаннями є перебільшенням; об'єктом його дослідження може стати будь-яка тема, адже головне прагнення вчених — поставити під сумнів те, що часто сприймають як нормальне, звичне, належне (Catalano & Waugh, 2020, с. xxiii), а також з'ясувати цінності автора та його установки (Хамедова, 2022, с. 21). Використовують КДА не тільки лінгвісти, а й соціологи, історики, політологи та ін. (Кокорська & Кокорський, 2016; Міхеєва, 2011; Проценко, 2021; Яровий, 2018).

Витоки КДА вбачають у риториці, лінгвістиці тексту, прагматиці, соціо- та прикладній лінгвістиці (Wodak & Busch, 2004, с. 108). До того ж на його становлення вплинули ідеї П. Бурд'є, Ж. Дерріди та ін., які підкреслювали важливу роль мови для суспільства, проте рідко аналізували тексти з лінгвістичного аспекту, що представники КДА прагнули виправити (Flowerdew, 2008, с. 195). Засадничими для цього підходу є також праці М. Фуко, який вважав, зокрема, що дискурс відображає соціальні відносини й бере участь у їх формуванні (Breeze, 2011, с. 497), і Бірмінгемського центру сучасних культурних студій на чолі зі С. Голлом, темами дослідження якого були неолібералізм, расизм тощо (Blommaert, 2005, с. 23). Вагомим є і внесок системної функційної граматики, особливо її соціосеміотичного аспекту, адже М. Халлідей прагнув «інкорпорувати функції соціальної семіотики в теорію граматики» (дет. див.: Blommaert, 2005, с. 22). Це прагнення науковця

вирізнялося на тлі доміантних у 60-х та 70-х підходів (наприклад, Н. Чомські), які розглядали мову окремо від її ролі у суспільстві; для М. Халлідея вона була пов'язана з усіма сферами життя (Catalano & Waugh, 2020, с. 16). Представники КДА, які спираються на системну функційну граматику (Р. Фаулер, Н. Фейрклаф, Т. ван Левен та ін.), застосовують лише кілька з її категорій, що надаються для їхніх досліджень. Водночас, попри ґрунтовність праці М. Халлідея, вона не дає змогу проаналізувати прагматичні феномени, наприклад, імплікатури, й не достатньо уваги присвячує ролі контексту; це спонукало науковців КДА застосовувати також здобутки інших дисциплін (Flowerdew, 2008, с. 199).

Традиційно вважають, що фундамент для КДА заклала критична лінгвістика, а Н. Фейрклаф увів цей термін 1985 року й популяризував його працею «Мова й влада» (Breeze, 2011, с. 495). Появу КДА як самостійного підходу пов'язують із симпозиумом в Амстердамі, у якому взяли участь Т. ван Дейк (організатор), Н. Фейрклаф, Г. Кресс, Т. ван Левен і Р. Водак (Catalano & Waugh, 2020, с. 73). Кожен з цих дослідників став основоположником (або, як у випадку Г. Кресса і Т. ван Левена, співзасновником) окремої школи КДА².

З часом кількість шкіл і праць з КДА збільшувалася. Як засвідчує аналіз The Web of Science core collection, у 2011 році на цю тему було опубліковано 352 статті, а в 2020-му — 1208. Значну популярність підхід здобув в англomовних країнах: найбільше статей за період 2011—2020 рр. опубліковано в США (1839), Англії (1388), Австралії (736); серед інституцій лідирують Університет Торонто (113), Ланкастерський університет (98) та Університет Сіднею (81) (Xiao & Li, 2021, с. 486—488). В українському мовознавстві теоретичні та практичні аспекти КДА з позиції лінгвістики досліджують К. Гізер, Н. Голубенко, О. Гундаренко, О. Домніч, В. Кириченко, М. Колінько,

---

² Соціокогнітивний, діалектико-реляційний та ін. потрактовують як школи чи підходи КДА (Hart & Cap, 2014, с. 2); оскільки критичний дискурс-аналіз є підходом, послуговуємося терміном *школи*, щоб уникнути двозначності.

С. Кривенко, В. Павленко, Т. Стецик, М. Сушко-Безденежних, Я. Чайковський, А. Шугаєв, О. Януш та ін.

На поширеність використання КДА вказує і виникнення нового терміна — *критично-дискурсивні дослідження*³ (*КДД*). Датують його по-різному: деякі дослідники стверджують, що його ввів Т. ван Дейк у праці «Суспільство й дискурс» (Hart & Cap, 2014, с. 11). Натомість інші починають його історію зі згадки в першому випуску журналу *Critical Discourse Studies*, виданого 2004 року. Знадобився час, щоб новий термін утвердився, адже досить довго в публікаціях цього журналу термінами *КДА* і *КДД* оперували як синонімами. Яскравим прикладом набуття терміном *КДД* поширеності є перевидання однієї з хрестоматійних праць підходу, оригінальна назва якої — «Методи критичного дискурс-аналізу». У другому виданні 2009 року назву не було змінено, проте в третьому (2016 рік) — слово *аналіз* було замінено на *дослідження*. Відтоді усе частіше *КДД* почав вживатися в назвах праць (Catalano & Waugh, 2020, с. 156—157). Одним з основних аргументів на користь використання нового терміна є те, що *КДА* нерідко є синонімом лише кількох перших шкіл — критичної лінгвістики, діалектико-реляційного, дискурсивно-історичного та соціокогнітивного КДА. Натомість новий термін дає змогу охопити більшу кількість шкіл, які вже давно застосовують цей підхід (Hart & Cap, 2014, с. 11). Ще один аргумент — слово *аналіз* у назві не передає сутність критичного підходу, для якого важливим є і теоретичний складник, а не тільки прикладний аспект. Проте хоч *аналіз* мовних засобів важливий для різних шкіл і нині (зокрема, і серед нових, як-от когнітивний КДА), його роль дедалі зменшується, особливо у зв'язку з «мультимодальним поворотом», унаслідок якого все більше уваги присвячують візуальним засобам (Catalano & Waugh, 2020, с. 163). Водночас, оскільки в українських студіях послуговуються здебільшого терміном *КДА*, цю назву застосовуємо й у цій праці.

Школи, що з'явилися, істотно різняться між собою методологічно й теоретичним підґрунтям — системна функційна граматика, аргументативні

---

³ Застосовуємо переклад Т. Лютого (2016, с. 20).

стратегії, нарративний, конwersаційний аналіз та ін. (van Leeuwen, 2009, с. 277). М. Меєр зауважує, що в КДА можна віднайти впливи епістемології, соціальної, соціопсихологічної та лінгвістичної теорій. Хоч здебільшого представники КДА послуговуються кількома з них, дослідник пов'язує їхні праці з однією домінантною: наприклад, мікросоціологією (Р. Сколлон), теорією М. Фуко про суспільство й владу (Н. Фейрклаф, Р. Водак), теорією соціальної когніції (Т. ван Дейк) тощо (Meyer, 2001, с. 17—20). Зазвичай виокремлюють шість основних сфер, з якими пов'язані школи КДА — когнітивна лінгвістика та психологія, корпусна лінгвістика, постструктуралізм, прагматика й системна функційна граматика (Hart & Cap, 2014, с. 7). З огляду на динамізм розвитку підходу, можна припустити, що нині ця кількість є ще більшою. Часом декілька шкіл мають те саме підґрунтя, але це не означає, що вони запозичують ті ж концепти. Прагматика, наприклад, є засадничою для КДА (дет. див.: Polyzou, 2018), однак теорія релевантності стала важливою лише для критичної когнітивної прагматики, яка водночас не використовує поняття топосів, що є одним з центральних для дискурсивно-історичної школи. До того ж поняття чи схеми однієї школи часом стають підґрунтям для інших (Hart & Cap, 2014, с. 6—7). Зокрема, референційні стратегії дискурсивно-історичного КДА значною мірою засновано на моделі соціальних діячів Т. ван Левена, який, зі свого боку, спирався на системну функційну граматику. Остання, активно використовувана в критичній лінгвістиці, стала впливовою і для КДА, що продовжив дослідження, які КЛ актуалізувала (Hart & Cap, 2014, с. 3—4). Зауважимо, що школи не просто запозичують і застосовують лінгвістичні поняття з інших дисциплін, а переосмислюють і адаптують їх відповідно до матеріалу, який досліджують (Hart & Cap, 2014, с. 11).

Як підсумовує Т. ван Левен, КДА не має ні спільного теоретичного підґрунтя, ні методології (van Leeuwen, 2009, с. 278). До того ж навіть визначення засадничих термінів, як-от «дискурс», «ідеологія», різняться залежно від школи. Зокрема, у потрактуванні «критичний» Н. Фейрклафа помітний вплив неомарксистського підходу (Hart & Cap, 2014, с. 2); з

марксизмом пов'язують переконання КДА, що дослідники повинні не тільки спостерігати й інтерпретувати, а й оцінювати та приписувати (Breeze, 2011, с. 496). З іншого боку, наголошує Р. Водак, для більшості шкіл КДА «критичний» часто не має подібних конотацій; ідеться про підважування того, що зазвичай не ставлять під сумнів, вважають загальнозрозумілим і спільним для багатьох переконань (Wodak, 2021, с. 35). Водночас «критичність» цього напряму не є його диференційною характеристикою, адже, наприклад, постструктуралістський дискурс-аналіз також має критичну позицію, але до КДА не належить (Hart & Cap, 2014, с. 2).

Спільними для праць КДА є низка принципів, головними з яких Т. ван Дейк називає такі:

— КДА — не школа чи субдисципліна дискурс-аналізу, а радше експліцитно критичний підхід до тексту;

— історично він є частиною критичних студій у гуманітаристиці та соціальних науках;

— зазвичай дослідження між- або мультидисциплінарні;

— аналіз може здійснюватися на всіх рівнях і щодо різних вимірів дискурсу, не тільки вербального;

— проблемно-орієнтованість — зосереджуються на питаннях репрезентації влади, домінування та нерівності, а також реалізації ідеології в тексті (водночас тлумачення цих понять різні; наприклад, для Р. Фаулера (1996) термін *ідеологія* пов'язаний не з політикою, а з тим, що ми сприймаємо як звичне);

— КДА прагне оприятити імпліцитне чи приховане, тож предметом дослідження часто стають «маніпуляція, легітимація, формування згоди, а також інші дискурсивні способи вплинути на розуми та дії людей» (van Dijk, 1995, с. 18);

— дослідники висловлюють рекомендації, що можна змінити і як просувати контрнарратив, аби протидіяти домінантному (van Dijk, 1995, с. 17—18).

Іншими спільними рисами є: 1) вагома роль контексту (Wodak, 2011, с. 51); 2) еkleктичність у виборі теоретичного підґрунтя, методологій (дет. див.: Chilton, 2005; Titscher et al., 2000; Widdowson, 2004); 3) погляд на дискурс і суспільство як взаємопов'язані елементи: дискурси впливають на формування спільноти, а спільнота творить дискурси (Flowerdew, 2008, с. 196).

1.2.2. Етапи застосування критичного-дискурс аналізу для дослідження медіатекстів

Д. Келсі виокремлює три етапи застосування КДА в журналістських студіях (Kelsey, 2018, с. 510). Перший охоплює період становлення та розвитку **критичної лінгвістики (КЛ)** і пов'язаний з працями А. Белла, Г. Кресса, Р. Фаулера, Р. Ходжа та ін. Початком КЛ вважають середину 1970-х, а її маніфестом називають дві праці — «Мова й контроль» (1979), яка є фундаментом КЛ і статті до якої написали головні представники цієї школи, та «Мова як ідеологія» (1979) Г. Кресса й Р. Ходжа (Catalano & Waugh, 2020, с. 31—32). З-поміж низки статей, уміщених у праці «Мова й контроль», Д. Келсі наголошує на студії Т. Трю, яка, на його думку, стала засадничою для критичних студій медіа (Kelsey, 2018, с. 511). У ній автор порівнює репортажі на одну тему, вказуючи на відмінності в представленні подій та їх учасників (на зразок вживання назви *терористи* чи *борці за свободу*) й можливі ідеологічні причини такої варіації (Fowler et al., 1979, с. 117).

Прикметник *критичний* представники КЛ вживають у значенні, поширеному в літературній критиці, марксизмі, деконструкції, проте без негативних конотацій. Зокрема, Р. Фаулер наголошує, що новини є репрезентацією ситуації, а не відображенням реальності, тож завдання дослідників — показати, що представити певну подію можна інакше (Fowler, 1996, с. 4). На думку науковців, неточна репрезентація не обов'язково зумовлена прагненням автора подати ситуацію в певний спосіб; навіть несвідомий вибір ним мовних одиниць уможливує створення «окремої версії реальності» (Hodge & Kress, 1979, с. 15). Як зазначає Р. Фаулер у ще одній хрестоматійній

праці з КЛ: «Усе сказане чи написане про світ сформульовано з певної ідеологічної позиції: мова — це не чисте вікно, а засіб, який заломлює та структурує інформацію» (Fowler, 1991, с. 10). До «ідеології» Р. Фаулер зараховує: 1) категоризацію, що визначає, які типи об'єктів існують; 2) каузацію — розуміння, як влаштовано світ; 3) цінність, яку надають об'єктам і процесам. Ці імпліцитні переконання сприймають як частину «здорового глузду»; вони формують нормативну базу для дискурсу (Fowler, 1996, с. 11). На думку Р. Фаулера, будь-який аспект лінгвістичної структури, від фонологічного до текстового, може бути ідеологічно важливим. Водночас він наголошує на кількох з них: транзитивність (основа репрезентації), трансформації (наприклад, пасивні конструкції), категоризація (реалізована вибором лексем), модальність, мовленнєві акти (Fowler, 1991, с. 66—87). Лінгвістичний аналіз відіграє вагомий роль у студіях КЛ, що зумовлено, зокрема, впливом системної функційної граматики (Kelsey, 2018, с. 510—511). Водночас теоретичне й методологічне підґрунтя КЛ є еkleктичним.

КЛ вважають попередницею КДА, тож спершу деякі з дослідників їх навіть ототожнювали (Wodak & Busch, 2004, с. 108). Нині їх розрізняють, визнаючи КЛ однією з головних шкіл КДА (Hart & Cap, 2014, с. 4). В інших класифікаціях, наприклад, Р. Водак та М. Меєра, вона не здобула окремого статусу. Це можна пояснити тим, що багато її аналітичних прийомів почали застосовувати інші школи КДА (Hart & Cap, 2014, с. 11).

Другий етап, за Д. Келсі, це власне **КДА**. Визначення головних шкіл підходу досі є дискусійним; деякі науковці виокремлюють вісім з них — діалектико-реляційна, соціокогнітивна, дискурсивно-історична, мультимодальна, когнітивна, культурний КДА, позитивний дискурс-аналіз і КДА з використанням корпусної лінгвістики (Flowerdew & Richardson, 2018). Інші виокремлюють сім, розглядаючи мультимодальний КДА разом із соціосеміотичним і наводячи диспозитивний замість культурного й позитивного (Catalano & Waugh, 2020). Як пояснюють автори, їхня класифікація ґрунтується на кількох критеріях, серед яких — частотність цитування і кількість публікацій

в авторитетних журналах (Catalano & Waugh, 2020, с. 161). К. Гарт і П. Кап (2014) зараховують до головних також когнітивний КДА, критичні студії метафор, легітимаційно-проксимізаційну модель і критичну когнітивну прагматику (с. 5); інші дослідники про них згадують рідко (виняток — когнітивний КДА) (Catalano & Waugh, 2020, с. 160).

Аналіз семи класифікацій (Catalano & Waugh, 2020) засвідчує певні закономірності. Зокрема, у праці 2016 року Р. Водак і М. Меєр єдині виокремили школу «КДА й соцмережі». Не всі класифікації містять і позитивний дискурс-аналіз, культурний КДА, реконтекстуалізацію соціальної практики. До того ж навіть когнітивний КДА виокремлюють не всі (дет. див.: Catalano & Waugh, 2020, с. 162). Нижче розглянемо школи, які наведено в одному з недавніх досліджень (Wodak, 2021).

*Діалектико-реляційний*⁴ КДА (Н. Фейрклаф, Л. Чуляракі). Н. Фейрклаф є одним з фундаторів КДА як окремого підходу, і його алгоритм аналізу дискурсу істотно змінювався. На початку метою було «пояснити наявні конвенції як наслідок владних відносин і боротьби за владу» (Fairclough, 1989, с. 2). Ця схема аналізу охоплює три стадії: опис, інтерпретацію та пояснення. На першому етапі дослідники мають проаналізувати вибір лексики, пасивні конструкції, модальність, міжреченнєві зв'язки, текстові структури (Fairclough, 1989, с. 110—139). Під час інтерпретації вчений враховує контекст ситуації, імпліцитну інформацію, фрейми, а на рівні пояснення має встановити владні відносини, елементи з ідеологічним підґрунтям, місце дискурсу в боротьбі на інституційному й інших рівнях (Fairclough, 1989, с. 141—167). Як Н. Фейрклаф пояснить у пізнішій праці, це лише одна з трьох головних версій його підходу, радикальна, що зосереджується на соціальній боротьбі й ідеології. Його друга версія здійснення КДА (1992) є текстово-орієнтованою і розглядає граматичний, семантичний, прагматичний рівні, жанр тексту; для неї важливою є критика дискурсу. Третій варіант аналізу, що виник після 2007 року, концентрується на

---

⁴ Також перекладають *діалектично-реляційний* (Богомолів, 2019, с. 31).

критиці політичних дебатів й інкорпорує відомості з теорії аргументації (Fairclough, 2018, с. 14—16).

Соціокогнітивний⁵ КДА (Т. ван Дейк, В. Коллер, А. Музольф, У. Олауссон, У. Фолуке та ін.). Підґрунтям для нього є теорія С. Московічі про соціальну репрезентацію, відповідно до якої є певна кількість переконань, які поділяє значна кількість населення і які утверджуються через комунікацію (Catalano & Waugh, 2020, с. 170—171); «ці переконання, які поділяє суспільство, формують зв'язок між соціальною й індивідуальною когнітивними системами та здійснюють переклад, гомогенізацію і координацію між зовнішніми вимогами й суб'єктивним досвідом» (Meyer, 2001, с. 21). Соціокогнітивний КДА поєднує макрорівень (домінування, влада, нерівність) з мікрорівнем (використання мовних засобів) (Catalano & Waugh, 2020, с. 171). До того ж Т. ван Дейк одним з перших серед представників КДА наголошував на важливості вивчення створення та сприйняття новин, а також сформулював принципи їх тематичного та структурного аналізу (van Dijk, 1988).

Дискурсивно-історичний КДА (Р. Водак, М. Крижановський, М. Рейзігль, Б. Форхтнер, М. Хосравінік та ін.). До його головних рис зараховують: використання історичних відомостей, даних, здобутих завдяки етнографічним методам; аналіз зв'язків між текстами, що були написані в різний час; надання великої ролі застосуванню результатів студії та їх презентації публіці. Дослідження цієї школи ґрунтуються на трьох етапах: 1) виокремлення тем дискурсу; 2) з'ясування застосованих у тексті дискурсивних стратегій; 3) аналіз мовних засобів (Catalano & Waugh, 2020, с. 173—175). Зазвичай представники цієї школи виокремлюють п'ять головних дискурсивних стратегій:

1) референційні (номінаційні) — як представлено в дискурсі осіб;

2) предикативні — як схарактеризовано осіб чи ситуації, на які їхні риси вказано;

3) аргументаційні — обґрунтування властивостей, наданих певним явищам чи особистостям;

---

⁵ Трапляється переклад *когнітивно-орієнтований підхід* (Колінько, 2019).

4) перспективації — з якого погляду висловлено аргументи;

5) інтенсифікації або послаблення — чи повідомлення посилено або применшено.

Ці п'ять стратегій застосовують для позитивної репрезентації себе та негативної репрезентації інших, що є фундаментом для дискурсу ідентичності (Wodak, 2001, с. 67—73).

КДА з використанням корпусної лінгвістики (М. Беднарек, П. Бейкер, Х. Кепл, Г. Маутнер, М. Стаббс та ін.). Праці з КДА почали застосовувати корпус ще в 1990-х, і найчастіше предметом їхнього дослідження стають частотність вживання певних висловів, сполучуваність, аналіз ключових слів. Представники цієї школи розрізняють шість етапів у здійсненні КДА: 1) формулювання теми й питань дослідження; 2) вивчення бекграунду (як певне питання було висвітлено в медіа, які ЗМІ є найбільш популярними серед населення); 3) формування корпусу; 4) виокремлення ключових слів і пошук їх у корпусі; 5) якісний аналіз здобутих результатів; 6) аналіз сполучуваності ключових слів (Subtirelu & Baker, 2018, с. 107—110). Оскільки дані, отримані за допомогою корпусу, потрібно окремо досліджувати з врахуванням контексту, то, за одним з поглядів, методи корпусної лінгвістики є радше допоміжними, а не провідними для КДА. На це певною мірою вказує і те, що корпус використовують науковці різних шкіл — у такий спосіб вони прагнуть збільшити об'єктивність під час вибору даних. З іншого боку, вчені зауважують, що це не усуває суб'єктивність цілком: якщо вибірка текстів або дизайн дослідження заангажовані, то приклади все одно підтвердять наперед сформовані висновки (Catalano & Waugh, 2020, с. 190—194).

Соціосеміотичний КДА (Г. Кресс, Т. ван Левен, Дж. Лемке, Д. Мачін, Р. Сколлон та ін.). У працях цієї школи помітний вплив багатьох соціологічних і лінгвістичних теорій, наприклад, П. Бурдьє, М. Фуко, М. Халідея, Н. Чомські, представників КЛ. Для соціосеміотичного КДА мова є лише однією із знакових систем для комунікації; науковці аналізують, які засоби використані для висловлення певного повідомлення і чому саме ці, а також розглядають, як

ними послуговувалися в минулому, щоб визначити потенціал застосованих знаків (Catalano & Waugh, 2020, с. 178—180). Цей підхід відображено й у термінології, яку обирають науковці, наприклад, *соціальні діячі, ролі*, а не *суб'єкти, об'єкти* чи *предикати* (van Leeuwen, 2008).

Т. ван Левен прагне з'ясувати, як саме соціальні практики реконтекстуалізуються в дискурсі (van Leeuwen, 2008). Деякі з його класифікацій, як-от щодо дослідження легітимації та репрезентації соціальних діячів, стали впливовими для інших шкіл КДА. Зокрема, остання пропонує значну кількість категорій (персоналізація / імперсоналізація, детермінованість / недетермінованість, узагальнення / конкретизація та ін.), що спираються на системну функційну граматику М. Халідея й дають змогу з'ясувати, хто і як саме згаданий у тексті (van Leeuwen, 2008, с. 52). Також Т. ван Левен виокремив прийоми для аналізу репрезентації часу, простору й мети. Окремий розділ його праці присвячено візуальному представленню соціальних діячів (van Leeuwen, 2008), тож закономірно, що саме ця школа стала визначальною для розвитку мультимодального КДА (Catalano & Waugh, 2020, с. 178—179).

Р. Водак виокремлює ще один підхід, який називає *аргументація та риторика*. До нього вона зараховує праці, що розглядають теми переконання й обґрунтування, наприклад, аналіз легітимації Т. ван Левена (van Leeuwen, 2008), студії Д. Річардсона й самої Р. Водак, які спираються на аргументативну теорію (Wodak, 2021, с. 39). Водночас здебільшого дослідники не об'єднують ці праці в окрему групу (Catalano & Waugh, 2020, с. 162), обмежуючись згадкою, що для дискурсивно-історичного КДА й легітимаційно-проксимізаційної моделі аргументативна теорія є важливим підґрунтям (Hart & Cap, 2014, с. 7).

Д. Келсі наголошує на вагомій ролі праць Т. ван Дейка, Н. Фейрклафа, побіжно Р. Водак, Д. Річардсона (2007), власних (вчений є представником дискурс-міфологічного КДА, коли теорію міфу застосовують до аналізу новин) (Kelsey, 2018, с. 512—515). Впливовість перших трьох згаданих науковців засвідчують і дані щодо цитованості: протягом 2011—2020 рр. найчастіше у працях, розміщених у The Web of Science core collection, покликалися на

Т. ван Дейка (2529), Н. Фейрклафа (2495), М. Фуко (1609) та Р. Водак (1107) (Xiao & Li, 2021, с. 490). Окремо Д. Келсі згадує про міжнаціональні дослідження КДА (Дж. Алваро, Л. Вей, С. Куо, М. Накамура, Дж. Фловердъов та ін.), у яких аналізують трансформації статті після перекладу з однієї мови на іншу (наприклад, з англійської на китайську). Зазвичай науковці з'ясовують, що було видалено, як варіюються мовні засоби, який заголовок було обрано та ін., що уможливорює висновки про співвідношення між локальним і національним, культурні закономірності, а інколи й національну ідентичність (Kelsey, 2018, с. 515—516).

До третього етапу Д. Келсі зараховує **мультимодальний КДА** (Г. Кресс, Т. ван Левен, П. Ледін, Д. Мачін, С. Норріс та ін.) (Kelsey, 2018, с. 516), який також називають *соціосеміотичним підходом до мультимодальності* (Catalano & Waugh, 2020). Деякі вчені потрактовують мультимодальний КДА не як окрему школу, а як перспективу, що може бути застосована різними дослідниками (Hart & Cap, 2014, с. 11). Інші наголошують на фрагментованості школи й вважають, що вона перебуває на етапі становлення (Ledin & Machin, 2018, с. 60—62).

Представники багатьох шкіл КДА (діалектико-реляційної, соціокогнітивної, дискурсивно-історичної, когнітивної, соціосеміотичної) вивчали реалізацію легітимації в медійному та політичному дискурсі. Тож КДА є найбільш поширеним підходом для дослідження цієї теми (Cheng, 2021, с. 243), адже «його представники здійснили значний прогрес у лінгвістичному аналізі мікрорівневої дискурсивної легітимації» (Vaara & Tienari, 2008, с. 986).

1.3. Дискурсивні стратегії (де)легітимації

1.3.1. Підходи до визначення (де)легітимації

Легітимація стала предметом дослідження багатьох дисциплін, як-от філософії, юриспруденції, соціальних і політичних наук, у значенні визнання чогось легітимним (van Dijk, 1998, с. 255). Фундаментальними для сучасного

етапу дослідження цього явища стали праці М. Вебера (Потятиник, 2016, с. 53). Водночас нині цей термін набув ще одного тлумачення — *обґрунтування* (Reyes, 2011, с. 782); його застосовують у студіях, які присвячені переважно лінгвістичним аспектам легітимації. Їх досліджують, використовуючи різні підходи — від теорії аргументації (KhosraviNik, 2015) до когнітивної лінгвістики (Потятиник, 2016) (дет. див.: Björkvall & Nyström Höög, 2019; Zhu & McKenna, 2012). Вагому роль у вивченні легітимації відіграє і критичний підхід (van Dijk, 1998; van Leeuwen & Wodak, 1999; van Leeuwen, 2008 та ін.), представлений переважно критичним дискурс-аналізом (КДА), здобутки якого застосовують й інші дисципліни, наприклад, організаційні студії (Vaara & Tienari, 2008).

У КДА дефініції легітимації різняться залежно від школи дослідників. Деякі вчені наголошують на владних відносинах; наприклад, Р. Маккай (2015) потрактовує її як «процес, за допомогою якого застосування влади однією особою, групою чи політичним органом над іншими сприймається як прийнятне» (с. 325). Інші науковці не згадують владу експліцитно; А. Реес (2011), наприклад, дає легітимації таке визначення: «процес, за допомогою якого мовець уповноважує чи надає дозвіл певному типу соціальної поведінки. Отже, це обґрунтування поведінки (ментальної чи фізичної). Процес легітимації реалізується завдяки аргументації [...] До того ж акт легітимації чи обґрунтування пов'язаний з метою, яка здебільшого потребує схвалення й підтримки реципієнта» (с. 782). Дехто з науковців зараховує до легітимації обґрунтування правильності дій у повсякденних діалогах (Reyes, 2011, с. 782), але цю позицію поділяють не всі, обмежуючи сферу її вживання політикою, медіа й іншими дискурсами, яким притаманні офіційність і формальність (van Dijk, 1998; Björkvall & Nyström Höög, 2019).

Легітимація може стосуватися певної дії, позиції, ролі чи й самої інституції / особи (van Dijk, 1998, с. 255—256). Обов'язкова наявність об'єкта чи суб'єкта легітимації спонукали деяких дослідників вважати, що її роль є додатковою — вона або збільшує підтримку, або зменшує спротив щодо певної

особи чи дії (Zelditch, 2001, с. 5). Справді, легітимацію часто застосовують, коли потрібно обґрунтувати щось амбівалентне (van Dijk, 1998) або відповісти на критику, сумніви, висловлені опонентами (Rojo & van Dijk, 1997, с. 528). Деякі вчені навіть потрактовують легітимацію як частину макростратегії уникнення звинувачень, вважаючи її одним з інструментів зменшення власної провини, що застосовують у випадках, коли складно чи неможливо заперечити власну відповідальність і необхідно визнати вчинення дії, проте надати їй іншого пояснення, яке допоможе змінити її оцінку (Hansson, 2015, с. 303, 316). Т. ван Дейк (1998) також вважає, що прагматично легітимація пов'язана з мовленнєвим актом захисту себе (с. 255), хоч і не обмежується цією метою. Оскільки в часи свободи слова легітимація інституцій та осіб завжди може бути поставлена під сумнів іншими, адже маємо різноманіття дискурсів, а не тільки владний (Rojo & van Dijk, 1997, с. 561—562), поширеність такої мети є безсумнівною. Можливо, це й зумовило виокремлення *релегітимації*, завданням якої є відновлення довіри (Vaara, 2014, с. 503). Щоправда, на практиці такі випадки складно розмежувати з огляду на відсутність чіткого визначення, що саме вважати втратою довіри.

Легітимація може здійснюватися знизу вгору (суспільство обґрунтовує правильність дій влади) та — найчастіше (Breeze, 2012, с. 4) — згори вниз (певні особи чи інституції прагнуть репрезентувати себе перед аудиторією як достойних і вартих довіри) (Rojo & van Dijk, 1997, с. 528). Майже завжди (виняток — вибори) легітимація реалізується в дискурсі, зазвичай переконувальному й інколи маніпулятивному (Rojo & van Dijk, 1997, с. 527—531). У ньому нерідко апелюють до цінностей і соціальних норм (Rojo & van Dijk, 1997, с. 528; Ross & Rivers, 2017, с. 3; van Leeuwen, 2008 та ін.), вказуючи на логічні підстави, необхідність певних дій (van Dijk, 1998, с. 255; Vaara, 2014, с. 503).

Делегітимацію визначають як дискурсивну стратегію, що відповідає за «конструювання певної дії чи погляду як негативного, необґрунтованого чи неприйняттого» (Cheng, 2021, с. 243). Вона може бути реалізована окремо або

разом з легітимацією, адже обґрунтування «однієї позиції автоматично передбачає делегітимацію альтернативної позиції» (Reyes, 2011, с. 804), а дискредитація опонентів посилює репрезентацію своєї позиції як правильної (Кирилюк, 2020). Деколи делегітимація еквівалентна звинуваченням (Rojo & van Dijk, 1997, с. 528). Згідно з іншим підходом, делегітимація є категорією вищого рівня, яка охоплює такі стратегії, як негативне представлення інших, звинувачення, маргіналізація, критика моральності, раціональності супротивника тощо (Car, 2008, с. 22). Інколи делегітимувати можуть й історичними наративами (Моїсеєнко & Мазін, 2021).

Деякі з дослідників звужують значення легітимації, обмежуючи його наданням певній особі відповідного статусу. Зокрема, Ю. Третьак (2015б), спираючись на праці П. Шародо, тлумачить стратегії легітимації як актуалізацію певних характеристик респондента, щоб обґрунтувати надання йому слова, запрошення до інтерв'ю (с. 71).

Особливий підхід запропонував К. Гарт (2010). Згідно з його концепцією, макростратегію переконання реалізують завдяки стратегіям мікрорівня — репрезентаційним (референційні, предикативні й проксимізаційні) й легітимаційним (с. 186). Метою останніх він вважає представити певне твердження як правдиве: «Більш конкретно, це передбачає використання мовних засобів для наповнення висловлювань доказами, авторитетом і претензіями на істинність і/або припущеннями щодо виконання умов успішної комунікації (анг. *felicity conditions*), які дають мовцеві право щось стверджувати» (Hart, 2010, с. 90). Для цього використовують категорії зв'язності, евіденційності й епістемічної модальності (Hart, 2010, с. 90). Науковець розрізняє репрезентаційні та легітимаційні стратегії так: «Легітимація — це ще одна мікростратегія, використана для переконання. Вона не докладається напряду до переконання, на відміну від репрезентаційних стратегій. А радше (...) переконання є залежним від легітимації. Референційні, предикативні та проксимізаційні стратегії можуть переконувати, лише коли репрезентації, якими реалізуються ці стратегії, читачі сприймають як правдиві»

(Hart, 2010, с. 89). К. Гарт пов'язує евіденційність зі стратегіями легітимації Т. ван Левена. Зокрема, беручи за підґрунтя класифікацію евіденційності, запропоновану М. Беднарк, він розрізняє такі її категорії:

— сприйняття (інформація, здобута органами чуття) — інші дослідники називають її *легітимація свідченням*, тобто коли особа стверджує, що бачила щось на власні очі (дет. див.: Hutchby, 2001; Tusting et al., 2002);

— загальні знання — К. Гарт співвідносить цю категорію з авторитетом більшості;

— докази (статистика, звіти, результати) — ця категорія нагадує тактику звернення до авторитету експертів Т. ван Левена;

— очевидність (її часто увиразнюють модальними словами *звичайно, звісно*) — К. Гарт пов'язує її з теоретичною легітимацією Т. ван Левена;

— вказівка на авторитетне джерело — подібним є механізм стратегії авторизації (Hart, 2010, с. 95—100).

У праці 2011 року К. Гарт дещо модифікував власну концепцію, виокремивши два різновиди — легітимація дії та легітимація твердження. До першої він зараховує ідентифікацію, фреймінг і дейктичне позиціонування, а до другої — епістемічне позиціонування (Hart, 2011, с. 757). Для ідентифікації є важливим, кого згадано в тексті та якими є їхні семантичні ролі, а для фреймінгу — як за допомогою категоризації, метафор або предикації характеризують осіб / процеси. Дейктичне позиціонування вказує на місце згаданих осіб, інституцій та ін. у часі й просторі (Hart, 2011, с. 757).

Легітимацією тверджень К. Гарт називає представлення певного повідомлення як правдивого. Ця позиція не набула поширення в наукових студіях; більшість дослідників продовжують застосовувати на позначення цього поняття інші терміни, як-от *достовірність, валідність, правдивість*. З іншого боку, чимало авторитетних вчених (Reyes, 2011; van Dijk, 2006) доходять того ж висновку, що й К. Гарт — «успішне обґрунтування дії вимагає насамперед, щоб слухач потрактував обґрунтування як правдиве» (Hart, 2011, с. 756—757). Проте роль з'ясування достовірності в дослідженні легітимації лінгвісти

потрактують по-різному. К. Гарт вважає, що «кожен повний розбір легітимації КДА має звертати увагу на роль евіденційності в легітимації тверджень» (Hart, 2011, с. 765). Натомість А. Реєс, Т. ван Дейк не надають аналізу достовірності такої ваги.

Водночас у давнішій статті, написаній у співавторстві з Л. Мартін Рохо, Т. ван Дейк (1997) висловлює ідею, що легітимаційні дискурси мають відповідати трьом критеріям:

- 1) джерела (мовці чи інституції) мають бути легітимними;
- 2) репрезентації подій мають здаватися правдивими й вартими довіри;
- 3) лінгвістичні та дискурсивні форми мають бути соціально відповідними, політкоректними (с. 550).

Таке трактування дає змогу поєднати тлумачення П. Шародо та Ю. Третьяк (1), легітимацію в розумінні правдивості К. Гарта (2) й класичне тлумачення легітимації (3).

Подібним до правдивості є й поняття *об'єктивації* в розумінні В. Доудакі (2015). Спираючись на теорію соціального конструювання реальності та концепт гегемонії, вона розрізняє два механізми легітимації — натуралізацію та об'єктивацію, які містять власні різновиди. Об'єктивацію дослідниця тлумачить як «презентацію та (ре)конструкцію інформації та ідей як реальних і об'єктивних фактів, які не можна поставити під сумнів» (Doudaki, 2015, с. 10). Цього, на думку В. Доудакі, можна досягти, застосовуючи такі прийоми:

1. *Залучення офіційних джерел.* З одного боку, журналісти часто не мають можливості поїхати на місце подій, щоб здобути інформацію з перших вуст, тож покладаються на інші джерела інформації — зазвичай позиції офіційних установ та організацій, статусних осіб. З іншого боку, в такий спосіб вони транслюють офіційний погляд на ситуацію, роблячи його домінантним.

2. *Експертність.* Як зазначає В. Доудакі, у новинах усе частіше наводять коментарі експертів, оскільки їх вважають об'єктивними. Дослідниця погоджується з думкою Е. Ольбека, що так журналісти здобувають

«компенсаторну легітимацію», завдяки якій можуть обґрунтувати власні висновки.

3. *Кількісна оцінка*. Статистичні дані, графіки, схеми, діаграми, опитування виконують не тільки пояснювальну, а й переконувальну функцію. Нерідко, наприклад, дані опитувань стають і потужним інструментом для маніпуляції громадською думкою.

4. *Реіфікація (уречевлення)*. Цей спосіб полягає в презентації подій як таких, що просто трапляються, перебуваючи поза сферою людського контролю чи впливу (Doudaki, 2015, с. 10—13).

Натуралізація, вважає дослідниця, охоплює «способи, завдяки яким інформацію, погляди та дискусії [...] сприймають як належні й майже беззаперечні» (Doudaki, 2015, с. 6). До неї В. Доудакі зараховує кілька прийомів:

1. *Символічне анулювання*. У цьому випадку медіа недостатньо чи неточно репрезентують певну групу людей, наприклад, не наводять у статті їхню позицію щодо певної події.

2. *Містифікація*. Згідно з цим прийомом, замість наведення конкретних деталей, журналісти висловлюються абстрактно, що деформує сприйняття певної події.

3. *Спрощення*. Цей прийом погіршує розуміння ситуації (Doudaki, 2015, с. 5—10).

Подібний до символічного анулювання прийом А. Карвалью (2005) називає *пасивною легітимацією*. А В. Кулик (2010) вважає відсутність представлення альтернативної позиції, критичного осмислення наведених у статті коментарів виявом непроблематичності статті, що сприяє *нормалізації* того погляду, який журналісти зазначають (с. 129, 146).

В. Кулик детальніше зосереджується на проблематизації, вказуючи, що виміряти її доволі складно, адже постає питання, кого вважати різними сторонами ситуації, чиї позиції медіа мають навести. Здебільшого, зауважує він, науковці орієнтуються на кількість цитат учасників події чи коментарів незалежних експертів, але всі вони можуть репрезентувати лише одну позицію,

тому є ненадійним показником плюралізму думок у статті. Іншими засобами проблематизації є наведення інформації про попередні події (категорії *бекграунду й історії*, за А. Беллом). Як влучно зазначає В. Кулик (2010), «їх теж слід уважати представленням, адже автори вказують певні аспекти контексту, свідомо чи несвідомо оминаючи інші. Як і про саму подію, про контекст журналісти згадують те, що вважають або не досить відомим, або досить важливим. Хоч трохи бекграунду є в переважній більшості новинних текстів — питання в тому, скільки та якого саме» (с. 278). Також для проблематизації медіа застосовують іронію та «ствердження невідомости чи несказаности» (коли журналісти зауважують, що діячі, чиї коментарі наведено, не навели доказів власних слів) (Кулик, 2010, с. 276—280).

В. Кулик (2010) поділяє тексти на: а) непроблематичні; б) перенесено-проблематичні (не медіа ставлять під сумнів чиюсь позицію, а їхні джерела); в) медійно-проблематичні (журналісти підважують висловлене експертами чи офіційними особами) (с. 280). Водночас, визнає вчений, відсутність проблематизації не обов'язково має на меті репрезентувати думки, наприклад, чиновників як норму; таке представлення є легшим варіантом для журналіста, оскільки не потребує пошуку й залучення інших джерел інформації (Кулик, 2010, с. 259).

1.3.2. Класифікації (де)легітимаційних стратегій

У КДА (де)легітимацію розглядають, використовуючи поняття *(де)легітимаційних стратегій* — «способів активізації специфічних дискурсивних ресурсів для надання легітимності чи нелегітимності» (Vaara & Tienari, 2008, с. 987). Дослідники по-різному трактують їхній статус, зараховуючи до аргументативних (Wodak, 2001) та оцінних стратегій (Carvalho, 2005, с. 8); дискусійною є і їхня кількість. Однією з найвпливовіших для наукових праць стала класифікація категорій легітимації Т. ван Левена (2008); багато вчених (Шевко, 2020; Björkvall & Nyström Höög, 2019; Cheng, 2021; Igwebuike & Chimuanya, 2021; Ross & Rivers, 2017; Simonsen, 2019; Vaara, 2014;

Vaara & Tienari, 2008 та ін.) на її підґрунті формують власні, доповнюючі ідеї дослідника. Т. ван Левен виокремлює чотири категорії, у яких реалізується легітимація — авторизація, моральна оцінка, раціоналізація, міфопоетика (van Leeuwen, 2008, с. 105), які в статтях інших дослідників потрактовано як стратегії (Reyes, 2011; Ross & Rivers, 2017; Simonsen, 2019; Vaara & Tienari, 2008).

1. Авторизація охоплює кілька тактик: мовець може покликатися на персональний авторитет, авторитет експертів, лідерів думок, більшості (дію обґрунтовують тим, що «більшість так вважає / чинить»), імперсональний авторитет й авторитет традиції (van Leeuwen, 2008, с. 106—109).

2. Стратегія моральної оцінки теж охоплює кілька тактик: оцінка, абстракція (коли дію репрезентують як вияв певної позитивної / негативної практики) й аналогія (van Leeuwen, 2008, с. 109—112). Деякі вчені запропонували короткі списки ціннісно навантажених слів, які застосовують для репрезентації себе та інших відповідно (Oddo, 2011, с. 296). Деколи їх називають *легітимаційними цінностями*, наприклад, Р. Фаулер формує їх стислий перелік, розподіляючи на позитивні (на кшталт *толерантність, раціональність, рівність* тощо) й негативні (*корупція, насильство, хаос* та ін.) (Fowler, 1991, с. 52).

3. У третій стратегії, раціоналізації, Т. ван Левен вирізняє два різновиди — інструментальний і теоретичний. Перший реалізують за допомогою тактик засобу, звернення до мети, наведення результату, ефекту, які суспільство визнає правильними. А теоретичний легітимує через дефініцію, пояснення чи передбачення, у такий спосіб пов'язуючи певну дію з тією, яку сприймають як природну, правильну (van Leeuwen, 2008).

4. Легітимацію завдяки міфопоетиці «передають через наратив, результатом якого є винагородження легітимної дії та покарання нелегітимної дії» (van Leeuwen, 2008, с. 106).

Класифікація Т. ван Левена має обмеження, наприклад, «науковець не вказує жодних експліцитних зв'язків між його схемою та поняттями з теорії

аргументації» (Hansson, 2015, с. 317). Зокрема, легітимація зверненням до авторитету більшості є фактично *argumentum ad populum*, суть якого звучить так: пропозиція правдива, бо це позиція багатьох людей (Hansson, 2015, с. 300). Інші дослідники вказують як проблему класифікації те, що три її стратегії стосуються змісту текстів, а четверта — жанру (Zhu & McKenna, 2012, с. 530).

Багато інших дослідників вибудовують свої класифікації, спираючись на Т. ван Левену, переструктуровуючи її або додаючи нові стратегії. Л. Мартін Рохо й Т. ван Дейк (1997), наприклад, виокремлюють семантичні стратегії легітимації, вважаючи їх різновидами запропонованих Т. ван Левеном. До авторизації вони зараховують легальність (апелювання до законів), юридичні процедури (коли дотримано необхідних правил), авторизацію, нормалізацію (представлення певної дії як стандартної для цієї ситуації), позитивну репрезентацію себе тощо. Моральна оцінка охоплює, на їхню думку, консенсус (правильність рішення обґрунтовують, представляючи його як єдине можливе) та обережність (дії репрезентують як продумані, сплановані). Раціоналізація в розумінні дослідників об'єднує порівняння, апелювання до особливих обставин і репрезентацію дії як необхідності чи загрози (Rojo & van Dijk, 1997, с. 537—541). Як помітно з цієї класифікації, Т. ван Дейк і Л. Мартін Рохо по-іншому потрактовують деякі тактики; наприклад, порівняння (аналогію) Т. ван Левен зараховує до моральної оцінки.

Зауважимо, що одне із засадничих понять КДА, позитивну репрезентацію себе та негативне представлення інших або, як у випадку тоталітарного дискурсу, поділ світу на «своє» і «вороже» (Ясакова, 2019), не всі дослідники вважають стратегією авторизації. Зокрема, Р. Водак і Т. ван Левен зараховують це поняття до конструктивних стратегій, тоді як легітимацію розглядають у межах стратегій обґрунтування (van Leeuwen & Wodak, 1999, с. 92). Потрактовують таку поляризацію і як легітимаційну стратегію вищого рівня, макростратегію (Reyes, 2011, с. 787; Oddo, 2011, с. 289).

Ще одну досить відому класифікацію запропонував А. Реєс (2011), виокремивши п'ять стратегій (де)легітимації. Їх, як він зауважує, можна також вважати сценаріями (с. 783), які вживають як окремо, так і поєднують (с. 804):

1. Легітимація через звернення до емоцій.

2. Апелювання до гіпотетичного майбутнього. Типовим засобом реалізації цієї стратегії є умовні речення. Вона пов'язана зі стратегією проксимізації (Сар, 2008), що буде розглянута нижче, а також із репрезентацією події як загрози (за класифікацією Rojo & van Dijk, 1997).

3. Раціоналізація, згідно з якою «політичні діячі презентують легітимацію як процес, коли рішення було прийняте після зваженої та вдумливої процедури» (Reyes, 2011, с. 786). Вона подібна до тактики обережності, яку зараховують до моральної оцінки (згідно з Rojo & van Dijk, 1997), натомість А. Реєс вважає її виявом теоретичної раціоналізації Т. ван Левена. Таке потрактування викликає сумніви, оскільки приклади, які А. Реєс наводить до цієї групи, дуже різні — висловлювання на зразок «не ми починали війну», згадка про консультації з експертами, перемовини з союзниками (Reyes, 2011, с. 799).

4. Експертність, яка передбачає використання тактики звернення до авторитету експертів і наведення статистики.

5. Альтруїзм, що корелює з тактикою моральної оцінки Т. ван Левена (Reyes, 2011, с. 787).

Окрім випадків, коли А. Реєс вказує на зв'язок його стратегій з працями інших вчених, є й інші паралелі: приклади гіпотетичного майбутнього (на зразок «якщо програємо, трапиться щось негативне»), на нашу думку, можна розглядати як вияви тактики наведення результату (van Leeuwen, 2008). Апелювання до емоцій — А. Реєс (2011) зараховує до неї згадки про 11 вересня, кількість жертв, терористів — також потрактовують по-різному. Зокрема, деякі дослідники розглядають її як тактику стратегії моральної оцінки (Cheng, 2021, с. 245).

Особливості класифікації Дж. Оддо (2011) ґрунтуються на тому, що центральною для вченого є макростратегія позитивної репрезентації себе й

негативного представлення інших. У зв'язку з нею він розглядає решту стратегій, виокремлюючи легітимацію через:

1) звернення до цінностей — дослідник аналізує, як моральна оцінка (van Leeuwen, 2008) конструює образи нас / інших;

2) звернення до темпоральності — стратегія еквівалентна часовій проксимізації (Car, 2008), тобто загрозу від інших зображають як таку, що близька в часі до нас;

3) розмежування групової належності — як репрезентують і розрізняють тих, хто входить до групи ми / інші (Oddo, 2011, с. 289—290).

Для Р. Маккая (2015) класифікація засобів реалізації макростратегії позитивної репрезентації себе та негативного представлення інших (van Dijk, 2006, с. 373) і чотири стратегії Т. ван Левена (2008) є двома з шести рівнів його методології для аналізу мультимодальної легітимації⁶: 1) мультимодальні ресурси (їхня тривалість, використані технології тощо); 2) прагмастратегічний рівень (виокремлені Т. ван Дейком прийоми); 3) схема обґрунтування (запропонована Т. ван Левеном); 4) легітимація як процес (на цьому етапі дослідник аналізує, чи термін «легітимація» вживають у загальноприйнятих дефініціях або підважують їх, пропонуючи натомість власне визначення); 5) легітимація як якість (з часом ті, хто здобув легітимність, поступово її втрачають, тож завдання науковця з'ясувати нинішній стан); 6) аналіз моральних цінностей, для якого застосовують схему, запропоновану Р. Водак (Maskau, 2015, с. 330—333).

Деколи науковці використовують лише окремі категорії Т. ван Левена. Зокрема, серед чотирьох стратегій дискурсивної легітимації — 1) «надзвичайний стан»; 2) переадресування звинувачень; 3) звернення до емоцій і відсутність альтернативних варіантів; 4) ефективність (Fonseca & Ferreira, 2015) — на думку авторів класифікації, тільки четверта пов'язана зі схемою Т. ван Левена. Функція першої стратегії полягає в мінімізації заперечень за допомогою тези, що особливий період вимагає особливих заходів; завдяки

---

⁶ Детальніше про мультимодальну легітимацію йдеться в праці Т. ван Левена (2018).

цьому особи здійснюють вчинки, які у «звичайній» ситуації викликали б більший спротив. Лінгвістичними маркерами, що вказують на застосування цієї стратегії, є слова й словосполучення *криза, надзвичайний стан, складний, серйозний* тощо (Fonseca & Ferreira, 2015, с. 687—688). На думку дослідників, ця дискурсивна легітимаційна стратегія є основою для інших, наприклад, переадресування звинувачень і відсутності альтернатив (Fonseca & Ferreira, 2015, с. 690). Подібну стратегію деякі інші дослідники зараховують до раціоналізації (Rojo & van Dijk, 1997, с. 541).

Друга стратегія, переадресування звинувачень, експліцитно делегітимує інших, а імпліцитно легітимує мовця, адже відмежовує його від негативних дій (Fonseca & Ferreira, 2015, с. 693). Третю стратегію реалізують через зображення власних дій як способу досягти важливої мети та представлення інших дій як неправильних (Fonseca & Ferreira, 2015, с. 694). Дослідники об'єднали її в одну стратегію зі зверненням до емоцій, бо вони часто поєднуються (Fonseca & Ferreira, 2015, с. 698). Четверта стратегія передбачає акцентування уваги на позитивних наслідках дій, тобто, за Т. ван Левеном, легітимацію тактикою наведення результату (Fonseca & Ferreira, 2015, с. 703).

З іншого боку, багато науковців застосовують схему Т. ван Левена, вносячи мінімальні зміни або не модифікуючи. Зокрема, деякі класифікації містять п'ять легітимаційних стратегій: нормалізація, авторизація, раціоналізація, моралізація та наративізація (тобто міфопоетика) (Vaara et al., 2006). Натуралізації, що у праці Т. ван Левена згадана в розділах, присвячених абстракції та теоретичній раціоналізації, дослідники надають статус окремої стратегії. Однак потрактовують її застосування як «прагнення зробити щось легітимним за допомогою наведення прикладів» (Vaara et al., 2006, с. 798), тобто через порівняння з минулими випадками чи очікуваними подіями. Таке розуміння відрізняється від тлумачення Т. ван Левена — репрезентація дій як природних, звичних (van Leeuwen, 2008, с. 111). У пізнішій класифікації Е. Ваара розрізняє такі стратегії легітимації: авторизація, що ґрунтується на статусі / експертності / більшості, раціоналізація, моральна оцінка, міфопоетика

й космологія (Vaara, 2014, с. 506). Усі ці типи збігаються із запропонованими Т. ван Левеном, окрім космології, яку Е. Ваара виокремлює услід за іншими науковцями (Suddaby & Greenwood, 2005). Цю стратегію легітимації реалізують завдяки тезі, що особи не мали іншого вибору (Vaara, 2014, с. 513). Вона має в науковій літературі й інші назви, наприклад, відсутність альтернатив (Fonseca & Ferreira, 2015). До того ж науковець зараховує до міфопоетики наведення катастрофічних сценаріїв (Vaara, 2014, с. 506), що більше нагадує стратегію звернення до гіпотетичного майбутнього (Reyes, 2011).

Космологія — не єдина стратегія, яку додають до схеми Т. ван Левена; ще однією є інтеграція, а саме «об'єднання різних сил у суспільстві, щоб здобути підтримку та легітимність» (Cheng, 2021, с. 252). Розрізняють три її різновиди: альтруїзм (стверджують, що дбають про інтереси інших), залучення (згадують інші організації чи інституції, аби показати, що ті зацікавлені в цій дії) та «пакування» — «детальний дизайн повідомлень, щоб привернути увагу політичних союзників» (Cheng, 2021, с. 252—253). У третьому випадку йдеться, зокрема, про використання слоганів, які містять лексеми на зразок *глобалізація*, *мир*, *розвиток*. Водночас виокремлення цієї стратегії викликає сумніви: альтруїзм А. Реєс (2011) слушно зараховує до моральної оцінки, «пакування» як використання слів, що передають цінності, теж можна вважати моральною оцінкою, а згадка про авторитетні установи (залучення) має багато спільного з авторизацією.

Інший підхід до класифікації стратегій легітимації, підґрунтям якого є здебільшого прагматика, запропонував П. Кап (2008). Науковець вважає головною багатовимірною стратегією для досягнення легітимації проксимізацію (с. 39), яку він тлумачить услід за П. Чілтоном як «ситуації, коли мовець (політичний діяч) прагне легітимувати свої дії за допомогою попередження адресата про близькість або неминучість феномена, що може бути загрозою для адресата (і для мовця теж) і потребує негайної реакції» (Cap, 2010, с. 5). Тож небезпеку зображають як таку, що наближається до адресата. П. Кап виокремлює шість лексико-граматичних категорій, які вказують на

просторову проксимізацію (Car, 2008, с. 31). Водночас, на відміну від П. Чілтона, П. Кап не обмежується лише цим виміром, а виокремлює також аксіологічний і часовий. Отже, небезпеку мовці можуть зображати як близьку в просторі, часі й ідеологічному вимірі, адже *аксіологічний* у розумінні П. Капа (2010) означає «зменшення дистанції між двома протилежними ідеологіями» (с. 6). До проксимізації зараховують референційні та предикативні стратегії; вона посилює емоційне переконання (Hart, 2010, с. 84—85).

Спираючись на риторику, дослідники виокремлюють п'ять стратегій, що в деяких аспектах збігаються з класифікацією Т. ван Левена (тактики апелювання до мети, традиції, стратегія моральної оцінки): телеологічну, історичну, космологічну, онтологічну та засновану на цінностях. За телеологічної мовці апелюють до важливості здійснюваної ними мети, тоді як за історичної — звертаються до історії та традицій. Космологічна стратегія наголошує на неунікненності якогось результату, апелюючи до чинників, що поза контролем мовця, а онтологічну використовують, коли прагнуть репрезентувати певні дії як такі, що не можуть співіснувати. Стратегія, заснована на цінностях, апелює до них, щоб представити певну дію як (не)правильну (Suddaby & Greenwood, 2005). Для деяких інших класифікацій підґрунтям стали когнітивні студії; наприклад, У. Потятиник аналізує легітимацію, реалізовану активацією когнітивних структур (фрейми, метафори, прототипи й культурні наративи). Як слушно зауважує дослідниця, головною перевагою таких способів є прихований вплив на аудиторію, неусвідомлене засвоєння думки про правильність чи недоречність певних дій (Потятиник, 2016, с. 56).

Перелічені стратегії можуть бути використані для легітимації та делегітимації, а засобами їх реалізації є одиниці різних мовних рівнів (Rojo & van Dijk, 1997, с. 549).

Деякі науковці, переважно з організаційних студій, аналізують, окрім стратегій, застосування певних дискурсів (Zhu & McKenna, 2012), вважаючи, що вони «надають основу для легітимації» (Vaara, 2014, с. 505). Е. Ваара, наприклад, виокремлює чотири, які найчастіше трапляються в медійних

матеріалах, присвячених організаціям, — капіталізм, гуманізм, націоналізм, європеїзм (Vaara, 2014, с. 505), — і розробляє цю класифікацію разом з колегами (огляд дискурсів та їхніх модифікацій здійснено в Zhu & McKenna, 2012). Такий підхід дає змогу простежити кореляцію дискурсів і застосованих у них стратегій: наприклад, звернення до авторитету експертів, прогнозів і космології часто використовують у дискурсі капіталізму (Vaara, 2014, с. 505). Не всі розглядають легітимацію дискурсом у такий спосіб. За одним з поглядів, офіційність певного дискурсу надає сказаному в ньому особливого, легітимаційного статусу (Rojo & van Dijk, 1997, с. 530), тобто є не засобом, а радше умовою чи способом посилення легітимації.

Найчастіше матеріалом для аналізу стратегій (де)легітимації обирають політичні та медійні тексти. Роль останніх складно переоцінити (дет. див.: Байрачна, 2015; Рибак, 2016). З одного боку, висвітлення у ЗМІ допомагає владі повідомляти про свою діяльність та утверджувати правильність власних дій; з іншого боку, репрезентація політичного життя покликана надати громадянам можливість впливати на нього. Ця функція ЗМІ робить їх важливим посередником і для влади, і для суспільства: «Медійне представлення дій владців є ключовим засобом легітимації цих дій, осіб, окремих органів і всієї владної системи» (Кулик, 2010, с. 93). Водночас ЗМІ відіграють вагомую роль і в підважуванні легітимності влади (політичній делегітимації) (Рибак, 2011).

До того ж (де)легітимація в медіа виконує сугестивну функцію, адже за допомогою неї журналісти не просто інформують про певні події, а й формують громадську думку щодо (не)правильності певних вчинків (дет. про цю функцію медіа див.: Руденко, 2022). Водночас попри важливість дискурсивних стратегій (де)легітимації, в українському мовознавстві цій темі присвячено обмаль студій, що зумовлює актуальність нашої праці.

1.4. Етапи й методи аналізу (де)легітимації в новинах

Наше дослідження виконане в межах прагматичної парадигми, однієї з домінантних у сучасному мовознавстві (Кузьменко, 2019, с. 73), для якої

центральним є питання функцій мовних елементів (Селіванова, 2008, с. 30).

Його методологічною основою є комплекс підходів:

— системний пов'язаний із розглядом новинного тексту як сукупності взаємопов'язаних елементів, що, зокрема, стало підґрунтям для вивчення модифікації (де)легітимації в новинах;

— лінгвопрагматичний забезпечив з'ясування інтенцій авторів і потенційного сугестивного впливу застосованих стратегій і тактик;

— критичний уможливив оприявлення непрямо висловлених переконань, оцінок, ставлень авторів; він представлений у дослідженні критичним дискурс-аналізом (КДА) — проблемно-орієнтованим міждисциплінарним підходом, школи якого мають різні теоретичні підґрунтя.

Відповідно до завдань нашого дослідження було визначено етапи його реалізації, кожен з яких зумовив використання певних методів.

На першому етапі за допомогою *синтезу* й *аналізу* було дібрано й опрацьовано наукові праці, що дали змогу з'ясувати головні підходи до вивчення новинного дискурсу, принципи критичного дискурс-аналізу, характеристики його провідних шкіл, специфіку дослідження дискурсивної легітимації та подібні й диференційні риси впливових класифікацій її стратегій і тактик. За допомогою елементів методу *жанрового аналізу* було встановлено характеристики онлайн-новин, як-от особливості структури, роль гіперпокликань і наведення інформації з багатьох джерел. Це заклало підґрунтя для визначення того, як ці чинники впливають на реалізацію в текстах (де)легітимації. Завдяки першому етапу було сформовано теоретико-методологічне підґрунтя праці.

Наше дослідження ґрунтується на стратегіях (де)легітимації, виокремлених Т. ван Левеном (2007, 2008), які традиційно розглядають у межах соціосеміотичного КДА (Catalano & Waugh, 2020, с. 178). Проте дотримуємося потрактування Р. Водак, яка зараховує їх до іншої школи — «аргументація та риторика» (Wodak, 2021, с. 39), оскільки для соціосеміотичного КДА важливою

є системна функційна граматика, а у вивченні (де)легітимації вона відіграє не таку значну роль, як теорія аргументації.

На другому етапі було сформовано вибірку текстових фрагментів для аналізу та модифіковано класифікацію Т. ван Левена відповідно до їх специфіки. Матеріал дослідження становлять групи новин, що присвячені 120 резонансним подіям (за період червень 2020 — травень 2021) й опубліковані на 20 найбільш відвідуваних, за даними Інтернет асоціації України, сайтах; тематичні групи проаналізованих новин містять від 12 до 20 текстів. За допомогою методу *аналізу* було встановлено текстові фрагменти, які містять (де)легітимацію. Зауважимо, що найбільш популярними в медіа є тексти, присвячені контраверсійним вчинкам, які уряд, експерти чи суспільство загалом вважають неправильними. Це зумовлює те, що вибірка дослідження містить більше прикладів делегітимації, ніж легітимації. До того ж в обраних статтях часто представлено різні погляди на ситуацію, яка стала новинним приводом, що дало змогу проаналізувати модифікацію (де)легітимації в медійному тексті.

Аналіз репрезентації події на 20 новинних сайтах зумовлений кількома причинами. Насамперед таку кількість текстів було обрано, щоб з'ясувати якомога більше засобів, якими реалізують тактики (де)легітимації, та виявити подібні за функцією конструкції та лексеми. По-друге, інколи на сайтах публікують майже ідентичні, за винятком заголовка й ліду, відомості про подію, що зумовлює потребу в аналізі більшої кількості текстів, аби віднайти варіації в засобах (де)легітимації. По-третє, зіставлення текстів новин, опублікованих на різних сайтах, уможливило виявити відмінності в репрезентації певної події, часом здійснені з маніпулятивною метою. По-четверте, такий спосіб добору матеріалу дав змогу визначити подробиці, які деякі медіа згадують, а інші (навмисне чи через незнання) не вказують — аспект, який рідко стає об'єктом студій новинного дискурсу.

Стратегії Т. ван Левена стали класичними для багатьох праць (Шевко, 2020; Björkvall & Nyström Höög, 2019; Cheng, 2021; Igwebuike & Chimuanya, 2021; Ross & Rivers, 2017; Simonsen, 2019; Vaara, 2014; Vaara & Tienari, 2008 та

ін.), водночас його класифікація має й певну специфіку, зумовлену передусім матеріалом, який обрав науковець — текстами про перший день у школі. По-перше, це ускладнює застосування деяких Т. ван Левенових стратегій і тактик до текстів новин. Ідеться насамперед про стратегію міфопоетики, яка важлива для художніх творів, і тактику передбачення, що ґрунтується на припущеннях щодо «природи» особи чи речей (у текстах про навчання дітей часто для цього апелюють до психології). У новинах прикладів реалізації стратегії міфопоетики й тактики передбачення не було виявлено.

По-друге, тематика матеріалу, який опрацьовував Т. ван Левен, не дала змоги виокремити усі можливі стратегії (де)легітимації. Зокрема, в класифікації науковця не згадано звернення до авторитету впливових країн, міжнародних організацій, яке часто застосовують у новинах. Саме тому в цій праці дещо модифікуємо стратегію персонального авторитету, яка, за Т. ван Левеном, ґрунтується на статусі певної особи, й: а) зараховуємо до неї також випадки звернення до авторитету впливових країн, інституцій, організацій, оскільки для них теж важливим є поняття статусу, позиції в суспільстві, на світовій мапі; б) пропонуємо на позначення цієї стратегії оперувати терміном *позиційний авторитет*, а не *персональний авторитет*, адже, на нашу думку, він точніше вказує на диференційну характеристику цього типу авторитету. З урахуванням цих змін визначаємо стратегію авторизації як (де)легітимацію зверненням до *авторитету*, який у нашому дослідженні позначає:

— статусні країни, організації, статусних осіб та ін. (до них апелюють за тактики звернення до позиційного авторитету);

— інституції, що спеціалізуються на певній сфері, фахівців з певної теми (тактика звернення до авторитету експертів);

— осіб, яких згадують у новинах радше через їхню громадянську позицію, повагу суспільства, популярність, а не фаховість або статус (тактика звернення до авторитету лідерів думок);

— численні групи людей, країн, організацій — у цьому випадку головною є кількість тих, хто входить до цих груп, а їхній статус чи експертність важить менше (тактика звернення до авторитету більшості);

— закони, правила, процедури (тактика звернення до імперсонального авторитету);

— традиції (тактика звернення до авторитету традиції).

Ще одна зміна класифікації, запропонованої Т. ван Левеном, пов'язана з потребою виправити невідповідності, які зауважував і сам автор. Науковець визнає, що, наприклад, категорії моральної оцінки й раціоналізації в деяких аспектах збігаються: «У випадку моральної оцінки раціональність прихована, відходить на другий план. І, як ми побачимо в цьому підрозділі, у випадку раціоналізації моральність залишається непрямую та неоприятною, хоч жодна раціоналізація не може функціонувати як легітимація без вказівки на цінності» (Leeuwen, 2008, с. 113). Тож цінності є засадничим елементом і для моральної оцінки, і для раціоналізації.

Детальний аналіз стратегії авторизації демонструє, що вона теж ґрунтується на цінностях. Зокрема, коли стверджуємо, що дія правильна, бо так сказали експерти, то легітимація зумовлена цінністю їхньої обізнаності й досвідченості — «віра у валідність науки підтримує авторитет експертів з різних галузей» (Beetham, 1991, с. 73). Позиційний авторитет залежить від статусу особи, країни, інституції, а він, зі свого боку, передбачає наявність певних знань, умінь та інших характеристик, які дали змогу досягти високої позиції на державному чи світовому рівні. Авторитет лідерів думок теж має за підґрунтя цінності — талант, принциповість тощо. Що ж до авторитету більшості — цінністю є масштаб підтримки, важливість якої особливо помітна під час виборів. Імперсональний авторитет апелює до цінностей, які набули втілення в нормативно-правових документах, процедурах, а у випадку традиції цінністю є спадкоємність, тяглість. Засадничість цінностей для багатьох стратегій Т. ван Левена, а не тільки моральної оцінки, зауважують й інші дослідники (Maskau, 2015, с. 328), що закономірно, адже науковці з різних сфер

наголошують на важливій ролі моральних настанов для легітимації (напр. Patriotta et al., 2011; Suchman, 1995; van Dijk, 1998).

Отже, у всіх стратегіях і тактиках Т. ван Левена, виявлених у новинах, у той чи той спосіб ідеться про цінності, тому, на нашу думку, диференційною рисою, яку варто використовувати для типології, є те, у який спосіб апелюють до моральних настанов. Обравши цей принцип за підґрунтя й застосувавши метод *класифікації*, виокремлюємо типи легітимації за моделями:

1. «Дія — авторитет — цінності». До неї зараховуємо стратегію авторизації, коли до цінностей звертаються за посередництва авторитету, напр.: *У лютому США підтримали Україну після запровадження санкцій проти Медведчука* (www.pravda.com.ua, 05.03.2021) — зверненням до позиційного авторитету легітимують уведення санкцій; *Тим часом історики критикують поспіх депутатів [щодо вибору Великого Герба України] і вказують на те, що тризуба цілком достатньо* (www.unn.com.ua, 20.11.2020) — апелюючи до авторитету експертів, делегітимують проєкт Великого Герба.

2. «Дія1 — дія2 — цінності». До цієї моделі увійшли тактики дефініції, аналогії, засобу, звернення до мети, наведення результату, ефекту, оскільки вони передбачають (де)легітимацію однієї дії за допомогою іншої, (не)правильної, напр.: *Наша фракція, усвідомлюючи ризики, що виникли як всередині, так і назовні, вже напрацювала законопроекти, які вирішують правову колізію у зв'язку з рішенням КС [про послаблення відповідальності за недостовірну інформацію в декларації]* (tsn.ua, 30.10.2020) — законопроект легітимують завдяки тактиці наведення ефекту; *Щодо трьох білоруських опозиціонерів [їх затримання на кордоні] — це не було їхнє добровільне бажання покинути Білорусь, —⁷ це були провокаційні дії для того, щоб скомпрометувати їх в очах опозиції* (www.ukrinform.ua, 08.09.2020) — делегітимацію затримання реалізують завдяки тактикам дефініції та мети.

3. «Дія — характеристика — цінності». Ця модель охоплює тактику оцінки, коли (не)правильність дії висловлено в її характеристиці, що виражена

---

⁷ У прикладах зберігаємо орфографічне й пунктуаційне оформлення, використане в новинах.

здебільшого прикметником чи прислівником, напр.: *«Підрозділи Армії оборони вживають адекватних заходів»*, — йдеться в повідомленні (www.unian.ua, 12.12.2020) — Міністерство оборони Вірменії легітимує власні дії в Нагірному Карабасі; *Таке незаконне і ганебне ставлення до лідерів опозиції не відповідає будь-яким стандартам...*(nv.ua, 08.09.2020) — делегітимують викрадення М. Колеснікової.

4. *«Дія — цінності»*. Наведена модель притаманна абстракції, згідно з якою дію одразу репрезентують як (не)правильну, напр.: *Володимир Зеленський дав простим українцям право голосу: Всеукраїнському референдуму бути* (sport.znaj.ua, 08.04.2021) — легітимують референдум; *Коли у травні цьогоріч я запостив, що «Якабу» виставляє книжки про бойових лднрівців, «Книгарня Є» не забарилася написати на правду чудового поста щодо того, чому співпрацювати з окупантом — ницо і аморально* (nv.ua, 15.09.2020) — делегітимують дії «Якабу».

5. *«Дія — природність»*. До цієї моделі зараховуємо натуралізацію⁸, яку Т. ван Левен лише згадує в праці, не розглядаючи її ні як самостійну стратегію, ні як тактику; водночас, як доведено в розділі 2, вона заслуговує на окремий статус. За допомогою натуралізації дії / наміри / позиції зображають як вияв чогось природного й звичного. Найчастіше цю модель використовують для легітимації власної позиції через послаблення делегітимації, висловленої опонентами, напр.: *Зокрема, Вакарчук відмовився підписувати подання про негайне звільнення з МВС Арсена Авакова, що не сподобалось його однопартійцям. Проте самі депутати називали це «робочими дискусіями»* (www.unian.ua, 11.06.2020) — так натуралізацією було послаблено протест С. Вакарчука, щоб легітимувати пропозицію звільнення А. Авакова; *Бізнес погрожує піти у тінь. Чому ФОПи протестують проти касових апаратів? У підприємців і влади сформувався різний погляд на ефективність обов'язкових*

⁸ Т. ван Левен послуговується терміном *naturalization*. Оскільки перекладу його праці українською немає, а українські студії, що використовують його схему легітимації (напр., Шевко, 2020), не згадують цей аспект, то застосовуємо відповідник *натуралізація*, хоч допускаємо, що англійський термін може бути перекладений і по-іншому, наприклад, *узвичаєння* чи *оприроднення*, але це тема окремої наукової дискусії.

РРО (economics.segodnya.ua, 23.11.2020) — уведення касових апаратів легітимують через потрактування протестів як чогось звичного, щоб нейтралізувати делегітимацію ними.

Виокремлені моделі репрезентують дії як (не)правильні, надаючи одну з можливих інтерпретацій, саме тому та ж подія може легітимуватися однією стороною й делегітимуватися іншою, напр.: *Телеграм-канал «Пул Первого» пише, що за дорученням Лукашенка для супроводу пасажирського літака у небо підняли винищувач* (24tv.ua, 23.05.2021); *Щоб затримати опозиціонера, білоруська влада пішла на безпрецедентні кроки: цивільний рейс посадили примусово за допомогою винищувача* (tsn.ua, 27.05.2021). У першому випадку тактику мети використовують для легітимації дій, а в другому — для делегітимації.

Третій етап дослідження полягав у визначенні засобів і способів (де)легітимації в новинах. Поєднання *прагматичного методу*, що дає змогу визначити комунікативні інтенції (Єщенко, 2009, с. 30), й елементів *дискурс-аналізу* забезпечило розуміння намірів авторів висловлень і встановлення застосованих тактик і прийомів.

Прагматичний метод, дискурс-аналіз та індукція уможливили виявити принципи й засоби реалізації (де)легітимації, відсутні в опрацьованих класифікаціях, що стало підґрунтям для виокремлення нових прийомів (де)легітимації. За допомогою *функційно-стилістичного, компонентного аналізу*, елементів *дискурс-аналізу* з'ясовано мовні одиниці, які є маркерами тактик (де)легітимації; їх систематизацію було здійснено завдяки *описовому методу*. А *критичний аналіз тексту й порівняльний аналіз* дали змогу з'ясувати, у яких аспектах інтерпретація подій у новинах відрізняється, що не тільки уможливило встановити синоніміїність прийомів і різноманітність засобів, використаних з тією ж метою, а й увиразнило випадки, коли мовні одиниці були застосовані з маніпулятивною (рідше — ідеологічною) ціллю. Наприклад, *спецслужби Заходу* в коментарях білоруських високопосадовців є ідеологічно маркованою одиницею, синонімом до *вороги*.

Фокусом уваги на четвертому етапі було з'ясувати роль (де)легітимації в новинному тексті, для чого було застосовано *синтез і прагматичний метод*. За їх допомогою було встановлено тактики й прийоми, якими послуговуються, аби послабити (підважити) чи посилити (підтвердити) іншу (де)легітимацію, наведену в новинах. Виокремлені тактики й прийоми було упорядковано завдяки *методу класифікації*.

Висновки до розділу 1

Новинний дискурс відіграє вагомий роль у житті суспільства, впливаючи на те, що громадяни обговорюють і як інтерпретують головні події в країні та світі загалом. Оскільки новини належать до інформаційних жанрів, об'єктивність є одним з найважливіших принципів їх написання. Втім, численні дослідження доводять, що безсторонність є радше ідеалом, ніж постійною журналістською практикою, адже сам процес медіації (перетворення даних про ситуацію у виклад подій) передбачає низку рішень автора щодо того, як вибудувати оповідь, у кого взяти коментарі та ін. Тож новини є авторською інтерпретацією подій, наративом, що, завдяки численній аудиторії онлайн-видань і недостатньому рівню медіаграмотності українців, набуває значного впливу. Посилює його й той чинник, що цей медіажанр інформує аудиторію про події, які їй зазвичай невідомі, а отже, вона має недостатньо знань, аби сформувані власну позицію про те, що відбулося.

Прихованість позиції автора тексту стала однією з причин поширеності застосування для аналізу новинного дискурсу критичного підходу, який має на меті оприяти те, що висловлено в текстах непрямо, наприклад, переконання, оцінку подій тощо. Критичний дискурс-аналіз визначають як проблемно-орієнтовний, міждисциплінарний підхід, що об'єднує низку шкіл, спільним для яких є прагнення досліджувати способи впливу на переконання аудиторії. Саме тому легітимація часто стає предметом вивчення КДА, і його внесок вважають засадничим для її розуміння.

Традиційно легітимацію визначають як процес обґрунтування та репрезентації певної дії / позиції як правильної. Зазвичай її використання пов'язане з необхідністю пояснити амбівалентний вчинок, відповісти на критику опонентів або переконати в доцільності здійснення чогось. З легітимацією тісно пов'язана делегітимація — представлення певної дії як неприйнятної; вона функціонує окремо або разом з легітимацією, оскільки обґрунтування одного погляду часто означає критику позиції опонентів. Деякі науковці визначають легітимацію як правдивість повідомлення (К. Гарт), актуалізацію певних характеристик осіб, щоб обґрунтувати їх участь в інтерв'ю (Ю. Третьак); водночас одним з найвпливовіших для розуміння легітимації є погляд Т. ван Левена. Науковець виокремлює чотири стратегії (де)легітимації (авторизація, моральна оцінка, раціоналізація, міфопоетика) й тактики, якими їх реалізують. Багато дослідників обрали цю класифікацію підґрунтям для власних (Т. ван Дейк, Р. Маккай, А. Реес, Л. М. Рохо та ін.); деякі інші застосовують її з мінімальними змінами, як-от Е. Ваара, Я. Тіенарі, С. Ченг.

Дослідження (де)легітимації в новинах набуло значного поширення в західних студіях, оскільки ЗМІ є посередником між владою та суспільством. З одного боку, медіа надають урядовцям можливість представити власну діяльність; з іншого боку, вони забезпечують громадян інструментом для контролю влади й впливу на політичний процес. Водночас в українському мовознавстві (де)легітимації в новинах присвячено значно менше наукових праць, що зумовлює актуальність її вивчення. Відповідно до завдань було визначено чотири етапи дослідження й обрано загальнонаукові й лінгвістичні методи (аналіз, синтез, індукція, класифікація, описовий, прагматичний методи, порівняльний, функційно-стилістичний, критичний аналіз тексту й елементи дискурс-аналізу, компонентного та жанрового аналізу), застосовувані на них.

Наше дослідження ґрунтується на класифікації стратегій і тактик (де)легітимації Т. ван Левена. Водночас оскільки звернення до цінностей є важливим для усіх тактик, а не тільки моральної оцінки, що визнає і сам науковець, класифікуємо їх за іншим принципом — способами апелювання до

цінностей. Виокремлюємо такі моделі: а) «дія — авторитет — цінності», коли до цінностей звертаються за посередництва авторитету (стратегія авторизації); б) «дія1 — дія2 — цінності», що передбачає (де)легітимацію однієї дії за допомогою іншої, (не)правильної (тактики дефініції, аналогії, засобу, звернення до мети, наведення результату, ефекту); в) «дія — характеристика — цінності», за якої (не)правильність дії висловлено в її характеристиці (тактика оцінки); г) «дія — цінності», коли дію представляють одразу як (не)правильну (тактика абстракції). До того ж було виокремлено п'яту модель («дія — природність»), згідно з якою дії зображають як природні, закономірні; до неї зараховуємо стратегію натуралізації.

Аналіз фактичного матеріалу (120 груп текстів, кожна з яких містить від 12 до 20 новин за період червень 2020 — травень 2021, опублікованих на найбільш відвідуваних сайтах суспільно-політичної тематики) дав змогу виявити прийоми, відсутні в класифікації Т. ван Левена, наприклад, апелювання до авторитету впливових країн й організацій. Цей прийом зараховуємо до тактики звернення до персонального авторитету (за Т. ван Левеном) й, відповідно, пропонуємо більш точну її назву — *звернення до позиційного авторитету*.

Основні положення цього розділу висвітлено в працях: Чадюк, 2020; Чадюк, 2023а; Чадюк, 2023в.

РОЗДІЛ 2

СПОСОБИ ТА ЗАСОБИ (ДЕ)ЛЕГІТИМАЦІЇ В НОВИНАХ

2.1. (Де)легітимація за моделлю «дія — авторитет — цінності»

Модель «дія — авторитет — цінності» охоплює приклади (де)легітимації авторизацією. Звернення до авторитетів є відомою аргументативною стратегією *argumentum ad verecundiam*, яка також може бути підґрунтям для маніпулятивної тактики «залучення свідка» (Шевченко & Сизонов, 2021, с. 47), використання трюїзмів як способу мовного впливу (Кирилюк, 2021, с. 26). Ґрунтуючись на визначенні Т. ван Левена, виокремлюємо два способи реалізації (де)легітимації, які можна підсумувати такими принципами: 1) «потрібно (не) вчиняти в певний спосіб, тому що так вважає статусна особа, країна чи інституція та ін. / фахівець або організація, що спеціалізується на певній темі / лідер думок / численна група осіб, країн чи організацій» (надалі щодо цих підкатегорій для стислості вживатимемо назву *суб'єктний авторитет*⁹); 2) «певна дія є (не)правильною, бо (не) відповідає закону, правилам або процедурі / традиції» (надалі — *узвичаєний авторитет*, оскільки обидві тактики апелюють до принципів, які є усталеними, перевіреними часом). Також пропонуємо доповнити перший випадок ще одним способом — «певна дія (не)правильна, тому що суб'єктний авторитет (не) схвалив цю дію».

2.1.1. (Де)легітимація зверненням до суб'єктного авторитету

Явище суб'єктного авторитету (меншою мірою це стосується авторитету більшості) має відносну природу, тобто авторитетність може бути більшою або меншою залежно від позамовних знань читача й мовних засобів, використаних для характеристики особи / організації / інституції / країни та ін. З огляду на цю специфіку авторитетності, пропонуємо розглядати її не як сталу рису, яка або

⁹ Розмежування *суб'єктний* і *узвичаєний* авторитет зумовлене специфікою цих груп тактик, що впливає на їх функціонування в реченні, засоби й способи легітимації.

притаманна однаковою мірою, або не притаманна взагалі певній особі / організації / інституції / країні, а радше як характеристику з різним ступенем вияву в різних комунікативних ситуаціях. Наприклад, залежно від ставлення до О. Дубінського й С. Лещенка читачі по-різному сприйматимуть призначення К. Шевченка: *Новим керівником НБУ замість Якова Смолія став голова державного «Укргазбанку» Кирило Шевченко [...] Цей крок розкритикував Олександр Дубінський та похвалив Сергій Лещенко* (www.bbc.com, 16.07.2020). Часто читачеві не обов'язково застосовувати позамовні знання, аби оцінити статус певної особи, організації, інституції чи країни — за нього це може здійснити сам автор, використавши відповідні мовні засоби, напр.: *«Перемогу» Лукашенка визнали невизнані Абхазія та Південна Осетія* (news.obozrevatel.com, 24.09.2020).

Аналіз великої кількості новинних текстів дав змогу виокремити ті мовні засоби, які вживають на позначення суб'єктного авторитету найчастіше.

2.1.1.1. Маркери суб'єктного авторитету

Маркери суб'єктного авторитету виконують у новинних текстах кілька функцій. По-перше, мовні засоби на позначення статусних осіб, країн, інституцій / фахівців, організацій, що спеціалізуються на певній темі / лідерів думок / численних груп країн, осіб, організацій можуть (де)легітимувати дію через її (не)схвалення або заклик (не) чинити в такий спосіб. По-друге, ці мовні засоби застосовують на позначення джерела інформації. На думку К. Гарта (2011), евіденційність є засадничою для потрактування твердження як достовірного, що є підґрунтям будь-якої легітимації (с. 756—757). У новинах найчастіше послуговуються непрямою евіденційністю (Кійко, 2017, с. 336), маркерами якої є пряма мова та цитування, дієслова комунікативної діяльності, як-от *казати, зазначати*, вставні конструкції, які маркують джерело інформації, на зразок *за словами* (джерела), *згідно з* (джерелом), підрядні речення зі сполучником *як* на кшталт *як стверджують, як повідомили* та ін. (Кійко, 2017, с. 328—336). Спосіб репрезентації інформації має значення для представлення

події: «пряма мова забезпечує автентичність, “смак” і “колір”, а іронічні лапки (“криза”) використовують, аби дистанціюватися від цитованого. З іншого боку, непряма мова може виглядати більш нейтральною» (Bednarek & Caple, 2012, с. 93).

Здебільшого вказівка на джерело інформації в новинах виконує функцію посилення чи підважування достовірності висловлення, пор.: *Але, як кажуть самі протестувальники, їх «прорвало». Також незадоволені прозвали Польщу «першим халіфатом Європи» і обурюються, що країна «занурюється в середньовіччя»* (znaj.ua, 28.10.2020) / *«Після сьогоднішнього рішення конституційного суду Польща стала першим халіфатом Європи», — вважає журналіст Вітольд Гловацький* (www.bbc.com, 22.10.2020). В обох прикладах використовують однакову характеристику Польщі, проте в першому реченні джерело представлено субстантивованим прикметником на позначення емоційного стану *незадоволені* — немає вказівки, хто саме незадоволений і скільки їх; це послаблює достовірність висловлення, що Польща — перший халіфат Європи. Натомість у другому прикладі джерело представлено власною назвою й іменником на позначення професії, представники якої часто є лідерами думок, що збільшує довіру до наведеної в реченні характеристики Польщі.

Детальніше цю функцію розглянуто в наступному розділі.

(Де)легітимація через звернення до позиційного авторитету

У випадку позиційного авторитету, як зазначає Т. ван Левен, легітимація пов'язана зі «статусом або роллю» (van Leeuwen, 2008, с. 106). Вважаємо, що засадничим для виокремлення цієї тактики є поняття «статус», адже той, хто має його, відіграє певну роль, але не всі з тих, хто відіграє певну роль, мають статус. Провідним способом репрезентації осіб у цьому випадку є функціоналізація, тобто представлення їх за тим, яку посаду вони посідають чи який статус мають (van Leeuwen, 2008, с. 42). Так їх зображають як авторитетів навіть для тих читачів, яким власні назви невідомі, напр.: *Секретар РНБО*

Олексій Данілов навіть публічно засудив наміри Литвина йти в ректори КНУ ім. Шевченка і заявив, що «йому має бути соромно дивитися в очі студентам» (tsn.ua, 24.03.2021); *Різно* проти призначення пана Шкарлета виступала *попередня міністерка освіти Ганна Новосад*, а також *колишня перша заступниця міністра*, а нині *депутатка від «Голосу» Інна Совсун* (www.bbc.com, 25.06.2020). Завдяки функціоналізації, як зазначають дослідники, «наголошують на відмінності в авторитеті й статусі; авторитет інституції проєктують на її представників та їхній дискурс, тоді як інші позбавлені цього авторитету й соціального статусу» (Rojo & van Dijk, 1997, с. 543). Вказівка на статус також є способом наголосити на перевазі мовця, що вважають фактором, який збільшує маніпулятивний потенціал дискурсу (van Dijk, 2006, с. 376).

Про важливість функціоналізації для (де)легітимації свідчить те, що інколи для представлення особи використовують ту посаду, яку вона раніше посідала, напр.: *Експосол США про півки Деркача: Україна виглядає недолуго, коли шукає держзраду Порошенка* (tv.ua, 26.01.2021). Зрідка, якщо власні назви є маловідомими для аудиторії або з метою стислості, журналісти застосовують лише іменники на позначення посади, напр.: *Посли країн Великої Сімки висловили занепокоєння з приводу можливого скасування антикорупційної реформи, що «відбулась після Революції Гідності»* (www.bbc.com, 29.10.2020).

Часто в новинах послуговуються метонімією, коли замість іменників на позначення очільників держави наводять її столицю, а замість чиновників — інституцію, у якій вони працюють, чи партію, до якої вони належать, напр.: *Після інавгурації Берлін не визнає Олександра Лукашенка законним президентом Білорусі* (24tv.ua, 24.09.2020); *На захист будівлі [будинок І. Уткіна] вже стало й Міністерство культури* (tsn.ua, 13.04.2021); *Рада призначила нового голову НБУ. «Голос» і «ЄС» утримались* (www.pravda.com.ua, 16.07.2020).

Здебільшого в новинах використовують мовні засоби на позначення:

1. **Впливових іноземних держав та їх представників.** (Де)легітимувати можуть за допомогою покликань на впливові країни, союзи, їхніх лідерів, міністрів закордонних справ, дипломатів, інших високопосадовців, напр.: **США** ввели санкції проти Коломойського та його сім'ї (24tv.ua, 05.03.2021); Раніше повідомлялося, що **Європейський Союз** стурбований рішенням КСУ [про послаблення відповідальності за неправдиві відомості в декларації] щодо діяльності антикорупційних органів і загрожує тимчасовою зупинкою безвізового режиму (znaj.ua, 30.10.2020); Так само у відповідній заяві **міністр закордонних справ Канади Франсуа-Філіпа Шампань** засудив неоголошену інавгурацію Лукашенка після сфальсифікованих виборів (news.obozrevatel.com, 23.09.2020).

Інколи журналісти послуговуються сполукою *світові лідери*, напр.: **Світові лідери** закликали Білорусь відмовитися від насильства після проведення президентських виборів і приступити до діалогу (news.obozrevatel.com, 09.08.2020). Хоч вибір таких мовних одиниць для референції часто зумовлений потребою стислості викладу, використання іменників з широким екстенсіоналом має потенціал для маніпуляції, оскільки читачам надають недостатню кількість інформації, аби вони мали змогу перевірити статус особи / інституції / організації та ін.

Для репрезентації осіб також можуть застосовувати релятивну ідентифікацію¹⁰ (van Leeuwen, 2008) зі статусними особами, як-от *батько Марії Колеснікової*. Деколи автори обмежуються цією вказівкою на родинні зв'язки, не наводячи власної назви, напр.: **Дочка президента Польщі** засудила рішення Конституційного суду країни про заборону абортів (www.unian.ua, 28.10.2020).

Релятивну ідентифікацію з Україною застосовують у випадку іменників на позначення партнерів, аби наголосити на їхньому статусі для нашої держави. Зокрема, журналісти репрезентували рішення Конституційного Суду послабити відповідальність за недостовірну інформацію в декларації в такий спосіб: *«Демонтаж контрольованих функцій Національного антикорупційного*

¹⁰ У прагматиці подібний прийом називають емпатією (Бацевич, 2011).

агентства з питань протидії корупції та кримінальної відповідальності за свідоме порушення в умовах законодавства при декларуванні ніколи не буде прийнято нашим суспільством, а також **нашими партнерами в Євросоюзі**, і ми з вами вже отримуємо чіткі сигнали», — сказав Зеленський (news.obozrevatel.com, 29.10.2020); **Міжнародні партнери України** негативно сприйняли таке рішення суду (news.24tv.ua, 29.10.2020).

2. **Українських державних інституцій і представників влади.** Для (де)легітимації журналісти застосовують мовні засоби на позначення державних інституцій, лідерів країни, високопосадовців різних рівнів, зокрема, міністрів, дипломатів, мерів, депутатів, напр.: **Ідею [карантину вихідного дня] підтримав і президент України Володимир Зеленський** (news.obozrevatel.com, 11.11.2020); **Після того, як Кива захистив дисертацію, нардеп Володимир Ар'єв** заявив, що йде з аспірантури (politics.segodnya.ua, 26.04.2021); **Міністерство культури та інформаційної політики** засудило демонтаж історичного будинку купця Уткіна в Києві та вже здійснює перевірку щодо факту самовільного проведення будівельних робіт в історичному ареалі (kyiv.tsn.ua, 12.04.2021).

3. **Релігійних авторитетів.** Рідше в новинах наводять позицію представників церкви, напр.: **Предстоятель ПЦУ Митрополит Епіфаній** заміною капелюха на зірку [на новорічній ялинці] залишився задоволений (news.obozrevatel.com, 27.12.2020); **Ввечері 24 жовтня у пресі з'явилась заява чотирьох митрополитів, включно з лімасольським, які засудили дії предстоятеля і закликали переглянути рішення про визнання ПЦУ** (www.bbc.com, 24.10.2020).

4. **Міжнародних організацій і компаній та їх представників.** Здебільшого журналісти використовують оніми на позначення міжнародних організацій, проте інколи можуть послуговуватися прикметниками на зразок **авторитетний** і загальними назвами; осіб представляють переважно за допомогою функціоналізації, напр.: **Глава ПАРЄ Рік Дамс** засумнівався в чесності виборів у Білорусі (news.obozrevatel.com, 09.08.2020); **Насильство і**

порушення прав людини білоруськими силовиками засудили в **ООН** і країнах Заходу (www.unian.ua, 02.09.2020); Ні білоруський народ, ні провідні країни світової спільноти, а також **низка авторитетних міжнародних політичних організацій**, членом яких є Білорусь, не визнали результатів виборів, — додали у Координаційній раді (24tv.ua, 24.09.2020).

(Де)легітимація через звернення до авторитету експертів

Цю тактику в медіа застосовують усе частіше. Зокрема, дослідження данських ЗМІ засвідчило, що частотність згадки експертів у статтях 2001 року була в сім разів вищою, ніж у 1961 році (Albæk, 2011, с. 338). Змін зазнали й теми їхніх коментарів — опис наукових здобутків поступився аналізу актуальних суспільно-політичних подій. Однією з причин цих тенденцій є перехід до інтерпретаційного журналізму, коли медіа не просто повідомляють, а й пояснюють головні відомості. Іншою причиною є потреба «компенсаторної легітимації», коли експерти оцінюють позиції інших, а сам автор обирає нібито нейтральну позицію (Albæk, 2011, с. 337—338).

За тактики звернення до авторитету експертів власні назви вживають разом з мовними одиницями на позначення професії певної особи. Інколи в новинах можуть використовувати іменники з широким екстенсіоналом (*фахівці, профільні / міжнародні експерти*), проте зазвичай значення обраних слів більш точне, напр.: *Там нагадали, що схожі ініціативи вже були зареєстровані в парламенті у вересні, проте Рада не підтримала документ [щодо всенародного опитування], його також розкритикували профільні експерти* (nv.ua, 13.08.2020); *Виконавчий директор Європейської бізнес-асоціації Анна Дерев'яно* також виступає проти запровадження карантину вихідного дня (fakty.com.ua, 12.11.2020). Часто власну назву не вказують, послуговуючись лише іменниками, що позначають професії — *аналітик, банкір, бізнесмен, еколог, економіст, лікар, політолог, юрист* та ін.: *ОАСК на сьогодні має ексклюзивне право на розгляд таких суперечок, і бачимо, що його діяльність далеко не однозначно оцінюється як політологами, юристами, так і*

суспільством загалом (news.obozrevatel.com, 15.02.2021); У той же час, **зовнішні інвестори** позитивно сприйняли завершення невизначеності з новим головою НБУ (biz.nv.ua, 17.07.2020).

Для репрезентації осіб як експертів наводять також їхні наукові ступені, напр.: *А цього разу Оргкомітетом [для визначення найкращого ескізу Великого Герба України] було сформоване саме фахове журі, **6 з 9 членів** — особи з науковими ступенями, доктори чи кандидати наук, 4 працюють в структурах НАНУ, 5 членів журі є членами Українського геральдичного товариства* (www.ukrinform.ua, 19.11.2020). Як засвідчує цей приклад, журналісти вживають і мовні одиниці на позначення посади експерта. Проте, на відміну від позиційного авторитету, у цьому випадку особи не обов'язково мають бути керівниками; важливою є їхня експертність, а не впливовість, напр.: *Євген Головаха, заступник директора Інституту соціології НАН України, вважає, що Офіс президента має залучити соціологів до обговорення тем, які включатимуть в таке опитування [п'ять питань, поставлених під час місцевих виборів]* (nv.ua, 13.10.2020); *А викладач Українського Католицького Університету Олександр Ябчанка на знак протесту [проти захисту І. Кивою дисертації] спалив свій диплом кандидата медичних наук* (24tv.ua, 27.04.2021). Часом автори статті, представляючи осіб, обмежуються вказівкою на посаду в певній інституції, адже її достатньо для репрезентації експертності, напр.: *40 українських вчених, зокрема академіки Національної академії наук, виступили проти призначення Шкарлета в.о. міністра освіти* (gordonua.com, 03.07.2020); *До робочої групи з напрацювання цього документа [«Про народовладдя через всеукраїнський референдум»] входили й експерти Громадянської мережі ОПОРА, завданнями яких, серед іншого, була гармонізація норм законодавства з Виборчим кодексом та забезпечення відкритості й підзвітності процесу референдуму* (glavcom.ua, 10.06.2020).

Нерідко для авторитету експертності використовують і метонімію, реалізовану назвами профільних парламентських комітетів, міжнародних і правозахисних організацій, аналітичних центрів тощо: *Проте пропозицію*

керівника партії «Слуга народу» Олександра Корнієнка [узаконити проведення Центральною виборчою комісією опитування] *не підтримав профільний комітет* (www.bbc.com, 04.09.2020); Документ [закон про всеукраїнський референдум] *отримав позитивні висновки Венеційської комісії* (24tv.ua, 08.04.2021). Деколи журналісти для метонімії використовують словосполучення на позначення галузі, напр.: *В банківському секторі призначення Шевченка* [новим керівником НБУ] *оцінюють позитивно: він не займався політикою і добре знає ринок* (news.obozrevatel.com, 16.07.2020). Такий спосіб репрезентації може бути пов'язаний з бажанням осіб лишитися анонімними, прагненням журналіста до лаконічності, узагальнення, маніпулюванням тощо.

Підсумовуючи, зауважимо, що маркерами експертності є іменники та іменникові сполуки на позначення фаху чи сфери компетентності, посади, наукового ступеня, власні назви організацій та інституцій.

(Де)легітимація через звернення до лідерів думок

У новинах для (де)легітимації використовують іменники та словосполучення на позначення кількох груп громадян:

— військові та їхні рідні, напр.: *Законопроект вже розкритикувала частина ветеранів і громадських організацій* (www.bbc.com, 30.03.2021); *Марш [захисників України] це сильна річ, яка допомагає як тим, хто марширує, так і глядачам. До нас підійшла мати померлого сина на фронті і подякувала — це дуже сильно* (fakty.com.ua, 26.08.2020);

— громадські діячі, напр.: *Громадські активісти часто звинувачували його [С. Жеєнбекова] уряд в бездіяльності, деякі навіть закликали оголосити президенту імпічмент* (www.bbc.com, 06.10.2020); *Серед захисників Стерненка [проти якого було відкрито кримінальну справу] чимало громадських активістів, журналістів та політиків* (fakty.com.ua, 24.02.2021);

— діячі культури та спорту, напр.: *Під зверненням до суду [щодо справи В. Медведчука проти В. Кіпіані] підписались письменник Сергій Жадан, співачка Олександра Кольцова, журналістка Зоя Казанжи, письменниця та*

редакторка Анастасія Левкова, письменник Макс Кідрук, музикант Олександр «Фоззі» Сидоренко та інші (24tv.ua, 19.10.2020); *«Я в захваті від української історії». Екслегіонер Динамо опублікував фото головнокомандувача УПА* (nv.ua, 11.03.2021);

— журналісти, напр.: *Журналіст Юрій Бутусов також розкритикував тон Петра Порошенка* [на плівках А. Деркача] *і зазначав, що «пишати тут нічим»* (www.bbc.com, 10.07.2020); *Так, журналіст Олександр Лучонок звільнився з державного телеканалу «Білорусь 1» на тлі протестів в країні [проти фальсифікації виборів] і насильства з боку силовиків щодо демонстрантів* (www.unian.ua, 14.08.2020). Інколи автори статей використовують власні назви на позначення ЗМІ, у яких працюють медійники, на кшталт журналісти *Bihus.Info*, журналіст *НВ Дмитро Бобрицький*, журналіст *hromadske* *Олексій Братуцак*, вказують регіон, у якому медіа виходять (у західній пресі), а часом наводять лише оніми — назви видань (*CNN, NBC News, Bloomberg*).

Розрізнення цієї тактики й тактики звернення до авторитету експертів полягає в тому, що лідери думок у новинах коментують події зі сфер, у яких вони не є фахівцями.

Маркером тактики звернення до авторитету лідерів думок зрідка є їх характеристика за допомогою прикметника *відомий*; у таких випадках для референції можуть навіть не вживати власні назви, напр.: *Водночас і відомі українські журналісти, політики та громадські діячі теж висловили обурення через скандальне присвоєння звання кандидата наук Киви* (news.obozrevatel.com, 27.04.2021). Проте частіше журналісти наводять власні назви, адже це надає тексту більшої переконливості: *Долучилися до флешмобу [#дякуюзамову] відомі українські політики, журналісти та волонтери — Уляна Супрун, Максим Нефьодов, Віталій Дейнега, Євген Нищук та інші* (24tv.ua, 16.06.2020). У першому прикладі авторитетність осіб делегітимує захист кандидатської дисертації І. Киви, а в другому — легітимує те, що в McDonald's тільки дві мови меню — українська й англійська.

Тож референцію осіб здійснюють здебільшого через певну діяльність — вказівку на громадську активність, захист України, творчі здобутки тощо. Деколи наводять лише власні назви, оскільки лідери думок зазвичай відомі аудиторії.

(Де)легітимація через звернення до авторитету більшості¹¹

Мовці (де)легітимують дію цією тактикою, стверджуючи, що треба (не) робити щось, бо багато інших / більшість так (не) чинить (van Leeuwen, 2008, с. 109). У новинах звернення до авторитету більшості є доволі поширеною й ефективною тактикою — нерідко саме реакція суспільства стає причиною прийняття рішень, напр.: *Попереднього разу колишній політик був змушений відмовитися від цієї ідеї через суспільний резонанс* (www.unian.ua, 17.03.2021) — В. Литвин подавався на посаду ректора КНУ; *Проте написи на стінах собору* [проекція привітань, що їх надіслали українці з усього світу] *також сподобалися не всім і їх зупинили* (www.bbc.com, 28.12.2020). Підтримка більшості потрібна владі й для здобуття нею легітимності, оскільки відсутність схвалення народу стає підставою для невизнання виборів, напр.: *Це суперечить волі білорусів: ЄС відмовився визнавати інавгурацію Лукашенка* (fakty.com.ua, 24.09.2020). Ця необхідність, зокрема, спричинила й використання авторитету більшості в маніпулятивних цілях — для аргументації власної влади підтримкою, якої насправді немає, напр.: *«Я відчуваю відповідальність за те, що відбувається з Росією, з її народом. І все буду робити в інтересах Російської Федерації. Це стосується і «повернення» Криму до складу нашої російської держави. Звертаю вашу увагу, що це було зроблено на основі «волевиявлення» народу», — висловився російський лідер* (incident.obozrevatel.com, 17.12.2020); *Владу сьогодні в Білорусі не змінять! Не тому, що ми її будемо посинілими*

¹¹ У численних випадках підрахувати кількісне співвідношення прихильників тієї чи тієї думки / дії тощо неможливо, тому *більшість* у новинах часто є відносною й означає *більше, ніж тих, хто мають інші погляди*. Нерідко журналісти (не)свідомо конструюють це поняття, коли наводять певну позицію, вказуючи, що це думка багатьох людей / країн / організацій та ін., й ігнорують інші погляди або вказують, що вони належать лише невеликій кількості осіб / країн / організацій.

пальцями утримувати, а тому що **більшість переважна** — і ми знаємо, яка ця **більшість** (за чинний режим — УП) (www.pravda.com.ua, 10.08.2020) — з новини про вибори в Білорусі. У другому прикладі для наголошення власної соціальної вагомості (дет. див.: Ясакова, 2017, с. 127) використано займенник першої особи множини *ми*.

Маніпулюють і кількістю прихильників певної думки, пор.: *Серед підписантів нардепи **різних партій**. Зокрема, Гео Лерос (Слуга народу), Сергій Рахманін (Голос), Яна Зінкевич (Європейська солідарність) та інші* (fakty.com.ua, 05.06.2020) / *Наразі постанову про усунення з посади очільника МВС підписали вже 60 народних обранців. Це майже **вся партія «Голос»**, крім тих, кого не було в Раді, **понад 30 підписів від «Слуги народу»**. Наразі є лише **1 підпис від «Європейської Солідарності»** — це Яна Зінкевич* (24tv.ua, 03.06.2020). Словосполучення *різні партії* спонукає до висновку, що постанову підтримують політики з різними ідеологійними позиціями, проте конкретні цифри підписантів за партіями засвідчують, що, наприклад, «Європейська Солідарність» рішення не схвалює. Намагання опонентів легітимувати свою дію за допомогою тактики звернення до авторитету більшості призводить до ситуації, коли реакція суспільства витлумачена не просто по-різному, а протилежно, напр.: *Але на заміну йому прийшов Марш захисників, який багато кому **припав до душі*** (fakty.com.ua, 26.08.2020); *Ведуча одного з телеканалів в мережі написала, що популярі **викликало сльози на очах українців**. А це означає, що організатори концерту [з нагоди Дня Незалежності] змогли **достукатися до сердець**. Ймовірно, людям такий виступ **виявився ближче, ніж марш*** (www.unian.ua, 25.08.2020).

(Де)легітимацію авторитетом більшості реалізують за допомогою різних мовних засобів (числівників, іменників, прикметників, прислівників, займенникових слів та ін.), спільною ознакою яких є значення кількості.

Числівники. Найчастіше їх застосовують для легітимації підтримкою та делегітимації протестом, вказуючи на кількість учасників акцій, міст, де відбуваються мітинги, відсотки в соціопитуваннях, напр.: *У складі колони [на*

підтримку П. Порошенка] *крокували до 2 тисяч людей* (24tv.ua, 08.07.2020); **68,8%** респондентів підтримують ідею референдуму щодо того, якими мають бути підстави для абортів (www.unian.ua, 28.10.2020).

Значення приблизності, поширене в таких випадках, виражають за допомогою:

— прийменників: *6 вересня в Білорусі пройшов «Марш єдності»* [проти фальсифікації виборів], в якому взяли участь **понад 100 тис.** чоловік (www.unian.ua, 07.09.2020); *Під Печерським районним судом Києва зібралися близько півтори тисячі людей* (tsn.ua, 18.06.2020) — з новини про акції протесту проти суду над П. Порошенком;

— неозначено-кількісних числівників: *За його словами, в регіонах чимало співвітчизників хотіли виступити на мітингах на його підтримку* [президента Киргизстану Сооронбая Жеєнбекова], але президент попросив їх не робити цього (www.ukrinform.ua, 07.10.2020); *Участь у Страйку жінок задекларувало кільканадцять тисяч людей* (www.unn.com.ua, 28.10.2020);

— дробових числівників: *І сьогодні, згідно з даними соціопитувань, за те, що українська мова повинна бути єдиною державною, виступають близько двох третин населення* (www.bbc.com, 15.01.2021).

Авторитет більшості може бути реалізований і нумералізованими іменниками *вал, хвиля, шквал, шлейф* тощо, які поєднуються з іншими іменниками на зразок *галас, емоції, критика, обурення* та ін., що позначають реакції суспільства, напр.: *Тим часом в соціальних мережах наростає хвиля обурення вердиктом суду* [заборонили поширення книги В. Кіпіані про В. Стуса] — як і *закликів захистити тираж книги* (nv.ua, 19.10.2020); *Через шлейф скандалів пана Киви та його політичну історію ця тема* [захист ним кандидатської дисертації] *викликала справжній ажіотаж та вал критики системи освіти України* (www.bbc.com, 27.04.2021).

Подібну до числівників функцію виконує **сурядний ряд**, який має на меті показати, що певну позицію (не) підтримує велика кількість осіб / компаній та ін., напр.: *Зранку в середу в деяких містах, зокрема в Києві, Харкові, Одесі,*

Херсоні, пройшли акції протесту представників ресторанного бізнесу та інших підприємців, які вимагають не застосовувати такого роду карантинні обмеження (www.ukrinform.ua, 11.11.2020); *При цьому вже близько десятка авіакомпаній, серед яких Lufthansa, KLM, SAS, Air France, LOT i Singapore Airlines, оголосили про припинення польотів над Білоруссю [у знак протесту проти затримання Р. Протасевича на борту літака Ryanair]* (www.unn.com.ua, 28.05.2021).

Іменники. Для реалізації авторитету більшості використовують іменники зі значенням кількості, напр.: *Відео швидко розповсюдилося в мережі та збило сотні негативних коментарів* (www.unn.com.ua, 05.12.2020) — з новини про виготовлення на українській фабриці новорічних іграшок для російської армії; *Нагадаємо, більшість країн ЄС заявили, що не визнають Лукашенка легітимним президентом* (www.pravda.com.ua, 24.09.2020). Маркерами авторитету більшості також є іменники, що позначають групи людей, як-от *громада, громадськість, народ, населення, спільнота, суспільство* та ін., напр.: *Однак вони [спроби ОПЗЖ оголосити імпічмент президенту] будуть невдалими, тому що населення не налаштоване на цю процедуру, — розповів політичний експерт Микола Давидюк* (24tv.ua, 08.02.2021); *Так, публікація прес-служби «Книгарні Є» у Facebook [про можливе збільшення продажу книг російською] викликала обурення громадськості* (chronicle.znaj.ua, 15.09.2020).

Часто показником авторитету більшості є іменники у формі множини на позначення осіб за діяльністю, місцем проживання, національністю, фахом й інші групи, напр.: *Читачі почали відмовлятися купувати книги в Книгарні «Є»* (www.rbc.ua, 15.09.2020) — з новини про її рішення збільшити продажі книг російською; *Білоруси потролили Лукашенка в соцмережах за «секретну» інавгурацію* (www.ukrinform.ua, 23.09.2020). Референція осіб в такий спосіб інколи посилює (де)легітимацію тим, що в теорії аргументації називають «позицією знання» (Walton, 2005, с. 92); зокрема, у другому прикладі білоруси краще за інших обізнані в політичній ситуації їхньої держави.

Водночас, напевно, найчастіше в статтях наводять коментарі користувачів соцмереж. Інколи новинні ресурси навіть присвячують окремі статті тому, як громадяни відреагували на певну подію; трапляється і більш звичний формат — у новині наводять дописи чи коментарі українців. Часто на позначення користувачів соцмереж використовують метонімію, наводячи медіум спілкування, реакцію людей та ін., напр.: *Одразу після такого рішення суду [заборони розповсюдження книги про В. Стуса] **соцмережі** просто вибухнули коментарями з обуренням, а у магазинах та Інтернеті шаленими темпами українці почали скуповувати книжку «Справа Василя Стуса»* (tsn.ua, 19.10.2020); *Рух супротиву рішенню трибуналу «Загальнопольський жіночий страйк» закликає до страйку [проти майже цілковитої заборони абортів] в середу, 28 жовтня, на підприємствах та компаніях. Допис набрав майже 6 млн **лайків*** (glavcom.ua, 27.10.2020). Для метонімії в новинах застосовують й інші іменники, які позначають реакцію багатьох громадян, як-от *висловлювання, заяви, звернення, крики, критика, нарікання, обурення, прохання*, та іменник *резонанс*, значення якого містить вказівку на велику кількість відгуків, напр.: *Нещадна **критика** лунала щодо ще одного артоб'єкту — проєкту під назвою «Привітання звідусіль»* (www.bbc.com, 28.12.2020); *27 жовтня Конституційний Суд скасував частину норм антикорупційного законодавства. Але найбільший **резонанс** викликало скасування статті про відповідальність за недостовірне декларування майна* (fakty.com.ua, 30.10.2020). Послугуються в новинах для репрезентації реакції виборців й іменником *рейтинг*, напр.: ***Рейтинг** політичної сили президента Володимира Зеленського стабільно падає* (biz.censor.net, 18.11.2020); ***Рейтинг** правлячої партії Польщі впав на 12% після того, як Конституційний суд фактично заборонив аборти в країні* (glavcom.ua, 29.10.2020). Падіння рейтингу означає зменшення підтримки населення, а отже, делегітимацію дії.

Деколи в новинах використовують генералізацію, для чого послугуються іменниками або словосполученнями, які уможлиблюють представити реакцію на дію як однозначно позитивну чи негативну, напр.:

Версія Лукашенка [що літак Ryanair посадили через повідомлення про його мінування] не викликала довіри у світі (fakty.ua, 28.05.2021); *Між двома раундами президентських перегонів проросійський президент Додон назвав їх [громадян Молдови, які живуть за кордоном] «паралельним електоратом» — зауваження, яке викликало невдоволення як всередині країни, так і в діаспорі* (nv.ua, 16.11.2020). До генералізації також зараховуємо апелювання до визнання (не)правильності певної дії опонентами, адже якщо так вважають і прихильники, й опоненти, то можна зробити висновок, що так вважає більшість, напр.: *Хоча кримінальні провадження — справа дуже серйозна й через них Порошенку можуть загрожувати реальні арешти та ув'язнення, розслідування щодо томоса викликало хвилю жартів навіть у противників та критиків колишнього президента* (www.bbc.com, 19.06.2020); *Тоді про незадовільну якість програми говорили представники як опозиції, так і монобільшості* (gordonua.com, 18.06.2020).

Займенникові слова. Ними послуговуються зазвичай для генералізації, найпоширенішими засобами якої є займенникові прикметники *весь, будь-який, жоден* тощо, напр.: *Хоча будь-якій не заангажованій людині абсолютно очевидно, що не існує і не може існувати ніякого Донбасу, як сторони переговорів* (glavcom.ua, 22.12.2020); *У країнах Заходу крок Лукашенка називають «фарсом» — жодна з європейських або інших західних держав не змінила свою позицію щодо нелегітимності білоруського диктатора після його «інавгурації»* (nv.ua, 23.09.2020). Використання цих займенникових прикметників перетворює певну тезу на правило.

Застосовують ці займенникові прикметники й у евфемістичних конструкціях, як-от *далеко не всі*, напр.: *І далеко не всі російські лікарі вірять в цю версію [що Навального не отруїли, а в нього порушився обмін речовин через зниження цукру в крові — «офіційний» висновок російських лікарів]* (fakty.com.ua, 28.08.2020).

З метою генералізації також послуговуються займенниковими прислівниками й іменниками, напр.: *Питання доступності переривання*

вагітності **всюди** у світі викликає емоції (www.ukrinform.ua, 28.10.2020); *І буде обов'язково законопроект, на який всі чекали — це про Вищу раду правосуддя* (www.rbc.ua, 13.02.2021).

Прикметники й прислівники. До цієї групи зараховуємо прикметники, що вказують на участь багатьох людей, як-от загальнонаціональний, масовий, масштабний, міжнародний, численний, напр.: *Нагадаємо, в столиці Киргизстану Бішкеку почалися масштабні акції протесту через незгоду з попередніми результатами парламентських виборів* (world.segodnya.ua, 06.10.2020); *Жодні [білоруські] президентські вибори (2001, 2006, 2010, 2015), крім перших (1994), не були визнані вільними і справедливими на міжнародному рівні* (www.pravda.com.ua, 29.07.2020). До того ж на позначення кількості людей можуть використовувати прикметники, основним значенням яких є розмір, напр.: *Жорстокий розгін мирних акцій протесту зустрів нерозуміння серед значної частини журналістів, силовиків і посадовців Білорусі* (www.unian.ua, 14.08.2020); *Втім, велика кількість користувачів розкритикувала експрезидента за такий приязний діалог з Путіним* (www.bbc.com, 10.07.2020) — з новини про «плівки Деркача». Прислівники для вираження авторитету більшості застосовують значно рідше, напр.: *Вельми очікувано українці були шоковані такою позицією і масово відмовляються ступати на поріг колись улюбленої книгарні* (chronicle.znaj.ua, 15.09.2020) — з новини про рішення книгарні «Є» збільшити продажі книг російською.

2.1.1.2. Способи (де)легітимації за допомогою суб'єктного авторитету

(Де)легітимацію суб'єктивним авторитетом реалізують двома способами:

а) через пропозиції статусної особи, країни або інституції / фахівця чи організації, яка спеціалізується на певній сфері / лідерів думок / групи осіб, країн або інституцій (не) робити саме так; б) через (не)схвалення ними певної дії.

«Так сказав / вчинив суб'єктний авторитет»»

Для легітимації часто наводять коментарі, у яких суб'єктний авторитет закликає здійснити певну дію, напр.: *Журналіст Володимир Бурко, який вів на держканалі «Білорусь 1» військову програму «Арсенал», звільнився на тлі протестів. Він записав звернення до військовослужбовців, закликавши не виконувати злочинні накази* (www.unian.ua, 14.08.2020). Цей різновид легітимації найчастіше вживають щодо лідерів чи представників впливових країн, напр.: *Розслідувати інцидент у Мінську [примусову посадку літака Ryanair] закликали західні країни, що входять до складу Ради Безпеки ООН — Естонія, Франція, Ірландія, Норвегія, Великобританія та США* (fakty.ua, 28.05.2021); *А глава МЗС Великобританії Домінік Рааб зажадав звільнити не тільки Навального, але й усіх затриманих у Росії під час протестів за останні два тижні* (news.obozrevatel.com, 02.02.2021). По-друге, дію легітимують, репрезентуючи її як рекомендацію авторитетів, напр.: *Також Богдан Бондаренко [експерт з конституційного права] радить запровадити адміністративну відповідальність за ст. 366-1. За його словами, після таких кроків предмет розмови вичерпується [про рішення Конституційного Суду послабити відповідальність за недостовірну інформацію в декларації]* (fakty.com.ua, 30.10.2020); *Наприкінці червня 2017 року Кабмін вирішив докапіталізувати банк ще на 38,5 млрд гривень на підставі пропозицій НБУ й висновку незалежного аудитора — компанії ЕУ* (news.obozrevatel.com, 06.05.2021).

Коли потрібно легітимувати результат роботи, нерідко вказують, що над ним працювали авторитетні особи / організації / інституції, напр.: *«Активну участь у розробці проекту цього закону [«Про всеукраїнський референдум»] брали представники громадських організацій, академічної спільноти, були враховані оцінки Венеціанської комісії та європейська практика референдумів», — зазначили в ОПУ* (politics.segodnya.ua, 08.04.2021); *Застосовувані в Україні норми [карантинні обмеження] були розроблені з урахуванням думки провідних вітчизняних епідеміологів і інфекціоністів, а*

також «*спираючись на міжнародний досвід*» (www.rbc.ua, 09.01.2021). У подібний спосіб — через звернення до авторитету експертів — намагаються легітимувати й власні амбіції щодо високих посад, напр.: *За його словами, він розуміє скепсис щодо себе, але запевняє, що «йде не один», а з командою фахівців* [Сергій Притула про рішення стати кандидатом на посаду мера Києва] (tsn.ua, 11.08.2020).

Також дію репрезентують як правильну, зазначаючи, що вона є рішенням авторитетної особи, напр.: *При цьому сам Кравчук одразу заявив, що бажає бачити Фокіна своїм заступником, так що два ветерани української політики, фактично, зайшли в ТКГ тандемом* (daily.rbc.ua, 01.09.2020); *Президент Вірменії Армен Саркісян вважає, що парламент республіки повинен скликати позачергове засідання й обговорити обстановку* [щодо загострення в Нагірному Карабасі] (24tv.ua, 13.12.2020). (Де)легітимують також переконаннями чи проханнями багатьох осіб, напр.: *Однак, люди не погоджуються з такими підсумками та вважають Тихановську обраним президентом* (24tv.ua, 19.08.2020); *Після зникнення капелюха* [з головної ялинки], *було багато прохань повернути його назад* (breaking.znaj.ua, 28.12.2020).

Акт визнання. Окремий спосіб легітимувати щось — визнання. Виокремлюємо два його різновиди — міжнародне й внутрішньодержавне. Щодо першого, то його в новинах здійснюють здебільшого впливові держави (рідше церковні ієрархи), а засобом вираження є дієслова *визнавати, привітати*, напр.: *Приєднання півострова до РФ не визнають Україна і більшість країн світу* (gordonua.com, 24.09.2020); *Також нового президента США привітали прем'єр-міністр Британії Борис Джонсон, президент Франції Еммануель Макрон, гендиректор ВООЗ Тедрос Габреїсус...* (news.rbc.ua, 20.01.2021). Наголосимо, що в цьому випадку важать не тільки власні назви на позначення країн та їхня кількість, а й позамовна інформація про їхній статус, пор.: *Більшість країн світу не визнали легітимність незаконно обраного президента Білорусі Олександра Лукашенка* (news.obozrevatel.com, 24.09.2020) /

Нагадаємо, 24 вересня **Європейський союз** заявив про невизнання Олександра Лукашенка президентом Білорусі після вчорашньої інавгурації (www.rbc.ua, 24.09.2020) / Також ще до церемонії самопроголошеного президента привітали лідери **Туреччини, Венесуели, Азербайджану, Вірменії, Казахстану, Киргизстану, Молдови, Таджикистану й Узбекистану** (news.obozrevatel.com, 24.09.2020). Вказівка на демократичні країни є чинником, що сприяє посиленню легітимації. А наведення багатьох країн, які не є лідерами, як у третьому прикладі, її послаблює. До того ж послаблює легітимацію і ставлення самого автора, засобами вираження якого є прикметник *самопроголошений* і надання інформації, що привітали *ще до церемонії*. Маркерами визнання можуть бути й словосполучення *брати приклад, ставати прикладом*, напр.: *Шмигаль про боротьбу з COVID-19: Європа бере з України приклад, цим треба пишатися* (sensor.net, 11.11.2020); *Адже українська Революція Гідності сколихнула увесь світ і стала прикладом* для багатьох країн (fakty.com.ua, 28.08.2020).

Політики також легітимують визнанням нововведення, репрезентуючи їх як такі, що широко застосовують (а отже, і визнають) у світі, зокрема: *Вона каже, що одна справа, коли опитування громадської думки роблять на замовлення ЦВК, що є поширеною практикою в світі* (www.bbc.com, 13.10.2020); *Крім того, політик додав, що можливість проведення референдумів стосовно ключових питань життя суспільства є в більшості демократичних країн* (24tv.ua, 08.04.2021).

Маркерами невизнання є дієслово *визнавати* із заперечною часткою *не* та похідні, напр.: *Джо Байден ще офіційно не визнаний переможцем ні в одному зі штатів, не кажучи про ті штати, де вкрай вагаються, в яких буде проводитися обов'язковий перерахунок голосів, або штатах, де у нашого передвиборного штабу є обґрунтовані юридичні претензії, які можуть виявити остаточного переможця* (news.obozrevatel.com, 07.11.2020); *Очільник європейської дипломатії Жозеп Боррель від імені всіх країн Європейського Союзу заявив про невизнання легітимності Олександра Лукашенка на посаді президента Білорусі* (24tv.ua, 24.09.2020).

Для внутрішньодержавного визнання центральним є питання довіри населення; основним засобом її вираження є дієслово *довіряти*, яке вживають переважно з авторитетом більшості, напр.: *Згідно з соціологією, українці довіряють більше громадським рухам чи організаціям, а не політикам чи партіям, — пояснив Рейтерович (fakty.com.ua, 11.06.2020); Як писав OBOZREVATEL, згідно зі свіжими соціопитуваннями, Вакарчуку довіряють 24% українців, тоді як не довіряють 61% (news.obozrevatel.com, 11.06.2020).* Рідше в новинах трапляється визнання через вручення нагород, напр.: *У 2007 році на той час президент Віктор Ющенко посмертно присвоїв Шухевичу звання Героя України з удостоєнням ордена Держави (www.pravda.com.ua, 05.03.2021).*

«Дія (не)правильна, бо її (не) схвалює суб'єктний авторитет»

Здебільшого дію, яку (не) схвалює авторитет, репрезентують як (не)правомірну. А якщо (не)схвалення є реакцією опонентів, то воно матиме протилежний ефект, напр.: *Зазначимо, у президента РФ Володимира Путіна відреагували на можливу відмову США від санкцій проти «Північного потоку-2». У Кремлі позитивно сприйняли цю інформацію (glavcom.ua, 20.05.2021); «Реакцією на свої слова [про амністію бойовиків і надання Донецькій і Луганській областям особливого статусу] задоволений... Нам треба принести в Україну мир, що ми і збираємося робити. Я маю на увазі, ми з Леонідом Макаровичем Кравчуком», — заявив він [Фокін] в коментарі 5-ому каналу, удостоївшись утішних відгуків у підконтрольних бойовикам медіа (daily.rbc.ua, 01.09.2020).* Така репрезентація делегітимує скасування санкцій і пропозиції В. Фокіна.

Схвалення. Найчастіше маркерами підтримки є дієслово *підтримувати* й похідні слова й вислови, напр.: *Українці підтримали блокування телеканалів Медведчука (news.obozrevatel.com, 04.02.2021); Було відзначено та підтримано втілення й продовження реформ в Україні, зокрема антикорупційної, судової та реформи Конституційного Суду (www.ukrinform.ua, 02.04.2021) — з новини*

про розмову Д. Байдена й В. Зеленського; *Також Степанов мав підтримку провідних українських лікарів, які не хотіли його звільнення* (news.obozrevatel.com, 18.05.2021).

Іншими маркерами, що вказують на підтримку, є вислови *виступати на захист, висловитися (виступати) за, стати на бік* тощо, напр.: *Блогер з військової тематики Олексій Арестович став на бік Петра Порошенка у цій ситуації* (www.bbc.com, 10.07.2020) — з новини про «плівки Деркача»; *На засіданні уряду міністр МВС Арсен Аваков, міністр культури Олександр Ткаченко і віцепрем'єр-міністр Михайло Федоров висловилися за введення повного локдауна замість карантину вихідного дня* (news.obozrevatel.com, 11.11.2020). З цією ж метою послуговуються дієсловами *поважати, поділяти, привітати, рекомендувати, розуміти, цінувати* тощо, напр.: *Як писало РБК-Україна, профільний парламентський комітет рекомендував народним депутатам підтримати допрацьований законопроект про відтермінування РРО для ФОПів* (news.rbc.ua, 17.11.2020); *Зі свого боку в НБУ заявили, що поважають рішення Якова Смоля про відставку з поста глави регулятора і поділяють його застереження про «політичний тиск»* (news.obozrevatel.com, 02.07.2020). Значно рідше в новинах використовують словосполучення *високо оцінити, позитивно ставитися* та ін., напр.: *В Європейському Союзі «надзвичайно позитивно» поставилися до введення українським урядом санкцій [проти Т. Козака та його каналів]* (news.obozrevatel.com, 17.02.2021); *В Офісі президента запевняють, що законопроект [про референдум] високо оцінили українські та міжнародні експерти* (www.bbc.com, 18.06.2020). Підтримка може бути висловлена й через відсутність скарг або претензій, напр.: *Також він запевнив, що від жодного з батьків не було отримано претензій на адресу знімальної групи, до того ж у всіх залишилися «чудові враження і позитивні емоції після зйомок» [новорічного привітання Президента України за участі дітей]* (www.unn.com.ua, 05.01.2021). Схвалення може бути реалізовано й через дію; зокрема, у контексті протестів його позначає дієслово *долучитися*,

напр.: *До мітингарів [Польщі] також долучився і мер Варшави Рафал Тшасковський* (www.pravda.com.ua, 31.10.2020).

Мовні засоби на позначення емоційних реакцій також використовують для схвалення. Дію легітимують за допомогою слів на позначення почуттів відданості, вподобання, захвату, зворушення тощо, напр.: *Офіс президента повідомив, що Байден захоплюється лідерством Зеленського* (sensor.net, 02.04.2021); *«Мені точно не буде соромно, якщо я буду підтримувати Верещук на виборах як кандидата на посаду мера Києва»*, — заявив Дмитро Разумков (tsn.ua, 20.07.2020).

Несхвалення. У новинах використовують різноманітні форми вербалізації несхвалення, які розподіляємо на кілька груп: непідтримка (до якої зараховуємо найбільш загальні вияви несхвалення), критика, протест і висміювання. Виокремлюємо й приклади несхвалення емоційною реакцією.

Несхвалення може проявлятися, по-перше, у відсутності підтримки певної дії, особи та ін. і реалізовуватися через додавання заперечної частки *не* до дієслів *підтримувати*, *рекомендувати* тощо, напр.: *Натомість 18 червня комітет Верховної Ради з питань освіти, науки та інновацій не підтримав кандидатуру Шкарлета на посаду міністра освіти* (24tv.ua, 25.06.2020); *Варто зазначити, що напередодні, 17 червня, комітет Верховної Ради з питань економічного розвитку не рекомендував парламенту ухвалювати доопрацьовану програму дій уряду* (news.obozrevatel.com, 18.06.2020).

Також маркерами незгоди є дієслово *засумніватися*, дієслова *погоджуватися*, *вірити* та ін. у поєднанні з часткою *не*, напр.: *П'ятий президент повідомив, що коли міжнародні партнери чують про кількість порушених проти нього справ, то не можуть у це повірити* (sensor.net, 18.06.2020); *В опозиції з результатами [парламентських виборів у Киргизстані] не погоджуються, заявляючи про масові фальсифікації* (www.unian.ua, 06.10.2020). Непідтримку можна висловити й за допомогою сталих сполук висловити незгоду, сказати «ні», словосполучення *негативно сприйняти* й інших засобів, напр.: *Чимало покупців мережі негативно сприйняли заяву про*

введення більшої частки російських книг у книгарні [«Є»] (lifestyle.24tv.ua, 15.09.2020); *Більшість поляків проти посилення заборони абортів — опитування* (www.unian.ua, 28.10.2020).

Для вираження несхвалення важливим є й іменник *голос* і сталі вислови, до складу яких він входить, напр.: *Водночас, за словами політолога Ігора Рейтеровича, голосів у парламенті за президентський законопроект [про припинення повноважень суддів Конституційного Суду] немає* (fakty.com.ua, 30.10.2020); *З кожним місяцем все менше українців готові віддати свій голос за партію «Слуга народу»* (biz.censor.net, 18.11.2020).

Відсутність підтримки зрідка передають і через представлення певної позиції як думки меншості, напр.: *Чотири митрополити церкви Кіпру вже заявили про незгоду з рішенням предстоятеля [визнання ПЦУ]. Синод церкви Кіпру складається з 18 єпископів* (www.bbc.com, 24.10.2020). Завдяки інформації, яка наведена в другому реченні, читач робить висновок, що чотири митрополити не становлять більшості.

Критика може бути висловлена в новинах у різний спосіб — із зазначенням підстав або без вказівки на конкретні огріхи, напр.: *Такий крок мережі [«Є» продавати більше книг російською] розкритикували письменники й перекладачі, пригадавши, що ще минулого року вона виступала категорично проти продажу російських книг в Україні* (www.unian.ua, 15.09.2020); *Гостро критикують карантин вихідного дня і ресторатори* (www.epravda.com.ua, 13.11.2020). Найпоширенішими дієсловами-маркерами критики є *звинуватити*, *критикувати* тощо, напр.: *На тлі подій у Криму та на Донбасі українські політики неодноразово апелювали до пунктів Будапештського меморандуму і звинувачували підписантів документу, передусім Росію, у порушенні або невиконанні взятих на себе зобов'язань* (www.bbc.com, 15.10.2020); *Тим часом навіть однопартійці президента Байдена критикують його рішення [скасувати санкції проти «Північного потоку-2»]* (www.bbc.com, 20.05.2021). Часто в новинах послуговуються й іменниками, напр.: *Рішення КС [послабити відповідальність за брехню в декларації] викликало критику західних*

партнерів України (www.bbc.com, 29.10.2020); *У районах, які фактично скасували і доєднали до інших, зараз багато **нарікань** на реформу та є нерозуміння мети об'єднання* (www.bbc.com, 21.07.2020). Застосовують для критики й синоніми вищезгаданих дієслів — вислів *напуститися з критикою* та фразеологізм *сухої нитки не лишити*, напр.: *Так, Представник Православної церкви України Євстратій Зоря **напустився** на капелюх [встановлений на головній ялинці країни] з **критикою**, вважаючи, що концепція: «свідомо задумана так, щоб було якомога менше асоціацій з Різдом Христовим»* (breaking.znaj.ua, 28.12.2020); *На цій програмі [«За життя» у Польщі] **сухої нитки не залишили** ліві та центристські партії, які підкреслювали, що держава з цим пакетом допомоги, фактично, залишає такі сім'ї **напризволяще*** (www.ukrinform.ua, 27.10.2020). Критикувати можуть і через висловлення претензій, зауважень, а також зазначення огріхів, напр.: *Українська письменниця, громадська діячка Лариса Ніцой знайшла у новому Українському правописі один «плюс» і **три «мінуси»*** (news.obozrevatel.com, 28.01.2021); *Народний депутат України від «Європейської солідарності» Олексій Гончаренко **отримав жорстке зауваження** від президента Парламентської асамблеї Ради Європи* (news.obozrevatel.com, 20.04.2021) — за демонстрування українського прапора під час виступу в ПАРЄ.

В основі критики може бути вказівка на помилковість певного рішення. Її висловлюють або непрямо, або використовуючи слова на позначення браку чогось, напр.: *Окрім цього, він [Положинський] **наголосив, що на такий орден заслуговують інші люди**. Він згадав про фігурантів справи Шеремета — ветерана Андрія Антоненка, волонтерку Юлію Кузьменко та військову медсестру Яну Дугарь* (lifestyle.24tv.ua, 24.08.2020); *На новому ескізі великого Державного Герба України **не вистачає** кримськотатарської тамги. У авторів, які його розробляли, **не вистачило** історичної свідомості, щоб зобразити на ньому також і символ Криму. Таку думку в ефірі 24 каналу висловив книговидавець Віталій Капранов* (24tv.ua, 20.11.2020).

Форма несхвалення **протест** найбільше притаманна авторитетові більшості, і часто в таких випадках межа між легітимацією та делегітимацією нечітка, напр.: *У соцмережах люди влаштували справжній флешмоб #ПідтримайСправуСтуса #ВсіхНеЗасудиш, публікуючи на підтримку книжки, автора та видавництва світлини з примірником «Справа Василя Стуса»* (tsn.ua, 19.10.2020). З одного боку, висловлено підтримку автору книги й видавництву, проте з іншого — цей флешмоб є виявом протесту проти рішення суду, і саме вирок став імпульсом до цієї акції. Цей приклад ілюструє, що зазвичай підґрунтям протесту є делегітимація певної дії (це закладено й у значенні слова *протест*), яку можна реалізувати через критику вчинку чи підтримку того, проти кого він був здійснений. Тому всі демонстрації, незалежно від того, чи вони позиціонуються як мітинги «за» щось / когось або «проти» чогось / когось, розглядаємо як вияви несхвалення. Водночас, оскільки фокус уваги в обох випадках різний, виокремлюємо два типи реалізації делегітимації.

По-перше, її здійснюють через підтримку того, чії права утискають. На цей тип вказують прийменниково-іменникові конструкції та прийменники *на (в) підтримку / захист когось, за когось, солідарність з кимось*, напр.: *Під час засідання під судом кількохсот людей прийшли на підтримку Петра Порошенка* (24tv.ua, 08.07.2020); *Біля Генерального консульства Польщі у Львові близько півсотні активістів 26 жовтня провели акцію солідарності з жінками сусідньої держави* (nv.ua, 26.10.2020).

По-друге, дію делегітимують, коли протестують проти неї чи її ініціаторів. Мовні засоби, що вказують на цей тип — прийменник *проти когось / чогось*, прийменниково-іменникова конструкція *на знак протесту*, вигук «Ганьба!» тощо, напр.: *А український мільйонер Гарік Корогодський організував акцію протесту проти рішення уряду [карантин вихідного дня] й закликав владу ввести тотальний локдаун, як у Європі* (news.obozrevatel.com, 11.11.2020); *Татаров покинув будівлю ВАКС під крики «Ганьба!» і дим від димових шашок* (incident.obozrevatel.com, 30.12.2020). Деколи подію в реченні

подано як причину; у цьому випадку маркерами будуть прийменники *через*, *після*, *сполучник поки* та ін., напр.: *ОАСК пікетували через перейменування проспектів Бандери й Шухевича* (www.ukrinform.ua, 15.02.2021); *Після президентських виборів у Білорусі з 9 серпня щодня проходять масштабні мітинги проти оголошеної перемоги на них Олександра Лукашенка* (www.pravda.com.ua, 24.09.2020); *Поки він [С. Стерненко] у СІЗО, його прихильники оголосили новий протест* (fakty.com.ua, 24.02.2021). Інколи дію, що стала тригером мітингу, і повідомлення про акцію протесту наведено в окремих реченнях або частинах безсполучникового речення, між якими є причиново-наслідкові відношення, напр.: *Перейменування проспекту Бандери: під ОАСК влаштували протест, палять фаєри* (news.rbc.ua, 12.02.2021); *10 листопада Вірменія підписала з Азербайджаном і Росією угоду про припинення війни в Нагірному Карабасі. Це спровокувало масові протести в Єревані: мітингувальники захоплювали будівлю уряду і парламенту країни* (nv.ua, 12.12.2020).

Для делегітимації протестом у новинах найчастіше застосовують дієслова *бойкотувати*, *протестувати*, напр.: *Дозвіл на прокладку [«Північного потоку-2»] опротестували Німецький союз охорони природи та біорізноманіття (NABU) і організація Deutsche Umwelthilfe (DUH)* (www.unian.ua, 18.05.2021); *Письменник Валерій Ананьєв закликав бойкотувати їх продукцію [видавництва «Альпіна Паблішер»], а також відкликав тираж своєї книги з ритейлера Yakaboo, який співпрацює з російською компанією* (news.obozrevatel.com, 14.09.2020). Часто в новинах використовують іменники на позначення конкретних форм протестів — *автопробіги*, *акції*, *бойкоти*, *відкриті листи*, *звернення*, *марші*, *мітинги*, *пікети*, *протести*, *страйки*, *флешмоби* та ін., напр.: *Того ж місяця під Офісом президента в Києві розгорнулися гучні акції протесту через партію Шарія* (incident.obozrevatel.com, 16.02.2021); *Наймасовіші мітинги [після оголошення вироку С. Стерненку] пройшли в Києві, Львові, Дніпрі, Одесі, Харкові, Чернівцях* (nv.ua, 27.02.2021).

До протесту зараховуємо й вислови на позначення відмови (приймати нагороду, далі щось здійснювати, бути частиною коаліції тощо), напр.: *Положинський відмовився від нагороди Зеленського та записав емоційне відео* (lifestyle.24tv.ua, 24.08.2020); *Міністр економіки й голова партії свободи та солідарності (SaS) Ріхард Сулік теж розкритикував закупівлю російського препарату [вакцини] та не виключив можливості виходу з коаліції* (covid.unian.ua, 03.03.2021).

Висміювання є важливим способом делегітимації (дет. див.: Моїсеєнко & Мазін, 2021; Ross & Rivers, 2017) і здебільшого реалізується в межах звернення до авторитету більшості. Інколи його застосовують лідери думок; ще рідше наводять під час звернення до авторитету експертів і позиційного авторитету. Несхвалення висміюванням виражають за допомогою низки мовних засобів:

1) дієслів *висміювати, глузувати, жартувати, іронізувати, кепкувати* тощо, напр.: *«Коли вже про канабіс?»: соцмережі кепкують через злив п'яти запитань [для опитування на місцевих виборах] Зеленського* (www.bbc.com, 15.10.2020); *Коти у короні і свято на самоті: білоруси висміяли інавгурацію Лукашенка* (fakty.com.ua, 23.09.2020);

2) іменників *жарти, мему*¹², *насмішки, пародії, фотожаби*, напр.: *Втім, вже через кілька днів президент опинився в Омані, і через раптову та без зайвого розголосу поїздки Зеленського на Аравійський півострів мережа тоді вибухнула фотожабми* (www.rbc.ua, 08.01.2021); *У мережі ширяться пародії на ескіз [Великого Герба]* (www.unn.com.ua, 20.11.2020).

Допоміжну роль виконують прислівник *в'їдливо*, що поєднується переважно з дієсловами мовлення, і прикметники *дошкульний, іронічний, саркастичний* тощо, які можуть вживатися з вищенаведеними іменниками, посилюючи висміювання, або іншими іменниками на позначення реакції осіб, створюючи значення кепкування, напр.: *У коментарях користувачі в'їдливо*

¹² Меми — одиниці культурної інформації, подібні за сутністю до прецедентних феноменів (Кобченко, 2022, с. 628) — мають здатність створювати ефект якорювання, що впливатиме на потрактування людьми певної дії як (не)правильної (Кирилюк, 2019, с. 34), і є важливими засобами мультимодальної (де)легітимації (Ross & Rivers, 2017).

зазначають, що у тому є вся суть українського карантину: комусь дозволено, а комусь — ні (24tv.ua, 03.06.2020); У соціальних мережах з'явилися **дошкульні** фотожаби, які висміюють таємну церемонію інавгурації білоруського диктатора Олександра Лукашенка, яка відбулася в Мінську в середу, 23 вересня (glavcom.ua, 24.09.2020); Нарден Ілля Кива захистив дисертацію і поповнив ряди науковців. Така «новина дня» приголомшила мережу, яка цілий день продукує обурливі і **саркастичні** реакції на це (24tv.ua, 26.04.2021).

Водночас у значній кількості випадків маркерів делегітимації висміюванням немає; значення виводимо з коментарів, які в новинах подають у два способи. По-перше, журналісти підсумовують жартівливі дописи громадян, напр.: *І [користувачі соцмереж] підкидають Державному бюро розслідувань наступні приводи кримінального переслідування експрезидента: підписання Угоди про Асоціацію з ЄС, перевищення повноважень для отримання безвізу з ЄС, справа за фактом хрещення Київської Русі або ж справа проти Леоніда Кравчука за участь у розвалі СРСР* (www.bbc.com, 19.06.2020). По-друге, автори статей наводять жартівливі коментарі один за одним, реалізуючи тактику звернення до авторитету більшості за допомогою великої кількості згаданих у новині дописів. Зокрема, у зв'язку з пропозицією опитування під час місцевих виборів було наведено такі коментарі: *Враховуючи це, інвестиційний банкір Сергій Фурса пропонує піти ще далі й додати в опитування яке-небудь інше запитання, яке не може призвести до жодних реальних наслідків — наприклад, про «золото Полуботка»* (www.bbc.com, 15.10.2020); *«Буває проходиш під будинком і чуєш, як з вікон кухонь лунає суперечка між батьками та дітьми, чи потрібна на Донбасі вільна економічна зона. І кожен намагається довести свою правоту різними діаграмами, стратегіями...»* (www.bbc.com, 15.10.2020). Нерідко в новинні матеріали додають скріншоти коментарів або дописів користувачів, щоб підвищити достовірність.

Ефективність висміювання для делегітимації полягає в тому, що воно увиразнює нелогічність пропозиції, ситуації або безпідставність звинувачень, як у випадку, коли McDonald's критикували за відсутність меню російською, напр.:

Геноцид українців: закон п'яти колосків, Голодомор, репресії. Геноцид російськомовних: в McDonald's немає російського меню (www.unian.ua, 16.06.2020); *Це, звісно, багато чого варте. Дивитися, як люди організують бойкот МаДо за те, що там немає перекладу таких слів, як «Гамбургер», «Чизбургер» і «Кока-Кола», з такої незрозумілої української мови на улюблену російську* (www.segodnya.ua, 16.06.2020).

Делегітимація **емоційною реакцією** різниться залежно від типу авторитету. За позиційного авторитету й авторитету експертів несхвалення висловлюють іменниками **обурення, невподобання та здивування**, напр.: *Такий жарт [пообіцяв Закарпаття за російську вакцину] прем'єра Словаччини викликав хвилю **обурення** в Україні — зокрема з боку МЗС* (www.bbc.com, 04.03.2021); *Пахачук висловила **здивування** щодо того, що тоді ще Генеральна прокуратура України не бачить збитків для держави в справі ПриватБанку і, що жоден з колишніх топ-менеджерів жодного разу не був запрошений на допит* (biz.nv.ua, 23.02.2021). Також у цьому випадку послуговуються евфемістичними висловами (їх застосовують і щодо реакції суспільства), напр.: *Медична рада Міністерства охорони здоров'я також **не в захваті** від можливої заміни в особі Віктора Ляшка* (politics.segodnya.ua, 18.05.2021); *По-друге, далеко не всі оцінили репертуар, який обрали до Дня незалежності. Багато пісень виконували російською мовою, що **неприємно вразило** деяких українців* (fakty.com.ua, 26.08.2020). Інколи використовують і дипломатичні кліше, напр.: *Згодом з'явилася заява послів країн «Великої сімки» про **стурбованість** таким рішенням КС [послаблення відповідальності за недостовірну інформацію в декларації]* (www.bbc.com, 29.10.2020).

Під час звернення до авторитету більшості делегітимувати також можуть іншими лексемами — **гнів, невдоволення, осуд, роздратування, розчарування, страх** тощо, напр.: *Книгарня «Є» вирішила перейти на російську книгу: українці в **гніві*** (www.rbc.ua, 15.09.2020); *Загалом 12 з 23 комітетів Ради висловили **невдоволення** з приводу програми [діяльності Кабінету Міністрів]* (fakty.com.ua, 18.06.2020); *Це [відкриття Керченського моста] викликало **осуд** не*

тільки України, але і з боку Європейського Союзу, США та інших представників міжнародної спільноти (world.segoday.ua, 24.09.2020).

М. Беднарк (2006) розглядає лексеми на позначення емоцій як складник категорії «ментальні стани», яку потрактує як параметр оцінки автором переконань, почуттів, очікувань, знань тощо діячів (с. 54). Нерідко в новинах навіть не уточнюють, про які саме емоції йдеться, використовуючи іменник *галас*, словосполучення *бурхлива реакція* тощо, негативна конотація яких зрозуміла з контексту, напр.: *У квітні 2021 року галасу в ЗМІ та соцмереж наробила заява Мендель про «українську російську мову»* (www.bbc.com, 30.04.2021); *Зауважимо, що за час перебування в Україні Міхеїл Саакашвілі неодноразово озвучував провокативні висловлювання, які викликали бурхливу реакцію серед громадськості й у політичних колах* (news.obozrevatel.com, 27.08.2020). У певних контекстах дієслова *підірвати* й *сколихнути* також виконують роль маркерів емоційної реакції, напр.: *Топновиною дня, яка буквально «підірвала» інтернет, стало те, що депутат від ОПЗЖ Ілля Кива «ефектно» захистив дисертацію і став кандидатом наук з державного управління* (politics.segoday.ua, 26.04.2021); *Звістка про кримінальну справу про томос, яку розслідують щодо можливих зловживань експрезидента Петра Порошенка, сколихнула мережу й викликала хвилю жартів* (www.bbc.com, 19.06.2020).

2.1.2. (Де)легітимація зверненням до узвичаєного авторитету

Оскільки прикладів звернення до традиції для (де)легітимації в новинах було обмаль, аналіз стосується насамперед імперсонального авторитету. За нього певна дія (де)легітимується тим, що (не) відповідає закону, процедурам, настановам. Легітимуватися вона може й самим фактом внесення її до нормативно-правових документів, але такі приклади однотипні, і в цій праці не розглядаються, напр.: *Президент Зеленський підписав указ 477/220 за рішенням РНБО від 29 жовтня «Про вжиття заходів для відновлення нормативно-*

правового регулювання діяльності антикорупційних органів та довіри до конституційного судочинства» (news.24tv.ua, 29.10.2020).

Звернення до закону уможливорює змістити увагу з власних мотивів і репрезентувати вчинок як об'єктивну необхідність, зумовлену нормативно-правовими документами (Rojo & van Dijk, 1997, с. 535), що надає тактиці значний потенціал для (де)легітимації. Водночас імперсональний авторитет не є беззаперечним, що спричинене недосконалістю законів, які інколи ставлять певне рішення в суперечливе становище, напр.: *У проєкті постанови про звільнення Авакова, фотокопію якої опубліковано на сторінці «Голосу» у Facebook, депутати посилаються на п. 12 ч. 1 ст. 85 Конституції України, у якій указано, що до повноважень Верховної Ради, зокрема, належать питання про відставку прем'єр-міністра і членів Кабміну. Але згідно із **законом України про Кабінет Міністрів**, депутати не можуть ініціювати відставку члена уряду. У ст. 18* *указано, що парламент може звільнити члена Кабінету Міністрів за його власної ініціативи та за поданням прем'єра (gordonua.com, 05.06.2020).*

Крім того, аналіз (де)легітимації імперсональним авторитетом дає змогу зробити висновки щодо системи цінностей певних осіб чи й суспільства загалом. Зокрема, у новинах трапляються приклади, коли виконання закону репрезентують як щось рідкісне, а його порушення як щось звичне, напр.: *Я можу пообіцяти одне — для мене не існує прізвищ, а для тих самих прізвищ, повірте, це дуже важливий меседж: яким би гучним та уразливим прізвище не було, я не санкціоную підозру, якщо буду вважати, що доказів, зібраних у справі, недостатньо. І, звичайно ж, я вчиню за законом, якщо докази незалежні і зібрані в необхідному обсязі (gordonua.com, 22.02.2021); Тільки в мене прохання — там є якісь люди (в оточенні Кличка — Ред.), всі про це говорять, і є докази у правоохоронців, напевне є докази, ймовірні. Мені здається, що ці часи пройшли, **не треба красти гроші з бюджету України** (www.bbc.com, 20.05.2021).*

2.1.2.1. Маркери узвичаєного авторитету

(Де)легітимація через звернення до імперсонального авторитету

Часто в медіа апелюють до Конституції, Указів Президента, Кримінального, Виборчого кодексів, трудового законодавства, рішень Кабміну тощо, напр.: *Хоча Малий герб був схвалений ще на початку 1990-х років, Конституція передбачає Малий та Великий герби* (tsn.ua, 19.11.2020); *Збір підписів за відставку міністрів не передбачений законодавством — Разумков* (www.ukrinform.ua, 01.06.2020). Нерідко в новинах використовують покликання на церковне, гуманітарне, кримінальне, прецедентне право, Конвенції ООН, меморандуми, угоди тощо, напр.: *Парламент підкреслює, що відповідно до прецедентного права Європейського суду з прав людини обмежувальні закони про аборти порушують права людини* (glavcom.ua, 26.11.2020); *Хочу звернути увагу на те, що Мінські угоди підтверджені відповідною резолюцією Радбезу ООН, а значить набули чинності міжнародного закону* (tsn.ua, 17.12.2020).

Застосовують у новинах апелювання й до інших документів, які регулюють діяльність певної сфери (дозволів, кодексів поведінки, концепцій, положень, статутів тощо), а також пунктів або процедур, що в них зазначені — вимоги, домовленості, зобов'язання, повноваження, регламент, умови, чинний порядок та ін., напр.: *У кодексі поведінки членів ПАРЄ немає ні слова про те, що під час виступу заборонено демонструвати прапори або іншу національну символіку* (ua-news.liga.net, 20.04.2021); *Слідство встановило, що прикордонник у січні 2018 року дав незаконну вказівку підлеглим військовослужбовцям про незаконний пропуск через кордон України, всупереч чинному порядку, поза пунктом пропуску, президента України і осіб, що супроводжували його на відпочинок на Мальдіви* (politics.segodnya.ua, 08.07.2020).

Інколи в реченні є вказівка на документ, у якому наведено згадані вимоги чи процедури, напр.: *МЗС вимагає від Росії дотримання усіх домовленостей, досягнутих у Нормандському форматі* (www.pravda.com.ua, 20.01.2021); *У презентації співробітники регулятора нагадали про вимоги МВФ і попросили*

владу не вимагати розганяти інфляцію в Україні (news.obozrevatel.com, 16.07.2020). Проте також у новинах покликаються на різноманітні стандарти, норми й принципи, лише додаючи прикметники на кшталт *міжнародні* чи *європейські*. Що менше інформації надано про те, з якими саме нормами узгоджується певна дія, то більшим є простір для маніпуляцій, пор.: *У МЗС Австрії вважають, що вибори президента Білорусі не відповідали стандартам і рекомендаціям ОБСЄ* (news.obozrevatel.com, 09.08.2020) / *Як відзначили в Голосі, подібні «опитування» [під час місцевих виборів] порушують виборче законодавство і суперечать міжнародним стандартам демократичних виборів* (nv.ua, 13.10.2020).

Деколи імперсональний авторитет пов'язаний не із законами, а усталеними практиками й процедурами, прецедентом, що дещо зближує його з традицією, напр.: *Це правило етикету і весь персонал говорить тією мовою, якою клієнт до них звертається* (24tv.ua, 16.01.2021); *Дослівно Зоря: «В Православній Церкві в моментах, які не мають прямого регулювання в канонах, вагомим аргументом є прецедент. Зараз ясно видно, що Церкви грецької традиції у непростому процесі визнання Томосу про автокефалію Православної Церкви України вже сформували цей прецедент щодо «форми» визнання»* (www.pravda.com.ua, 24.10.2020). Часом легітимацію здійснюють через подання чогось як беззаперечної істини або апелювання до тверджень, що є істинами; для цього використовують прийом генералізації, напр.: *Але в цілому країна може мати лише один вектор руху і одну державну ідеологію. Що означає, або Україна робить свій вибір на користь Заходу, або на користь Росії. І свій вибір на користь Заходу наша держава давно вже зробила* (glavcom.ua, 22.12.2020); *Україна відповіла Польщі та Ізраїлю про Бандеру: кожен шановує своїх героїв* (www.bbc.com, 10.03.2021).

Окрема група маркерів імперсонального авторитету пов'язана з судовою владою, яку з деякими застереженнями можна зараховувати до цієї категорії. Такі приклади є проміжними випадками між позиційним й імперсональним авторитетами. З одного боку, суд — це метонімія, адже йдеться про конкретних

осіб, які ухвалюють рішення; проте іменники на їх позначення трапляються в новинах рідко, напр.: *Перед тим, як суд пішов до нарадчої кімнати, представники обвинувачення, посилаючись на доручення генпрокурора, заявили про завершення досудового розслідування у справі п'ятого президента* (tsn.ua, 08.07.2020). З другого боку, рішення суду ґрунтуються на законах і мають статус імперсонального авторитету, який використовують для легітимації, напр.: *Нагадаємо, у квітні 2020 року поліція зняла Шарія з міжнародного розшуку. Рішення про зняття блогера з міжнародного розшуку ухвалив суд* (news.rbc.ua, 16.02.2021); *У суді пояснили, що скасували 16 листопада рішення про заочний арешт Януковича у зв'язку з тим, що прокурором не доведено факт оголошення підозрюваного в міжнародний розшук, як того вимагають положення ч. 6 ст. 193 КПК України* (politics.segodnya.ua, 20.11.2020). У цих випадках вирок суду є підставою для визнання певної дії легітимною, попри реакцію суспільства чи високопосадовців.

У новинах апелюють до Європейського суду з прав людини, Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі, Верховного Суду, Стокгольмського арбітражу, Високого суду Англії тощо, напр.: *Суд відправив під варту экс-нардепа Семенченка, підозрюваного у створенні ПВК* (www.unian.ua, 26.03.2021); *22 жовтня Конституційний трибунал (назва Конституційного суду у Польщі — ред.) під проводом судді Юлії Пишлембської заборонив робити аборти через несумісні з життям дефекти плоду* (www.unn.com.ua, 28.10.2020).

(Де)легітимація через звернення до авторитету традиції

Легітимацію авторитетом традиції, як зазначає Т. ван Левен, здійснюють завдяки використанню принципу «тому що це те, що завжди було» (Leeuwen, 2008, с. 108). А делегітимують дію тоді, коли репрезентують її як таку, що не відповідає історично усталеним нормам. Джерелом авторитету в таких випадках є суспільство в минулому; ця тактика ґрунтується не на звичці, а на переконанні, що певні правила «є найкращими для суспільства, оскільки

перевірені часом і втілюють мудрість попередніх поколінь» (Beetham, 1991, с. 74). Ця тактика (де)легітимації трапляється в новинах дуже рідко, і її маркером є насамперед іменник *традиція*, напр.: *13 грудня з верхівки головної ялинки України зняли чарівний капелюх, який, як вважають, не відповідає християнським традиціям* (gordonua.com, 27.12.2020).

Поняття традиції тісно пов'язане з історичною тяглістю, яку й застосовують для легітимації чогось нового. Саме тому маркерами авторитету традиції є також власні назви на позначення інституцій минулого, історичних постатей, напр.: *Микола Княжицький вважає, що у нашої країни вже є Великий Герб — він був створений ще за часів УНР Василем Кричевським на прохання Михайла Грушевського* (ukraine.segodnya.ua, 20.11.2020). Ще один спосіб легітимувати дію — це вказати на її історичну зумовленість, як у випадку називання стадіону іменем Р. Шухевича, напр.: *В юності Роман Шухевич, як і його брат Юрій, мав славу відмінного спортсмена. Він грав у водне поло і волейбол, серйозно займався плаванням і легкою атлетикою* (nv.ua, 11.03.2021).

У новинах є і приклади маніпулювання авторитетом традиції, коли особи мінімізують свою суб'єктність через репрезентацію дії як такої, що зумовлена історією, напр.: *Частково співпрацю з РФ він пояснив тим, що «історично склалося так»* (www.pravda.com.ua, 05.12.2020) — у такий спосіб директор української фабрики ялинкових прикрас пояснив торгівлю з РФ під час війни.

2.1.2.2. Способи (де)легітимації за допомогою узвичаєного авторитету

У цьому випадку журналісти послуговуються способом «певна дія є (не)правильною, бо (не) відповідає закону, правилам або процедурі / традиції». Цей спосіб має кілька синонімічних різновидів.

Для першого, який притаманний тільки імперсональному авторитету, характерним є те, що мовні одиниці на його позначення **виконують у реченні роль підмета**, напр.: *Крім того, Конституція чітко визначає, що рішення та висновки КСУ є обов'язковими, остаточними та не можуть бути оскаржені* (www.ukrinform.ua, 30.10.2020); *Щоправда, чинний карантин забороняє*

закладам харчування приймати клієнтів усередині, тож, для президента зробили неабиякий виняток (24tv.ua, 03.06.2020). Рідше трапляються приклади пасивних конструкцій, у яких мовні одиниці на позначення імперсонального авторитету вжито у формі орудного відмінка: *Пізніше у фракції «Слуга народу» заявили, що всенародне опитування 25 жовтня профінансують меценати, а проведуть волонтери, бо бюджетне чи партійне фінансування прямо заборонено законом*¹³ (tsn.ua, 17.10.2020); *Він вважає, що рішення Зеленського [розпуск Конституційного Суду] абсолютно обґрунтоване й повністю відповідає цінностям, закріпленим Конституцією України* (news.obozrevatel.com, 31.10.2020).

У цьому випадку не розмежуємо засоби для легітимації та делегітимації, оскільки ті самі засоби виконують різні функції залежно від контексту, напр.: *Проект Постанови Верховної Ради України «Про створення та ліквідацію районів» розроблено відповідно до Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, реалізація якої здійснюється з 2014 року* (www.ukrinform.ua, 17.07.2020); *Але згідно із законом України про Кабінет Міністрів, депутати не можуть ініціювати відставку члена уряду* (gordonua.com, 05.06.2020). У першому прикладі покликання на імперсональний авторитет легітимує проєкт Постанови, а в другому — делегітимує пропозицію відставки.

Дієслова, що використовують у цих конструкціях, різні — *визначати, вимагати, забороняти, обмежувати, передбачати, підтверджувати* тощо, напр.: *Дійсно, Римський статут не обмежує представників МКС якимисьь рамками і дозволяє починати розслідування стосовно всіх осіб, які могли вчинити ті чи інші злочини на певній території* (daily.rbc.ua, 16.12.2020); *Голова Верховної Ради Дмитро Разумков зауважив, що українське законодавство не передбачає збір підписів щодо відставки міністрів* (www.ukrinform.ua, 01.06.2020).

¹³ Питання нормативності подібних конструкцій не є предметом розгляду в дисертації.

Лексеми на позначення суду зазвичай вживають з дієсловами *виправдати*, *відмовити* (у позові), *дозволити*, *залишати* (чинним), *засудити*, *звільнити*, *зобов'язати*, *підтвердити*, *підтримати* (прохання прокурорів), *призначити* (покарання) тощо, напр.: *Раніше суд залишив в силі вирок Оболонського райсуду Києва, яким експрезидент [В. Янукович] засуджується до 13 років позбавлення волі* (politics.segodnya.ua, 16.11.2020); *Також напередодні стало відомо, що Високий суд Англії зобов'язав екс-власників Приватбанку Ігоря Коломойського та Геннадія Боголюбова сплатити фінустанові додатково 1 мільйон фунтів стерлінгів до 15 березня 2021 року* (glavcom.ua, 04.02.2021). Лише зрідка фокус зміщується на позивачів, напр.: *У жовтні 2019 року «Приватбанк» виграв в Апеляційному суді Англії та Уельсу у справі проти Коломойського та Боголюбова* (24tv.ua, 22.02.2021).

Другий різновид способу (де)легітимації дії звернення до узвичаєного авторитету реалізують через **покликання на закон, правило або процедуру / традицію**. Як і в попередньому різновиді, ті самі засоби виконують різні функції залежно від контексту, тому не розмежуємо засоби для легітимації та делегітимації.

У випадку імперсонального авторитету покликання реалізують за допомогою таких засобів:

1) дієслова *базуватися*, *впливати* (з), *грунтуватися*, *підпадати* (під дію), *посилатися* та ін., напр.: *Як впливає з ч. 3 ст. 263 КК України, звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка вчинила злочин, передбачений частинами першою або другою цієї статті, якщо вона добровільно здала органам влади зброю, бойові припаси, вибухові речовини або вибухові пристрої,* — пише *Найєм* (fakty.com.ua, 25.02.2021) — з новини про суд над С. Стерненком; *Директор Українського інституту національної пам'яті Антон Дробович заявив в ефірі 5 каналу: «У нас є закон України про правовий статус і вшанування пам'яті борців за незалежність України в ХХ столітті, і Роман Шухевич підпадає під дію цього закону. У органів місцевого самоврядування*

немає ніяких перешкод для прийняття рішень подібного роду, як в Тернополі [перейменування стадіону на честь Р. Шухевича]» (nv.ua, 11.03.2021);

2) прийменники відповідно до, за, згідно з, у зв'язку з тощо, напр.: **Згідно з церковним правом, з 11 жовтня 2018 року, тобто, з моменту скасування акту про тимчасову передачу Київської митрополії в управління Московської церкви, в Україні УПЦ МП більше не існує** (nv.ua, 18.06.2020); **На мою думку, відповідно до законів Білорусі, ми нікого не повинні попереджати** (fakty.com.ua, 24.09.2020) — так О. Лукашенко коментує свою інавгурацію;

3) рідше — вказівка на статтю, напр.: **У ст. 18** *указано, що парламент може звільнити члена Кабінету Міністрів за його власної ініціативи та за поданням прем'єра* (gordonua.com, 02.06.2020).

Часом покликання на певний закон чи інший нормативно-правовий документ є імпліцитним, пор.: **«Звертаємо увагу, що відповідно до частини 3 статті 31 Закону України «Про освіту», політичні партії (об'єднання), їхні члени, депутати (кандидати в депутати) не мають права провадити свою діяльність в закладах освіти»** (www.pravda.com.ua, 20.09.2020) — з новини, що на території КНУ ім. Т. Шевченка провели публічний захід партії «Слуга народу» / *Проте я, як глава делегації, хочу зазначити наступне: Приватні особи не мають повноважень втручатися в питання міждержавного та міжнародного врегулювання збройних конфліктів* (www.ukrinform.ua, 16.01.2021) — з новини про передачу українських в'язнів В. Медведчуку. У другому прикладі не вказано нормативно-правових документів, але читачі самі можуть висловити припущення, що йдеться про певний закон. Такий висновок зумовлений наявністю в реченні словосполучення *мати повноваження*, адже читач розуміє, що вони закріплені правилами. Водночас відсутність вказівки на закон уможлиблює маніпуляції.

Імперсональний авторитет імпліцитний і в реченнях з модальними предикативними одиницями *бути зобов'язаним, мати, обов'язковий, повинен, (не) могли, (не) потребувати*, напр.: **Звісно, це [опитування] не може здійснюватися на виборчих дільницях** (tsn.ua, 17.10.2020); **Безперечно, що**

*предстоятель, перш ніж офіційно пом'янути ім'я глави нової автокефальної Церкви у Диптиху, може проводити консультації, формально чи неформально запитуючи думку інших ієрархів. Але він **не потребує** попереднього формального рішення якогось органу, який би «дозволив» йому таке поминання (www.pravda.com.ua, 24.10.2020) — з новини про визнання ПЦУ через згадку Епіфанія під час служби.*

Деколи автори наводять у новині правило, аби читач міг самостійно зробити висновок про порушення, напр.: *Охорона не допускає журналістів [на захист кандидатської дисертації І. Киви] нібито через карантинні обмеження, — передає УП у телеграмі... **Наголосимо! Захист дисертації є відкритим заходом** (24tv.ua, 26.04.2021); *Посадовці з 2014 по 2019 рік здавали підприємцям приміщення в оренду за заниженою вартістю. Оскільки майно належить Міністерству інфраструктури України, **передавати його в оренду може тільки Фонд державного майна України за результатами конкурсу** (24tv.ua, 07.09.2020).**

Легітимацію **авторитетом традиції** реалізують за допомогою прийменника *за* (традицією), іменниково-прийменникової конструкції *на фундаменті*, напр.: *Однак, **за старою армійською традицією**, у цей час ніхто навіть і не думає шикуватися і, тим більше, кудись вирушати (sensor.net, 24.08.2020) — з новини про Марш захисників України; Там розповідали, що новий правопис був розроблений **«на фундаменті української правописної традиції з урахуванням новітніх мовних явищ»** та що він зможе захистити українську мову від русифікації (www.bbc.com, 28.01.2021).*

Згідно з третім різновидом, засоби імперсонального авторитету, авторитету традиції (де)легітимують **опосередковано**, входячи до словосполучень, які мають значення (не)законності чи (не)традиційності дії.

Зокрема, для легітимації зверненням до імперсонального авторитету значення дотримання норм передають за допомогою дієслів і віддієслівних іменників *враховувати, дотримуватися, не суперечити / виконання, дотримання*, які поєднують з мовними одиницями на позначення нормативно-

правових документів, напр.: *Рішення Конституційного суду [Польщі про майже цілковиту заборону абортів] не суперечить цим конвенціям [ООН про права дитини]* (www.bbc.com, 29.10.2020); *Національне агентство з питань запобігання корупції 28 жовтня на виконання рішення КС закрило доступ до реєстру електронних декларацій* (www.ukrinform.ua, 30.10.2020). Подібне значення формують і дієприкметники *визначений, встановлений, дотриманий, передбачений, узгоджений* та ін., коли є частиною складеного іменного присудка, напр.: *У нас, по-моєму, всі законодавчі норми були дотримані* (www.ukrinform.ua, 24.09.2020) — коментар О. Лукашенка з новини про його інавгурацію; *Загалом у цій частині норми законопроекту [про всеукраїнський референдум] узгоджені з положеннями Виборчого кодексу та міжнародними стандартами* (glavcom.ua, 10.06.2020).

Синонімійними є конструкції з прийменниковими сполуками у *межах / рамках* (закону), напр.: *В Офісі Президента запевняють: все [зйомка новорічного привітання за участі дітей] було в межах закону, а самі діти залишилися задоволеними* (24tv.ua, 05.01.2021); *Секретар РНБО Олексій Данілов 3 лютого заявив, що законність санкцій [проти Т. Козака і трьох телеканалів] не викликає жодних сумнівів, оскільки все зроблено в рамках чинного законодавства і з дотриманням всіх необхідних процедур* (www.ukrinform.ua, 04.02.2021). Деколи функцію легітимації виконує і прийменник *до* (дії закону), напр.: *Президент був [у Буковелі] до запровадження посиленого карантину (до 8 січня)* (24tv.ua, 29.01.2021). З цією метою також застосовують прислівник *ще*, напр.: *Там також додали, що з'їзд в університеті не можна вважати агітацією, бо формально партія ще не висунула кандидатів і не стала суб'єктом виборчого процесу* (www.bbc.com, 21.09.2020).

За опосередкованого способу делегітимації імперсональним авторитетом використовують мовні одиниці, що вказують на порушення й зазвичай вживаються з іменниками чи словосполученнями на позначення законів, правил і прав. Зокрема, ідеться про дієслова *зловживати, знехтувати, не*

дотримуватися, не узгоджуватися, порушувати, суперечити, марковане розмовністю дієслово протирічити та ін., напр.: *Люди не дотримувалися ніякої соціальної дистанції* (news.obozrevatel.com, 30.01.2021); *Щоправда, він [референдум у квітні 2000 року] став фактично опитуванням думки громадян, адже результати не знайшли відображення в законодавстві через те, що законодавство про референдум уже не узгоджувалось із чинною на той момент Конституцією* (glavcom.ua, 10.06.2020).

З цією метою послуговуються й синонімійними словосполученнями — *не отримати дозвіл, не давати дозволу / санкції*, напр.: *Проте представниця ОЕ [гурт «Океан Ельзи»] наголосила, що артисти не отримали дозвіл авторів на виконання пісні на концерті до Дня Незалежності й навіть не звертались щодо цього питання* (lifestyle.24tv.ua, 24.08.2020); *Пізніше додав, що санкцій на його [О. Татарова] затримання ніхто не давав* (sensor.net, 30.12.2020). Застосовують на позначення порушення правил й евфемізми *мати мало спільного, не мати нічого спільного*, напр.: *З одного боку рішення КС з його змістом та якістю мотивації має мало спільного із верховенством права* (www.ukrinform.ua, 30.10.2020); *«Якщо буде такий указ, то він нічого спільного не матиме із конституційними повноваженнями президента. Але без документа не вийде», — оцінив він ініціативу [всенародне опитування] Володимира Зеленського* (www.bbc.com, 13.10.2020). Послуговуються в цьому випадку й висловом *перейти червоні лінії*, що дає змогу не уточнювати, які саме норми було порушено, напр.: *Він сказав, що фракція спокійно ставилася до того, що Лерос критикує Єрмака, але вирішила виключити його зі свого складу за критику президента, оскільки таким чином він перейшов червону лінію* (gordonua.com, 02.10.2020).

Також для делегітимації застосовують іменники, утворені від згаданих вище та деяких інших дієслів, що поєднуються з мовними одиницями, які вказують на юридичні норми — *атака* (на права), *відступ* (від канонів), *невиконання* (зобов'язань), *утиск* (прав) тощо, напр.: *Правозахисні ініціативи Amnesty International, Center for Reproductive Rights і Human Rights Watch*

заявили про **атаку** на права жінок та назвали призначення більшості суддів правлячою партією «підривом незалежності судової влади й верховенства права» (glavcom.ua, 27.10.2020); Варто зазначити, що з ранку деякі журналісти не змогли потрапити на захист дисертації [І. Киви], звинувативши нардепа в **утиску** прав ЗМІ (www.rbc.ua, 26.04.2021).

Ще один спосіб делегітимувати дію, вказавши, що вона порушує закон, полягає у використанні конструкцій:

— *всупереч* (нормі), *іти в розріз з* (нормою), напр.: Нагадаємо, раніше мережа магазинів «Епіцентр К» в жартівливій формі повідомила про намір працювати в суботу та неділю **всупереч** карантину вихідного дня (sensor.net, 12.11.2020); Глава МЗС Естонії Урмас Рейнсалу зазначив, що «інавгурація» Лукашенка **йде в розріз з** усіма принципами демократії й він утратив свій мандат (glavcom.ua, 24.10.2020);

— *попри / незважаючи на / хоча* (норму), напр.: **Незважаючи на** відсутність у законі про Конституційний суд таких підстав для припинення повноважень КСУ, президент хоче набрати новий склад суду (ua-news.liga.net, 30.10.2020); Протести [у Польщі проти майже повної заборони абортів], у яких брали участь тисячі людей, переважно — жінки, пройшли по всій країні **попри** обмеження на зібрання через коронавірус (www.bbc.com, 26.10.2020);

— *без* (чогось необхідного, визначеного законом), напр.: Слідчі розслідують обставини захоплення Януковичем державної влади в період вересня-жовтня 2010 року, коли він і його спільники повернули Конституцію 1996 року **без** необхідного рішення Верховної Ради (nv.ua, 20.11.2020); Однак бажання перестрахуватися пришвидило розвиток подій — купівлю каналу Порошенко повернув не лише **без** погодження Антимонопольного комітету, але в дуже символічний день (24tv.ua, 22.02.2021). Є й інші засоби вираження подібного значення, напр.: У Києві забудовник зніс історичну будівлю Уткіна — **документів не показав** (kiev.segodnya.ua, 11.04.2021). Недостатність чогось для того, щоб дія була правомірною, висловлюють і за допомогою часток, напр.: Зазначається, що відомості про оголошення в розшук, в тому числі

міжнародний, повинні бути внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань, тоді як прокурор посилався в своєму зверненні до Печерського суду **лише** на постанову слідчого ГПУ від 2019 року (politics.segodnya.ua, 20.11.2020);

— *поза* (контролем / законом), напр.: *Окрім цього, за версією слідства, Семен Семенченко та Євген Шевченко є можливими організаторами та учасниками протиправної схеми із ввезення **поза** митним контролем військових запчастин і товарів подвійного призначення з Російської Федерації* (glavcom.ua, 30.03.2021); *Нагадаємо, в Білорусі Координаційну раду опозиції оголосили **поза** законом* (world.segodnya.ua, 07.09.2020). Інколи в цих випадках послуговуються дієсловом *діставати* й заперечною часткою *не*, напр.: *Фату Бенсуда підкреслює, що українське правосуддя «**не дістає**» до окупованих територій, а відтак наша держава не може притягнути до відповідальності злочинців, які там перебувають* (24tv.ua, 11.12.2020). Також є інші конструкції з подібним значенням, напр.: *«Як і **нема юрисдикції** павійського суду: мають бути злочини проти людства і злочин має бути вчинено на території Італії. А цього нема», — написав у Facebook журналіст Олесь Городецький* (news.obozrevatel.com, 03.11.2020) — з новини про звільнення В. Маркова;

— *в обхід* (офіційної процедури), напр.: *Верховна Рада не змогла призначити новим міністром освіти та науки Сергія Шкарлета через брак голосів, тож за наполяганням президента Володимира Зеленського його призначили в.о. міністра **в обхід** парламенту* (www.bbc.com, 25.06.2020); *Попри це, за її словами, першим сильним дзвоником [про нефаховість М. Степанова] стала закупівля, **в обхід** українським держпідприємствам, медичних халатів* (24tv.ua, 28.07.2020).

Засобом делегітимації авторитетом традиції є дієслово *відповідати* та заперечна частка *не*, напр.: *13 грудня з верхівки головної ялинки України зняли чарівний капелюх, який, як вважають, **не відповідає** християнським традиціям* (gordonua.com, 27.12.2020). Проте здебільшого делегітимація висновується з цілого речення або навіть абзацу: *На новому ескізі великого Державного Герба*

*України не вистачає кримськотатарської тамги [...] За його словами, автори нового ескізу мали б усвідомлювати, що землі **Кримського ханства** — це майже 30% території України. Кримське ханство є таким самим засновником нашої держави, як **Русь, Велике князівство Литовське і Військо Запорозьке**, — заявив книговидавець (24tv.ua, 20.11.2020).*

Апелювання до законів можуть реалізовувати також за допомогою дієслів, іменників, прикметників і прислівників, що містять у своєму значенні вказівку на (не)законність дії, напр.: 1) *Журналісти дізналися, що Кива, ймовірно, **сфальсифікував** необхідні для захисту дисертації виступи на наукових конференціях* (nv.ua, 26.04.2021); 2) *Викрадення Марії Колеснікової, Антона Роднянкова і Івана Кравцова — це спроба зірвати роботу Координаційної Ради, і залякати її членів* (24tv.ua, 07.09.2020); 3) *Законно віддані голоси вирішують, хто стане президентом, а не новинні організації* (news.obozrevatel.com, 07.11.2020) — з повідомлення про вибори у США; 4) *«Тому, думаю, **традиційний** трьохмісячний строк [для С. Шкарлета] — це той термін, за який людина може ознайомитися з ситуацією і проявити себе», — сказав Шмигаль* (glavcom.ua, 30.06.2020). Оскільки наша класифікація тактик (де)легітимації ґрунтується на способах звернення до моральних настанов, а не цінностях, то подібні приклади будуть розглянуті в межах тактик абстракції та оцінки, адже механізмом (де)легітимації в перших двох прикладах є «дія — цінність», а в третьому та четвертому — «дія — характеристика — цінність».

До того ж тактика звернення до імперсонального авторитету може поєднуватися в тексті з іншими тактиками (де)легітимації, наприклад, дефініцією, як-от у випадку новин про опитування під час місцевих виборів: *У разі залучення до проведення опитування членів дільничних виборчих комісій — це суперечитиме чинному законодавству* (nv.ua, 13.10.2020); *Тому це відбуватиметься вже після того, як виборці зможуть визначитися з вибором своїх політичних партій і кандидатів до органів місцевого самоврядування на*

виборчих дільницях. *Це є в межах чинного законодавства, це добровільне опитування і буде здійснюватися волонтерами* (tsn.ua, 17.10.2020).

2.2. (Де)легітимація за моделлю «дія1 — дія2 — цінності»

До цієї категорії зараховуємо тактики, що легітимують певну дію за допомогою іншої, яка тісно пов'язана з цінностями, напр.: *«Деякі станції можуть обмежуватися на вхід для уникнення скупчень людей та дотримання карантинних заходів», — йдеться в повідомленні Київського метрополітену у Facebook* (www.ukrinform.ua, 08.01.2021). У наведеному прикладі використано тактику апелювання до мети — уникнення скупчень і дотримання норм (дії2), а отже, збереження здоров'я громадян (цінність). Дія2 може бути пов'язана з дією1 різними відношеннями — дія1 може бути засобом для дії2, а дія2 може бути метою, результатом, дефініцією чи аналогією. Хоч кожна з цих тактик має свою специфіку, часто вони є синонімами, пор.: *На тлі пандемії COVID-19 Президент України Володимир Зеленський ініціює розробку програми «Здорова нація». Все для того, аби покращити імунітет та стан здоров'я кожного українця* (health.24tv.ua, 10.11.2020) / *Непроста ситуація з коронавірусом в Україні підштовхнула президента України до ідеї створення програми «Здорова нація», яка повинна допомогти вберегти українців від захворювань, в тому числі «ковідом»* (politics.segodnya.ua, 10.11.2020). У першому прикладі «Здорову націю» легітимують через ціннісно правильну мету, а в другому прикладі програма стає засобом здійснення чогось корисного.

Оскільки (де)легітимація — це лише репрезентація певної дії як (не)правильної, у новинах досить часто легітимують протилежні позиції, пор.: *Касові апарати, а також їх обслуговування дійсно може коштувати багато для малого підприємця, якщо, звісно, його бізнес не будується на основі так званої ФОПо-ферми, коли досить велика компанія працює завдяки кільком десяткам спрощенців* (www.bbc.com, 17.11.2020) / *«[Підприємцям] не подобається, що доведеться повністю і чесно показувати свій оборот і платити з нього податки. Якщо ти не дотримуєшся ліміту, встановленого*

для певної групи, ти повинен перейти на загальну систему і платити ще й ПДВ. Ось чому люди не хочуть касових апаратів», — вважає экс-заступниця міністра фінансів Олена Макеєва (economics.segodnya.ua, 23.11.2020). В обох прикладах наводять ефекти запровадження обов'язковості касових апаратів для підприємців: перший (погляд бізнесменів) легітимує відкладення цього закону, а другий — легітимує його запровадження. До того ж трапляються випадки, коли сторони-опоненти апелюють до тієї ж тези, пор.: *Інша членкиня Вченої ради на запитання, чому навколо захисту дисертації Киви виник такий ажіотаж, а люди в соцмережах його критикують, сказала: «Усе зроблено для того, щоб дискредитувати науку в Україні... У мене не було показів, щоб не голосувати за»* (24tv.ua, 27.04.2021) / *Захист Киви остаточно дискредитує науку в Україні: дивіться відео* (24tv.ua, 27.04.2021); *«Коли підходила до колег із пропозицією підписати цей документ [проект постанови про відставку], я почула дуже багато розмов, що коли піде Аваков, то у нас тут буде Росія. Так ось розповім вам, що у нас, якщо Аваков [залишиться], то буде Росія»* (gordonua.com, 02.06.2020).

Тактики (де)легітимації за моделлю «дія1 — дія2 — цінності» тісно пов'язані з абстракцією, адже щоб представити дію2 як однозначно (не)правильну, на її позначення використовують мовні засоби, які містять позитивну або негативну конотацію, напр.: *25 жовтня він написав, що закон, який діяв із 1993 року, був компромісом, який нікого не влаштовував, але «він захищав поляків від громадянської війни, пов'язаної з абортами»* (gordonua.com, 26.10.2020); *За його словами, реалізація ідеї Фокіна про особливий статус для всього Донбасу запустить низку катастрофічних процесів всередині України* (daily.rbc.ua, 01.09.2020). Другий приклад ілюструє тактику, яку деякі дослідники (Fonseca & Ferreira, 2015; Reyes, 2011) називають *апелюванням до емоцій*, зазвичай страху — відомий прийом у теорії аргументації (Walton, 2005, с. 283).

2.2.1. (Де)легітимація наведенням результату й ефекту

Ці тактики (де)легітимації тісно пов'язані з *argumentum ad consequentiam* у теорії аргументації, тобто зверненням до наслідків, що вживають для обґрунтування (не)правильності певного вчинку (Walton, 2005, с. 104). Т. ван Левен розглядає апелювання до наслідків у межах двох тактик — наведення результату й ефекту, які є синонімійними конструкціями для (де)легітимації. Розрізнення між ними, за Т. ван Левеном, полягає в тому, що в першому випадку суб'єкт дії відомий і експліцитно представлений у висловленні, напр.: *Чаплига переконаний, що своїми демонстративно патріотичними діями Олексій Гончаренко, депутат, що є членом фракції колишнього президента України Петра Порошенка виставив Україну не в найкращому світлі, якщо конкретніше, то просто висміяв її* (life.znaj.ua, 05.05.2021) — коли депутат показав в ПАРЄ український прапор. Натомість під час використання тактики наведення ефекту, суб'єкт дії чітко не визначений або імпліцитно представлений у реченнєвій структурі чи тексті (van Leeuwen, 2008, с. 115), напр.: *Збільшення кількості ліжок, носіння масок та тимчасовий карантин вихідного дня дадуть хороший ефект* (www.ukrinform.ua, 09.11.2020). У багатьох подібних випадках діяча встановлюють з контексту; водночас відсутність вказівки на нього може бути використана й маніпулятивно — у такий спосіб особа, яка вчинила негативну дію, може уникнути відповідальності. У новинах значно частіше послуговуються тактикою наведення ефекту, ніж результату.

Наведені в новинах приклади (де)легітимації тактиками результату й ефекту розподілені на: 1) ті, що вказують на позитивний результат / ефект, напр.: *Він додав, що ухвалення парламентом законопроекту Зеленського «забезпечить відновлення суспільної довіри до конституційного судочинства та вирішить кризову ситуацію, до якої призвели дії Конституційного суду»* (news.obozrevatel.com, 30.10.2020); *Тому новий закон [про нове районування України] виправляє значну диспропорцію, яка існує зараз, а це дозволить ефективно організувати роботу місцевих органів* (fakty.com.ua, 17.07.2020); 2) і

— більша група — ті, що вказують на негативний результат / ефект, напр.: *Конституційний суд своїм рішенням **позбавив НАЗК доступу до держреєстрів**, необхідних для проведення спецперевірок декларацій кандидатів на керівні посади до органів влади* (www.ukrinform.ua, 29.10.2020); *Такі положення законодавства [які визначали три умови легальності абортів] **призвели до появи в Польщі явища «абортивного туризму»** в інші європейські держави, а також **існування в країні «абортивного підпілля»*** (www.bbc.com, 22.10.2020).

Для тактик наведення ефекту й результату важливою є обрана форма дієслова, оскільки від цього залежатиме сугестивний потенціал (де)легітимації. Ефекти / результати, вказані в майбутньому часі, можуть сприйматися як ірреальні, імовірні, напр.: *У НАБУ заявили, що через рішення КС [про послаблення відповідальності за неправдиву інформацію в декларації] **всі справи про недостовірне декларування закриють**, а викриті на зловживаннях посадовці **уникнуть** відповідальності* (www.unian.ua, 31.10.2020). Більшу силу для (де)легітимації мають дієслова в теперішньому часі, напр.: *Розмови уряду і депутатів про відстрочку вступу в силу закону про касові апарати **тільки накручують** ФОПівців* (economics.segodnya.ua, 23.11.2020); *«Констатуємо, що голова Комітету з питань фінансів, податкової та митної політики Верховної Ради України Гетманцев та його поплічники, відверто саботують всі позитивні законодавчі пропозиції, а своїми діями **істотно погіршують** умови ведення підприємницької діяльності для фізичних осіб-підприємців й фактично **знищують** мікробізнес в Україні», — йдеться в повідомленні руху #SaveФОП* (biz.censor.net, 18.11.2020). Як влучно зазначає А. Реєс (2011): «Відсутність модальних слів надає повідомленню мовця валідності, завдяки чому він може здійснити свій намір — репрезентувати власне твердження як факт. Це є важливою стратегією досягнення політичних цілей через представлення гіпотетичних припущень як дійсності» (с. 796). Дієслова в минулому часі мають найбільший потенціал для (де)легітимації, адже повідомляють те, що вже відбулося, напр.: *Таким Чаплига вважає Олексія Гончаренка, що **недоречно***

використав український прапор [в ПАРЄ] і лише **нашкодив** цим репутації держави (life.znaj.ua, 05.05.2021); У 1994 році за посередництва Москви було підписано угоду про перемир'я, яка **поклала кінець** активним бойовим діям в регіоні, але залишила Карабах і навколишні його райони Азербайджану під контролем вірмен (nv.ua, 03.01.2021).

Найменш (де)легітимують ефекти / результати, що репрезентовані як потенційні, напр.: Він [О. Ткаченко прокоментував ідею карантину вихідного дня] **говорив, що це може призвести до сумних наслідків для сфери культури і креативних індустрій** (ua-news.liga.net, 12.11.2020). На потенційність вказує не тільки модальне дієслово *могти*, пор.: «Ми продовжимо чинити опір завершенню “Північного потоку-2”, який **послабить** енергобезпеку Європи, України й східного флангу НАТО і ЄС. Наш спротив “Північному потоку-2” незмінний», — сказав він (www.unian.ua, 20.05.2021) / За його словами, «Північний потік-2» **загрожує послабленням** енергетичної безпеки Європи, України й східного флангу НАТО і Євросоюзу. Тому спротив буде незмінним (24tv.ua, 20.05.2021). У другому прикладі значення іменника *послаблення* модифікується дієсловом *загрожувати*, яке хоч і передбачає, що сполучатиметься з негативною дією, але також містить вказівку на її потенційність — ефект не обов'язково відбудеться.

До того ж про потенційність дії може сигналізувати й те, що ефект / результат наведено в складнопідрядному умовному реченні (якщо дія1 реалізується, то відбудеться дія2), напр.: *Екологи кажуть, якщо будівництво [у національному заповіднику «Тузлівські лимани»] продовжиться, існує загроза, що в майбутньому деякі види птахів та рослин ми зможемо побачити тільки у Червоній книзі* (fakty.com.ua, 20.04.2021); «**Якщо** не вдасться подолати негативні наслідки цього рішення [Конституційний Суд послабив відповідальність за недостовірну інформацію в декларації] і забезпечити належне функціонування антикорупційної інфраструктури, тоді в нас буде проблема», — зазначив міністр (www.bbc.com, 29.10.2020). Ці конструкції нагадують *argumentum ad baculum*, тобто використання погрози як аргументу; у

наведених прикладах погроза непряма — реалізована у формі попередження (Walton, 2005, с. 286—287). Як потенційні розглядаємо й вказівки на ризики, загрози, що зараховуємо до тактики ефекту, напр.: *Організація громадського опитування [під час місцевих виборів] в стислі терміни несе численні ризики. Починаючи з того, що громадська думка не буде підготовлена як слід, і закінчуючи тим, що на певному етапі організація опитування може дати збій* (politics.segodnya.ua, 13.10.2020); *У редакції заявили, що, серед іншого, відкрили доступ до матеріалів, що не мають стосунку до розслідування, а це містить загрозу розкриття джерел інформації* (gordonua.com, 08.07.2020). У працях деяких дослідників такі випадки здобули статус окремої стратегії — апелювання до гіпотетичного майбутнього (Reyes, 2011, с. 786).

Наведення ефекту. Найпоширенішими прикладами (де)легітимації цією тактикою є ті, у яких компонент, що репрезентує дію¹, виконує роль підмета та спричиняє дію² — ефект. На позначення негативної дії використовують такі мовні одиниці (детальніше ці засоби розглянуті в підрозділі, присвяченому абстракції), як *впливати (на волевиявлення), деморалізувати (суспільство), обтяжити (витратами), підірвати (зусилля), поглибити (кризу), послабити (енергобезпеку), пригальмувати (рух до Європи), шкодити (незалежності)* тощо, напр.: *Це [закриття кордонів для всіх іноземців з 29 серпня] вщент знищить інвестиційну привабливість, над якою ми довго та важко працювали, та загострить міжнародні дипломатичні стосунки України* (biz.nv.ua, 27.08.2020); *Ще до завершення будівництва ця труба [«Північного потоку-2»] добряче посварила західний світ, поділила Європу і відчутно вдарила по Україні* (tsn.ua, 31.05.2021).

Деколи присудок виражений дієсловом, яке вказує на причиново-наслідкові відношення (*викликати, обернутися, призвести, спричинити, спровокувати* тощо), а мовні одиниці на позначення ефекту виконують роль додатка, напр.: *Від сайту NN.by (наразі теж не відкривається) вимагали видаляти інформацію про ймовірний «вкид» бюлетенів, бо це «призводить до масової дезінформації»* (www.pravda.com.ua, 10.08.2020) — з новини про

вибори в Білорусі; *Однак депутат не назвав прізвищ, оскільки це може спричинити атаки на цих людей* (24tv.ua, 03.06.2020) — Я. Юрчишин про кандидатів на заміну А. Авакова.

Для делегітимації вказують не тільки на негативний ефект, а й на відсутність будь-якого впливу, для чого використовують такі маркери — прислівники *контрпродуктивно, навряд, недостатньо*, займенникові прикметники *жодний, ніякий*, займенниковий іменник *нічого*, частку *лише* тощо, напр.: *На думку колишнього директора Центру здоров'я Володимира Курпіти, карантин вихідного дня не матиме жодного впливу на епідемію* (news.obozrevatel.com, 11.11.2020); *«Скільки різних комісій [для врегулювання ситуації у випадку заморожених конфліктів] було на різних рівнях створено, і що, хоч одна проблема вирішена? Ні. А бачимо хоч світло у кінці тунелю, що вона буде вирішена? Ні»* (www.ukrinform.ua, 29.07.2020). Інколи з цією метою вживають частку *не* й дієслова на позначення бажаного результату, напр.: *Дискредитація науки [захист кандидатської дисертації І. Киви] не дає нам шансу рухатись далі й ставати сучасною державою* (24tv.ua, 27.04.2021). Часом нерезультативність висновується з контексту, адже якщо немає плану реалізації задуманого, то навряд чи його планують втілювати: *До програми «Нове село» включено розвиток агропромислового комплексу, зокрема тваринництва, планується зменшити обсяги імпорту продуктів тваринництва, збільшити насичення внутрішнього ринку і забезпечити доступні ціни для населення. У той же час в Офісі Президента не привели жодних економічних розрахунків щодо реалізації проекту. Про терміни теж не йдеться* (www.unn.com.ua, 04.03.2021).

Для творення значення позитивного ефекту використовують такі мовні одиниці, як *викоринити (криміналітет), виправляти (диспропорцію), забезпечити (стабільність), захищати (від ризиків), знижувати (напруження), стримувати (поширення хвороби), укріпити (православ'я)* тощо (детальніше ці засоби розглянуті в підрозділі, присвяченому абстракції), напр.: *Передбачається, що таке врегулювання підсудності справ Верховному суду як*

суду першої інстанції [законопроект про скорочення повноважень Окружного адміністративного суду Києва] **унеможливить будь-які маніпуляції** з рішеннями суб'єктів владних повноважень, які раніше могли провокуватися через оскарження в ОАСК (www.pravda.com.ua, 13.02.2021); Також Мамедов вважає «надзвичайно важливим» нарешті ратифікувати Римський статут в українському парламенті. Він запевняє, що це **прискорить розслідування, покращить співпрацю з МКС** і дасть українській владі ще ряд додаткових інструментів для впливу на міжнародне правосуддя (daily.rbc.ua, 16.12.2020).

Про причиново-наслідкові відношення в реченнях з позитивним ефектом також сигналізує дієслово *сприяти*, напр.: **Необхідність такої реєстрації** [політичних партій і громадських організацій у ролі прихильників чи опонентів питання референдуму] **для громадських організацій, на рівні з партіями, сприятиме прозорості фінансування референдарного процесу з боку громадянського суспільства** (glavcom.ua, 10.06.2020); Уповноважений із захисту державної мови Тарас Кремень на своїй сторінці у Facebook розповідає: **зараз, напевно вперше за майже 30 років української незалежності, ми по-справжньому відчуваємо захист державної мови. І, власне, цей закон** [про використання української у сфері обслуговування] **цьому сприяє** (24tv.ua, 15.01.2021).

Під час використання тактики наведення ефекту предикатом у реченнях можуть бути не тільки певні дієслова, а й: 1) конструкції *зробити* (когось) + прикметник, напр.: **Відмова від санкцій проти «Північного потоку-2» ще більше розколе Євросоюз і НАТО та зробить Росію ще більш агресивною** (tsn.ua, 31.05.2021); **За словами Чернишова, реформа адміністративно-територіального устрою зробить управління країною більш дієвим і ефективним** (sensor.net, 17.07.2020); 2) ідіоматичні сполуки, напр.: **У жовтні 2019-го Кучма заявляв, що формула Штайнмаєра не приведе до миру на Донбасі, а може взагалі «здати нас з потрохами»** (ua-news.liga.net, 29.07.2020); **Ті, хто намагаються всіма правдами і неправдами спровокувати заворушення, порушення законів, вони прекрасно розуміють, що такий**

національний діалог залишить їх на узбіччі історії (www.pravda.com.ua, 02.09.2020) — С. Лавров делегітимує дії вигаданих ним «200 екстремістів з України», які нібито дестабілізують ситуацію в країні (так він пояснює протести в Білорусі проти фальсифікації результатів виборів); 3) стійкі сполуки слів, напр.: *Повний локдаун завдав би непоправної шкоди економіці* (www.rbc.ua, 11.11.2020) — так легітимують введення карантину вихідного дня.

Деколи формальним підметом є займенникове слово, а репрезентація дії1 представлена в препозитивній предикативній частині, напр.: *Мартинов, навпаки, вважає обмеження на ввезення російських книжок не дуже ефективною тактикою, яка, до того ж, сприяє мінізації ринку російських книжок в Україні* (tsn.ua, 17.09.2020); *Голова російської делегації Борис Гризлов звинуватив Україну у тому, що звільнені внаслідок попередніх обмінів особи «зазнають переслідувань», що руйнує діалог щодо наступного обміну полоненими* (fakty.com.ua, 16.01.2021) — так окупанти намагалися легітимувати зрив новорічного обміну полоненими, делегітимували дії української сторони. Можна було б сказати, що *обмеження на ввезення російських книжок сприяють мінізації ринку російських видань, а переслідування звільнених полонених руйнує діалог.*

Наведення ефекту можуть реалізовувати й конструкціями, коли одиниця на позначення дії1 не виконує в реченні роль підмета, але вказує на причину дії2. Виокремлюємо такі їх різновиди:

1) компонент, що вербалізує дію1, оформлений обставиною причини, напр.: *Зазначимо, голова Оператора ГТС Сергій Макогон говорив, що Україна через "Північний потік-2" втрачатиме 5-6 млрд доларів на рік* (www.rbc.ua, 19.05.2021); *Днями президент США Джо Байден також продовжив на рік санкції проти Росії через агресію в Україні* (fakty.com.ua, 05.03.2021);

2) мовні одиниці на позначення дії1 наведено після прийменників часу чи в складі обставин часу, за допомогою чого творять значення послідовності дій, напр.: *Адже після запровадження системи [обов'язкових касових апаратів] чесні підприємці не постраждають, але зникнуть схеми, за якими бізнес*

обдурює державу (fakty.com.ua, 25.11.2020); На думку викладача, **коли** в державі трапляються подібні речі [захист кандидатської дисертації І. Киви], у суспільства повністю нівелюється довіра до науки (24tv.ua, 27.04.2021);

3) конструкція дія1, результатом / наслідком якої є дія2, напр.: Її в суді назвали «безпідставною та такою, що здійснена з численними порушеннями чинного на той момент законодавства, **наслідком чого** стало неправомірне втручання держави у право акціонерів банку» (www.bbc.com, 06.04.2021) — про націоналізацію «ПриватБанку», яку ОАСК визнав незаконною; «Це буде дійсно велике соціологічне опитування [під час місцевих виборів], **результати** якого можуть бути корисні президенту й Україні як у переговорах з Росією, так і для аргументації позиції нашим західним союзникам», — зазначає Вадим Карасьов (politics.segodnya.ua, 13.10.2020);

4) дія1 оформлена конструкцією з прийменником від, напр.: **Від** запуску цієї путінської газогармати [«Північний потік-2»] Україна постраждає, певно, найбільше (tsn.ua, 31.05.2021); І, хоча загрози розколювання суспільства зберігаються (будь-який референдум в будь-якій країні розбиває суспільство мінімум на два табори — тих, хто «за», і тих, хто «проти»), потенційної користі **від** закону набагато більше, ніж потенційних загроз (politics.segodnya.ua, 10.06.2020);

5) конструкція з / за / відповідно до дії1 виникає дія2, напр.: У відомстві пояснили, що **за** весь час дії цього закону [що визначає, які російські книги ввозять в Україну] і, відповідно, функціонування дозвільної системи, легальним шляхом в Україну не потрапила жодна книга антиукраїнського змісту, а обсяг книжкових видань, привезених з РФ у порівнянні з 2011 роком, скоротився в 12 разів (fakty.com.ua, 16.01.2021);

6) безсполучникові речення з наслідковими відношеннями, напр.: На Камчатці стався витік нафти: **масштабні забруднення, загибель тварин і лицемірство влади** (nv.ua, 03.10.2020).

Наведення результату. За цієї тактики (де)легітимації апелюють до результатів дії суб'єкта, вираженого власною назвою (Коломойський, Майя

Санду), метонімією (*органи влади, партії*) чи функціоналізацією (*бійці ОМОНУ, силовики*). Також до (де)легітимації цією тактикою зараховуємо випадки, коли роль підмета виконують мовні одиниці на позначення дії, проте в реченні наведено й суб'єкта (зазвичай виражений формою родового відмінка та є означенням), напр.: *Головний редактор радіостанції «Эхо Москвы» Олексій Венедиктов вважає, що Лукашенко «майстерно скористався ситуацією» і продемонстрував Заходу, що поява «вагнерівців» у Білорусі може призвести до того, до чого призвела 2014 року поява «зелених чоловічків» у Криму (gordonua.com, 31.07.2020); Так, переговори в ТКГ, зустріч радників лідерів країн Нормандської четвірки відбулися, але жодного прогресу на них не було (fakty.com.ua, 21.04.2021). У деяких випадках діяча вказано в попередньому реченні, напр.: *Стратег фінансової компанії Bluebay Asset Management Тімоті Еш називав Шевченка серед небезпечних для незалежності НБУ кандидатів, разом з экс-міністром фінансів України Ігорем Уманським і головою ради НБУ Богданом Данилишиним. Зокрема, висока ймовірність проведення незабезпеченої емісії гривні, проти якої виступає нинішнє правління НБУ (biz.nv.ua, 17.07.2020).**

Проте найчастіше в реченнях, що (де)легітимують через наведення результату, суб'єкт дії виконує роль підмета, напр.: *Урядовець пояснив, що йому прикро, що такими висловлюваннями [жарт, що Словаччина заплатить за російську вакцину Закарпаттям] Матович псує «надзвичайно дружні та щирі відносини між Україною та Словаччиною» (24tv.ua, 03.03.2021); Цими утисками [закриття кордонів для всіх іноземців з 29 серпня] органи влади буквально знищують цілий сектор економіки та доводять до банкрутства підприємства малого та середнього бізнесу (biz.nv.ua, 27.08.2020).*

Результат також може бути виражений конструкціями: 1) дія¹ є причиною дії², напр.: *На початку травня президент України Володимир Зеленський призначив Міхеїла Саакашвілі керівником Виконавчого комітету реформ. Через це Грузія відкликала для консультацій посла з України (news.obozrevatel.com, 27.08.2020); 2) дія¹ передувала дії², напр.: *Відразу після новини про відставку**

очільника НБУ низка експертів і політиків озвучила невтішний прогноз, мовляв, гривня почне стрімко дешевшати, а незалежність НБУ закінчилася (news.obozrevatel.com, 16.07.2020). До того ж результат може бути наведений у частині складного безсполучникового речення з наслідковими відношеннями або в наступному реченні, напр.: *При цьому не варто применшувати внесок Кучми [на переговорах у Мінську]: Україна виграла час, конфлікт вдалося локалізувати* (politeka.net, 30.07.2020); *Очевидці зафіксували на відео, як ОМОНівець вдарив жінку ногою в живіт. Її терміново госпіталізували. У результаті потерпіла отримала струс мозку* (24tv.ua, 24.01.2021).

Для (де)легітимації використовують і складнопідрядні речення з підрядним умови зі сполучниками *якби, якщо, часткою би*, напр.: *Якби ми не створили цієї партії [«Голос»], велика кількість проєвропейських, патріотичних виборців просто залишились би під час виборів вдома* (nv.ua, 11.06.2020); *«Але якщо ми щось вимірємо і одна думка має перевагу над іншою всього в декілька відсотків, то країна ділиться навпіл, і я не думаю, що варто приймати таке рішення»* (vybory.rbc.ua, 14.10.2020) — делегітимують ідею референдуму. Інколи застосовують й інші конструкції, напр.: *Однак, найімовірніше, справа стосується нафти. 2014 року Коломойський перекачав 675 тисяч тонн технічної нафти з мережі нафтопроводів України, мотивуючи це тим, що нафтою могли заволодіти сепаратисти* (ukraine.segodaya.ua, 05.03.2021).

Мовні одиниці, які вказують на позитивний чи негативний результат, подібні до тих, що застосовують для ефекту — *законтракувати (вакцини), зменшувати (ризик інфікування), посилити (верховенство права), привести (до успіху), припинити (вогонь) / завдати (збитків), знищувати (сектор економіки), множити (недовіру), руйнувати (законодавство), створювати (непевність), шкودити (репутації)* та ін. (детальніше ці засоби розглянуті в підрозділі, присвяченому тактиці абстракції), напр.: *Голосування парламенту за ці документи [про скорочення повноважень ОАСК] посилює принцип верховенства права та активізує трансформацію українських судів в*

інтересах народу (www.unn.com.ua, 13.02.2021); *Дії деяких суддів, перш за все Окружного адміністративного суду Києва, а все частіше — і Конституційного Суду — руйнують правове поле держави і нищать здобутки важливих реформ*, — визнає історик, народний депутат, експерт директор Національного інституту пам'яті Володимир В'ятрович (www.ukrinform.ua, 30.10.2020).

2.2.2. (Де)легітимація зверненням до мети

Згідно з Т. ван Левеном (2008), ця тактика (де)легітимує за схемою «Я роблю щось, щоб мати щось інше» (с. 114); тобто суб'єкт в обох частинах складнопідрядного речення однаковий. У цій праці розглядаємо тактику звернення до мети ширше, зараховуючи до неї і випадки, коли суб'єкти дій відрізняються, напр.: *Також глава МОЗ поспішив запевнити, що карантин посилює заради унеможливлення інфікування українців коронавірусом* (news.obozrevatel.com, 11.01.2021); *Всі ж прекрасно розуміють, що Москва робить це [звільняє полонених], щоб поніарити Медведчука як політика, який «єдино здатний звільняти українців» з полону* (nv.ua, 22.01.2021).

Типовим для цієї тактики є представлення власних намірів як цілей аудиторії (Reyes, 2011, с. 784), тому її визначальною характеристикою є пов'язаність дії, якою реалізована мета, з цінностями, інтересами багатьох осіб, пор.: *Сам Вакарчук заявляє, що пішов [з Верховної Ради], тому що йому цікавий освітній проект, який він покаже пізніше* (fakty.com.ua, 11.06.2020) / *Він додав, що три останні роки проти нього велася брудна інформаційна кампанія і маніпуляції. Щоб цей бруд не лився на партію, він і вирішив піти з Ради* (www.bbc.com, 11.06.2020). У першому реченні, на відміну від другого, мета не сприяє легітимації, адже йдеться лише про особисті інтереси.

Якщо прагнення недостатньо переконливе, його можуть посилювати, напр.: *«Було б добре, щоб в парламенті було створена велика більшість навіть з правих та лівих партій на деякий час, щоб зафіксувати політичний статус-кво. Зараз важкий рік, епідемія, вибори, всі дуже втомилися й треба на це*

зв'язати», — вважає Канду (glavcom.ua, 19.11.2020). Друге речення з прикладу пояснює, чому ця мета важлива для населення; у політичній риторичі цей прийом звернення до інтересів аудиторії називають *дією для загального добра* (Rojo & van Dijk, 1997, с. 535).

У новинах також трапляються приклади, коли, перш ніж використовувати тактику звернення до мети, наводили певну проблему, яку дія особи мала розв'язати, напр.: *Зараз серед наявних районів існує велика диспропорція, яку хочуть виправити, аби утворення відповідали сучасним вимогам для організації ефективної місцевої влади* (tsn.ua, 17.07.2020) — так легітимують новий розподіл України на райони; *Глава держави вважає, що нинішнє законодавство призводить до обмеження народовладдя та реалізації конституційного права громадян брати участь в управлінні державними справами, висловлювати свою волю на всеукраїнському референдумі. Цю прогалину він хоче заповнити в Основному законі* (politics.segodnya.ua, 09.06.2020). Такий спосіб легітимації може створювати простір для маніпуляцій, адже щось можуть представити як проблему, навіть якщо воно таким не є. Залежно від наміру дія набуває різного потрактування, що надає цій тактиці значного потенціалу для впливу, напр.: *Проте свою зустріч зі Щербичем не заперечує, але її основною метою була допомога в діяльності, але аж ніяк не викрадення та катування депутата* (fakty.com.ua, 25.02.2021).

Звернення до мети використовують для (де)легітимації як минулих, так і майбутніх дій, напр.: *Як повідомляє РБК, Лукашенко повіз російському президенту «документи», щоб «він розумів, що відбувається» в ситуації з літаком авіакомпанії Ryanair, який примусово посадили в Мінську, щоб захопити опозиційного журналіста* (www.rbc.ua, 29.05.2021); *Раді пропонують прийняти цей закон [звільнити суддів КСУ], щоб «зберегти європейський та євроатлантичний вибір українського суспільства» та «усунути загрозу для національної безпеки України»* (24tv.ua, 30.10.2020). Легітимувати можуть і власну кандидатуру на виборах, напр.: *Тоді він [Вакарчук] заявляв, що партія Голос йде в парламент, щоб «знищити стару*

політику і створювати політику нову. Політику, яка принесе нам справжні зміни» (nv.ua, 11.06.2020); *Я збираюся робити історію успішного Києва* (nv.ua, 11.08.2020) — С. Притула про участь у виборах мера столиці. Ці приклади ілюструють застосування апелювання до мети, щоб покращити власну репрезентацію (дет. див.: Fuoli & Hart, 2018, с. 520).

Є кілька способів реалізації тактики звернення до мети, за яких певну дію розглядають як спосіб:

1) досягти чогось позитивного, напр.: *У Конституційному суді пояснили, що скасували електронне декларування, щоб захистити суддів від тиску органів виконавчої влади* (glavcom.ua, 30.10.2020); *Щоб просуватися далі в питанні євроінтеграції, наші країни повинні тісно співпрацювати у цьому плані* (politics.segodnya.ua, 16.11.2020);

2) запобігти чомусь поганому — в цьому випадку використовують дієслова *запобігати, уникати, не допустити* тощо, напр.: *Український чиновник розповів, що Родненкова й Кравцова буквально видворили з Білорусі. Колесникова, щоб уникнути такої долі, порвала свій паспорт* (24tv.ua, 08.09.2020); *Має бути чітке визначення, що розуміється під народом. Щоб не було жодних спроб експлуатувати якусь частину населення, щоб запровадити певні новації, які можуть бути небезпечні для країни* (www.bbc.com, 18.06.2020) — з новини про ініціативу референдуму;

3) зменшити негативний вплив іншої дії або чогось негативного (зазвичай для цього послуговуються дієсловами *мінімізувати, придушити, уповільнити* тощо), напр.: *Великобританія, Франція, Італія, Польща, Німеччина, Чехія — всі вони йдуть на посилення карантинних заходів, щоб розірвати ланцюг захворюваності* (www.ukrinform.ua, 11.11.2020); *На кадрах видно, як паломники розхитують, щоб виламати, залізні конструкції, розміщені місцевою владою, щоб мінімізувати наслідки поширення коронавірусу* (incident.obozrevatel.com, 10.09.2020).

Делегітимацію зверненням до мети реалізують через вказівку на нечесні мотиви здійснення чогось, напр.: *Це один із топ-фігурантів у справі*

Приватбанку, який намагався покинути Україну, щоб **уникнути відповідальності** (22.02.2021, www.epravda.com.ua); Своєю чергою, Литвин заявив, що його хочуть дискредитувати, аби **отримати на посаді ректора КНУ «свою людину»** (24tv.ua, 17.03.2021). Мета в таких випадках може бути пов'язана й з іншими принципами, які в суспільстві вважають неправильними, як-от замінити якість на швидкість, напр.: *«Тепер його [будинок Уткіна] знесли. Для того, щоб побудувати черговий готель чи ТРЦ»*, — пише Олександр Ткаченко (kiev.segodnya.ua, 12.04.2021); За словами інженера, у грудні 2019 року була жахлива штурмівщина (назва за радянських часів). Тоді все робили дуже швидко, з порушенням норм та технологій, щоб **встигнути до 31 грудня** (24tv.ua, 15.12.2020) — про будівництво Шулявського моста. Ще один спосіб делегітимувати вчинок — представити його як такий, що перешкоджає дії, яка асоціюється з позитивними цінностями, напр.: *30 серпня, в день народження Олександра Лукашенка, в центр Мінська в район площі Незалежності влада стягнула кілька колон спецтехніки і автозаків, щоб **перешкодити людям провести чергову акцію протесту*** (glavcom.ua, 30.08.2020). Здійснюють делегітимацію й через звернення до позитивної мети — коли хтось відмовляється вживати заходів для її досягнення, напр.: *Протягом останніх тижнів Росія дала зрозуміти, що не збирається йти на контакт з Україною задля **деескалації ситуації*** (fakty.com.ua, 21.04.2021) — про виступ президента РФ.

Засобами вираження мети в новинах найчастіше є сполучники, насамперед *щоб* (для того щоб), напр.: *У Конституційному суді пояснили, що скасували електронне декларування, **щоб** захистити суддів від тиску органів виконавчої влади* (glavcom.ua, 30.10.2020); *«Ми закликаємо до вільних і чесних виборів, **щоб** народ Білорусі отримав президента, якого він заслуговує», — сказав він* (news.obozrevatel.com, 23.09.2020). Також використовують:

1) прийменники для (задля), заради, щодо, напр.: *Вона підкреслила, що режим Лукашенка поставив під загрозу безпеку пасажирів та всієї цивільної авіації **заради** розправи над ексредактором незалежних телеграм-каналів*

(24tv.ua, 23.05.2021); *Політик* [В. Кличко] *наголосив, що приходить до Володимира Зеленського не з приводу особистих питань. А щодо співпраці, яка має бути необхідною* (24tv.ua, 21.05.2021);

2) іменники завдання, мета, план, пріоритет, прийменниково-іменникова конструкція в інтересах, напр.: *Мета* опитування — «на рівні всієї держави можна було засвідчити суспільну думку без її коригування різними ангажованими “експертами” та політиками» (nv.ua, 13.10.2020); *Завдання* [карантину вихідного дня] — *зменшити на вихідні дні потоки людей* (ukraine.segodnya.ua, 11.11.2020);

3) дієслова на зразок *готуватися, збиратися, намагатися, спробувати, хотіти*, напр.: *Президент України хотів на власному прикладі показати, як це бути зараженим на коронавірус* (covid.unian.ua, 09.06.2020) — з новини, що В. Зеленський прагнув навмисно заразитися вірусом; *Потім її [М. Санду] відправили у відставку, коли вона намагалася сприяти призначенню незалежного генерального прокурора, що становить загрозу для олігархічних кланів країни* (nv.ua, 16.11.2020).

Деколи мету наводять у складнопідрядному реченні з підрядною причини, напр.: *Я тут [на акції протесту проти майже цілковитої заборони абортів], бо ми боремося за права жінок* (tsn.ua, 28.10.2020); *З новацій проєкту — реєстрація політичних партій та громадських організацій в ролі прихильників чи опонентів питання референдуму. Така законодавча формалізація сторін пояснюється тим, що виборцям необхідно отримувати всебічну та збалансовану інформацію щодо винесених на референдум питань, на основі чого вони зможуть вільно визначитись під час голосування* (glavcom.ua, 10.06.2020). Часом мету встановлюють з контексту, напр.: *«Ми повинні захистити наших співгромадян та проявити відповідальність перед нашими іноземними партнерами. Уряд сьогодні розгляне питання про те, щоб до кінця вересня майже закрити кордони для в'їзду іноземних громадян», — сказав Шмигаль* (www.unn.com.ua, 26.08.2020); *Яка різниця, якою мовою говоримо? Головне — порозумітися* (www.unian.ua, 17.01.2021) — з новини про

використання української у сфері обслуговування. Для непрямой вказівки на мету застосовують й аналогію, напр.: *Але найнебезпечніше третє. У 2014 році Рада Федерації вже одногосно дозволяла використовувати російські війська на території України. Чи не для цього терміново збирають верхню палату?* (gordonua.com, 21.04.2021).

2.2.3. (Де)легітимація тактикою засобу

Ця тактика, за Т. ван Левеном, тісно пов'язана зі зверненням до мети — в обох випадках (не)правильність вчинку визначається намірами діяча. Тільки у випадку засобу схемою речення є «Я досягаю чогось завдяки здійсненню чогось іншого» (де зберігається вказівка на діяча) або, яка трапляється в медіа значно частіше, «здійснення чогось слугує для здійснення чогось іншого» (van Leeuwen, 2008, с. 114). Зазвичай засіб виражений іменником у формі Н.в. чи О.в., напр.: *Зменшення кількості районів відкриває можливість для завершення децентралізації, — Чернишов* (sensor.net, 17.07.2020); *Президент Володимир Зеленський вважає, що загостренням напруги на Сході України Росія проводить тест Заходу і намагається його залякати* (www.pravda.com.ua, 13.04.2021). Втім, як засвідчують новини, засоби можуть бути виражені формами іменника і в інших відмінках, напр.: *Він також звернувся до українців з нагадуванням про важливість майбутніх виборів «не для політичних партій, а для вас, для розвитку і добробуту ваших міст, сіл і громад»* (sensor.net, 20.10.2020) — Р.в.; *13 лютого прес-служба Офісу президента заявила, що глава держави запропонує Верховній Раді підтримати три законопроекти для вирішення проблемних питань у судовій системі* (www.unian.ua, 17.02.2021) — Зн.в. Засіб може бути репрезентований і дієприслівниковим зворотом, напр.: *Адже люди чекають від неї на покарання корупціонерів і зростання економіки (Санду, наприклад, обіцяла податкову реформу). Цього можна досягти, відновивши співпрацю із західними кредиторами, спираючись на свою більшість в парламенті і уряді для ухвалення необхідних законів і рішень* (tsn.ua, 16.11.2020).

Т. ван Левен (2008) виокремлює низку підкатегорій засобів, як-от ті, що вказують на використання чогось (с. 115), напр.: *Підприємці остерігаються, що в разі скасування мораторію [на перевірки до закінчення карантину], контролюючі органи будуть використовувати перевірки для агресивного залучення коштів до бюджету* (biz.censor.net, 18.11.2020) — тобто перевірки стануть неправомірним засобом; *Так, маніпулюючи прагненнями православної спільноти України до об'єднання, Порошенко використовував церковні організації і релігійне протистояння для досягнення перемоги на виборах 2019 року* (glavcom.ua, 18.06.2020) — так М. Добкін намагався обґрунтувати те, що він став ініціатором відкриття нової справи проти П. Порошенка.

Значно частіше в новинах застосовують категорію потенційних засобів, маркерами яких є дієслова *дозволити, допомогти, могли*, іменник *спосіб (для)*, словосполучення *відкривати можливість, дати змогу / можливість, мати вирішальне значення для та ін.* Здебільшого їх використовують для легітимації, напр.: *Одним із способів стримування її [РФ] агресії можуть бути санкції* (news.obozrevatel.com, 21.04.2021); *Проте прибічники запровадження касових апаратів і надалі твердять, що вони допомагають виводити приховані доходи із тіні і наповнювати бюджет, а надто у такий складний час, коли видатки на медицину та соціальні видатки різко зросли* (www.bbc.com, 17.11.2020).

Також лінгвістичними маркерами потенційних засобів є словосполучення *стати інструментом / майданчиком / можливістю / передумовою / підставою (для)*, напр.: *«Ми вважаємо, і наші контакти з білоруськими друзями це підтверджують, що такий політичний процес [проведення конституційної реформи в Білорусі] може стати корисним майданчиком для загальнонаціонального діалогу і може сприяти подоланню нинішньої ситуації і забезпечить нормалізацію обстановки і стабілізацію суспільства», — сказав Лавров* (www.unian.ua, 02.09.2020) — для легітимації; *Тому в разі ухвалення, цей закон [про референдум] може стати інструментом легалізації дразливих політичних рішень або скасування важливих, але непопулярних законів* (www.bbc.com, 18.06.2020) — для делегітимації.

Інколи в новинах дію репрезентують як незамінний засіб для реалізації важливої мети, маркером чого є використання прийменника *без* та іменника / іменникової сполуки, напр.: *Крім того, правопорядок в ОРДЛО і нормальний перебіг виборів не можна забезпечити без повного контролю за всім україно-російським кордоном, у зв'язку з чим Київ наполягає на корекції Мінських угод* (daily.rbc.ua, 01.09.2020); *Кожна країна шанує своїх героїв. Без цього нація не має майбутнього, — підкреслив Сергій Надал* (znaй.ua, 11.03.2021) — так мер Тернополя прокоментував присвоєння міському стадіону імені Р. Шухевича.

Засоби вираження значення наміру за цієї тактики подібні до тих, які розглянуті щодо тактики звернення до мети; різняться тільки частотність використання — сполучник *щоб* є значно менш поширеним, натомість чільну роль відіграють прийменники *для*, *до*, *здля*, *з метою* тощо, напр.: *З цим законодавством [де зменшено кількість підстав для абортів] Польща робить важливий крок до реалізації прав людини, та, сподіваюся, це вплине і на інші європейські країни* (www.bbc.com, 29.10.2020); *Москва завжди використовує заручників і для дискредитації мінської групи, спроб тиску на переговорників і навіть їх заміни на лояльних* (nv.ua, 22.01.2021). Крім того, для вираження значення наміру застосовують дієприкметники *спрямований (направлений) на*, *прикметник покликаний*, напр.: *Нагадую, що позов був **направлений на захист української мови від її спотворення на користь регіональних діалектів*** (www.pravda.com.ua, 28.01.2021) — так намагаються легітимувати прагнення скасувати нову редакцію українського правопису; *За його словами, такий крок [уведення карантину] став вимушеним через стрімке поширення коронавірусу в Україні. Він **покликаний** запобігти виникненню ситуації, коли з напливом хворих не зможе справлятися медична система країни* (news.obozrevatel.com, 11.11.2020).

Легітимацію тактикою засобу здійснюють, коли певну дію розглядають як спосіб:

1) досягти чогось позитивного, напр.: *Також Венеційська комісія рекомендує таку реєстрацію [політичних партій і громадських організацій у ролі прихильників чи опонентів питання референдуму] для надання рівних можливостей у висловленні в засобах масової інформації та публічній площині позицій «за» чи «проти» питань референдуму* (glavcom.ua, 10.06.2020); *«Лідери погодились, що ці реформи є центральними для євроатлантичних прагнень України», — йдеться у повідомленні Білого дому* (www.bbc.com, 02.04.2021);

2) не допустити чогось негативного, маркерами чого є дієслова *уникати*, *запобігати* та ін., а також дієслова з часткою *не*, напр.: *Карантин вихідного дня дозволить Україні уникнути продовження стрімкого зростання захворюваності коронавірусом і зафіксувати її на поточному рівні* (glavcom.ua, 11.11.2020); *Як варіант розглядається гальмування «Північного потоку-2» на наступному після добудови етапі — сертифікації. Або, якщо і вона відбудеться, — укладанні колективної енергетичної угоди, яка не дозволить Росії всіх обдурити* (tsn.ua, 31.05.2021);

3) послабити негативний вплив іншої дії (маркерами цієї функції є дієслова *зменшити*, *стримувати* тощо), напр.: *Вірменія заявила, що «Армія оборони» Карабаху вживає заходів для придушення активності противника* (tsn.ua, 12.12.2020); *«Це не дасть падіння, але допоможе зафіксувати захворюваність на одному рівні і дозволить медичній системі обробляти ту кількість хворих, яка буде надходити», — підкреслив Шмигаль* (news.rbc.ua, 10.11.2020);

4) виправити щось негативне — маркерами є дієслова *виводити* (*доходи з тіні*), *збалансовувати* (*дискусію*), *налагоджувати* (*діалог*) та ін. — або усунути його, для чого застосовують дієслова *вгамувати*, *зупинити*, *припинити* тощо, напр.: *У жовтні 2020 року Зеленський у відповідь на петицію з проханням подати до Верховної Ради законопроект про ліквідацію ОАСК запропонував почати консультації з Вищою радою правосуддя для «напрацювання прозорості і коректної процедури, яка дозволила б вирішити питання ОАСК» і «зняти напругу в суспільстві щодо цієї ситуації»* (www.ukrinform.ua, 13.04.2021); *Ця*

ініціатива [референдум] покликана усунути багаторічну прогалину в українському законодавстві та створити можливість реалізовувати пряме народовладдя в Україні на національному рівні (glavcom.ua, 10.06.2020).

Делегітимацію тактикою засобу реалізують передусім через вказівку на те, що він є інструментом для здійснення чогось негативного, часто правопорушення, напр.: *Ірина Геращенко, яка раніше очолювала гуманітарну підгрупу в мінській ТКГ, нагадала, що РФ і підконтрольні їй бойовики давно використовують заручників як засіб шантажу та тиску на Україну (nv.ua, 22.01.2021); Опозиція та навіть деякі «слуги» — проти. Вважають, що для Банкової це [всеукраїнське опитування] може стати інструментом легалізації сумнівних ініціатив (www.bbc.com, 04.09.2020).* Згадують у медіа й інші негативні наміри, напр.: *Використати тему імпичменту Зеленського й супровідних заходів для посилення своїх політичних позицій — ідеальний сценарій для ОПЗЖ (24tv.ua, 08.02.2021); Заяви про українських «екстремістів» можуть стати прикриттям для введення бійців РФ у Білорусь — Кулеба (www.unn.com.ua, 08.09.2020).*

2.2.4. (Де)легітимація дефініцією

Т. ван Левен (2008) називає легітимацію дефініцією «трактуванням однієї дії в термінах іншої, моральної діяльності» (с. 116), відповідно, для делегітимації будуть застосовувати поняття зі сфери, що сприймають як неправильну. У теорії аргументації цей тип визначення має назву переконувальна дефініція, суть якої полягає в тлумаченні слова в такий спосіб, що підтримує власну позицію, тобто це «реінтерпретування її на позитивний чи негативний лад» (Walton, 2005, с. 247—248).

Цю тактику часто використовують у новинах, адже вона дає змогу інтерпретувати ту саму подію в різні, інколи протилежні, способи, пор.: *А Кая Годек, членкиня польської групи «Зупинити аборти», привітала рішення суду [зменшення підстав для абортів], сказавши: «Сьогодні Польща — приклад для Європи, приклад для усього світу» (www.bbc.com, 23.10.2020); Львів'янки*

вважають, що рішення конституційного суду Польщі — **спроба позбавити польок прав і свобод** (glavcom.ua, 26.10.2020). Тож дефініція є однією з найголовніших тактик, аби з'ясувати, як політичні діячі, експерти, журналісти інтерпретують події, напр.: *Лише 26 серпня глава РФ заявив про те, що зацікавлений у розслідуванні обставин погіршення здоров'я Навального. Та зауважив, що воно має бути ретельним та об'єктивним. Тобто знову спроби «виграти час»* (fakty.com.ua, 28.08.2020); *Він розповів, що 3 червня о 15:00 у фракції підіб'ють підсумки, і визначать, чи є перспектива залучати нардепів підписатися під постановою. «Бо кожен підпис — це публічне зобов'язання проголосувати за відставку», — наголосив депутат* (24tv.ua, 03.06.2020).

Найчастіше дефініція виконує в реченні роль складеного іменного присудка чи є групою такого присудка, напр.: *Координаційна рада відзначає, що всі дії, вчинені особами, які виступають в офіційному статусі, пов'язані із застосуванням насильства і спрямовані на придушення політичної та громадської активності громадян, є злочинами проти людства і можуть бути розслідувані без обмеження строків давності* (www.pravda.com.ua, 07.09.2020) — з новини про викрадення М. Колесникової, А. Родненкова, І. Кравцова; *ПЦУ: справа через Томос є перешкоджанням міжнародному визнанню церкви* (www.ukrinform.ua, 19.06.2020). На дефініцію вказують:

1) дієслова *виглядати, межувати, означати, пов'язувати*¹⁴, напр.: *Захоплення собору ПЦУ в Криму межує з геноцидом — МінТОТ пропонує посилювати санкції* (fakty.com.ua, 05.08.2020);

2) вставлені конструкції з дієсловом *читати* у формі наказового способу другої особи однини, напр.: *Крім «діячів» з «ЛНР» і «ДНР» на «Форум» приїхали (читай — незаконно перетнули кордон) троє відомих російських пропагандистів — Тигран Кеосаян, Роман Бабаян та Маргарита Симонян* (www.ukrinform.ua, 29.01.2021);

¹⁴Дієслово *пов'язувати* містить значення імовірності, напр.: *Міжнародне рейтингове агентство Moody's напередодні пов'язало таке затягування із зазіханням на автономію НБУ* (24tv.ua, 16.07.2020).

3) іменник *висновок* (зазвичай поширений відокремленою конструкцією або предикативною частиною) та вислови, до складу яких він входить, напр.: *Події навколо потоку [скасування США санкцій проти «Північного потоку-2»] зараз Москва розглядає у контексті майбутньої зустрічі Байдена з Путіним і тут роблять ледь не остаточний **висновок** — Захід здає Україну* (tsn.ua, 31.05.2021); *Проте, заяви президента Порошенка П.О., рішення парламенту, прийняті його політсилою, численні візити дипломатичних делегацій України в Стамбул, зустрічі з Константинопольським патріархом державних чиновників — дозволяють зробити висновок про те, що тема об'єднання православних конфесій України та доцільності створення помісної церкви перестала бути внутрішньою справою церкви* (glavcom.ua, 18.06.2020);

4) сполучники як у значенні 'в ролі кого / чого', 'подібно до кого / чого', тобто, напр.: *Хочу звернути особливу увагу всіх, хто прочитає цей пост, що порушення авторських прав — це дрібниця і деталь, про яку говорити варто просто як про неповагу до артиста і бездарну організацію заходу* (tabloid.pravda.com.ua, 25.08.2020); *Фігурант справи експрезидент «Укрбуду» Максим Микитась заявив, що Татаров домовлявся про написання позитивної експертизи на користь компанії-забудовника, **тобто** фактично був посередником при передачі хабаря* (24tv.ua, 28.12.2020);

5) прикметник *рівнозначний*, напр.: *2016 року опублікували попередній звіт канцелярії Міжнародного кримінального суду у справі «Ситуація в Україні». У документі вказано, що «ситуація на території Криму та Севастополя **рівнозначна** міжнародному збройному конфлікту між Україною і Російською Федерацією»* (gordonua.com, 11.12.2020);

6) словосполучення *мати на увазі*, напр.: *Під цим сценарієм [утворення Союзної держави] **мається на увазі** поглинання по суті Білорусі Російською Федерацією, взяття цієї країни під повний контроль, при формальному збереженні незалежності Білорусі* (www.unn.com.ua, 08.09.2020).

У випадку, коли вчинок складно потрактувати як (не)правильний, його представляють як знак чогось позитивного / негативного, послуговуючись для

цього дієсловами на зразок *свідчити, демонструвати*, напр.: *Це [таємна інавгурація О. Лукашенка] **демонструє**, що влада і сама розуміє, що вона не має ніякого кредиту довіри суспільства, тому йде на такі доволі дивні кроки* (www.bbc.com, 24.09.2020). Для наголошення на чомусь у дефініціях застосовують:

1) прийменниково-іменникову конструкцію *по суті*, напр.: *Більш того, коли справа була закінчена і в адвоката була можливість заявити, що мій клієнт невинуватий, в чому і полягає функція захисту, він [В. Медведчук] говорить, що «кваліфікація дій мого клієнта є вірною». Тобто він **по суті** підписується під тим звинуваченням, яке накопичило слідство, прокуратура, і, зрештою, КГБ* (tsn.ua, 15.07.2020);

2) прислівник *фактично*, напр.: *Згідно із державними процедурами, цих осіб після перетину кордону України доведеться помістити в обсервацію та провести через повну перевірку спеціальних служб — **фактично**, Кремль і Медведчук підставляють цих людей під додаткове навантаження, намагаючись вивезти їх в обхід офіційної процедури звільнення через майданчик ТКГ* (tsn.ua, 20.01.2021).

Для тактики дефініції засадничою є тактика абстракції та її засоби. Розрізняємо два способи, завдяки яким ці мовні одиниці (де)легітимують (детальніше їх розглянуто в підрозділі, присвяченому абстракції):

1) прямиї, коли певного слова достатньо, щоб репрезентувати вчинок як (не)правильний, як-от *безпека, визнання, демократія, захист, повага, страховка / вигадка, дискредитація, загроза, зловживання, знецінення, крадіжка, маніпуляція, напад, помилка, провокація, програш, пропаганда, терор, тиск, фальшивка*, напр.: *«Мета цих змін [перехід сфери обслуговування на державну мову] — впровадити в Україні культуру спілкування державною мовою. Йдеться передусім про **повагу** одне до одного і держави», — додав Олександр Ткаченко* (tsn.ua, 16.01.2021); *Коли предстоятель церкви поминає керівника іншої автокефальної церкви, то це означає її **визнання*** (ukraine.segodayna.ua, 24.10.2020) / *«Від себе додаю — це не був добровільний*

виїзд [А. Родненкова, І. Кравцова, М. Колесникової]! *Це було насильницьке видворення з рідної країни з метою компрометації білоруської опозиції*», — написав чиновник (incident.obozrevatel.com, 08.09.2020); «Ця історія про ікону, якщо це правда, що це ікона з України і була привезена до Баня-Луки під час конфлікту в Україні, якщо її вкрали, то якщо ми хочемо мати державу — хтось повинен потрапити до в'язниці... *Це крадіжка, міжнародний скандал, це те, що переслідується в будь-якій нормальній країні*» (www.unn.com.ua, 18.12.2020);

2) опосередкований, коли (де)легітимує не окреме слово, а словосполучення, до складу якого воно входить, на кшталт *вибір білорусів, кінець епохи брехні, оплот протесту, остання надія, перемога справедливості, частина культурного різноманіття / втручання у вибори, перетинання червоної лінії, позбутися конкурентів*, напр.: *Закон про референдум — є механізмом прямої демократії в Україні* (politics.segodnya.ua, 08.04.2021); *Вітаю рішення італійського суду виправдати українського нацгвардійця Віталія Марківа. Його звільнення — це перемога справедливості!* (www.ukrinform.ua, 03.11.2020) / «*Це [скасування санкцій проти «Північного потоку-2»] геополітичне зловживання службовим становищем, враховуючи загрозу, яку несе ревізіоністська зовнішня політика Москви* (biz.nv.ua, 20.05.2021); *Викрадення Марії Колесникової, Антона Роднянкова і Івана Кравцова — це спроба зірвати роботу Координаційної Ради і залякати її членів* (nv.ua, 08.09.2020).

Водночас дефініція тісно пов'язана й з іншими тактиками, як-от звернення до *засобу, мети*, напр.: *Локдаун вихідного дня — це можливість, не зупиняючи економіку в робочий час, зупинити ось цей геометричний ріст пандемії і зафіксувати його хоча б на поточному рівні* (news.rbc.ua, 10.11.2020); *Все прозаїчніше. Це аж ніяк не боротьба за книгу українською [критика книгарні «Є» Yakaboo]. Це боротьба за частку ринку онлайн продажів книг* (life.pravda.com.ua, 14.09.2020). Для посилення наголошують на тому, що цей засіб — єдиний, аби досягнути певної мети, напр.: «*Це означає,*

що у Росії є **тільки один шанс** на хоч якісь мінімально нормальні відносини з Америкою і цивілізованим світом — повне припинення агресивної політики Росії (nv.ua, 27.01.2021); ЄС переконаний, що інклюзивний національний діалог та позитивна відповідь на вимоги народу Білорусі щодо проведення нових демократичних виборів є **єдиним шляхом** для пошуку виходу з серйозної політичної кризи в Білорусі, який поважатиме волю громадян Білорусі (www.ukrinform.ua, 24.09.2020). Рідше в дефініції вживають тактику звернення до **ефекту**, напр.: *Закриття справ також означає, що **ресурси на розслідування були витрачені даремно*** (www.bbc.com, 28.10.2020); *Ми розуміємо, що ввести жорсткий локдаун на тиждень і на місяць — це значить **залишити людей без роботи*** (www.bbc.com, 09.11.2020).

2.2.5. (Де)легітимація аналогією

Сутністю тактики (де)легітимації аналогією, за Т. ван Левеном, є *comparaison*, яке, на нашу думку, варто перекладати як «відношення подібності», адже під цим терміном науковець об'єднує кілька понять. Для точності в цій праці користуватимемося термінами з вужчим значенням. Випадки, коли відношення подібності виражене відповідними сполучниками, тобто є, за словами Т. ван Левена, експліцитним, називатимемо *порівнянням*. Засобами вираження порівняння є й інші мовні одиниці — окремі дієслівні та прикметникові лексеми (*нагадувати, подібний, схожий* та ін.), прислівники на зразок *по-батьківському, по-весняному*, граматичні форми вищого та найвищого ступенів порівняння прикметників і прислівників, іменники у формі О. в. (*співає соловейком*) (Прокопчук, 2000, с. 10—12).

«Порівняння, висловлене в частині дискурсу» (van Leeuwen, 2008, с. 112) розглядаємо як власне-аналогію¹⁵; ідеться про приклади на зразок: *Пересаджування розсади з одного місця на інше може стати шоком. Дбайливий садівник прагне його мінімізувати, щоб рослина відновилася якомога*

¹⁵ Цей термін вживаємо, аби розмежовувати тактику (де)легітимації аналогією та один з її прийомів — власне-аналогію.

швидше. Так само для дитини, яка переїжджає з одного регіону до іншого, плавний перехід вимагає, щоб зміна була достатньою для того, аби стимулювати, але не настільки різкою, щоб викликати шок (цит. за van Leeuwen, 2008, с. 112). У цьому випадку схему власне-аналогії *A:B як C:D* реалізовано так: полегшення адаптації дитини (A), коли вона переїхала з одного місця в інше (B), як мінімізація негативних наслідків для рослини (C) під час її пересаджування (D).

Власне-аналогії в наукових текстах поділяють на пояснювальні й експресивні (перші більш комплексні, абстрактні, а інші вказують на велику кількість спільних характеристик) (дет. див.: Gentner, 1982). Проте в статтях про вплив власне-аналогії на переконання частіше використовують інші її типи, як-от історична аналогія, аналогія спростування (англ. *rebuttal analogy*) (Bourdon, 2015; Kaarbo & Kenealy, 2017; Whaley & Wagner, 2000).

Не всі власне-аналогії мають однакову ефективність щодо (де)легітимації (дет. див.: Чадюк, 2022). Більший потенціал властивий тим із них, які наголошують не на одній подібній характеристиці, а на низці спільних рис двох явищ, предметів (щодо поведінки, середовища та ін.) і/або мають зв'язок із прагненнями аудиторії (Cornelissen et al., 2011). Деякі з видів власне аналогій виконують це завдання краще, а інші — гірше: наприклад, аналогія спростування зменшує прихильність до того, хто її використовує (Whaley & Wagner, 2000), тож не може бути застосована для легітимації. Водночас згадані праці охоплюють лише певні аспекти легітимації через власне-аналогію, і ця тема потребує подальшого дослідження.

Виокремлює Т. ван Левен і вираження відношення подібності через наратив: оскільки матеріалом для його аналізу стали тексти про перший день у школі, то, наприклад, трапляються епізоди, коли на стіні у класі діти бачать картину, на якій зображені овечка та ягнята — так школу порівнюють з родиною (van Leeuwen, 2008, с. 112). У новинах цей підтип аналогії не трапляється.

Ризик застосування аналогій полягає насамперед у самому факті

представлення двох подій як подібних, що не завжди обґрунтовано, як у цьому випадку щодо протестів білорусів: *«Будь-які війни зараз починаються з вуличних протестів, демонстрацій, потім майдани. На майдан, якщо своїх немає (у нас замало “майданутих”), їх підтягнуть зі сторони. Це професійні військові, бандити, які спеціально готуються, в основному в рамках ПВК (Приватних військових компаній. — Ред.) по всьому світу, і заробляють великі гроші на провокаціях в тих чи інших державах», — процитувало Лукашенка офіційне агентство «Белта». За його словами, саме так сталося в **Лівії, Іраку та Сирії**: «Стало тільки гірше, це керований хаос» (www.bbc.com, 29.07.2020).* У теорії аргументації цей прийом називають *хибна аналогія* (дет. див.: Hansson, 2015). Проте навіть коли підґрунтя для порівняння є, його роль можуть значно перебільшити й змістити фокус уваги з істотних, а часом і вирішальних, відмінностей (Kaarbo & Kenealy, 2017).

Для **легітимації** аналогією в новинах порівняння використовують зрідка; його лінгвістичні маркери — порівняльні сполучники чи дієслова та їх еквіваленти на зразок *нагадувати, мати багато спільного* тощо, напр.: *«Українська делегація у ТКГ — це як перемовник, який утримує терориста розмовами, поки спецназ підбирається, щоб заспокоїти його надовго», — написав він* (www.unian.ua, 16.03.2021). Коли в новинах прагнуть легітимувати щось порівнянням, то здебільшого наводять приклади дій на Заході, зокрема: *Українські опитування, власне, нагадуватимуть більше швейцарські референдуми, ніж недавнє російське опитування про зміни до Конституції* (politics.segodnya.ua, 13.10.2020); *А загалом Сергій Леценко виступив за те, щоб дозволити агітацію в університетах, як це дозволено у США: «Можє, це збільшить цифри їхньої участі у виборах»* (www.bbc.com, 21.09.2020). Інколи автори не обмежуються лише вказівкою на країну, а й репрезентують дії держави, позитивно оцінюючи або навіть легітимуючи їх, напр.: *Не зайве зауважити, що сама ідея проєкту Нове село має багато спільного з досвідом Ірландії, уряд якої з початком пандемії COVID-19 оприлюднив стратегію Наше майбутнє на селі. Ця країна, за повідомленням видання Financial Times,*

використовує «безпрецедентну можливість», запропоновану зміною трудових звичок у епоху пандемії, щоб переселити людей з великих міст углиб країни, передбачивши мережу віддалених робочих центрів та оновлених центрів містечок, намагаючись **виправити давній розрив між селом і містом** (nv.ua, 09.04.2021). У цьому випадку програму В. Зеленського «Нове село» легітимують через порівняння з подібною програмою в Ірландії, яку, зі свого боку, легітимують стратегією засобу — «Наше майбутнє на селі» є інструментом, аби виправити «розрив між селом і містом». Наводять у тексті й авторитетне джерело — Financial Times — для надання достовірності цій меті.

Для легітимації використовують також історичні аналогії, коли згадують схожу ситуацію в минулому, щоб спроєктувати її наслідки / причини й/або інші характеристики на дію сучасну. Зокрема, для легітимації ініціативи В. Зеленського щодо Конституційного Суду, який скасував низку положень антикорупційного законодавства, вказують на подібні дії, здійснені в 2014 році, репрезентуючи їх як ефективні й необхідні: *Тоді суспільну довіру втратив президент Янукович та його команда. І тоді у часи Революції гідності було прийнято чимало політико-правових рішень, де трагічність ситуації цілком правильно і справедливо переважила окремі вузькі юридичні обмеження. Одним з таких політико-правових рішень стала нині чинна редакція Конституції України — 2004 року, яка й «розвернула» дію несправедливого рішення тодішнього Конституційного Суду України, винесеного, за чутками, під політичним тиском та за чималу грошову винагороду від тодішньої влади* (www.ukrinform.ua, 30.10.2020). Ще один приклад: *На запитання, чи зможе Притула стати заміною Кличку та взяти місто у свої руки, є проста відповідь: **Кличко ж зміг, хоча теж не був готовий*** (fakty.com.ua, 11.08.2020).

Легітимують цим способом не тільки нинішні дії, а й минулі, напр.: *В історії кожної нації є особистості, без яких вони ніколи не постали б незалежними. Таким був Джордж Вашингтон для США. Таким був один з національних героїв євреїв, сьомий прем'єр-міністр Ізраїлю, лауреат Нобелівської премії миру, Менахем Бегін. Що поєднує цих людей з Романом*

Шухевичем? Усі вони свого часу були ворогами для метрополій, коли боролися за право своїх народів на Незалежність. Без Бегіна не було б держави Ізраїль, а без Шухевича не було б незалежної України (www.pravda.com.ua, 10.03.2021). У цьому прикладі, щоб легітимувати дії Р. Шухевича, наводять аналогії зі знаковими історичними постатями, а також застосовують тактику наведення результату (згадка про важливу роль для незалежності країни). Легітимувати за допомогою історичних аналогій можуть і підозри, напр.: *Тому у багатьох виникає підозра, що без вищого керівництва РФ тут не обійшлося. Це, мабуть, нікого і не здивує, адже всі чудово пам'ятають отруєння Скрипалів, в якому більшість країн звинувачують Росію* (fakty.com.ua, 28.08.2020). У цьому прикладі згадано подібну ситуацію, щоб спроектувати діяча минулої дії на сучасну, натякаючи, що винною в отруєнні О. Навального є РФ, а також використано звернення до авторитету більшості (кількість країн, які критикують). Деколи апелювати можуть до історичної аналогії, що вже перетворилася на сталий вислів, напр.: *«Є такий афоризм: якщо ми не можемо нагодувати свою армію, то незабаром будемо годувати чужу армію. Так само й тут: якщо ми не зможемо захистити свою державну мову, то незабаром будемо користуватися іншою мовою»*, — заочно відповідає на цю тезу мовний омбудсмен Тарас Кремень (www.bbc.com, 15.01.2021).

Порівняння для делегітимації використовують частіше, ніж для легітимації, напр.: *«Ми умиротворяємо Путіна, як Гітлера»*. Британські ЗМІ про «скиглення» Заходу (www.bbc.com, 19.04.2021); *На думку політолога, цей «форум» є таким собі планом «Б», після того, як стало очевидно, що і формат спілкування радників Норманді та, власне, формат ТКГ — не спрацьовує, нагадує муляж, а не діючу модель* (www.ukrinform.ua, 29.01.2021).

Ще одним прийомом є використання історичних аналогій, тільки у випадку делегітимації дію порівнюють з тією, що сприймають як неправильну чи з негативними наслідками. Зокрема, за допомогою аналогій — з референдумом у Криму — делегітимують законопроект В. Зеленського щодо народовладдя, напр.: *«Якщо на референдумі планується визначати питання*

територіального устрою, даруйте, але ми **вже мали події в Криму**, коли під дулами автоматів провели фейковий референдум», — переконаний депутат від ЄС Олег Синютка (www.bbc.com, 18.06.2020). Здебільшого для історичної аналогії обирають дії з негативним ефектом або результатом, проте деколи «переносять» на сучасну дію й мету, напр.: *У нас проросійські сили, наприклад, неодноразово заявляли про бажання провести референдум з питання другої державної мови, з питання про скасування декомунізації та інших питань, які можуть відповідати національним інтересам Росії* (politics.segodnya.ua, 10.06.2020) — для делегітимації ідеї «Слуги народу» про організацію референдумів; *Дотепер спроби ініціювати подібні «опитування» здійснювались у Верховній Раді президентською партією і були заблоковані через очевидну мету реалізувати кремлівський сценарій щодо Донбасу* (nv.ua, 13.10.2020). Аналіз таких контекстів уможлиблює виокремити маркери історичної аналогії, а саме: 1) предикат у формі минулого часу; 2) прислівники часу на зразок *дотепер, колись, неодноразово, тоді, тому*, частка *вже*, числівники, а інколи й прийменниково-іменникова конструкція *під час* та ін.; 3) наявність підрядної предикативної частини часу, яка інформує про те, що саме тоді відбулося. Деколи в реченні вказують і дату, коли трапилася подібна дія, напр.: *Протягом останніх тижнів рівень воєнної загрози з боку Росії постійно підвищується. Це пов'язано з істотним нарощуванням російських військ на кордоні з Україною, яке востаннє спостерігалось сім років тому, коли почалася безпосередня агресія РФ* (www.ukrinform.ua, 14.04.2021).

Делегітимувати може й порушення власне-аналогії — коли в аналогічних (майже однакових) ситуаціях дії відрізняються. Зазвичай у такий спосіб автори наголошують на подвійних стандартах, коли в подібній ситуації нині й у минулому діють по-різному — як у випадку дискусії про скасування Д. Байденом санкцій щодо компанії, яка відповідає за будівництво «Північного потоку-2», та її керівника: *Вашингтон визнає, що, згідно з санкційним законодавством, вони повинні були потрапити під обмеження, але санкції не будуть введені в ім'я національних інтересів США. WSJ зазначає, що раніше*

через *аналогічні кроки ЗМІ приписували Трампу роботу в інтересах Росії* (biz.nv.ua, 20.05.2021); *За вісім років потому нічого не змінилося. Росія досі окупує Крим і вбиває українців на Донбасі. Тоді чому в 2014 році Італії заборонили будувати «Південний потік», а для Німеччини зараз роблять виключення?* (tsn.ua, 31.05.2021).

2.3. (Де)легітимація за моделями «дія — характеристика — цінності», «дія — цінності», «дія — природність»

2.3.1. (Де)легітимація тактикою оцінки

Ця тактика реалізується за допомогою мовних одиниць, значення яких містить зв'язок із цінностями та які є, на думку Т. ван Левена, «натяками» на дискурс моральних настанов. Цей тип оцінки має подібні риси з оцінним судженням (анг. judgement) — категорією теорії оцінки (анг. appraisal theory) (Martin & White, 2005, с. 52—56), яка кваліфікує дію на підґрунті (не)відповідності її моральним настановам.

Надаючи особам або діям певної характеристики, тактика оцінки репрезентує їх як порядних / правильні чи нечесних / неправильні (van Leeuwen, 2008, с. 110). У багатьох випадках те, чи слово є маркером легітимації або делегітимації, визначає контекст. Зокрема, інколи лексеми, що не асоціюють з цінностями, уживають для легітимації, напр.: *Неофіційний екзит-пол на закордонних ділянцях дає абсолютно протилежну картину: Тихановська — 81,57%, Лукашенко — 9,42%* (ua-news.liga.net, 10.08.2020); *Мовляв, такий політик, як кум Путіна, неvigідний чинній українській владі та Заходу* (24tv.ua, 14.05.2021) — *неvigідний* у цьому контексті означає «не призначений власноруч, той, хто не буде беззаперечно виконувати, що йому скаже українська влада чи Захід». А прикметники з позитивною конотацією, здебільшого за іронічного вживання, застосовують для делегітимації, напр.: *Хоча тодішня монобільшість ще була абсолютно слухняною до волі Банкової* (www.rbc.ua, 22.06.2020); *Рапетті доволі суворо звертає увагу суду на маніпуляції з боку*

адвокатки цивільної сторони. Зокрема, про «хороших» сепаратистів, про нібито вину самих журналістів, які самі винні (news.obozrevatel.com, 03.11.2020) — так адвокатка В. Маркова прокоментувала маніпулятивність висунутих проти нього звинувачень.

Надання характеристики нерідко використовують з маніпулятивною метою, напр.: *Вважаємо досить перспективною ініціативу президента Лукашенка про проведення конституційної реформи* (www.unian.ua, 02.09.2020). Маніпулятивність такої оцінки полягає в тому, що конституційна реформа мала на меті лише посилити позиції О. Лукашенка й залежність країни від РФ. Також у випадку використання тактики оцінки для обґрунтування чогось амбівалентного мовці застосовують евфемізми й мовні одиниці, як-от прислівники, для применшення масштабів явища, напр.: *Російський урядовець наголосив, що деякі затримання були «не акуратними»* (glavcom.ua, 02.09.2020); *До слова, напередодні білоруський президент Олександр Лукашенко визнав, що в Білорусі «дещо авторитарна» система* (glavcom.ua, 01.09.2020).

Прикметники для легітимації зазвичай виконують у реченні роль означення або є частиною складеного іменного присудка й характеризують дію, виражену іменником, напр.: *«Підрозділи Армії оборони вживають адекватних заходів»*, — йдеться в повідомленні (www.unian.ua, 12.12.2020) — з новини про конфлікт в Нагірному Карабасі; *Рішення Конституційного суду щодо неконституційності окремих положень закону «Про запобігання корупції» є справедливим і обґрунтованим* (www.ukrinform.ua, 30.10.2020). Прислівники для легітимації застосовують, коли на позначення дії мовець використовує дієслово: *Але як заступник секретаря Радбезу я [О. Суваналієв] легітимно веду зараз роботу цього органу* (glavcom.ua, 06.10.2020) — з новини про протести в Киргизстані; *Він [В. Яценко] обґрунтовано підозрюється в розтраті коштів установи в особливо великих розмірах*, — *Офіс генпрокурора* (sensor.net, 22.02.2021).

Для делегітимації оцінку найчастіше висловлюють прикметником, що входить до складеного іменного присудка, напр.: *У МЗС заявили, що публічні заяви офіційних осіб Угорщини із закликами до українців угорського походження голосувати за певну партію — **неприпустимі*** (znaj.ua, 01.12.2020); *На мій погляд, заходи, які запропоновані урядом [щодо підтримки бізнесу під час карантину], **неефективні***, — висловлює думку експерт Економічного дискусійного клубу (fakty.com.ua, 12.11.2020). Водночас прикметник також може виконувати в реченні роль означення, напр.: *Тоді про **незадовільну** якість програми [дій уряду Д. Шмигала] говорили представники як опозиції, так і монобільшості* (gordonua.com, 18.06.2020); *«Перепрошую у всіх українців за свою **недоречну** реакцію», — написав Матович у своєму твіттері* (www.bbc.com, 04.03.2021) — про жарт купити російську вакцину в обмін на Закарпаття. Делегітимувати може й прислівник, напр.: *Але з'ясувалося, що навіть літати над країною небезпечно: його борт **нахабно** посадили в Мінську, погрожуючи міфічною бомбою* (www.liga.net, 26.05.2021) — про перехоплення літака Ryanair, на борту якого був Р. Протасевич; *Силовики **жорстоко** розганяли мітинги, застосовуючи спецзасоби* (www.unian.ua, 06.02.2021).

Для (де)легітимації оцінкою в новинах використовують мовні засоби, що зображають дію як (не)правильну: 1) не наводячи підґрунтя оцінки; 2) вказуючи на певні моральні настанови чи їх порушення, як-от *патріотичний* або *викривлений*. До першої групи зараховуємо прикметники та прислівники *правильний, правильно / неправильний, неправильно, помилковий, хибний* тощо, напр.: *Голова НАБУ Артем Ситник з цього приводу висловлював думку, що теоретично ліквідувати Окружний адміністративний суд Києва можливо, проте **правильніше** та простіше було перетворити його в простий суд першої інстанції* (www.unn.com.ua, 17.02.2021); *У середині травня «Голос» уже вимагав відставки чиновника, однак у фракції пропрезидентської партії «Слуга народу» заявляли, що міняти міністра охорони здоров'я в умовах пандемії **неправильно*** (gordonua.com, 28.07.2020). Широке значення цих прислівників і

прикметників надає більший потенціал для маніпуляцій, адже не згадано конкретних цінностей, до яких апелюють мовці.

Друга категорія охоплює більше мовних засобів, і їх зараховуємо до кількох груп, виокремлених на підставі значення слів.

1. Раціональність. Для легітимації використовують прикметники та прислівник *збалансований, коректний, логічний, усвідомлений, чіткий, ясний / логічно* та ін., напр.: *Однак, загалом, політолог зазначає, що проєкт [закону про референдум] досить збалансований і враховує різні моменти, які могли б перешкодити реалізації ідеї народовладдя* (politics.segodnya.ua, 10.06.2020); *Відразу після цього посольство України в БіГ [Боснії і Герцеговині] попросило офіційно пояснити, як ікона потрапила в БіГ, зазначивши, що цілком логічно повернути ікону в Україну, оскільки вона є її власністю* (covid.unian.ua, 27.12.2020). Для делегітимації використовують низку прикметників і прислівників, як-от *безглуздий, дизбалансований, невпорядкований, недоречний, незрозумілий, некоректний / недоречно, некоректно*, напр.: *Безглузда допомога. Хоча уряд й озвучив чотири кроки з допомоги бізнесу, вони навряд чи зможуть реально допомогти у ситуації, коли доведеться закриватися на вихідні* (fakty.com.ua, 12.11.2020); *Прем'єр-міністр Словаччини Ігор Матович некоректно пожартував про домовленості з Росією, заявивши, що пообіцяв росіянам Закарпатську Україну за постачання вакцини від COVID-19* (www.unn.com.ua, 03.03.2021).

2. Правдивість. Для легітимації в новинах використано кілька прикметників і прислівників, як-от *незаперечний, прозорий, реальний / обґрунтовано, об'єктивно*, напр.: *Будуть проведені прозорі конкурси [щодо програми «Нове село»] для бізнесу, який братиме участь у їхній реалізації* (sensor.net, 04.03.2021); *Офіс прокурора МКС в цілому об'єктивно дослідив ситуацію в Україні* (daily.rbc.ua, 16.12.2020).

Значно різноманітнішими є засоби, використані для делегітимації, напр.: *Я вже коментував ці зрежисовані обшуки і масові облави, що відбуваються останнім часом* (www.unian.ua, 20.05.2021) — коментар В. Кличка щодо

обшуків на деяких комунальних підприємствах Києва; *Пропагандист дискредитував державну політику України, умисно та цілеспрямовано поширював маніпулятивну, викривлену інформацію щодо урядових ініціатив та подій на Сході* (24tv.ua, 16.02.2021). Лінгвістичні маркери делегітимації поділяємо на ті, що вказують на: 1) недостовірність — *бездоказовий, безпідставний, недостовірний, необґрунтований / безпідставно* тощо; 2) штучність — *вигаданий, зрежисований, маріонетковий, міфічний, надуманий, неіснуючий, підставний, показовий, постановочний, примарний, сфабрикований, фальшивий, фантомний, фейковий, фіктивний, штучний* тощо; 3) викривленість — *ангажований, викривлений, маніпулятивний, неповний, непрозорий*, маркований розмовністю прикметник *утрирований* тощо.

3. Результативність. Легітимують у новинах і через вказівку на результативність певної дії, використовуючи прикметники *ефективний, інформативний, конструктивний, перспективний* та ін., напр.: *У Кабміні карантинні заходи вважають і необхідними, і ефективними* (tsn.ua, 17.11.2020); *При цьому, як Молдову, так і Україну виснажують доволі схожі проблеми. Тому чи вдасться сформувати нову політичну реальність у конструктивний спосіб, тобто у правильному напрямку вказати «Жос» («Геть!»), наприклад, «ихтамнатам», ми побачимо вже дуже скоро* (glavcom.ua, 19.11.2020). Для делегітимації дію характеризують як таку, що є нерезультативною або навіть шкідливою, послуговуючись мовними одиницями *згубний, контрпродуктивний, марний, небезпечний, недієвий, неефективний, нездійснений, неконструктивний, несприятливий, нецільовий, помилковий, шкідливий / безглуздо, небезпечно, шкідливо* та ін., напр.: *Через це за угодою [Будапештський меморандум] давно закріпилася репутація недієвого договору, який не працює на практиці* (www.bbc.com, 16.10.2020); *«Будь-які опитування в день виборів — це де-факто псевдореферендум, який проводити без закону небезпечно і шкідливо», — говорить у коментарі LIGA.net нардеп Голосу Роман Лозинський* (ua-news.liga.net, 13.10.2020).

4. **Дозволеність.** Легітимують прикметниками та дієприкметниками *легітимний, незаборонений, уповноважений* тощо, напр.: *Усі перемовини та процедури щодо повернення утримуваних російською стороною конфлікту громадян України здійснюють **уповноважені** державні органи України в рамках політичних угод, прийнятих в нормандському форматі* (www.pravda.com.ua, 17.01.2021); *Крім того, він зазначив, що сигарети та батарейки можна купити в кіосках, робота яких **не заборонена**, оскільки вони не проводять прийом відвідувачів* (covid.unian.ua, 09.01.2021). Для делегітимації використовують такі мовні одиниці, як *заборонений, злочинний, нелегітимний, неправомірний, несанкціонований, підроблений, позасудовий, привласнений, примусовий, самовільний, самопроголошений / безкарно, злочинно, насильно, неправомірно, підпільно, самоправно* тощо, напр.: *Матеріали справи свідчать, що контроль та координацію діяльності **злочинної** організації здійснювали 15 громадян України* (www.pravda.com.ua, 24.03.2021); *За версією слідства, службові особи держпідприємства від 2014 по 2019 рік на підставі укладених договорів попередньої оренди **неправомірно** передавали приміщення суб'єктам підприємницької діяльності за заниженою вартістю* (tsn.ua, 07.09.2020). Використовують для делегітимації й евфемізми, напр.: *З іншого, також **далекий від верховенства права** і президентський законопроект [про розпуск Конституційного Суду]* (www.ukrinform.ua, 30.10.2020). Інколи прикметники делегітимують через зображення когось як жертви, напр.: *В «ОПЗЖ» також висловили готовність надавати «необхідну політичну і правову підтримку» Козаку і «**репресованим** ЗМІ»* (tsn.ua, 04.02.2021). У цьому прикладі мовний засіб використано маніпулятивно: канали закрили за антиукраїнську діяльність, а не для придушення свободи слова.

5. **Важливість / необхідність.** Для (де)легітимації використовують прикметники *давній, історичний, невідкладний, необхідний, своєчасний / зайвий, неважливий, несвоєчасний* та ін., напр.: *«Збереження режиму повного припинення вогню є запорукою продовження важких, але дуже **необхідних** переговорів у Мінському та Нормандському форматах», — сказав Президент*

(www.unn.com.ua, 02.04.2021); *Окремо Гармаш закликав українські ЗМІ не створювати зайвий ажіотаж навколо такого «обміну» [звільнення полонених, ініційоване В. Медведчуком]* (nv.ua, 22.01.2021).

6. Демократичність. Легітимують прикметниками та прислівниками *вільний, демократичний, дипломатичний, миротворчий, незалежний / вільно, демократично, добровільно* та ін., напр.: *Хоча згадав про «миротворчу» роль Росії в Нагорному Карабаху, Лівії та Сирії, а про Донбасс — ані слова* (tsn.ua, 21.04.2021) — так у РФ маніпулятивно називають власні військові дії на перелічених територіях; *Так, у 2007 році на позачергових виборах до Верховної Ради Вакарчук був 15-м номером у списку «Нашої України — Народної самооборони», отримав депутатський мандат, але через рік добровільно склав повноваження* (vghos.ua, 11.06.2020). Для делегітимації використовують такі мовні одиниці — *невизнаний, неоголошений, радикальний, самопроголошений / одноосібно* та ін., напр.: *Лукашенко вступив на посаду президента на неоголошеній інавгурації* (fakty.com.ua, 23.09.2020); *У закритому режимі і без будь-яких комісій, одноосібно міністр Максим Степанов хоче призначити свого смотрацюго за всім бюджетом у медицині, а це — майже 100 мільярдів гривень* (tsn.ua, 02.06.2020).

7. Державність. Для (де)легітимації застосовують прикметники *патріотичний, проукраїнський / антидержавний, антиукраїнський, кремлівський, медведчуківський, проросійський* та ін., напр.: *Він [П. Порошенко] також застеріг владу від подальшого тиску на «патріотичні канали», які критикують Зеленського, вочевидь, натякаючи, на небайдужий йому телеканал «Прямий»* (www.pravda.com.ua, 03.02.2021); *Синхронізація даних подій свідчить про цілеспрямованість та продуманість антидержавних дій* (www.bbc.com, 29.10.2020) — про рішення Конституційного Суду послабити відповідальність за недостовірну інформацію в декларації.

Для легітимації також використовують прикметники зі значенням **моральних якостей** і відприкметникові прислівники на зразок *скромний, сміливий, стриманий / гідно, мужньо, стримано*, напр.: *16-річна дівчинка*

втекла з «ДНР» через мінне поле посеред ночі: «Хоче жити в Україні» **Сміливий** вчинок (info.politeka.net, 28.05.2021); *Віталій* [Марків] виступив у суді. Виступив **стримано, гідно і емоційно** (www.bbc.com, 03.11.2020). Натомість для делегітимації послуговуються такими мовними одиницями — *агресивний, безжалісний, войовничий, недобррозичливий, необачний, свавільний/агресивно, жорстоко, зневажливо, нахабно, необачно, цинічно та ін.*, напр.: *З огляду на заяви Байдена про те, що Китай є головним конкурентом США, було б доволі **необачно** з його боку дозволити Брюсселю та Пекіну ратифікувати амбітну інвестиційну угоду, яка б надала КНР доступ до європейських технологій* (tsn.ua, 31.05.2021); *Дивно, що люди [автори ескізів] аж настільки **зневажливо** поставилися до авторського права* (24tv.ua, 20.11.2020) — так було оцінено деякі надіслані на конкурс ескізи Великого Державного Герба.

Наголосимо, що переліченими засобами послуговуються і тоді, коли оцінку використовують у реченні окремо, і тоді, коли вона поєднується з іншими тактиками, напр.: *На їхню думку, суд над п'ятим президентом — є **політичним** переслідуванням і реваншем **проросійських** сил в Україні, а також помстою усім майданівцям з боку поплічників Януковича* (glavcom.ua, 18.06.2020) — тактика дефініції; *Другий президент зазначив, що протягом останнього року робота ТКГ була відновлена і значно просунулася. Був здійснений ряд **важливих** кроків, досягнуті домовленості* (24tv.ua, 29.07.2020) — тактика наведення результату.

2.3.2. (Де)легітимація тактикою абстракції

За абстракції для «референції дії використовують вислови, що дистилюють з неї якість, якою дію пов'язують з дискурсом цінностей (завдяки якому вчинок моралізують)» (van Leeuwen & Wodak, 1999, с. 108), пор.: *На Київщині **роблять** новорічні кульки з логотипом армії Росії* (24tv.ua, 04.12.2020) / *Київську фабрику **спіймали** на дружбі з армією Путіна: «Готували подарунок до Нового року»* (kyiv.znaj.ua, 05.12.2020). У першому

реченні журналіст лишає на розсуд читача, як оцінювати таке виробництво; у другому ж дієслово *спіймати* пресупонує, що фабрика чинила щось негативне. Ця тактика ґрунтується на конотаціях, або «емотивному значенні» слів (англ. *emotive meaning*), яке мають «ледь не всі лексеми, використовувані в повсякденному житті» (Walton, 2005, с. 219). Особливістю абстракції є те, що, на відміну від інших тактик, ситуацію не пов'язують з іншими діями, особами чи характеристикою; вчинок одразу представлено як (не)правильний. Це робить абстракцію однією з найменш експліцитних тактик легітимації (van Leeuwen & Wodak, 1999, с. 108), що ускладнює її вияв, а отже, і критичне осмислення такої репрезентації події. Цю тактику розглядають також у межах референційних / номінаційних та предикативних дискурсивних стратегій (Wodak, 2001, с. 73) та вважають способом сугестивного впливу (Доценко, 2005, с. 58).

Як слушно зауважує В. Кулик: «Вибір слів завжди більш чи менш явно втілює певну стратегію представлення означуваної частини світу і світу загалом. Ці стратегії ніколи не бувають нейтральними» (Кулик, 2010, с. 70). Цитата В. Зеленського демонструє, наскільки вагомим є роль мовних засобів, обраних для абстракції: *«Ми не розуміємо, який сюрприз КС зробить завтра. Чи післязавтра. Я не впевнений, що вони зупиняться, я не знаю, хто за цим стоїть. Я не впевнений, що всі судді КС самі вирішили зробити те, що зробили. Точніше сказати **скоїли**», — заявив Зеленський (www.bbc.com, 29.10.2020).* Дієслово *зробити* є нейтральним, тоді як *скоїти* сполучається з іменниками на позначення неправильних дій, а отже, делегітимує вчинок Конституційного Суду — послаблення відповідальності за недостовірну інформацію в декларації.

Н. Фейрклаф зазначає, що, обираючи слова, мовець водночас віддає перевагу й певній ідеології, висловлює власну позицію (Fairclough, 1989, с. 112—114). Аналіз мовних засобів, застосовуваних для абстракції, дає змогу її з'ясувати, пор.: *22 лютого 2014 року після трьох місяців протестів на Майдані Верховна Рада визнала, що він [В. Янукович] **самоусунувся** з посади й не виконує своїх обов'язків, після чого було оголошено нові президентські вибори*

(gordonua.com, 16.11.2020) / *Януковича теж мало не вбили і усунули незаконним способом. Але практика держпереворотів і політичних вбивств — це занадто* (24tv.ua, 21.04.2021). Дієслово *самоусунутися* легітимує зміну влади, а *вбивати, усунути* делегітимують її; перший приклад описує ситуацію з позиції українців, тоді як другий — з погляду росіян. Обрану перспективу відображають не тільки дієслова, а й іменники та словосполучення, використані для репрезентації ситуації, напр.: *«Вводяться певні санкції щодо кримчан. За що ви вводите проти них санкції? Якщо це “анексія”, то вони не винні ні в чому? За що ж їх тоді карати? А якщо це не “анексія”, а результат їх “голосування”, тоді треба визнати, що це демократія і залишити їх в спокої так само, як і претензії до Росії з приводу “анексії”», — заявив він [очільник РФ]* (incident.obozrevatel.com, 17.12.2020); *«Але оцінка всього і вся там подана чітка і зрозуміла, що ми перестанемо говорити, що у нас громадянська війна і на нашій території відбувається АТО. Це війна України і Росії — ось у цьому важливість документа», — уточнив Кучма* (www.ukrinform.ua, 29.07.2020).

Вибір позиції зумовлює і спосіб потрактування низки аспектів ситуації, зокрема, визначення ініціаторів дії, пор.: *Вибори у Киргизстані: після перемоги проросійських сил у Бішкеку спалахнули заворушення, силовики відкрили вогонь* (www.unn.com.ua, 05.10.2020) / *У хід ішли коктейлі Молотова і камені, силовики відповідали спецзасобами* (ua-news.liga.net, 06.10.2020); *За інформацією Міністерства оборони Вірменії, Азербайджан здійснив наступ у Карабаху* (24tv.ua, 13.12.2020) / *Натомість азербайджанський очільник зазначив, що ситуацію спровокували вірменські бойовики* (24tv.ua, 13.12.2020). Дієслово *відповідати* пресупонує, що силовики не були ініціаторами сутичок, тож, на відміну від першого прикладу, це речення не делегітимує їхні дії. Лінгвістичними маркерами таких випадків є слова, що пресупонують вчинену щодо особи дію, на яку вона відповідає (дет. див.: Чадюк, 2021). У другій парі прикладів ті ж вчинки потрактовують у способи, що делегітимують дії або Вірменії, або Азербайджану.

Абстракція також дає змогу перенести відповідальність з одного діяча на іншого, пор.: *Міністр закордонних справ Угорщини Петер Сіярто у відповідь [на те, що Україна заборонила в'їзд до країни двом угорським чиновникам через пряму агітацію за партію «Товариство угорської культури Закарпаття»] заявив, що рішення України було «жалюгідним і безглуздим», і що таким чином Україна відмовилася від підтримки Угорщиною своїх зусиль до євроатлантичної інтеграції* (www.unn.com.ua, 30.11.2020) / *Крім того, він [П. Сіярто] почав шантажувати Україну питанням НАТО* (incident.obozrevatel.com, 30.11.2020). Другий приклад делегітимує заяву міністра, натомість перший зображає блокування як рішення України, у такий спосіб перекладаючи на неї наслідки.

Ще один аспект, який абстракція дає змогу проаналізувати — ступінь відповідальності особи за певні дії, пор.: *Порошенко підозрюється в наданні завідомо незаконного наказу, який спонукав голову Служби зовнішньої розвідки Євгена Божка до перевищення службових повноважень* (www.unian.ua, 18.06.2020) / *За даними слідства, Порошенко підозрюється в тому, що, будучи президентом України, 2018 року шляхом видання явно злочинного наказу схилив військову посадову особу — голову Служби зовнішньої розвідки України — до перевищення ним влади і службових повноважень* (politics.segodnya.ua, 01.07.2020) / *Іншими словами, під час свого президентства він змусив голову СЗР Євгора Божка перевищити свої повноваження і призначити першим заступником Семочка* (politics.segodnya.ua, 08.07.2020). Найбільшою відповідальність експрезидента зображено в третьому прикладі.

Інколи діячів узагалі усувають з речення; класичним прийомом для цього є номіналізація — використання віддієслівних іменників (Fairclough, 1989, с. 124), напр.: *Мер зазначив, що атака на столичну владу може нашкодити країні* (nv.ua, 22.05.2021). Також з цією метою використовують безособові форми дієслів, неозначено-особові речення, дієслова, за допомогою яких об'єкт дії (пацієнс) посідає позицію підмета, усуваючи в такий спосіб будь-які граматичні чи лексичні показники справжніх суб'єктів дії (агенсів), пор.:

*Колеснікову **викрали** в Мінську (www.rbc.ua, 08.09.2020) / Колесникова **пропала** в Мінську 7 вересня (gordonua.com, 08.09.2020) / У Мінську серед білого дня **зникла** Марія Колесникова: всі подробиці та відео (news.obozrevatel.com, 07.09.2020).* У першому прикладі хоч і використано неозначено-особове речення, граматична форма дієслова уможлиблює поставити питання, хто ж здійснив цей вчинок; натомість у другому й третьому — Колесникова є підметом, хоч насправді дію вчинила не опозиціонерка. Ще один приклад, пор.: *У ніч на 29 серпня в Києві **згорів** автомобіль Mercedes, який належав Леросу (gordonua.com, 02.09.2020) / Депутату від «Слуги народу» Гео Леросу **спалили** машину (www.ukrinform.ua, 02.09.2020).* У першому прикладі дієслово *згорів* деагентизує, за Т. ван Левеном, тобто зображає певну подію як таку, що «просто сталася» й діяча не мала (van Leeuwen, 2008, с. 66).

Водночас абстракція пов'язана не тільки з абсолютно різними представленнями події. Деколи мовні одиниці, використані для опису ситуації, різняться лише конотаціями й посідають серединні позиції на спектрі «правильно-неправильно», тобто репрезентують дію як більш або менш прийнятну. Зазвичай у таких випадках абстракція відображає ставлення журналіста до описуваних ним подій, пор.: *Хасиди в Умані **влаштували погром**: вони розлютились через карантинні огорожі — відео (24tv.ua, 10.09.2020) / Прочани **знесли** огорожі (www.segodnya.ua, 10.09.2020).* Якщо в першому прикладі автор делегітимує дію, то в другому — репрезентація є більш виваженою. На позначення цієї події в медіа використано різні мовні одиниці, як-от *влаштувати заворушення / дебош / безлад, розкидати / розжбурляти* (огорожі), зображаючи подію як більш чи менш неправильну. Порізному автори можуть репрезентувати й серйозність наслідків певних дій, пор.: *Мера Дніпра Бориса Філатова **облили** зеленкою: фото (24tv.ua, 11.09.2020) / У Дніпрі Філатова **викупали** в зеленці, але мер не розгубився: «Ніколи не позеленію» (znaй.ua, 06.09.2020) / У Дніпрі **напали** на мера Філатова (www.rbc.ua, 05.09.2020).* У першому прикладі використано дієслово, яке нейтрально репрезентує дію; у другому — дієслово *викупати* й вказівка на

реакцію мера надають події комічності; дієслово *напасти*, використане в третьому реченні, делегітимує дію, пов'язуючи її з порушенням закону.

До того ж у цьому дослідженні, на відміну від Т. ван Левена, до абстракції зараховуємо й одиниці на **позначення учасників події**, адже їх також можна представити по-різному, обравши для референції різні риси. Часом вибір мовних одиниць відіграє особливо вагомую роль, зокрема, під час визначення сторін конфлікту (дет. див.: Моїсеєнко, 2018), пор.: *Бойові дії відбуваються між Збройними силами України з одного боку та російською армією і підтримуваними Росією бойовиками, які контролюють частину Донецької та Луганської областей, — з іншого* (glavcom.ua, 06.07.2020) / *Нагадаємо, 2019 року Путін заявив, що на Донбасі нібито немає російських військ, а воюють проти української армії лише «місцеві зі своєю технікою, наданою країнами-симпатиками»* (incident.obozrevatel.com, 17.12.2020). Деколи надання певного статусу навіть уможливорює застосування покарання, напр.: *Закон дозволяє ввести обмеження проти компаній, що контролюються іноземцями. Саме так, за даними УП, в РНБО характеризують медіабізнес Козака. Хоча офіційно канали мають українського, а не іноземного власника, у внутрішніх поясненнях, які є в розпорядженні УП, РНБО аргументує свою позицію тим, що депутат не міг фінансувати бізнес самостійно* (www.pravda.com.ua, 03.02.2021).

До мовних одиниць, що репрезентують особу як того, хто вартий підтримки й довіри, зараховуємо іменники, що наголошують на персональних якостях (*лідер, професіонал*), діяльності (*герой, захисник, миротворець*), відносинах (*батько, співвітчизник, сусід*), переконаннях (*патріот*), напр.: *Перемогли всі небайдужі, хто боровся за визволення нашого співвітчизника. І Україна в своїй боротьбі теж переможе. Вітаю Віталія Марківа!* (news.obozrevatel.com, 03.11.2020); *На тлі протестів після виборів президента Білорусі Лукашенко домовився, що Росія в «цей складний момент» профінансує сусіда на 1,5 млрд доларів* (www.rbc.ua, 29.05.2021).

Представлення людини як нечесної застосовують для легітимації або делегітимації дії, пор.: *Нападника затримали самі мешканці міста* (24tv.ua, 11.09.2020) / *Учора главою поліції Вінницької області призначили «сепара»* (gordonua.com, 02.06.2020).

Для репрезентації осіб як нечесних послуговуються такими мовними одиницями:

1) іменники та словосполучення, що позначають правопорушників — *агресор, бандит, бойовик, вандал, диктатор, екстреміст, зелені чоловічки, зlodії в законі, колабораціоніст, кримінальний авторитет, мафія, нападник, окупант, «сепар», спільник, терорист* та ін., напр.: *«Погром російських банків я вважаю правильним. Це посилення москалям, що ми їх тут не чекаємо. Також це посилення внутрішнім окупантам. Ми будемо громити путінських колабораціоністів і московські комерційні установи», — сказав він у листопаді 2016 року* (gordonua.com, 22.06.2020); *Крім того, в МВС називали справу щодо Марківа гібридною війною проти України, адже сторона обвинувачення намагалася виправдати терористів* (news.rbc.ua, 03.11.2020);

2) іменники, що позначають жертв певної ситуації, даючи змогу делегітимувати тих, хто застосовував до них насильство, і легітимувати осіб, які їх визволили — *заручник, потерпілий* та ін., напр.: *До правоохоронних органів звернувся медик, який надавав допомогу потерпілому* [народному депутату України А. Полякову]; *«І, якщо ми [українська делегація у ТКГ] добули хоча б одного заручника, домовилися пронести їжу, надати медичну допомогу, отже, уже говорили не дарма», — написав він* [О.Арестович];

3) інші іменники, що позначають осіб, які здійснюють неправильні з погляду цінностей дії — *лицемір, пройдисвіт, пропагандист, псевдонауковець, самозванець, хуліган* та ін., напр.: *Одіозний нардеп [І. Кива] неодноразово включався в ефір російських пропагандистів, зокрема і зі стін Верховної Ради та розповідав про "розгул репресій та фашизму" в Україні* (www.pravda.com.ua, 26.04.2021); *Повідомляється, що поліція затримала близько 30 футбольних хуліганів, які намагалися перешкодити ході* (www.ukrinform.ua, 31.10.2020).

У новинах також можуть репрезентувати особу як нечесну за допомогою релятивної ідентифікації, що вказує на зв'язок з іншою особою чи інституцією, яка здійснює щось неправильне. Ідеться про випадки на зразок *ексрегіонал, кум Путіна, люди Ахметова, людина Януковича та Табачника, права рука Медведчука, путінські посіпаки, рупор Кремля, соратник нардепа Віктора Медведчука, українська «дочка» російського видавництва Альпіна Паблішер*, напр.: *РНБО ввела персональні санкції проти Тараса Козака (правої руки Медведчука)* (tsn.ua, 04.02.2021); *Чи зможе людина Януковича та Табачника [так названо С. Шкарлета] продовжити реформи вищої та шкільної освіти за європейськими стандартами?* (glavcom.ua, 25.06.2020). Зрідка осіб репрезентують через зв'язок з певним історичним феноменом, напр.: *Мер Надал назвав ізраїльського посла Ліона заручником «радянської історіографії»* (nv.ua, 11.03.2021) — з новини, що Й. Ліон критикував ідею назвати тернопільський стадіон на честь Р. Шухевича.

Коли зв'язок з певною особою, яка має погану репутацію, точно не відомий, журналісти використовують такі мовні засоби:

— словосполучення *бути близьким / підконтрольним / причетним до* та ін., що виконують у реченні роль складеного іменного присудка, напр.: *Опитані НВ Бізнес обізнані зі справою джерела стверджують, що Володимир Яценко був більш важливою людиною в ПриватБанку і близьким до Коломойського ніж колишній голова правління Олександр Дубілет* (biz.nv.ua, 23.01.2021); *СБУ підозрює, що Євген Шевченко й Андрій Рогоза (фігурант низки справ щодо корупційних схем, пов'язаних із «Укроборонпром») причетні до організації каналу постачання військових товарів з Росії на оборонні підприємства України* (www.pravda.com.ua, 25.03.2021);

— словосполучення *мати зв'язок / гарні стосунки, бути частим гостем*, напр.: *Останніми роками Анатолій Шарій був частим гостем в ефірах пулу телеканалів 112, Newsone та ZIK* (www.bbc.com, 16.02.2021); *Ми розповідали про те, що комбат [С. Семенченко] обманює про своє звання і має зв'язок із Губарєвим* (news.obozrevatel.com, 27.03.2021);

— дієслово *пов'язувати*, напр.: *Так звану російську ПВК Вагнера пов'язують з бойовими діями на Донбасі, зокрема біля Луганського аеропорту та у Дебальцевому, а також з війною у Сирії* (www.bbc.com, 30.07.2020); *На пост заступника генпрокурора претендує чиновник, якого пов'язують з Медведчуком* (www.ukrinform.ua, 09.09.2020). Синонімічною є конструкція, у якій дієприкметник, утворений від цього дієслова, є частиною складеного іменного присудка, напр.: *У Порошенка подали клопотання: там підозрюють, що Вовк [С. Вовк вів справу проти п'ятого президента України] може бути пов'язаний із Банковою, яка, як вважають у п'ятого президента, стоїть за цією справою на чолі з нинішнім президентом Володимиром Зеленським* (ua-news.liga.net, 01.07.2020).

Згідно з працею Т. ван Левена й Р. Водак (1999), абстракцію реалізують здебільшого за допомогою дієслів, іменників, словосполучень (с. 108—109). З огляду на різні властивості засобів-слів і засобів-словосполучень вважаємо доцільним виокремлювати два способи реалізації ними (де)легітимації — **прямий та опосередкований**.

У випадку прямого способу дію (де)легітимують переважно дієслова та віддієслівні іменники. Для легітимації застосовують лексеми, що містять у своєму значенні апелювання до позитивних цінностей, напр.: *Зеленський рятує безвіз. Пообіцяв повернути електронне декларування і оновити КС* (www.bbc.com, 29.10.2020) — легітимують дії Президента щодо Конституційного Суду; *Я звертаюся до мовчазної більшості польських родин — дякую за ваш спокій. Будь ласка, нехай переважить мудрість мовчазної більшості. Польща у нас одна і нам усім у ній жити* (glavcom.ua, 27.10.2020) — у такий спосіб польська влада легітимує неучасть у протестах проти закону, що майже цілком забороняє аборти. Щоб делегітимувати дію, на її позначення вживають слово, яке вказує на неправильний вчинок, напр.: *Реакція користувачів [на те, що М. Симонян закликала РФ анексувати Донбас] у соцмережах була миттєвою: Симонян нагадали, що насправді Росія вже багато років окупує частину східного регіону України* (www.ukrinform.ua,

29.01.2021); Телеканал Прямий: **рекети** з боку Януковичів і перехід до Порошенка (24tv.ua, 22.02.2021). Делегітимуватися в такий спосіб може й дія, вчинена проти когось: Також Путін поскаржився, що часто Росія **«потерпає»** не тільки від «недружніх акцій», але й від «відвертого хамства» (24tv.ua, 21.04.2021) — так було названо застосування до РФ санкцій, що мають юридичні підстави; Як спецслужби «насли» Протасевича, змусили борт сісти в Мінську і взяли заручників — намагаємося скласти події в логічний ланцюжок (www.liga.net, 26.05.2021) — з новини про арешт Р. Протасевича, задля якого перехопили літак Ryanair.

Опосередкований спосіб легітимації полягає в (де)легітимації не безпосередньо іменниками чи дієсловами, а словосполученням, до складу якого вони входять, пор.: На відміну від Росії, де пропаганда вправно створює образ зовнішнього ворога, молдовське суспільство невпинно **бореться проти «своїх»** (glavcom.ua, 19.11.2020) / Пізніше, Гео Лерос прокоментував своє виключення. Він заявив, що збирається **боротися з режимом недоброзичливців**, які причетні до підпалу його майна і відкриття справ проти нього, а також подякував тим, хто «не злякався дзвінків з Офісу президента» (tsn.ua, 02.09.2020). У першому прикладі дієслово делегітимує, оскільки дія, що ним виражена, спрямована на носіїв позитивних цінностей; у другому ж дієслово легітимує, бо правильним є протидіяти тим, хто чинить неправильно (іменник *режим* має в цьому контексті негативну конотацію).

Усі мовні засоби для реалізації абстракції розподіляємо на кілька груп: 1) слова, семантика яких містить вказівку на (не)правильність дії; 2) словосполучення, що репрезентують дію як правильну; 3) словосполучення, що представляють дію як неправильну. Зауважимо, що ці засоби застосовують і тоді, коли абстракцію використовують у реченні окремо, і тоді, коли вона поєднується з іншими тактиками, напр.: **З одного боку цей газогін значно послабить Україну і Польщу** — у першу чергу економічно (tsn.ua, 31.05.2021) — тактика наведення ефекту; **«Напад на Капітолій — це не протест, це заколот»**, — зазначив Байден (www.bbc.com, 06.01.2021) — тактика дефініції.

Слова, семантика яких містить вказівку на (не)правильність дії

Зазвичай наведені нижче дієслова та віддієслівні іменники легітимують прямо, а інші іменники — опосередковано.

Для **легітимації** використовують дієслова, що позначають дію, яку суспільство визнає правильною — *еволюціонувати, згуртуватися, реформувати* та ін., напр.: *Українці згуртувалися через мовний скандал із McDonald's* [критику, що в меню немає російської мови]: *як відреагували соцмережі* (www.obozrevatel.com, 17.06.2020); *До речі, окрім усього іншого, з них* [наведених висловів Л. Кучми] *чітко видно, як еволюціонували погляди самого Кучми на цей процес* (www.ukrinform.ua, 29.07.2020).

Часом використана лексема пресупонує наявність негативної дії, вплив якої нейтралізують, на зразок *демонополізувати* — дієслово зміни стану, що є одним з різновидів дієслів-маркерів пресупозиції (дет. див.: Чадюк, 2021), напр.: *Росія не є монополістом на російську мову. І нам давно час самим демонополізувати російську мову* (www.bbc.com, 05.04.2021). *Демонополізувати* пресупонує, що певна сфера є монополізована. До цієї категорії також належить група дієслів і віддієслівних іменників на позначення виправлення чогось — *вирішувати, врегульовувати, втихомирювати, залагоджувати, підкоригувати, розв'язувати*, розмовно марковане дієслово *розрулювати / налагодження, урегулювання*. Ці мовні одиниці пресупонують проблему, яку діяч вирішує, напр.: *Поліції вдалося втихомирити бунтарів, на двох з них склали адміністративний протокол за статтею 173 (дрібне хуліганство)* (www.pravda.com.ua, 10.09.2020) — з новини про знесення паломниками частини загорожі в Умані; *Але Байден також побоюється карати такого союзника, як Німеччина, адже намагається реформувати підхід США до дипломатії та залагодити конфлікти з іншими країнами, що виникли через стратегію Трампа America First* (www.bbc.com, 20.05.2021) — з новини про скасування санкцій проти «Північного потоку-2». Легітимувати можуть і фразеологізми, проте їх застосовують у новинах рідко, напр.: *Коли ми*

заходимо у торговельний центр, ми бачило десь 50% магазинів одягу, взуття, які працюють за схемою фізичних осіб-підприємців. При цьому це відомі світові бренди, — пояснює директор Intertop. — І з цим держава жила. Цей статус-кво усіх влаштовував. Рік тому ці **авгієві стайні почали вичищати** (www.bbc.com, 17.11.2020).

Зараховуємо до цієї групи також дієслова та віддієслівні іменники, що позначають самозахист і пресупонують те, що хтось нападає / погрожує, чи іншу небезпеку, як-от *відбиватися, відстрілюватися, вступитися, заступитися, захищати, звільнити (з ув'язнення), рятувати / визволення, евакуація, захист, рятування*, напр.: *Екссоліст ТНМК вступився за українську мову і назвав скандал з McDonald's «маячнею»* (news.obozrevatel.com, 16.06.2020); *У якийсь момент силовики почали гамселити активістів кийками, а ті у відповідь **відбивалися** сніжками* (tsn.ua, 23.01.2021) — з новини про мітинги на підтримку О. Навального.

Дією, яка пресупонується, може бути й приховання чогось негативного; дієслова та віддієслівні іменники в таких випадках позначають розкриття правди — *викрити, спіймати (на) / викриття* тощо, напр.: *Згодом СБУ повідомила, що контррозвідка спецслужби **викрила** діяльність агентурної мережі ФСБ, до якої входили колишні військові* (www.unn.com.ua, 16.02.2021); *У березні Лерос оприлюднив відеозаписи, на яких чоловік, схожий на брата голови ОП Андрія Єрмака — Дениса Єрмака — проводить переговори про працевлаштування осіб на посади в органах влади. Це **викриття** не призвело до звільнення Андрія Єрмака* (www.pravda.com.ua, 04.11.2020).

Також для легітимації використовують іменники, які позначають цінності: — моральні — *відкритість, відповідальність, доброчесність, мудрість, рішучість*, напр.: *Зеленський під час екстреної наради РНБО розпорядився, щоб Кабмін своїм рішенням відкрив доступ до реєстру електронних декларацій, а Верховна Рада законопроектом відновила **доброчесність** конституційного судочинства в Україні* (www.pravda.com.ua, 29.10.2020); *«Ми зараз в процесі пошуку балансу між **відкритістю** [так було репрезентовано*

суперечливі заяви В. Фокіна, який входить до ТКГ] і тим, щоб позиція членів делегації була більш єдиною», — резюмував представник України в ТКГ (daily.rbc.ua, 01.09.2020);

— демократичні — демократія, єдність, народ, народовладдя, нація, соборність, напр.: Він сказав, що робота-переможниця Кохана виконана в авторському стилі і не має жодних запозичень або чужих елементів. Ця робота відображує ідею **соборності** і **єдності** України (www.unian.ua, 19.11.2020); «Не розколює **націю**, а об'єднує». Що передбачає закон про мову? (www.bbc.com, 15.01.2021). Підкатегорією цієї групи є іменники на позначення прав людей — безпека, гідність, свобода, напр.: Вона підкреслила, що режим Лукашенка поставив під загрозу **безпеку** пасажирів та всієї цивільної авіації заради розправи над ексредактором незалежних телеграм-каналів (24tv.ua, 23.05.2021); Прихильники нового рішення стверджують, що практика, яка існувала донедавна, порушувала право на життя ненародженої дитини й обмежувала її **гідність** (nv.ua, 31.10.2020).

Для делегітимації застосовують дієслова та віддієслівні іменники, які:

1. Мають префікси, що вказують на відхилення від норми — недоотримати, перебільшувати, переплачувати, применшувати / перевищення та ін., напр.: «А Укрзалізниця за підсумками 2020 **недоотримає** 4 мільярди гривень за перевезення залізної руди, тому що лобісти Ахметова заблокували це рішення», — прокоментував Леценко (24tv.ua, 12.03.2021); У російському відділенні Greenpeace повідомили, що влада перевірила проби води і виявила **перевищення** вмісту нафтопродуктів вчетверо, а фенолу та інших речовин — в 2,5 рази (world.segodnya.ua, 03.10.2020) — з новини про забруднення прибережних вод на Камчатці.

2. Пресупонують неправомірну дію, вчинену щодо певної особи, зображаючи її як жертву — вижити, постраждати, потерпати / страждання та ін., напр.: Я [О. Навальний] завдав їй [російській владі] смертельної образи тим, що **вижив** (news.obozrevatel.com, 02.02.2021); До того ж потерпілому

були заподіяні **страждання** (incident.obozrevatel.com, 23.02.2021) — з новини про звинувачення С. Стерненка у викраденні людини.

3. Пресупонують, що хтось наважується на неправильний вчинок — *посміти*, сталий вислів *не встояти від спокуси* тощо, напр.: *Американці підозрюють, що захищаючи Дніпропетровщину від агресії Росії в 2014, Коломойський не встояв від спокуси скористатися становищем топ-чиновника в особистих інтересах* (ukraine.segodnya.ua, 05.03.2021); *Раніше ми розповідали про те, що в Мінську співробітників МНС змусили знімати з балконів жителів біло-червоно-білі прапори, а 72-річну жінку будуть навіть судити за те, що посміла повісити такий прапор у себе у вікні* (politeka.net, 02.09.2020). Другий приклад ілюструє іронічне використання, оскільки повісити прапор не є чимось неправомірним у демократичній державі.

4. Сполучаються здебільшого з мовними одиницями, що позначають неправильну дію — *допустити, піддатися, підігравати, покривати, призвести, скоїти, спіткати / підігрівання* та ін., напр.: *За повідомленням МВС, стрілянина сталася між угрупованнями, які «покривають» маршрутні перевезення* (tsn.ua, 29.05.2021); *Частина українців підтримала позицію магазину [книгарні «Є»], частина — ні, а деякі пригадали заяви Є про «підігрівання “руському миру”» на адресу конкурентів* (life.lv.ua, 15.09.2020).

5. Пресупонують, що дія, вчинена в минулому, неправильна, у такий спосіб делегітмуючи її — *вбачитися, виправдовуватися, одуматися, пробачити, шкодувати* та ін., напр.: *Згодом Медведчук виправдовувався, що роль адвоката в таких процесах у СРСР була мінімальною, і він не міг врятувати Стуса* (www.pravda.com.ua, 20.10.2020); *Дипломат [який жартував, що Словаччина отримає російську вакцину в обмін на Закарпаття] додав, що раніше вже вбачився перед очільником українського МЗС Дмитром Кулебою* (24tv.ua, 06.03.2021). Використовують ці слова й з метою послабити негативне сприйняття власних дій.

Також делегітимують дієслова й іменники, що входять до певних лексичних груп. Основні з них наведені нижче, проте цей перелік не є вичерпним:

— неетично ставитися до людей (*дражнити, експлуатувати, знущатися, зрікатися, нехтувати, облаювати, образати, пригнічувати, принижувати, скандалити / дискримінація, зневажання, неповага, образа, приниження, утиски, хамство, хейт, цькування та ін.*), напр.: *Ганьба такому президенту, який експлуатує дітей* (news.obozrevatel.com, 03.01.2021) — з новини про новорічне привітання, у якому брали участь діти; *Варто зазначити, що зранку деякі журналісти не змогли потрапити на захист дисертації, звинувативши нардепа в утиску прав ЗМІ* (www.rbc.ua, 26.04.2021);

— провокувати негативну дію (*нацьковувати, підбурювати, провокувати / підбурювання, провокації, провокування, розпалювання*), напр.: *Всі ці структури активно займаються провокуванням радикальних дій у Мінську та інших містах Білорусі, фінансуючи відповідні заходи, нацьковуючи тих, кого вони вважають перспективними екстремістськими лідерами до того, щоб вони вносили силові елементи*, — сказав Лавров (nv.ua, 02.09.2020) — так було потрактовано протести білорусів проти фальсифікації виборів; *Раніше Нацрада оштрафувала «112 канал» за розпалювання ворожнечі та проросійську риторіку* (24tv.ua, 02.02.2021);

— припуститися помилки (*помилитися, провалитися, прорахуватися / невдача, помилка, поразка, провал*, напр.: *Наразі ситуація виглядає так, що і минула влада, за якої приймався закон [про мову 2019 року], і теперішня, за якої деякі норми документу набувають сили, провалили комунікацію з населенням* (www.unian.ua, 17.01.2021); *Падіння інвестицій та програма Нове село. Які економічні помилки робить уряд* (nv.ua, 09.04.2021);

— завдавати шкоди (*дестабілізувати, псувати / спотворення та ін.*), напр.: *За умисне спотворення української мови в офіційних документах і текстах або створення перешкод та обмежень у застосуванні української мови також каратимуть* (glavcom.ua, 16.01.2021); *Байден підтримує санкції*

проти «Північного потоку-2», але не хоче **псувати** відносини з Німеччиною — *Politico* (gordonua.com, 13.03.2021) — з новини про скасування санкцій. Також зараховуємо до цієї групи іменники на позначення руйнування, зокрема, *катастрофа, крах, розруха*, напр.: *У грудні 2020 року Мендель розповіла, як двома твітами врятувала Україну від **краху*** (nv.ua, 30.04.2021); *Зеленський зібрався за 10 років подолати **розруху** в українських селах* (www.unian.ua, 09.03.2021);

— вчиняти злочин (*анексувати, викрадати, залякувати, корумпувати, обстрілювати, окупувати, осквернити, отруїти, переслідувати, підробити, підтасовувати, фальсифікувати / анексія, афера, бандитизм, викрадення, геноцид, депортація, держпереворот, замах, злочин, кібершпівонаж, крадіжка, лінгвоцид, наруга, окупація, переворот, переслідування, підкуп, піратство, рекет, терор, узурпація, фальсифікація, шахрайство та ін.*), напр.: *Влада **переслідує** проукраїнський канал, — «ЄС» про попередження Нацради ТРМ телеканалу «Прямий»* (m.censor.net, 14.01.2021); *Також нагадаємо, що Гаазький арбітраж визнав, що Росія захопила активи «Нафтогазу» при **окупації** Криму* (politics.segoday.ua, 11.12.2020);

— викривлювати правду (*брехати, маніпулювати, оббріхувати, обманювати, перекручувати, спекулювати / брехня, вигадки, дезінформація, дискредитація, маніпуляції, неправда, пропаганда, спекуляція, стереотипи, фейки та ін.*), напр.: *Я багато **брехав** вам починаючи з весни 2014 року* (gordonua.com, 01.12.2020) — заява О. Арестовича; *Одіозний блогер поширює кремлівські **фейки** про «громадянську війну на сході України»* (24tv.ua, 16.02.2021). До цієї групи належать і дієслова на зразок *ввижатися, вдавати, видавати (себе за), імітувати, інсценувати, маскуватися, приписувати та ін.*, напр.: *За цей час він [С. Семенченко] написав товстий фоліант, **приписуючи** собі заслуги і операції не тільки «Донбасу», але і батальйону «Дніпро-1», — обурився один із бійців* (news.obozrevatel.com, 27.03.2021); *Хоча необхідно визнати, що війна Росії з Україною відбувається з суттєвим впливом третьої сторони — українських колаборантів, які **маскуються** під політичні партії,*

пробуючи підірвати єдність українського народу із середини (glavcom.ua, 22.12.2020).

До групи слів, що вказують на неправильність дії, також зараховуємо іменники з широким екстенсіоналом — *витівки, конфуз, курйоз, нісенітниця, скандал, тягар*, напр.: *Вже на посаді Мендель потрапляла у низку **скандалів та курйозів*** (24tv.ua, 30.04.2021); *Ми також писали про те, що Ілля Кива відзначився дивною **витівкою**. Він приміряв шапку з радянською символікою і опублікував фото в мережі* (www.rbc.ua, 26.04.2021). Делегітмують й іменники, що позначають негативні риси — *аморальність, брехливість, зверхність, зухвальство, недбалість, некомпетентність, непрофесіоналізм, пихатість, презирство, цинізм*, напр.: *У Раді зареєстрували постанову про відставку Степанова: звинувачують у **недбальстві*** (24tv.ua, 28.07.2020); *Це було дуже непросте рішення для Макеєнка, але ми не могли в інший спосіб зупинити **зухвалість** і **недержавність** тих, хто намагається боротись зі свободою слова* (www.pravda.com.ua, 18.02.2021) — з новини, що П. Порошенко придбав «Прямий» (який раніше належав В. Макеєнку), щоб запобігти санкціям РНБО проти телеканалу.

Словосполучення, що репрезентують дію як правильну

До цієї групи зараховуємо дієслова й віддієслівні іменники, які в поєднанні з лексемою (здебільшого іменником) / словосполученням, що має позитивне / негативне значення, репрезентують дію як правильну. Це можна здійснити двома способами. Перший — коли дієслова та віддієслівні іменники поєднують з мовними одиницями, які позначають особу з гарною репутацією чи щось хороше; розподіляємо їх за такими групами:

— *уможливити (боротися (за), відновити, забезпечити, наближати / боротьба (за), відновлення, запровадження, підтримка та ін.)*, напр.: *В українському Інституті національної пам'яті наполягають, що Роман Шухевич, як і Степан Бандера, **боролися за незалежність України та не можуть вважатися пособниками нацистів*** (www.bbc.com, 16.03.2021);

Відновлення добросовісності КСУ: Зеленський підписав указ про невідкладні заходи (news.24tv.ua, 29.10.2020);

— допомагати (дбати, допомагати, підтримувати та ін.), напр.: *Компанія МакДональдз уже 23 роки працює в Україні та підтримує розвиток країни, місцевого бізнесу і культури* (www.rbc.ua, 15.06.2020); *Зеленський продемонстрував на всеукраїнському рівні, виборцям, «лідерську позицію», що він і його політсила єдині хто не лише реально **дбають про український народ**, але й цікавляться його думкою* (gordonua.com, 13.10.2020) — так було потрактовано ідею провести всеукраїнське опитування під час місцевих виборів;

— поліпшити (вдосконалювати, зміцнювати, нароцувати, посилити та ін.), напр.: *Президент вважає, що в Україні настав час **зміцнити народовладдя*** (news.obozrevatel.com, 13.10.2020) — з новини про всеукраїнське опитування; *Укотре наголошу — наша армія здатна дати відсіч будь-кому. І це **посилює наші позиції** для врегулювання ситуації дипломатичним шляхом, який обрала Україна для реінтеграції тимчасово окупованих територій та повернення наших людей* (tsn.ua, 02.04.2021).

Згідно з другим способом легітимації дії словосполученням дієслова та віддієслівні іменники поєднують з мовними одиницями, які позначають особу з поганою репутацією чи щось негативне; їх зараховуємо до таких груп:

— припинити / недопустити (вгамувати, викоринити, відкинути, демонтувати, зупинити, переставати, подолати, припинити, унеможливити, усунути / викоринення, вилучення, недопущення, припинення та ін.), напр.: *Згодом команда Національного банку закликала **припинити здійснювати політичний тиск** на їхню роботу не на словах, а діями* (tsn.ua, 20.07.2020); *Найбільше розганяти тему **вилучення мови колишнього колонізатора** з сервісів популярної мережі американських ресторанів взяли проросійські блогери* (vgholos.com.ua, 19.06.2020);

— боротися з / послабити (зменшити, протидіяти, протистояти, стримувати / боротьба (з), протистояння, стримування та ін.), напр.: «Але

критики кажуть, що адміністрація порушила власні обіцянки **протистояти Москві** і що рішення дасть Путіну цінні інструменти тиску на Україну та інші східноєвропейські держави», — наголошує NBC News (www.bbc.com, 20.05.2021) — з новини про скасування США санкцій щодо «Північного потоку-2»; А саме, офіс президента Зеленського ще більше включився в **боротьбу з олігархами**, які пропонували домовитися з Путіним і, за дивним збігом, виявилися в полі зору американської юстиції (biz.nv.ua, 23.02.2021).

Словосполучення, що представляють дію як неправильну

До цієї групи засобів абстракції зараховуємо дієслова й віддієслівні іменники, що разом з іменниками чи словосполученнями, які мають позитивне / негативне значення, репрезентують дію як неправильну. Виокремлюємо такі групи дієслів і віддієслівних іменників, що поєднують з мовними одиницями, які позначають особу з гарною репутацією чи щось хороше:

— послабити (вимотувати, підривати, погіршити, послабити, похитнути, розгойдати (ситуацію), роз'єднати, розхитати (ситуацію) / розкол та ін.), напр.: Росія **вимотує Україну**, сподіваючись, що на якомусь із етапів їй вдасться провести вдалу провокацію, яка дозволить їй зобразити з себе «миротворців», захисників «мирного і гнобленого населення Донбасу» (glavcom.ua, 22.12.2020); Відомому проросійському блогеру Анатолію Шарію СБУ оголосила про підозру у злочинах, які **підривають нацбезпеку України** (fakty.com.ua, 16.02.2021);

— створювати перепони (блокувати, відтягувати, втручатися, гальмувати, заважати, затягувати, паралізувати, перешкоджати, ускладнити / відкладання, втручання та ін.), напр.: КС **блокує запуск обраних рад** (www.bbc.com, 29.10.2020); А міністр закордонних справ Канади Марк Гарно додав, що подія продемонструвала серйозне **втручання у цивільну авіацію та відвертий напад на свободу слова** (news.obozrevatel.com, 23.05.2021) — про перехоплення літака Ryanair, на борту якого був Р. Протасевич;

— руйнувати (*винищувати, зламати, ліквідувати, руйнувати* тощо), напр.: *Він вважає, що 27 жовтня КС фактично ліквідував електронне декларування* (www.bbc.com, 29.10.2020); *Зміна позиції всього за один день [нові правила в'їзду в Україну] неабияк спантеличила та зламала плани багатьом іноземцям, які планували приїхати до України із «зелених країн»* (www.bbc.com, 28.08.2020);

— не виконувати необхідне (*відмовитися, ігнорувати, ухилитися / ухилення та ін.*), напр.: *Переживає за бізнес і міський голова Львова Андрій Садовий, який взагалі відмовляється виконувати настанови Кабміну щодо запровадження карантину вихідного дня* (fakty.com.ua, 12.11.2020); *У листопаді 2019 року ДБР викликало на допит Порошенка в якості свідка. За даними УП — через провадження про можливе ухилення від сплати податків під час купівлі Прямого* (ua-news.liga.net, 18.02.2021).

Дієслова та віддієслівні іменники, що поєднують з мовними одиницями, які позначають особу з поганою репутацією чи щось негативне, розподіляємо за такими групами:

— підтримувати (*виправдати, підтримувати, пробачити, співпрацювати та ін.*), напр.: *Апеляційний суд «пробачив» Януковичу розстріли на Майдані* (kyiv.znaj.ua, 16.11.2020); *Нагадаємо, перший заступник глави української делегації в Тристоронній контактній групі, експрем'єр-міністр України Вітольд Фокін фактично виправдовує окупацію Криму Росією* (glavcom.ua, 30.08.2020);

— сприяти, примножувати (*поширювати, просувати, ретранслювати, уможливити та ін.*), напр.: *Володимир Литвин як позафракційний депутат справді був серед тих, хто голосував у Верховній Раді за закони, які уможливили силові дії проти активістів Євромайдану на початку 2014 року* (www.bbc.com, 17.03.2021); *На думку Авакова, багато хто зараз безпідставно атакує поліцію, підтасовує факти та ретранслює брехню* (www.bbc.com, 05.06.2020).

Також делегітимують слова й словосполучення, які позначають покарання і пресупонують, що певна особа, інституція чи країна вчинила неправильно. У новинах використовують мовні одиниці, що позначають:

1. *Оголошення підозри.* У цьому випадку використовують словосполучення *отримати / підписати / повідомити про підозру*, напр.: *Постачали зброю з Росії і організували ПВК: Семенченку і Шевченку повідомили про підозру — відео* (24tv.ua, 24.03.2021); *18 грудня Татарову оголосили підозру* (24tv.ua, 30.12.2020).

2. *Уведення санкцій.* Зазвичай у новинах послуговуються словосполученнями, до яких входять іменник *санкції* та дієслово на кшталт *вводити, запровадити, накласти, потрапити (під), пригрозити*, напр.: *Євросоюз 2 жовтня опублікував список білоруських високопосадовців, проти яких вводять санкції* (24tv.ua, 02.10.2020); *15 квітня США запровадили нові санкції щодо РФ* (www.bbc.com, 21.04.2021).

3. *Відкриття кримінального провадження.* Прикладами є такі речення: *Зокрема, він [А. Шарій] опублікував карту України без тимчасово окупованого Криму. Через це на нього відкрили кримінальну справу за посягання на територіальну цілісність України* (24tv.ua, 16.02.2021); *Як повідомлялося, прокуратура Боснії і Герцеговини відкрила справу у зв'язку зі старовинною українською іконою, яку Додік подарував Лаврову* (glavcom.ua, 23.12.2020).

4. Інші типи покарання, виражені словосполученнями на зразок *перервати виступ, позбавити права голосу*, напр.: *Виступ Гончаренка перервали, попросивши політика залишити сесійну залу ПАРЄ* (tsn.ua, 20.04.2021); *Президент України Володимир Зеленський під час візиту до Чернігова натякнув, що йому таки виписали штраф за те, що випив кави в одному із закладів Хмельницького в порушення карантину* (politics.segodnya.ua, 10.06.2020).

2.3.3. Легітимація тактикою натуралізації

Натуралізація, реалізована в дискурсі, не має в наукових студіях єдиного потрактування. Можна виокремити три її поширені визначення:

1. Представлення чогось як природного явища або «неминучого результату природних характеристик», наприклад, коли розподіл обов'язків на роботі між працівниками чоловічої та жіночої статі пояснюють фізіологічними особливостями (Thompson, 1990, с. 65).

2. Відсутність представлення альтернативної думки, через що наведена сприймається як природна (Carvalho, 2005, с. 12; Fairclough, 1989, с. 91—92). Згідно з іншим поглядом, відсутність проблематизації (коли журналісти висвітлюють тільки один погляд на ситуацію й не оцінюють критично взяті коментарі) має нормалізаційний ефект (Кулик, 2010, с. 146).

3. Визначення, за якого розмивається межа між натуралізацією та нормалізацією. Наприклад, деякі дослідники, аналізуючи нормалізацію, спираються на праці з натуралізації (Krzyżanowski, 2020, с. 439); в інших випадках визначення натуралізації — репрезентація чогось як природного, нормального й очікуваного — застосовують на позначення нормалізації (Ekström et al., 2022, с. 759; Vaara et al., 2006, с. 798). Це ще більше ускладнює окреслення меж поняття *натуралізація*, адже й нормалізація має кілька визначень у наукових студіях, що доволі істотно різняться (дет. див.: Krzyżanowski, 2020).

Чимало дослідників, спираючись на згадані підходи, дещо модифікують їх. Зокрема, В. Доудакі сформулювала потрактування, що поєднує засади першого й другого визначень натуралізації — представлення чогось «як належного», того, що завжди існувало в такий спосіб. Для цього можуть застосовувати недостатню або неправильну репрезентацію поглядів, що підважують домінантні; спрощення протилежних поглядів (тривіалізацію); містифікацію, коли, наприклад, причини певної події не уточнюють і видається, що щось відбулося саме по собі (Doudaki, 2015, с. 5—8). Л. Ламс хоч і називає теоретичним підґрунтям власного підходу працю Дж. Томпсона, насправді

розглядає натуралізацію ширше, зараховуючи до неї і представлення чогось як фактів дійсності — за допомогою пресупозицій, узагальнень, відсутності модальних слів, які вказують на непевність тощо (Lams, 2017, с. 7). Також у студіях доповнюють погляд на натуралізацію (у значенні відсутності наведення протилежної позиції) випадками, коли діячі стверджують, що в них не було іншого виходу, і репрезентують власні рішення як безальтернативні (Maesele & Raeijmackers, 2020, с. 1602—1603). Інші науковці вважають таке представлення певної дії як єдиного можливого варіанта стратегією легітимації, не згадуючи про натуралізацію (Fonseca & Ferreira, 2015).

Різняться й підходи щодо відношення між натуралізацією та легітимацією: їх розглядають як окремі дискурсивні стратегії (Maesele & Raeijmackers, 2020; Moernaut et al., 2022; Thompson, 1990) або ж натуралізацію визначають як одну зі стратегій чи категорій легітимації (Vaara et al., 2006; Doudaki, 2015; van Leeuwen, 2008).

Т. ван Левен (2008) не виокремлює натуралізацію в самостійну категорію, а розглядає її як різновид оцінки, яка під час обґрунтування «замінює моральні й культурні підвалини «природним ладом» (с. 111); ідеться про випадки, коли щось називають нормальним, звичним (с. 110—111). З іншого боку, легітимацію через звернення до природи осіб і процесів Т. ван Левен зараховує до теоретичної раціоналізації, водночас вказуючи на її подібність до натуралізації. Дослідник обґрунтовує потребу окремої категорії так: «тоді як натуралізація просто стверджує, що певна практика чи дія природна, теоретична легітимація наводить експліцитну репрезентацію того, як “певні процеси влаштовані”» (van Leeuwen, 2008, с. 116) через дефініцію, пояснення та передбачення. Оскільки матеріалом аналізу Т. ван Левена стали тексти про перший день у школі, як ілюстрацію власної тези він наводить легітимацію дій через пояснення їх за допомогою принципів психології дитини.

Як впливає з визначень дослідника, різниця між натуралізацією та теоретичною раціоналізацією полягає лише в царині мовних засобів — у першому випадку її реалізують через прикметники *нормальний*, *природний*, а в

другому — через «розгортання» значень цих прикметників, наприклад, у дефініції, що уточнює, яким саме звичним процесом є певна дія. Водночас в обох випадках підґрунтям доведення правильності чогось є звернення не до цінностей, а до твердження, що зазначені дії — звичні (це і є те, що Т. ван Левен називає заміною моральних і культурних підвалин апелюванням до чогось природного), пор.: *«Тому що якщо ці запитання самі по собі коректні та нейтральні, то **нормально**, а якщо вони ангажовані і некоректні — тоді можна вважати, що це несумісно з виборами»*, — вважає Головаха (nv.ua, 13.10.2020) / *«Ми регулярно проводимо екзит-поли... Наші донори, для національного екзит-полу — це посольства і Фонд “Відродження” — бояться, якщо там будуть інші запитання, надатиме відсоток відповідей, і так воно й буде. Тому не хочуть інших запитань. А так узагалі **це нормальна практика**»*, — наголошує Володимир Паніотто (tsn.ua, 17.10.2020) — з новин про ідею провести загальнонаціональне опитування одночасно з місцевими виборами.

Порівняння різновидів оцінки, що спирається на цінності та на потрактування чогось як звичного, демонструє особливість механізму легітимації натуралізацією: *Президент зробив свою роботу **якісно і швидко** — дав політико-правову оцінку подіям в Конституційному Суді* (fakty.com.ua, 30.10.2020) — з новини про рішення Президента звільнити суддів КС, оскільки ті послабили відповідальність за недостовірну інформацію в декларації / *Насправді ж протести й досі тривають, просто вони вже стали, так би мовити, «звичайним ритмом життя» для Білорусі. Це не означає, що вони не призведуть до значних змін, але нинішній етап цілком **нормальний*** (fakty.com.ua, 28.08.2020) — з новини, де згадано, що білоруські протести стали менш масовими. У першому випадку легітимацію оцінкою реалізують через наведення конкретних цінностей; у другому — послаблення протестів репрезентують як щось закономірне.

З огляду на особливий механізм натуралізації, до неї ми зараховуємо різновид оцінки й теоретичну раціоналізацію, а її саму потрактуємо як окрему стратегію легітимації. До того ж результати нашого дослідження

засвідчують, що й інші тактики, виокремлені Т. ван Левеном, можуть бути використані для легітимації натуралізацією.

Натуралізація оцінкою. Її лінгвістичними маркерами є прикметник *нормальний* та похідний від нього прислівник *нормально*, напр.: *Мета прийнятого минулого року закону проста: «Вивести з тіні український ринок. Пропозиції цього закону — абсолютно **нормальні** з довгострокової перспективи і наведення порядку на ринку», — говорить депутатка від «Слуги народу» Марина Бардіна (economics.segodnya.ua, 23.11.2020) — ідеться про введення касових апаратів для ФОПів; *Це було б **нормально**, щоб була дуже термінова реакція, оскільки це дуже серйозне розслідування, не кажучи вже про звинувачення* (www.unn.com.ua, 18.12.2020) — з новини про те, що в Сараєво С. Лаврову подарували викрадену українську ікону; за допомогою натуралізації оцінкою політики Боснії і Герцеговини обґрунтовують необхідність швидких дій щодо з'ясування способу появи ікони в країні.*

Натуралізація теоретичною раціоналізацією. У ній Т. ван Левен (2008) розрізняє передбачення, пояснення та дефініцію (с. 115—116). Виявами першої підкатегорії науковець вважає речення на зразок *Не хвилюйтеся, якщо ваша дитина плаче. Це не триватиме довго* (van Leeuwen, 2008, с. 116). Ключовим для тактики передбачення є те, що вона здійснена на основі припущень щодо «природи» особи чи речей; таких прикладів у новинах не зафіксовано.

Пояснення легітимує певну дію за принципом «тому що здійснення чогось у цей спосіб відповідає природі когось / чогось» (van Leeuwen, 2008, с. 116), напр.: *«Епідемія, яка передається повітряно-крапельним шляхом, зупиняється, коли зменшується контактування між людьми. Введення посиленних карантинних обмежень збігається із закінченням інкубаційного періоду захворювання на COVID-19 у людей, які потенційно інфікувалися під час новорічних свят», — додав він* (coronavirus.tsn.ua, 10.01.2021). Легітимація тривалості карантинних обмежень ґрунтується на специфіці характеристик вірусу. До натуралізації поясненням зараховуємо також випадки, коли в новинах для обґрунтування власних дій апелюють до природних обмежень —

здебільшого браку часу, напр.: *Підрахунок голосів виборців у Києві «затягнеться». Результати місцевих виборів у столиці оголосять, у кращому випадку, не раніше 28 жовтня. Швидкість підрахунку голосів ускладнює нова форма бюлетенів* (vybory.24tv.ua, 25.10.2020) — з новини про місцеві вибори. У такий спосіб довгу роботу щодо підрахунку голосів обґрунтовують тим, що природа цього процесу унеможлиблює швидке просування.

Дефініція передбачає тлумачення певної дії як вияву природного, звичного процесу, напр.: *«Коли ти знаходишся в партії президента і починаєш вже чіпати президента і кажеш, що “мені президент не подобається, я не хочу з президентом, я критикую його програму, його дії і все інше”... Це нормальний процес, коли людина скаже, що “мені не подобається тут знаходитися, в партії президента, я піду в іншу партію”»*, — сказав Арахамія, говорячи про причини виключення Лероса з фракції (politics.segoday.ua, 02.09.2020); *Акція біля парламенту уже завершена, добре, що не було ніяких тяжких наслідків, я б навіть не назвав це сутичками, це штовханина була — це природня емоційна реакція людей, які вийшли на мирний протест, але вони невдоволені тим, що у парламенті не прийняли ті рішення, які вони хотіли, щоб були прийняті* (www.unn.com.ua, 17.11.2020) — з новини про акцію протесту «SaveФОП» і витіснення поліцейськими й гвардійцями протестувальників подалі від парламенту. За допомогою натуралізації офіційні представники, чий коментарі наведено в прикладах, прагнуть легітимувати власні дії щодо виключення Г. Лероса й щодо демонстрантів, презентуючи їх як звичні, нічим не особливі, практики. З цих речень висновується, що людям природно прагнути вийти з певної партії, а штовхання є звичною емоційною реакцією під час протесту.

Натуралізація метою. Її реалізують через потрактування власних прагнень як звичної, буденної справи, напр.: *Кличко опублікував відео з камер спостереження, на якому силовики дзвонять йому у двері. У коментарі НВ СБУ пояснила, що шукала адміністратора камер відеоспостереження і дзвонила не лише у двері Кличка, а й до його сусідів* (nv.ua, 22.05.2021); *Невідомі кажуть,*

що вони *спостерігають за «виконанням карантинних норм»* (nv.ua, 26.04.2021) — коли кілька чоловіків, які найімовірніше були охоронцями І. Киви, не пропускали журналістів на захист його кандидатської дисертації. У такий спосіб контраверсійні дії репрезентовано як звичні процеси — пошук адміністратора та контроль за дотриманням карантинних обмежень.

Натуралізація абстракцією. Найчастіше за її допомогою, наголошуючи на певних якостях і применшуючи роль інших, щось негативне репрезентують як природне й звичне, напр.: *За даними спецслужб, кошти від реалізації цих операцій у вигляді «податків» надходили до бюджету «ЛНР», також за їхній рахунок і здійснювалася робота телеканалів холдингу Медведчука* (www.pravda.com.ua, 03.02.2021) — з новини про те, що компанії Т. Козака продають РФ вугілля з окупованих українських територій; *У Росії це називали «навчаннями» і «власною потребою переміщення»* (24tv.ua, 22.04.2021) — з новини про збільшення кількості військових РФ біля українського кордону. У цих прикладах амбівалентні дії (торгівлю поза митницею, застосування армії як засобу тиску) репрезентують як щось природне: податкам звично сплачуватися, а військовим навчатися.

Натуралізація аналогією. Найчастіше вона реалізована порівняннями з іншими країнами, напр.: *Втім, як і Красовицький, він залишається оптимістом: «Здаватися точно не варто. Ми зараз проходимо усі ті проблеми, які свого часу проходили книжкові ринки Чехії і Польщі, тому ми, все одно, будемо робити все, аби й далі рухатися вгору»*, — запевняє *Мартинов* (tsn.ua, 17.09.2020) — з новини про те, що книгарня «Є» може збільшити продаж російськомовних книжок через відсутність державної підтримки української книги. Вказуючи на те, що певні труднощі — це природні виклики, адже вони поставали для багатьох країн, легітимують потребу підтримувати українських видавців і надалі, щоб вони могли пройти цей етап.

Тож лінгвістичними маркерами натуралізації часто є мовні одиниці, що не мають ні позитивної, ні негативної конотації, є нейтральними — дієслова *вчитися, перевіряти, переміщуватися, супроводжувати*, іменники *мова,*

податки, словосполучення *інкубаційний період захворювання* тощо. До того ж для натуралізації застосовують прикметники *нормальний* і *природний*, а також марковану розмовністю частку *просто*, аби наголосити, що певна дія не є незвичайною.

Висновки до розділу 2

Тактики, що належать до моделі «**дія — авторитет — цінності**», обґрунтовують (не)правильність певного вчинку трьома способами. Два з них ґрунтуються на запропонованих Т. ван Левеном і реалізуються за такими принципами: 1) «потрібно (не) вчиняти в певний спосіб, бо так вважає статусна особа, країна чи інституція / фахівець або організація, що спеціалізується на певній темі / лідер думок / численна група осіб, країн чи організацій» (ці тактики об'єднують в групу *суб'єктний авторитет*); 2) «певна дія є (не)правильною, бо (не) відповідає закону, правилам або процедурі / традиції» (зараховуємо до групи *узвичаєний авторитет*). Аналіз фактичного матеріалу дав змогу з'ясувати ще один спосіб (де)легітимації — «певна дія (не)правильна, тому що суб'єктний авторитет (не) схвалив цю дію».

У випадку (де)легітимації зверненням до позиційного авторитету / авторитету експертів осіб представляють здебільшого завдяки функціоналізації, вказуючи на їхню посаду, як-от *викладач УКУ, заступниця міністра, експерти громадянської мережі «ОПОРА», секретар РНБО*. В обох тактиках часто застосовують метонімію: щоб наголосити на статусі, використовують власні назви, які позначають держустанови, партії; покликаючись на експертів, уживають назви правозахисних організацій, аналітичних центрів тощо. Нерідко в новинах наводять і назви країн. Маркерами (де)легітимації зверненням до авторитету лідерів думок є іменники й словосполучення на позначення військових та їхніх рідних, громадських, культурних діячів, журналістів, спортсменів. Тактика звернення до авторитету більшості об'єднує мовні одиниці зі значенням кількості.

Маркерами (де)легітимації зверненням до імперсонального авторитету є іменники й словосполучення, що позначають нормативно-правові документи. А для тактики апелювання до традиції властивим є використання іменника *традиція*, власних назв на позначення інституцій минулого, історичних діячів, проте її в новинах застосовують рідко.

Модель «**дія1 — дія2 — цінності**» охоплює різні тактики, які інколи є синонімійними. Зокрема, засобами вираження **тактики звернення до мети** зазвичай є сполучники (*для того щоб, щоб*), прийменники (*для, заради*), іменники *завдання, мета*, прийменниково-іменникова конструкція *в інтересах*, дієслова на зразок *намагатися, спробувати, хотіти*. Вона має багато спільного з **тактикою засобу**, адже їх об'єднує апелювання до (не)правомірних намірів. Найчастіше в новинах послуговуються схемою «здійснення чогось слугує для здійснення чогось іншого», і нерідко маркерами цієї тактики є дієслова *дозволити, допомогти, могли*, словосполучення *дати змогу / можливість, бути передумовою* тощо.

Синонімійними є і тактики **наведення результату й ефекту**. Різниця між ними полягає в тому, що в першому випадку суб'єкт дії відомий і експліцитно представлений у висловленні. Також до (де)легітимації результатом зараховуємо приклади, коли роль підмета виконують мовні одиниці на позначення дії, проте в реченні наведено й суб'єкта (виражений здебільшого формою родового відмінка та є означенням). Натомість під час наведення ефекту суб'єкт дії чітко не визначений або імпліцитно представлений у реченнєвій структурі чи тексті; цією тактикою послуговуються частіше. В обох випадках мовні одиниці на позначення дії¹ переважно виконують роль підмета й спричиняють дію², проте в новинах використовують й інші способи. Зокрема, для наведення результатів послуговуються конструкціями: а) дія1 є причиною дії2; б) дія1 передувала дії2. А тактику наведення ефекту реалізують завдяки: а) конструкції дія1, *результатом / наслідком якої* є дія2; б) конструкції *з/ за/ відповідно до* дії1 виникає дія2; в) безсполучниковим реченням з наслідковими відношеннями тощо.

За допомогою (де)легітимації **дефініцією** одну дію потрактовують термінами іншої, яку суспільство вважає (не)правильною; зазвичай саме цю тактику застосовують для надання власних інтерпретацій подій. Дефініція здебільшого виконує в реченні роль складеного іменного присудка (або групи присудка), а її маркерами є дієслова *межувати*, *означати* тощо, іменник *висновок* і вислови, до складу яких він входить, сполучники *як* у значенні ‘в ролі кого / чого’, *тобто*, прикметник *рівнозначний*, словосполучення *мати на увазі* та ін. Розрізняємо два способи (де)легітимації цією тактикою — прямий та опосередкований.

Виокремлюємо два прийоми тактики **аналогії** — (де)легітимацію порівнянням та історичною аналогією. Маркерами першого є порівняльні сполучники, дієслова та словосполучення на зразок *нагадувати*, *мати багато спільного*, а маркерами історичної аналогії є: а) предикат у формі минулого часу; б) прислівники часу на зразок *неодноразово*, *дотепер*, *колись*, частка *вже*, числівники, а інколи й прийменниково-іменникова конструкція *під час* та ін.; в) наявність підрядної предикативної частини часу, яка інформує про те, що саме тоді відбулося. Механізм (де)легітимації історичною аналогією полягає в проектуванні позитивних або негативних результатів / цілей та інших характеристик дії в минулому на нинішню, аби репрезентувати її як (не)правильну.

Модель «**дія — характеристика — цінності**» притаманна тактиці оцінки, засобами якої є прикметники й прислівники. Їх зараховуємо до груп, виокремлених на підставі значення: важливість, демократичність, державність, дозволеність, правдивість, раціональність, результативність.

Модель «**дія — цінності**» реалізована тактикою **абстракції**, згідно з якою на позначення дії вживають мовні одиниці, які пов'язують її з цінностями чи їх порушенням. Вона є однією з найпоширеніших і часто застосовувана разом з іншими тактиками (де)легітимації. Мовні засоби, використані для абстракції, реалізують свою функцію двома способами: 1) прямим — коли дію (де)легітимують дієслова / похідні від них іменники; 2) опосередкованим —

коли дію (де)легітимує словосполучення, а не окреме слово. Тож усі мовні засоби, якими реалізують тактику абстракції, поділяємо на три групи: 1) слова, семантика яких містить вказівку на (не)правильність дії; 2) словосполучення, що репрезентують дію як правильну; 3) словосполучення, що представляють дію як неправильну. На відміну від Т. ван Левена, до цієї тактики зараховуємо й мовні засоби на позначення учасників дії, адже їх представлення також впливає на трактування дій як (не)правильних. Для цього використовують низку засобів і способів. Одним з найпоширеніших є репрезентація певної особи як нечесної за допомогою релятивної ідентифікації, що вказує на зв'язок з іншою особою чи інституцією (вираженою здебільшого власною назвою), яка здійснює щось неправильне.

Модель «дія — природність» реалізована **натуралізацією**. У цьому випадку легітимацію здійснюють через зображення дій як закономірних і природних. Маркерами цієї стратегії є мовні засоби, що не мають ні позитивної, ні негативної конотації, є нейтральними, на зразок дієслів *перевіряти*, *переміщуватися*, *супроводжувати*, іменників *мова*, *навчання*, *податки* тощо. До того ж для натуралізації використовують прикметники *нормальний* і *природний*, а також частку *просто*, увиразнюючи, що в дії немає нічого особливого. Натуралізацію реалізують не тільки оцінкою й теоретичною раціоналізацією (як вказано в класифікації Т. ван Левена), а й тактиками абстракції, аналогії, звернення до мети.

Основні положення цього розділу висвітлено в працях: Чадюк, 2020; Чадюк, 2021; Чадюк, 2022; Чадюк, 2023а.

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЇ Й ТАКТИКИ ПОСЛАБЛЕННЯ ТА ПОСИЛЕННЯ (ДЕ)ЛЕГІТИМАЦІЇ

Зазвичай науковці аналізують окремі приклади використання тактик (де)легітимації (Шевко, 2020; Cheng, 2021; Fonseca & Ferreira, 2015; Reyes, 2011; Simonsen, 2019; Vaara, 2014; van Leeuwen, 2008 та ін.), менше уваги присвячуючи їхнім функціям на рівні складного синтаксичного цілого й тексту. Водночас, як засвідчив аналіз фактичного матеріалу, речення / частина складного речення, що містить (де)легітимацію дії, може виконувати в тексті кілька функцій, які важливі для розуміння реалізації тактик (де)легітимації в новинах.

(Де)легітимація першого рівня (де)легітимує дію безпосередньо. Зокрема, в одній з новин про те, що О. Гончаренко під час виступу в ПАРЄ показав український прапор і зазнав критики з боку президента організації, наведено таку інформацію: *У 2019 ПАРЄ прийняла рішення повернути право голосу російській делегації, яка була відсторонена від засідань через агресію проти України, незважаючи на те що кремлівський режим так і не прибрав свої війська з Криму і ОРДЛО* (nv.ua, 20.04.2021). За допомогою тактики абстракції вчинки російської делегації репрезентовано як неправомірні, про що сигналізує іменник *агресія*, словосполучення *бути відстороненим*. Приклади здебільшого цього рівня (де)легітимації розглянуто в другому розділі; її тактики та прийоми формують підґрунтя для (де)легітимації інших рівнів.

(Де)легітимація другого рівня уможливорює іншу (де)легітимацію. Ця функція часто зумовлена потребою журналістів конденсувати інформацію, тож вони використовують складні речення, де один компонент впливає на потрактування іншого. У наведеному прикладі делегітимація першого рівня зображає російську делегацію порушниками, що, зі свого боку, представляє дію повернення їй права голосу як несправедливу. Також для посилення делегітимації абстракцією в цьому реченні використовують тактику звернення

до імперсонального авторитету — наведено інформацію, яка вказує, що підстави для виключення делегації досі чинні, адже вона не припинила агресію, тобто можна зробити висновок, що ПАРЄ порушила домовленості (маркером чого є сполучник *незважаючи на те що*).

Приклади цього рівня легітимації трапляються рідко та є однотипними: (де)легітимація¹ надає характеристику *(не)правильний* компоненту, що входить до складу іншої частини складного речення (рідше — того ж речення), уможлиблюючи реалізацію (де)легітимації². Найчастіше її застосовують для (де)легітимації дій, здійснених щодо осіб. Зокрема, так легітимують їх затримання чи призупинення співпраці з ними, напр.: *Хотів утекти з України: у «Борисполі» посадили літак із топфігурантом справи ПриватБанку* (incident.obozrevatel.com, 22.02.2021) — за допомогою тактики звернення до мети особу зображають як винну, а отже, її затримання є правильним; *Він [мер Варшави] зазначив, що у ситуації, коли керівництво поліції піддалося на політичний тиск, а правоохоронці самі почали порушувати закон і діяти надзвичайно агресивно* [щодо протестувальників проти майже цілковитої заборони абортів], місто може прийняти рішення «призупинити допомогу поліції» (www.ukrinform.ua, 29.11.2020) — дії поліції зображено як неправильні (тактика оцінки), а отже, припинення роботи з нею репрезентують як правомірне рішення.

У такий спосіб також легітимують призначення на посаду, напр.: *«За відсутності керівника у виконавчому комітеті Нацради реформ його обов'язки виконуватиме його заступник Олександр Ольшанський — дуже професійна і ефективна людина»*, — додали в ОП (www.rbc.ua, 27.08.2020) — використовують тактику дефініції. Зрідка цей тип легітимації застосовують для характеристики складової результату, напр.: *Нагадаємо, що експікер Литвин заявив про готовність очолити Університет ім. Т. Шевченка, мотивуючи це тим, що саме з ним колектив вишу зможе відкинути практику, яка себе вже віджила, і «розкриє свої можливості»* (ukraine.segodayna.ua, 24.03.2021) — за

допомогою абстракції делегітмують практику, щоб представити її усунення як правильну дію.

Послугуються легітимацією другого рівня й для делегітимації; зазвичай її застосовують у новинах у двох випадках. По-перше, коли потрібно продемонструвати, що дія щодо певної особи була неправильною або хтось не підходить для певної ролі, напр.: *У доповіді оголошується про зняття [американських] санкцій проти компанії Nord Stream 2 AG, яка займається будівництвом «Північного потоку-2», та її керівника Маттіаса Варніга, якого західні ЗМІ називають союзником російського президента Володимира Путіна* (www.unian.ua, 20.05.2021) — завдяки абстракції рішення зняти санкції репрезентують як неправильне; *Колишній мер Слов'янська Неля Штена, обвинувачена у посяганні на територіальну цілісність України, знову боротиметься за крісло міського голови* (www.unian.ua, 26.10.2020) — за допомогою абстракції особу репрезентують як невідповідного кандидата на роль міського голови.

По-друге, делегітимацію другого рівня використовують для представлення способу реалізації дії як неправильного, тож і всю дію зображають необґрунтованою, напр.: *Він у неконституційний спосіб розпустив парламент, тоді КС підіграв цьому і суспільство, на жаль, аплодувало* (nv.ua, 30.10.2020) — тактикою оцінки делегітмують розпуск парламенту; *За даними розслідування програми «Схеми», право ремонтувати київський Шулявський міст у непрозорому за конкуренцією тендері отримала фірма, пов'язана із нардепом Максимом Микитасем — відомим столичним забудовником, який є экс-керівником корпорації «Укрбуд»* (www.pravda.com.ua, 15.12.2020) — за допомогою тактики оцінки перемогу в тендері репрезентовано як несправедливу. Зрідка трапляються й інші випадки використання делегітимації другого рівня, напр.: *Росія в Криму розгорнула штаби, які може використати для нападу на Україну* (vgolos.ua, 28.07.2020). За допомогою тактики засобу штаби репрезентують як небезпечні, а отже, делегітмують їх розгортання.

(Де)легітимація третього рівня послаблює / посилює іншу (де)легітимацію. Послаблення (де)легітимації означає підважування (за допомогою тактик (де)легітимації чи інших прийомів) легітимності викладеного в новинах вчинку або переконливості його критики; умовою послаблення є наявність у статті різних поглядів на ситуацію. Посилення (де)легітимації визначаємо як тактики й прийоми, які підтверджують обґрунтованість легітимності чи критики викладеної в новинах дії. Зокрема, у згаданій новині про ПАРЄ наведено делегітимацію, реалізовану тактикою абстракції за допомогою мовних одиниць, що позначають покарання (*пригрозити санкціями*) й пресупонують неправильність вчинку О. Гончаренка: *За його словами, президент ПАРЄ Хендрік Демс пригрозив йому дисциплінарними санкціями через демонстрацію українського прапора, простреленого російськими окупантами на Донбасі* (nv.ua, 20.04.2021). Водночас речення *У 2019 ПАРЄ прийняла рішення повернути право голосу російській делегації, яка була відсторонена від засідань через агресію проти України, незважаючи на те що кремлівський режим так і не прибрав свої війська з Криму і ОРДЛО* (nv.ua, 20.04.2021), наведене в новині нижче, послаблює делегітимацію. Зображаючи дії ПАРЄ як неправильні, журналіст ставить під сумнів справедливість вимог президента організації.

Ця функція тісно пов'язана зі специфікою новин, яка істотно впливає на реалізацію (де)легітимації в новинному дискурсі. По-перше, принцип «перевернутої піраміди» та «монтажний характер організації» (Сіріньок-Долгарьова, 2012, с. 37) новин зумовлює те, що інформацію про певні аспекти події згадано в кількох місцях статті. Завдяки цьому (де)легітимація дії на нижчому рівні «піраміди» може змінювати іншу (де)легітимацію, розташовану на вищому, як ілюструє приклад з репрезентацією ситуації в ПАРЄ.

По-друге, принцип об'єктивності зумовлює наявність у новинах інформації з різних джерел (прес-релізів, документів, блогів, соціальних мереж, коментарів експертів та ін.). Це збільшує фактологічність повідомлення (Шевченко & Сизонов, 2021, с. 116), а також дає читачам змогу «тимчасово

відкласти питання правдивості інформації, допоки вони не матимуть достатньо даних щодо надійності джерела, щоб вирішити, чи сприймати певне висловлювання як правдиве» (Hart, 2010, с. 99).

Не всі коментарі мають однакову цінність: науковці зазначають, що «елітні» джерела — цитати статусних осіб, експертів — вважають надійнішими за інші. Наприклад, Медіагрупа Глазго проаналізувала, що директор фірми чи лідер профспілки буде частіше цитований у новинах про страйки, ніж робітники, а коментар міністра важить більше, ніж парламентаря; «виглядає на те, що соціальна ієрархія відтворюється в риторичній ієрархії надійності й заслугування на довіру» (van Dijk, 1988, с. 87). Влучно сформулював різницю між функціями коментарів з різних джерел П. Скенел, стверджуючи, що в новинах «публічних осіб наділено правом на погляди, а приватних — на досвід» (цит. за Кулик, 2010, с. 128). Дослідник має на увазі, що впливових, відомих осіб, експертів просять оцінити ситуацію, а в інших громадян часто беруть коментарі, коли вони стали свідками незвичайних подій, про які повідомляють у новинах (Кулик, 2010, с. 126—128).

Рішення, чиї слова наводити, де саме в тексті та як, ухвалюють автори. Нерідко «інтерпретації прямої мови стають частиною коментаря» (Reyes, 2011, с. 801), наприклад, коли медійники зазначають *підсумовуючи* й наводять те, що, на їхню думку, було головним у висловленні експерта. До того ж журналісти творять новий контекст для наведених цитат; це означає, що точність репрезентації коментарів інших часто можна поставити під сумнів. Зокрема, пряма цитата може бути вжита в контексті, що змінює її значення (Calsamiglia & Lopez Ferrero, 2003, с. 155). Як влучно сформулювали дослідники: «Журналісти функціують як менеджери й редактори повідомлень. Вони вирішують, які питання порушувати, які перспективи обирати, кому давати голос, які позиції маргіналізувати, про що взагалі не згадувати» (Vaara et al., 2006, с. 794). У такий спосіб автор часто передає і власну позицію щодо наведеної інформації, оскільки експліцитне її висловлення в новинах, на відміну від жанру колонок, не є прийнятним, адже порушує принцип об'єктивності. Тож, як зауважує

О. Кучерова: «Своє ставлення до історії автор може опосередковано передати відповідною організацією повідомлення. Автор обирає героїв та komponує їхні репліки — внутрішнє фокусування (ВФ) таким чином, щоб на перший погляд через їхню точку зору передати свою позицію» (Кучерова, 2008, с. 76). Саме тому об'єктивність у новинах вважають міфом (Jullian, 2011, с. 767).

Різноманітність поглядів, представлених у новині, істотно впливає на реалізацію в новинах стратегій (де)легітимації. На відміну від, наприклад, політичних промов, у медіа (де)легітимація, реалізована в одному реченні, часто зазнає модифікації в подальших, послаблюючись чи посилюючись залежно від інформації, наведеної з інших джерел, напр.: *Відповідаючи на запитання про те, що серед журналістів побутує думка, можливо помилкова, що багатьох міністрів, на кшталт пана Шкарлета, відбирає президент із працівниками ОП і спускає їх прем'єру, а в нього немає права голосу, щоб відхилити це, Шмигаль сказав: «Це дійсно хибне враження [...] Ми радимося з президентом, я ніколи цього не приховую, навіть деякі співбесіди з потенційними міністрами на початках проводили разом. Для мене це був елемент підтримки. Щодо міністрів, які призначалися вже пізніше, — це моє рішення»* (sensor.net, 30.06.20). Делегітимацію дії абстракцією (реалізована дієсловом *спускати*) послаблюють наведенням коментаря Д. Шмигалья, який послуговується тактиками абстракції (дієслово *радитися*) та дефініції (*елемент підтримки*), щоб змінити потрактування дії.

Така специфіка новин засвідчує засадничу роль рішень авторів щодо наведення чи ігнорування певної інформації, завдяки чому вони формують репрезентацію події у визначений ними спосіб (дет. див.: Чадюк, 2023в).

Випадки модифікації (де)легітимації в новинах класифікуємо на чотири групи:

- 1) послаблення делегітимації;
- 2) послаблення легітимації;
- 3) посилення делегітимації;
- 4) посилення легітимації.

Зауважимо, що *посилення та послаблення* розуміємо як потенційну дію наведених нижче стратегій і тактик, адже напевне стверджувати про їхній вплив можна тільки врахувавши процеси творення та сприйняття новин, що виходить за межі нашого дослідження.

3.1. Стратегії послаблення (де)легітимації

3.1.1. Послаблення делегітимації

Відповідь на критику в контексті (де)легітимації Е. Ваара називає *релегітимацією* — «відновлення сприйняття дій як позитивних, корисних, етичних, зрозумілих, необхідних або іншим чином прийнятних у певній ситуації» (Vaara, 2014, с. 503). Інші дослідники послуговуються терміном *відновлення легітимності* (Suchman, 1995) й наводять способи, за допомогою яких інституції покращують свою репутацію. Один з них — нормалізація вчиненого, яку можна застосувати й щодо дискурсивної легітимації. Вона охоплює такі кроки: заперечити проблему; перенести відповідальність на іншого; обґрунтувати певну дію, перефразувавши засоби її здійснення та цілі.

По-іншому до цього питання підходить С. Ганссон. Спираючись на те, як у лінгвістиці й теорії аргументації досліджують стратегію уникнення звинувачень (прийоми аргументації, заперечення, фреймування, маніпулювання, легітимації, репрезентації осіб і дій), він формує власну класифікацію, яка охоплює такі дискурсивні стратегії:

- 1) повне заперечення проблеми;
- 2) надання виправдань;
- 3) обґрунтування власних дій;
- 4) заперечення проблеми й контратакування опонентів;
- 5) вибачення;
- 6) зміна теми розмови;
- 7) обмеження доступу до інформації;
- 8) відсутність коментарів;

9) використання погроз і заохочень, аби змінити позицію опонентів.

На думку науковця, тактиками (де)легітимації послуговуються за стратегій 1—4, 7 (Hansson, 2015, с. 321—322). Водночас класифікація дослідника ґрунтується на матеріалі урядової комунікації, яка має свою специфіку, тож, наприклад, стратегія обмеження доступу до інформації в новинах не представлена, а заперечення проблеми поєднується не тільки із контратакуванням опонентів. Тож подаємо власну класифікацію, підґрунтям якої є специфіка представлення особи опонента, висловленої ним критики й об'єкта критики, оскільки репрезентація є фундаментальним поняттям для (де)легітимації:

- репрезентація джерела критики як необ'єктивного;
- репрезентація звинувачень як несправедливих;
- зміна репрезентації об'єкта критики та його дій.

Основним способом уникнення звинувачень (делегітимації дії) є їх підважування, тож згадані способи репрезентації потрактуємо як стратегії послаблення делегітимації. Усі вони належать до макростратегії позитивної репрезентації себе та негативного представлення інших (Reyes, 2011, с. 787).

Репрезентація джерела критики як необ'єктивного

Підважування репутації опонента є засадничою стратегією для послаблення делегітимації, що реалізована зверненням до авторитету. У теорії аргументації подібну стратегію називають *argumentum ad hominem*, яка може ґрунтуватися на доказах і бути виправданою, але також може бути логічною хибою, коли замість того, аби відповідати на висунуті опонентом аргументи, мовець намагається дискредитувати особистість критика (Walton, 2005, с. 122); у схемі С. Ганссона (2015) вона відповідає стратегії контратакування опонентів (с. 321—322). Кілька варіантів, як підважити репутацію діячів, пропонує теорія аргументації, у якій застосовують шість критичних питань для перевірки експертності мовців:

1. Чи можна довіряти їм як експертам (з огляду на досвід роботи, репутацію, здобутки)?
2. Чи є діячі експертами у сфері, якої стосується дія?
3. Наскільки точно передано думку експертів?
4. Чи надійними за персональними якостями є експерти?
5. Чи висловлювання експертів узгоджуються з тим, що кажуть інші фахівці?
6. Чи аргументи експертів підкріплено доказами? (Walton, 2005, с. 88).

Ці питання, як буде продемонстровано нижче, є підґрунтям для способів підважування авторитету не тільки експертів, а й інших мовців. До того ж сфера їх застосування не обмежується послабленням легітимації, реалізованої стратегією авторизації. Як доводить К. Гарт (2011), тактики легітимації дії функціують тільки у випадку легітимації тверджень про цю дію (так дослідник називає репрезентацію повідомлення як правдивого), засадничим для якої є вказівка на джерело (с. 756—757). Тож необхідною умовою для реалізації (де)легітимації, наприклад, зверненням до мети є вказівка на особу, яка апелює до неї. Якщо це здійснює малознана інституція або людина, яка має непевну репутацію, (де)легітимація буде значно послаблена. Підважування авторитету автора звинувачень вважають класичним прийомом для нейтралізації критики (Rojo & van Dijk, 1997), проте аспект, як для цієї мети використовують тактики (де)легітимації, є менш вивченим.

Репрезентувати джерело критики як необ'єктивне можна кількома способами (Чадюк, 2023б).

1. З цією метою послуговуються **абстракцією**, для якої застосовують лексеми, що позначають осіб, які чинять неправильно, напр.: *Пропагандисти сказалися через відсутність російської мови в українському ресторані* (www.rbc.ua, 15.06.2020) — критика стосувалася відсутності в «МакДональдс» меню російською; *Глава країни-агресора Революцію Гідності вкотре назвав «переворотом»* (news.obozrevatel.com, 21.04.2021). Оскільки «лексичне значення слова є складною динамічною структурою, що, зокрема, відбиває

уявлення носіїв мови про певні категорії об'єктів дійсності та відношення між ними» (Ясакова, 2022), вжиті в новинах одиниці набувають різного потрактування залежно від аудиторії, на яку повідомлення спрямовані. Зокрема, лексеми на позначення західних організацій і спецслужб, які в українських медіа застосовують здебільшого для репрезентації експертів, для російської та білоруської верхівки мають негативну конотацію, напр.: *У пресслужбі Тихоокеанського флоту відзначили, що інформація про те, що флот пов'язаний із забрудненням океанічної води в районі пляжу, не відповідає дійсності. Відомство підкреслило, що ці відомості поширюють зарубіжні організації* (nv.ua, 03.10.2020) — так відреагували на звинувачення флоту в витокі нафти; *На його думку, за цим стоять спецслужби Заходу* (24tv.ua, 02.09.2020) — О. Лукашенко про акції протесту в Білорусі проти фальсифікації виборів.

2. **Дефініцію** також застосовують з метою дискредитації критика, напр.: *Це (користувач соцмережі) не людина, це бот. Людина, яка прописана російською мовою в профілі, приходить до мене [О. Арестовича], який прописаний українською мовою в профілі, і щось там вимагає. Це боти, які не хочуть встановлювати реальні факти* (www.unian.ua, 16.03.2021). Так О. Арестович намагається спростувати критику з приводу використання ним нецензурної лексики під час відповіді на коментар користувача соцмереж. Ще один приклад — коли протестувальників визначають як тих, хто здійснює неправильну дію, напр.: *«Будь-які війни зараз починаються з вуличних протестів, демонстрацій, потім майдани. На майдан, якщо своїх немає (у нас замало “майданутих”), їх підтягнуть зі сторони. Це професійні військові, бандити, які спеціально готуються, в основному в рамках ПВК (Приватних військових компаній. — Ред.) по всьому світу, і заробляють великі гроші на провокаціях в тих чи інших державах», — процитувало Лукашенка офіційне агентство «Белта»* (www.bbc.com, 29.07.2020). У такий спосіб очільник Білорусі намагається дискредитувати протести проти фальсифікації виборів. Тактика дефініції, вжита в цьому прикладі, має на меті нейтралізувати

делегітимацію, реалізовану зверненням до авторитету більшості, вираженого іменниками *демонстрації, майдани, протести*.

3. Ще один спосіб репрезентувати критика як того, хто має ненадійну репутацію, полягає у використанні тактики **оцінки**. У новинах нерідко дискредитують осіб, організації через представлення їх як антиукраїнських, напр.: У *проросійській тамтешній пресі Марківа одразу називали вбивцею* (tsn.ua, 03.11.2020); *Першим про це [відсутність меню російською в «МакДональдс»] заявив відомий антиукраїнський блогер Анатолій Шарій. Він, зокрема, опублікував фото автомату для замовлення, де є доступними лише українська й англійська. На його переконання, така позиція компанії демонструє стосунок до російськомовної частини України* (24tv.ua, 16.06.2020) — А. Шарій критикував «МакДональдс» за дискримінацію російськомовних. Також щодо осіб вживають прикметники на зразок *одіозний, пропагандистський, скандальний*, напр.: *«Фантомний» Вакарчук вимагає звільнення реальному міністра* (www.unn.com.ua, 28.07.2020) — реалізоване антонімами протиставлення посилює цю тактику; *«Особливо, що дивно, сусіди. Сусіди від Бога, їх не обирають, і ми приречені жити разом, дружити. Але виявляється, що не завжди так. Сусідні держави, особливо Польща, ви знаєте, яку позицію зайняли»*, — *обурився скандальний політик* (news.obozrevatel.com, 24.09.2020) — так О. Лукашенко коментує невизнання його легітимним президентом Білорусі. Зазвичай оцінка, виражена прикметником, виконує в реченні роль означення.

4. Зрідка в новинах автора критики делегітимують тактикою **аналогії**, напр.: *Після цього Арестович заявив, що скандал із лайкою, у який він потрапив, дуже схоже коментують як його критики-українці, так і пропагандисти РФ* (news.obozrevatel.com, 20.03.2021). У цьому випадку негативна конотація іменника *пропагандисти* проєктується й на українських критиків політика.

5. Також репрезентувати опонента як того, хто має погану репутацію, можна **вказуванням на його неправильні дії**. Таке представлення вчинків

формують, по-перше, за допомогою тактики звернення до **мети**, напр.: *З другого боку, корупціонери, які обливають мене брудом, щоб поставити мене в один ряд з собою* (nv.ua, 11.06.2020) — С. Вакарчук про своїх критиків; *Там також вважають, що Деркач та прокурор Костянтин Кулик, які на пресконференції у четвер опублікували записи [дружньої розмови нібито П. Порошенка й В. Путіна]* — «учасники кремлівського плану з **відбілювання Путіна, зняття з Росії відповідальності за агресію та перекладення її на Україну**» (24tv.ua, 09.07.2020).

По-друге, для репрезентації дій критиків як неправильних застосовують тактику **абстракції**, напр.: *Розмальовують церкви та зривають служби: у Польщі не згодні з заборонаю абортів* (www.bbc.com, 26.10.2020); *Раніше Олександр Лукашенко неодноразово заявляв, що українські активісти нібито підбурюють білорусів до масових протестів* (24tv.ua, 02.09.2020). У такий спосіб абстракція дає змогу послабити делегітимацію зверненням до авторитету більшості, зображаючи протестувальників як порушників закону чи жертв осіб з нечесними намірами. Абстракцію наводять і в складнопідрядних означальних реченнях, у яких вказівка на здійснену особою негативну дію міститься в підрядній частині, напр.: *І ми з ними поговоримо й побачимо, хто має право дивитися у вічі студентам — людина [О. Данілов], яка безапеляційно робить заяви, втручається у виборчий процес в університеті...* (www.bbc.com, 17.03.2021) — з новини про те, як В. Литвин відреагував на критику О. Данілова, що йому має бути соромно дивитися в очі студентам; *Міністр охорони здоров'я Максим Степанов прокоментував зареєстрований у Верховній Раді проєкт постанови про його відставку та заявив, що її ініціювали депутати «Голосу», які «мали пряме відношення до розвалу медицини»* (tsn.ua, 29.07.2020). Абстракція може бути реалізована й релятивною ідентифікацією з особою, яка має погану репутацію, напр.: *Андрій Портнов (ліворуч) був членом правлячої команди Януковича* (www.bbc.com, 23.02.2021) — підпис до фото з новини про суд над С. Стерненком, якого А. Портнов критикує.

Рідше для репрезентації дій як неправильних або таких, що спричинені негативним чинником, вживають **дефініцію**, напр.: *Щодо зрадника [Г. Лерос звертається до В. Зеленського, який назвав його зрадником], запам'ятайте мої слова: ваш слід в історії — це матеріали справи про державну зраду* (www.pravda.com.ua, 02.09.2020); *За його словами, нардепи, які відмовляються підписувати постанову [за відставку А. Авакова], аргументів не оголошують. «Переважно видно, що це банальний страх», — відзначив Юрчишин* (24tv.ua, 03.06.2020) — у цьому випадку критику висловлено відсутністю підтримки. Інколи для послаблення делегітимації застосовують **пояснення**, яке уможлиблює висновок, що несхвалення висловлене некомпетентними в певній темі особами, напр.: *«В більшості людей немає достатніх знань з епідеміології, вони не розуміють невидимої загрози. Відповідно все, що для них невидиме — не існує. Вони дуже раді, що відомі люди, яким вони довіряють, підтримують думку про хибність карантину. Тобто громадська думка суворо проти жорсткого карантину», — розповідає Арістов* (fakty.com.ua, 10.11.2020).

Для представлення дій критика як неправильних також наводять інформацію, що творить **комунікативну імплікатуру** (дет. див.: Чадюк, 2020), яку читач виводить завдяки обізнаності з принципами кооперації Г. П. Грайса (Доценко, 2011), наприклад, кількості та релевантності. Деколи ці відомості зазначають в окремій рубриці — довідка, напр.: *Справжнє ім'я Гео Лероса — Курехяну Георгу Багратовіч. Офіційно працював тільки в 2008-2009 році. Згідно з інформацією податкової, він отримував дохід тільки в 2008-2009 роках, 600 гривень та 45 тисяч гривень страхової виплати* (politeka.net, 02.09.2020). Частка *тільки* в цьому прикладі вказує на недостатність, у такий спосіб послаблюючи авторитет Г. Лероса й висловленої ним критики В. Зеленського.

До того ж інколи сама **вказівка на особу / країну / інституцію**, яка висловлює звинувачення, послаблює делегітимацію. Її роль добре ілюструють ці приклади з новин про те, що в одній з громад Закарпаття депутати заспівали гімн Угорщини, пор.: *Жителі Закарпаття побоюються, що у них може*

статись таке ж саме, що було і в Криму (vgoros.ua, 02.12.2020) / «У нас готують кримський сценарій, а потім плакатимуться і голоситимуть про втрату Закарпаття? Здається, сценарій відкатаний», — додає **автор публікації**, анонсуючи «нові факти злодіянь» (www.unian.ua, 30.11.2020). У другому прикладі журналіст є більш точним, зазначаючи того, хто стверджує про кримський сценарій; завдяки цьому достовірність припущення є меншою, ніж у першому прикладі, де ця теза представлена як позиція багатьох громадян.

Представлення якоїсь позиції як вибору меншості також дає змогу послабити її значимість. З цією метою часто використовують займенникові іменники на зразок: *Деякі* повважали це [ідею книгарні «Є» збільшити продаж книг російською] «зрадою» та навіть відмовились більше купувати у них книги (lifestyle.24tv.ua, 15.09.2020); *Хтось* звинувачував владу у тому, що вона не проводить паради, *хтось* залишився у захваті від концерту, а *хтось* не може не обляяти його (fakty.com.ua, 26.08.2020) — з новини про концерт до Дня Незалежності. Часом це дає змогу маніпулювати репрезентацією реакцій на певну подію, як у випадку обговорення відсутності меню російською мовою в «МакДональдс», пор.: *Обурення висловили багато* користувачів Facebook (tsn.ua, 16.06.2020); *З іншого боку — частина* українців, навпаки, дякує McDonald's за спілкування державною мовою (tsn.ua, 16.06.2020) / і навпаки — *Хтось* називає це дискримінацією, *інші* влаштували флешмоб з подяками (www.unian.ua, 16.06.2020); *Після цього частина* користувачів українських соцмереж підтримала невдоволення відсутністю російської мови, тоді як *чимало* інших запустили хвилю вдячності на адресу McDonald's за принципову мовну позицію — флешмоб #дякуюзамову (nv.ua, 16.06.2020). Числівники *багато*, *чимало* містять вказівку на велику кількість; іменник *частина* її не має. Третій приклад, із використанням займенникових слів, засвідчує, що значення «багато» може передаватися й за допомогою категорії числа: *хтось* — одинина, *інші* — множина. Важливою для потрактування певної позиції як думки меншості є й неозначеність займенникового іменника *хтось*.

Особливу роль вказівка на джерело відіграє для тактики абстракції, якщо для цього послуговуються дієсловами *вважати, інтерпретувати, називати, розглядати, розуміти, розцінювати, сприймати, трактувати (як)*, напр.: *У партії Європейська солідарність вважають анонсоване президентом опитування [на місцевих виборах] «способом перемкнути увагу та врятувати пікіруючий рейтинг слуг народу»* (nv.ua, 13.10.2020) — журналісти зазначають, що таке потрактування опитування є думкою опозиції; *Як повідомляли новини «Сьогодні», заступник голови комітету Ради Федерації з міжнародних справ Володимир Джабаров назвав слова Зеленського про спробу закінчити війну через прямі переговори з Путіним «заявою хорошого актора», в якій немає сенсу, і що нібито президент України просто вирішив перехопити ініціативу напередодні послання Путіна* (politics.segodnya.ua, 21.04.2021) — вказано, що критика висловлена представником країни-агресора. У таких випадках журналісти не тільки повідомляють, хто висловлює певну позицію, а й зазначають ситуацію, щодо якої використано тактику абстракції, даючи читачеві змогу зробити висновки про кореляцію факту дійсності та його представлення.

Репрезентація звинувачень як несправедливих

Для представлення критики як невинуватої мовці заперечують або дискредитують її.

Заперечення звинувачень. Часто заперечення підкріплюють надійним джерелом інформації. Зокрема, у новинах можуть наводити коментарі осіб, близьких до того, кого звинувачують — для їх представлення зазвичай послуговуються релятивною ідентифікацією (van Leeuwen, 2008). Наприклад, після висвітлення в новині офіційної позиції Білорусі, що М. Колесникову затримали під час спроби її «прориву» через кордон (делегітимація дій опозиціонерки тактикою абстракції), журналісти додали такі коментарі: *Колега опозиціонерів Максим Знак, також член Координаційної ради, стверджує, що усі троє [А. Родненков, М. Колесникова, І. Кравцов] не збиралися виїздити з*

Білорусі, повідомляє TUT.BY (www.pravda.com.ua, 08.09.2020); Також сайт «Сьогодні» повідомляв, що *сестра Колесникової — Тетяна Хомич* — заявила, що *Марія не збиралася виїжджати з Білорусі та готова була йти до кінця* (politics.segodnya.ua, 09.09.2020).

Заперечення проблеми може бути повним або частковим (Hood, 2011, с. 50), і здебільшого його застосовують разом з тактиками, які дають змогу змінити представлення дії.

Дискредитація критики. У цьому випадку звинувачення репрезентують як несправедливі.

1. Однією з тактик, яку часто застосовують з цією метою, є **абстракція**. Для неї використовують дієслова на зразок *знущатися, переслідувати*, напр.: *Зеленський у своїй промові до Дня незалежності попросив «не плутатися під ногами» тих, у кого була можливість розбудувати Україну. Зрозуміло, що йдеться про керівників держави, але дехто вирішив **перекрутити** цю заяву. — Серце сповнюється радістю, коли бачиш, як десятки й десятки тисяч людей, яких Зеленський сьогодні попросив не плутатися у нього під ногами, пішли не на офіційне шапіто, а на велелюдний марш справжніх захисників Вітчизни, — написав п'ятий президент Петро Порошенко* (fakty.com.ua, 26.08.2020); *«Наша свідомість тільки зміцнилася останнім часом. Почуття власної гідності білоруського народу не дозволить терористам і екстремістам **маніпулювати** нами», — вирішив сказати він [О. Лукашенко]* (www.unn.com.ua, 26.05.2021). У першому прикладі критику, висловлену П. Порошенком і реалізовану тактикою абстракції (вказівка, що, кажучи про тих, хто «плутається під ногами», мають на увазі захисників України), нейтралізує дієслово *перекрутити*, яке презентує висловлювання експрезидента як маніпулятивні. Увиразнює абстракцію в цьому прикладі й використання фактива *зрозуміло*, що пресупонує істинність пропозиції, яка наведена в підрядній частині (Безугла, 2019, с. 290); завдяки цьому перекручування репрезентують як факт (дет. див.: Чадюк, 2021). У другому прикладі протести білорусів зображають як маніпуляції терористів й екстремістів. Для нівеляції звинувачень також використовують іменники, що

означають неправильні вчинки, напр.: *Мер Віталій Кличко назвав обшуки на комунальних підприємствах і в департаментах КМДА тиском на столичну владу і придушенням місцевого самоврядування, а також особистим тиском на нього* (www.pravda.com.ua, 13.05.2021).

2. Часто застосовують у новинах і тактику **дефініції**, завдяки чому звинувачення трактують як маніпулятивні, напр.: *Раніше Порошенко спростовував справжність представлених аудіозаписів [«плівки Деркача»]. Він вважає, що це — спецоперація Кремля проти нього з метою дискредитувати партнерські відносини України і США* (nv.ua, 09.07.2020); *«Ми хочемо лише встановити факти, розкрити злочин, усе решта — наклеп на італійський суд», — сказала вона, попросивши суд у Мілані не брати до уваги «обвинувальні слова захисту щодо суду* (news.obozrevatel.com, 03.11.2020) — з новини про справу В. Маркова, коли прокурорка Нунція Чараволо відреагувала на критику італійського правосуддя. Для нівелювання звинувачень у дефініціях використовують іменники *дискредитація, істерика, катастрофа, маніпуляція, постановка, провокація, тиск, трюк, фальшивка*, розмовний сталий вислів *підкилимні ігри*, напр.: *Основний масив матеріалів про участь Нахтігалью в погромах датований 1959—1960 роками і являв собою фальшивки спецслужб СРСР і НДР, стверджували в Києві* (nv.ua, 11.03.2021) — з новини про звинувачення Р. Шухевича, який входив до легіону «Нахтігаль», у погромах; *Водночас сам Степанов напередодні записав відеозвернення, в якому дав зрозуміти, що ситуація з його звільненням — це чистої води підкилимні ігри* (politics.segodnya.ua, 18.05.2021) — тактика дефініції послаблює делегітимацію абстракцією, реалізовану наведенням покарання (звільнення). Часом дефініція містить інші тактики делегітимації, зокрема, наведення ефекту, засобу, напр.: *До слова, напередодні (на давоському форумі, — Ред.) Путін наголосив, що збереження санкцій — це збільшення загрози застосування військової сили* (www.ukrinform.ua, 29.01.2021) — так маніпулятивно прагнуть послабити звинувачення, називаючи санкції причиною ескалації напруження; *Журналістка Катерина Венжик припускала, що така реакція «Книгарні Є»*

[критика Yakaboo] — *це спосіб позбутися конкурентів* (life.pravda.com.ua, 14.09.2020).

3. Послугуються тактиками **засобу й наведення ефекту** й без посередництва дефініції, напр.: *У відповідь — в Національному антикорупційному бюро України заявили, що вручення Національною поліцією України експрезиденту корпорації «Укрбуд» Максиму Микитасю підозри у замовленні викрадення юриста у Києві може використовуватися як інструмент тиску на нього та задля блокування розслідувань бюро* (www.unn.com.ua, 30.12.2020); *«Заяви Верховної Ради України, Офісу Президента України, Міністра закордонних справ України, а також численні публічні висловлювання керівництва України і низки українських офіційних осіб високого рангу про внутрішньополітичну ситуацію в Республіці Білорусь, легітимність президента Республіки Білорусь [...] розглядаються як надзвичайно недружні жести з боку України, які не сприяють збереженню довіри в українсько-білоруських відносинах, і спроба втручання у внутрішні справи Республіки Білорусь», — сказано в звіті посольства РБ про зустріч в МЗС України* (www.obozrevatel.com, 01.10.2020).

4. Для дискредитації критики використовують і прийом порушення **аналогії** — коли наводять подібну ситуацію в минулому (маркерами є прислівники часу, прикметники на зразок *давній*, вказівка на дату події тощо), на яку інституції чи громадськість реагували по-іншому, напр.: *Варто зауважити, що регламент ПАРЄ не містить жодних заборон на демонстрацію національної символіки чи інших речей, і раніше через подібні дії, у тому числі з боку Гончаренка, не викликали подібної жорсткої реакції* (www.pravda.com.ua, 20.04.2021) — так послаблюють критику політика, який показав український прапор під час свого виступу в ПАРЄ; *Колишній журналіст і депутат Сергій Леценко нагадав про давній з'їзд партії «Наша Україна» на території КПІ, де також була партійна символіка, однак який тоді не викликав такої критики* (www.bbc.com, 21.09.2020) — з новини, що партію «Слуга народу» звинувачують у проведенні конференції на території

Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка; маніпулятивно — *Російський президент також порівняв інцидент* [примусову посадку літака Ryanair] з випадком у 2013 році, коли через пошуки Едварда Сноудена у Відні посадили та обшукали літак з президентом Болівії Ево Моралесом. Тоді, за словами Путіна, не було жодної міжнародної реакції (www.unian.ua, 28.05.2021). Маніпулятивність використання аналогії в останньому прикладі полягає в тому, що навряд чи Е. Сноуден та Р. Протасевич надаються до порівняння на основі своєї діяльності. До того ж офіційною причиною посадки літака Білоруссю була підозра, що на борту міститься вибухівка, а не пошуки опозиціонера.

Застосовують для дискредитації звинувачень й **історичну аналогію** з ситуацією, коли подібна критика не виправдалася, напр.: *Я бачу під копірку ті ж тексти, пости, які публікувалися під час президентських виборів. І тоді писали, що якщо Зеленський виграє, то буде курс і 40, і 100 грн. Кадрові зміни не призведуть до потрясінь на ринках* (news.obozrevatel.com, 03.07.2020). Наслідки подібної ситуації в минулому проєктують на сучасну, аби запевнити, що причин для занепокоєння немає.

5. Важливою для дискредитації критики є й **оцінка**, реалізована прикметниками на зразок *агресивний, бездоказовий, безпідставний, зрежисований, міфічний, надуманий, неконструктивний, некоректний, оманливий, поспішний, пропагандистський, сфабрикований, фейковий* і відприкметниковими прислівниками, напр.: *Сам суддя [П. Вовк] називає усі звинувачення проти нього замовними та ігнорує повістки до суду* (tsn.ua, 13.02.2021); *Народний депутат від «Опозиційної платформи — За життя» назвав обмеження [закриття каналів, підконтрольних В. Медведчуку] незаконними та прикладом цензури щодо медіа* (24tv.ua, 03.02.2021); *Очільник Кремля зазначив, що всі до Росії ніби-то лише безпідставно присікуються* (tsn.ua, 21.04.2021). Інколи за допомогою оцінки звинувачення репрезентують як безпідставні, напр.: *За словами книговидавця, конкретне художнє виконання з геральдичного погляду є неважливим* (24tv.ua, 20.11.2020) — з новини про

ескіз Великого Державного Герба України, який розкритикували за неестетичність. У цьому прикладі оцінка (*неважливий*) посилена покликанням на наукове підґрунтя — принципи геральдики (тактика звернення до авторитету експертів).

6. Послабити критику можуть і **категоризацією** — зарахуванням звинувачень до однієї групи з однозначно негативним вчинком, напр.: *Фейки є постійним інструментом російської гібридної війни як проти України, так і проти особисто Порошенка. Від «розіп'ятого хлопчика у Слов'янську» до «вбивства Петром Порошенком рідного брата»* (24tv.ua, 09.07.2020). У такий спосіб негативну конотацію фейка про розіп'ятого хлопчика в Слов'янську проєктують на звинувачення П. Порошенка, послаблюючи їх.

7. Для дискредитації критики послуговуються не тільки тактиками делегітимації, а й наводять інформацію, яка спонукатиме читача до висновків про **помилковість дорікань**, напр.: *У претензії ізраїльського дипломата [назвав Р. Шухевича «капітаном шуцманшафта СС»] міститься суттєва неточність, на яку вказали в коментарях до твіту. Українське шуцманство (Легіон Нахтігаль), старшиною якого Шухевич був на початку 40-х, було підрозділом вермахту і підпорядковувалося розвідці. Командир УПА ніколи не служив в СС* (nv.ua, 11.03.2021); *«Ну, я гадаю, наша країна теж багато кого вбила, Джо», — відповів Трамп. Через кілька днів після того він спробував дати контекст своїм словам* (www.unian.ua, 19.03.2021) — так Д. Трамп відреагував на те, що Д. Байден назвав очільника Кремля вбивцею; уточнення, що політик потім прагнув змінити свій коментар, імплікує, що його висловлення було неточним.

8. Послаблюють делегітимацію й **представленням звинувачень як сумнівних**. Його застосовують у новинах тоді, коли потрібно репрезентувати протилежну думку, але водночас вказати на те, що вона не цілком відповідає дійсності. Для цього найчастіше використовують **абстракцію**, послуговуючись дієсловами *бачитися, ввижатися, приписувати, змалювати* (як), *подати* (як) тощо, напр.: *Пропагандистські ЗМІ Білорусі намагаються подати затримання*

*Колеснікової як спробу нічної втечі в Україну (nv.ua, 08.09.2020) — у такий спосіб українські журналісти прагнуть нейтралізувати делегітимацію абстракцією дій білоруської опозиціонерки; Лаврову **ввижаються** «екстремісти» з України, що дестабілізують ситуацію в Білорусі (www.unian.ua, 02.09.2020) — так підважують звинувачення українців у організації протестів, які насправді почалися через фальсифікацію виборів. Також критику послаблюють, коли використовують дієслова, що передають невпевненість у висновках, напр.: *Зазначимо, що на оприлюдненому відео чутно, як люди [депутати однієї з громад Закарпаття] співають на іноземній мові, мелодія якої не схожа на гімн України, але **нагадує** угорський* (www.unn.com.ua, 30.11.2020).*

Послаблюють критику й завдяки іншим мовним засобам, що виражають невпевненість — вставне слово *мовляв*, прикметники *можливий, схожий*, частки *буцімто, начебто, нібито* тощо, пор.: *3 червня Лерос опублікував нову порцію записів про **можливу** масштабну корупцію в Києві серед топ-чиновників* (nv.ua, 01.09.2020); *В рамках кримінального провадження підозри вручили Семенченку і Шевченку. Також було оприлюднено докази поставки військових товарів з РФ, якими **нібито** займалися підозрювані* (politics.segodnya.ua, 26.03.2021). Роль цих засобів особливо помітна у випадках, коли критику представлено зі вставним словом і без нього, пор.: *На його переконання [В. Фокіна], з обох сторін було скоєно багато злочинів, які мають бути розслідуванні, а винні мають понести покарання* (www.unian.ua, 02.09.2020) / *Заступник Кравчука в інтерв'ю проросійському виданню «Страна» заявив, що є поступки, на які Україна може піти. З обох боків, **мовляв**, «було скоєно чимало злочинів». Це все слід розслідувати, а винних — притягнути до відповідальності* (24tv.ua, 31.08.2020). Зазвичай ці засоби розглянуті в працях, що присвячені епістемічній модальності, яка виражає ставлення мовця до інформації з погляду її достовірності (дет. див.: Кійко, 2017). Аби поставити критику під сумнів, можуть використати й іронічні лапки, напр.: *У мережі опублікували і відео «**прориву**», хоча на кадрах не видно ні*

Колесникової, ні її колеги (news.obozrevatel.com, 08.09.2020). Роль іронічних лапок детальніше проаналізовано на прикладі тоталітарного дискурсу, де цей прийом є поширеним (Ренчка, 2017, с. 46). Сумнівність висловлюють й авторським коментарем, напр.: *Зауважимо, що на оприлюдненому відео справді чути, як люди співають, імовірно, угорською мовою. Про це у ролик українською говорить і жінка. Сама ж мелодія нагадує угорський гімн, однак стверджувати на 100%, що це саме він, не можна* (24tv.ua, 30.11.2020).

Також журналісти наводять інформацію, яка вказує на **нелогічність** висловленого, ставлячи під сумнів достовірність звинувачень, напр.: *Рік тому суд Падуї визнав його [В. Маркова] винним і засудив до 24 років позбавлення волі, хоча навіть прокурор наполягав на 17 роках* (world.segoday.ua, 03.11.2020); *В опозиції заявили, що проведення референдумів в Україні законодавчо не врегульоване (про це далі. — Авт.), та й за Конституцією на референдум не можна виносити питання податків, бюджету й амністії. Але в ОПУ й не говорили, що всенародне опитування 25 жовтня прирівнюють до референдуму* (tsn.ua, 17.10.2020); *Також він [І. Ківа] опублікував ролик, в якому заявив про протест «щодо порушення конституційного права говорити рідною мовою» (на початку відео нардеп чомусь виголошував промову українською та російською йому ніхто не забороняє спілкуватися — 24 канал)* (24tv.ua, 16.01.2021). Маркером наведення інформації з такою метою є використання після тези-критики протиставних сполучників *однак, проте, але* тощо й допустового *хоча*.

Часто автори **вказують подробиці**, за допомогою яких передають власне ставлення до звинувачення, пор.: *Після обшуку Стерненку повідомили про підозру у викраденні з метою заволодіння коштами та відправили до СІЗО, з якого він згодом вийшов під заставу* (www.unian.ua, 23.02.2021) / *Активіста вважають винним у викраденні Сергія Щербіча з метою заволодіння його грошима. До речі, мовиться про 300 гривень* (24tv.ua, 23.02.2021); *Мотивом Стерненка і Демчука у цій справі називають отримання неправомірної вигоди у вигляді заволодіння двома сім-картками вартістю 30 грн, карткою*

Приватбанку, що не несе матеріальної цінності, дозволом на носіння пістолета Форд 12 та 300 грн. (fakty.com.ua, 25.02.2021). На відміну від першого речення, у двох інших вказано, про які саме кошти йдеться — цим підважують звинувачення, адже читачі можуть зробити висновок, що ця сума не є приводом для пограбування.

Крім того, аби поставити звинувачення під сумнів, журналісти наводять додаткову інформацію, що вказує на **непослідовність** висловлювань або дій, напр.: *«За нашими оцінками, близько 200 екстремістів, натренованих на українській території, зараз перебувають в Республіці Білорусь», — сказав Лавров, проігнорувавши той факт, що саме про 200 російських найманців, які проникли в Білорусь для дестабілізації обстановки, заявляв секретар Ради безпеки Білорусі Андрій Равков* (politics.segodnya.ua, 02.09.2020); *Їх [О. Навального та його брата] звинувачували в тому, що вони нібито обманом нав'язали косметичній компанії «Ів Роше» і «Многопрофильной процессинговой компании» свою фірму як посередника при наданні транспортно-логістичних послуг. Однак пізніше представники позивача визнали, що договір з Навальним був повністю виконаний і ніякої шкоди компанія не зазнала* (www.pravda.com.ua, 02.02.2021).

Непослідовність засвідчує і факт видалення допису з критикою із соцмереж, адже в такий спосіб мовець немовби відмовляється від власних слів, напр.: *22 грудня на сторінці «Книгарні Є» у Facebook було оприлюднено пост із засудженням дій «Yakaboo» та закликом до українських видавництв не співпрацювати «з каналами просування книжкового “русского мира” в Україні». Нині цей пост видалений зі сторінки «Книгарні Є»* (www.unian.ua, 15.09.2020). Лінгвістичними маркерами таких випадків є протиставні сполучники *однак, втім* і прислівники часу, що мають протилежне значення — *нині, спочатку / згодом, пізніше, після*.

Часто з метою послаблення достовірності звинувачень у новинах вказують на відсутність доказів, напр.: *«Характерно, що навіть такі кричущі дії не знаходять осуду з боку т. зв. колективного Заходу. Ніхто цього ніби не*

помічає. *Всі вдають, що взагалі нічого не відбувається», — обурився президент РФ [хоча окрім заяв Олександра Лукашенка про нібито підготовку замаху на його родину жодних фактів про це немає — прим. Ред.]* (nv.ua, 21.04.2021) — так послаблюють критику Заходу за відсутність реакції на нібито замах на О. Лукашенка; У 2007 році голова громадської ради меморіалу Яд-Вашем Томі Лapid оголосив про існування «досьє Шухевича», в якому нібито є дані про участь генерал-хорунжого в акті терору. **Однак жоден документ українській владі і громадськості наданий не був** (nv.ua, 11.03.2021). Автори послуговуються сполучниками на зразок *хоча, однак*, аби наголосити на невідповідності звинувачень реальності; часто вживають і займенниковий прикметник *жоден*.

Ще один спосіб підважити достовірність критики — **іронія**, одним з яскравих маркерів якої є емоційно маркована одиниця *настїїїїльки*, напр.: *Концерт [до Дня Незалежності] настїїїїльки не сподобався частині співгромадян, що деякі з них подивилися його аж двічі, про що і повідомляють у Фейсбук, розповідаючи про деталі, через які їм було особливо огидно* (nv.ua, 25.08.2020). Автор натякає: якщо концерт користувачам справді не сподобався, то чому вони не припинили його дивитися. Яскравим прикладом ролі іронії для послаблення критики є те, як шістдесятники обігрували застосовувані щодо них радянські ярлики (Масенко, 2017, с. 125—126).

Зміна репрезентації об'єкта критики та його дій

Нижчезгадані тактики часто розглядають у межах самовиправдання, що належить до групи тактик позитивної самопрезентації (Кузьменко, 2019, с. 105); їх розподіляємо на дві групи.

Представлення об'єкта критики. Для того щоб послабити звинувачення, об'єктів критики, по-перше, презентують як чесних громадян, напр.: *Бо сьогодні в Одесі черговий суд не над другом чи знайомим, а над звичайним українським хлопцем, який одного разу скористався своїм правом на самозахист* (24tv.ua, 23.02.2021) — з новини про суд над С. Стерненком,

діяльність якого легітимують тактикою абстракції; *В очах патріотичної громадськості Коломойський — великий молодець, тому що взяв сміливість розрулити ситуацію в Дніпрі 2014-го. Тоді Дніпробласть балансувала на межі перетворення на чергову «народну республіку» за аналогією з «ДНР» і «ЛНР»* (ukraine.segoday.ua, 05.03.2021) — з новини про санкції проти І. Коломойського. Абстракція та дефініція легітимують дії І. Коломойського, а оцінний прикметник *патріотичний* надає джерелу більшої достовірності.

Одним з різновидів цього прийому є представлення певної особи як жертви ситуації, що застосовують для виправдань доволі часто (Rojo & van Dijk, 1997, с. 553). Наприклад, у новинах, присвячених судовому процесу над С. Стерненком, журналісти вказали: *Сергій Стерненко — учасник багатьох сутичок з одеською владою, зокрема, через забудови. У 2018 році він пережив три напади на себе* (www.bbc.com, 23.02.2021). Репрезентацію особи як жертви може бути наведено в довідці на зразок: *Що відомо про напади на Стерненка. На українського активіста Сергія Стерненка скоювали напади 4 рази. У лютому 2018 року його побили битами, а 1 травня того ж року — вистрілили в область шиї ззаду з пістолета гумовою кулею. Третій напад трапився 24 травня 2018 року...* (24tv.ua, 23.02.2021). У довідці можуть наводити й позитивні дії особи, аби послабити звинувачення щодо неї, напр.: *У 2011 він [М. Коханівський] ініціював та очолив громадську ініціативу Комітет визволення політв'язнів, яка ставила собі за мету визволити всіх політичних в'язнів режиму Віктора Януковича* (nv.ua, 22.06.2020) — з новини про суд над М. Коханівським.

По-друге, послабити звинувачення осіб можна **знявши з них відповідальність за певну дію** — агентивні стратегії (Hood, 2011). З цією метою послуговуються кількома способами; перший з них — **відмежування від критики**. У цьому випадку мовці визнають, що критика справедлива, проте стверджують, що винними є інші, а не вони. Цей прийом застосовують переважно тоді, коли суперечливу тезу висловили представники інституції, і їхні слова громадськість вважає позицією установи. Для відмежування від

критики чиновники стверджують, що висловлене працівниками — лише їхня думка, напр.: *Голова делегації України в ТКГ у Мінську і перший президент Леонід Кравчук заявив, що слова його заступника про амністію бойовиків та особливий статус для всього Донбасу є особистою думкою, а не позицією делегації* (tsn.ua, 06.09.2020); *А нещодавно Юлія Мендель заявила, що Росія не є монополістом на російську мову, і в Україні є «українська» російська мова. В ОП потім пояснили, що це є її приватна думка* (tsn.ua, 30.04.2021). Для передавання невідповідності думки особи позиції інституції використовують також вислів *іде врозріз*, розмовний вислів *не має відношення до*. Водночас науковці вважають цей спосіб послаблення делегітимації не досить ефективним, адже він засвідчує брак менеджерського контролю з боку інституції (Suchman, 1995, с. 598).

Другий спосіб зняти з себе відповідальність за резонансні дії — **перекласти її на іншу особу**, напр.: *Він також додав, що за якість роботи на об'єкті відповідає гендиректор, висновки щодо якості робіт та безпеки експлуатації об'єкту надає компанія з технічного нагляду як незалежна організація* (www.unian.ua, 16.12.2020) — з новини, як В. Кличко відреагував на критику, що на нещодавно відремонтованому мосту впали ліхтарі; *Серед протестувальників були провокатори, які закидали співробітників ОМОНу пластиковими пляшками й камінням. Люди просили їх цього не робити* (www.pravda.com.ua, 23.01.2021) — у такий спосіб послаблюють критику мітингувальників. Деколи діячі репрезентують ситуацію так, що інші є ініціаторами, а вони лише відповідають на їхні прохання / провокації, напр.: *Він [П. Порошенко] розповів, що Макеєнко сам подзвонив до нього та **попросив захисту для каналу*** (news.obozrevatel.com, 18.02.2021) — реакція на критику, що П. Порошенко тільки після купівлі визнав причетність до телеканалу «Прямий»; *У відповідь Кива зажадав, щоб його **не провокували** і вибачився* (nv.ua, 26.04.2021) — про конфлікт І. Киви з журналістами. Другий приклад ілюструє маніпулятивне перекладення провини, відповідальності на інших, що в теорії аргументації називають *trajectio in alium* (Reisigl & Wodak, 2001, с. 74), адже

кореспонденти не провокували, а ставили питання про захист дисертації, на який їх не пустили.

Третій спосіб зняти з себе відповідальність за амбівалентні вчинки — перекласти її на **обставини**, репрезентуючи власні дії як безальтернативні в умовах, що склалися. Подібною є стратегія «немає іншого виходу» (Rojo & van Dijk, 1997, с. 548). З цією метою часом застосовують тактику наведення **результату**, напр.: *19 серпня Фокін заявив, що Росію «треба зрозуміти»: якби вона не захопила Крим, то туди б прийшли США* (ua-news.liga.net, 30.08.2020) — так діяч маніпулятивно намагався нейтралізувати звинувачення проти РФ, використовуючи кліше російської пропаганди. Маркерами такого перекладення відповідальності є конструкції з іменником *умова*, напр.: *Сам Степанов у виступі відзначив, що темпи вакцинації не влаштовують і його самого, але міністр вважає, що в умовах спротиву антивакцинаторів та неконструктивної критики політиків його команда зробила все можливе* (www.pravda.com.ua, 18.05.2021); *У Зеленського заявили, що рішення щодо КСУ [який послабив відповідальність за недостовірні дані в декларації] виправдано «екстраординарними умовами»* (news.obozrevatel.com, 31.10.2020). В обох прикладах діячі перекладають відповідальність на обставини, щоб зменшити критику власних дій.

На безальтернативність певного вчинку також вказують дієслова *доводитися*, *змушувати*, узагальнювальний займенниковий іменник *усі*, напр.: *Зеленський зацитував ректора з Хмельницького, який захищав Шкарлета тим, що за часів Януковича всіх освітян змушували вступати в Партію регіонів* (www.bbc.com, 25.06.2020) — з новини про критику призначення С. Шкарлета, оскільки той входив до «Партії регіонів»; *Білоруський лідер також звинуватив Україну та Швейцарію в тому, що вони побоялися прийняти літак [на борту якого був Р. Протасевич]. Тому його довелося садити в Мінську* (fakty.ua, 28.05.2021). Ці дієслова містять пресупозицію, що дія була вчинена не з власної волі особи, що також послаблює критику.

Ще один різновид цього прийому — показати, що альтернативи дії, яку критикують, ще гірші, напр.: *Степанов сказав, що малому та середньому бізнесу буде важко перенести повний локдаун, тому МОЗ пропонує вводити жорсткі обмеження на вихідних* (nv.ua, 09.11.2020); *«Це дуже серйозний механізм, дуже потужний захист, — переконаний Шевченко. — Невже краще, щоб питання щодо зміни території ухвалювали лише народні депутати? Оце справді було б ризиковано і маніпульовано»* (www.bbc.com, 18.06.2020). Локдаун чи ситуацію, коли надважливі рішення ухвалюють депутати, згадують, щоб виправдати введення карантину вихідного дня та прийняття закону про народовладдя, послабивши критику цих рішень.

Репрезентація вчинків, які зазнали критики. Також особи можуть представити власні дії як правильні, використовуючи тактики легітимації — С. Ганссон зараховує такі випадки до стратегій виправдання й обґрунтування власних дій (Hansson, 2015). Виокремлюємо три різновиди змін репрезентації суперечливих дій.

За **першого різновиду** особа заперечує звинувачення (деколи за допомогою спростування його підґрунтя), пропонуючи натомість власне потрактування своїх дій.

1. З цією метою часто застосовують тактику **дефініції**, напр.: *Пояснив це тим, що його сторінка у фейсбуці — це **приватний щоденник**, а тому спілкується там тою мовою, якою комфортно* (24tv.ua, 20.03.2021) — критика засновувалася на тому, що обценну лексику було вжито на офіційній сторінці О. Арестовича; *Натомість уряд у Берліні стверджує, що «Північний потік — 2» є передусім **економічним проєктом**, наголошуючи водночас на необхідності збереження за Україною статусу транзитера газу* (www.unn.com.ua, 17.05.2021) — критика ґрунтувалася на тому, що «Північний потік-2» є політичним проєктом. В обох випадках завдяки дефініції вчинки потрактовують у спосіб, що відрізняється від запропонованого критиками. Для посилення тактики дефініції використовують протиставлення: першою в таких реченнях наводять тезу опонентів (як вони потрактовують щось), а другою — власну,

напр.: *В Офісі президента України пояснили, що санкції проти нардепа ОПЗЖ Тараса Козака і трьох каналів, підконтрольних Віктору Медведчуку, не є посяганням на свободу слова, а виключно боротьбою з чужорідною пропагандою* (www.pravda.com.ua, 04.02.2021).

2. Використовують для зміни потрактування суперечливих дій і тактику **засобу**, напр.: *Ми не ухвалюємо рішень за дискримінаційними критеріями, а ухвалюємо такі рішення, які допомагають захистити здоров'я громадян* (www.bbc.com, 28.08.2020) — про закриття кордонів для іноземців; *Він також вказав, що Лерос був обраний до Верховної Ради за списком партії, і якщо б він самостійно написав заяву, втратив би мандат. «Ми йому фактично допомогли не втратити мандат, виключили його з фракції, нехай він залишається позафракційним чи має право заходити в будь-яку іншу фракцію»* (politics.segodnya.ua, 02.09.2020) — звинувачення ґрунтувалися на тому, що Г. Лероса звільнили за критику президента.

3. З цією ж метою застосовують **абстракцію**, напр.: *«Мій батько мені казав і навчив мене любити Україну так, як я її люблю. Мій батько сказав, що ми повинні захищати нашу державу. Ми не боїмося», — підкреслив Порошенко* (sensor.net, 18.06.2020) — так експрезидент відреагував на відкриття проти нього судових справ, імплікуючи, що всі його дії мали на меті захист України.

4. Інколи мовці застосовують і звернення до **мети**, намагаючись репрезентувати негативну дію як ціну за досягнення чогось позитивного, напр.: *Лукашенко публічно прокоментував інцидент з літаком Ryanair 26 травня. Він заявив, що діяв виключно в рамках міжнародного права, що його хвилювала безпека пасажирів* (fakty.ua, 28.05.2021).

5. Одним із засадничих способів надання дії іншого потрактування та послаблення делегітимації є **натуралізація** (дет. див.: Чадюк, 2023а). По-перше, у новинах можуть натуралізувати **метою**, напр.: *Ми вчора йшли по вулиці, хотіли взяти кави з собою. Ресторатори, як і інший бізнес, хочуть відкритися раніше, — вони звернулися до нас: дивіться, ми вже готові виконувати ваші*

норми. *Ми просто зайшли перевірити* (www.pravda.com.ua, 04.06.2020) — коментар головного санітарного лікаря В. Ляшка з новини, що він з іншими високопосадовцями пив каву в приміщенні закладу, попри карантинні заборони; *«Для супроводу» літака за дорученням Лукашенка підняли винищувач білоруських ВПС* (gordonua.com, 30.05.2021) — з новини про затримання білоруського опозиціонера Р. Протасевича. У такий спосіб порушення карантину (в першому випадку) та злочин (у другому випадку) репрезентовано як звичні процеси: головний санітарний лікар природно може прагнути перевірити виконання вимог, які він запроваджував, а винищувачі зазвичай використовують для захисту (за версією білоруських високопосадовців, вони отримали повідомлення про мінування й відправили за літаком Ryanair вищувач, щоб захистити пасажирів; проте лист про замінування надійшов на електронну пошту мінського аеропорту пізніше, ніж той попередив пілота Ryanair).

Часто з метою послаблення делегітимації застосовують і натуралізацію **поясненням**, напр.: *«Щодо заяви Фокіна, то вже і в Офісі Президента сказали, що це не показує офіційної позиції влади. Звичайно, він намагається, як нова людина, транслювати меседжі для окупованих територій. Проте рішення буде приймати Верховна Рада. А вона буде користуватися Конституцією України та здоровим глуздом»*, — додала Кравчук (24tv.ua, 31.08.2020) — з новини, що В. Фокін запропонував амністію проросійських бойовиків з ЛНР і ДНР; *«Участь дітей продиктована логікою самого привітання — саме до дітей, майбутнього нашої країни, звертається Президент України. І саме діти формулюють свої мрії і бажання, які дорослі мають спромогтися реалізувати в майбутньому»*, — заявив радник керівника ОП (news.obozrevatel.com, 05.01.2021) — з новини про новорічне привітання, у якому брали участь школярі, що викликало критику частини суспільства, котра потрактувала це як експлуатацію дитячої праці. Ситуації репрезентовано так, що для нових перемовників звично йти на компроміси, а всі привітання, звернені до дітей, мають бути здійснені за їхньої участі.

Застосовують у новинах і **натуралізацію абстракцією**, напр.: *Зі свого боку глава парламентської фракції СН Давид Арахамія назвав лайку «народною мовою» і заступився за Арестовича* (news.obozrevatel.com, 20.03.2021) — з новини, що О. Арестович вжив обценну лексику, відповідаючи на коментар одного з користувачів соцмереж; *Ківа про захист наукової дисертації: у чому проблема, що я вчуся?* (sensor.net, 25.04.2021) — з новини, що депутат захистив дисертацію, хоч не міг відповісти на прості запитання щодо власної роботи. У цих прикладах вживання обценної лексики щодо осіб потрактовано як «народну мову», а нечесне здобуття наукового ступеня як самовдосконалення. Рідше трапляється **натуралізація оцінкою**, напр.: *Якщо не брати всі ці окремі гучні випадки, то з керованістю такою складною системою, як МВС, все цілком нормально* (www.rbc.ua, 22.06.2020) — з новини про можливість звільнення А. Авакова з посади очільника МВС; прислівник *нормально* має на меті легітимувати діяльність міністра.

6. Для виправдання також зазначають дії особи, що є **протилежними** до тих, про які стверджують опоненти, напр.: *Але не зрозуміло, чому для Порошенка «не плутатися під ногами» Зеленського мають саме ветерани війни на Донбасі, до яких він неодноразово виражав свою повагу* (fakty.com.ua, 26.08.2020); *Президент Зеленський вже не раз довів, що не діє в інтересах Коломойського* (ukraine.segodnya.ua, 05.03.2021). Посилює нейтралізацію критики в цих прикладах вказівка на те, що правильна дія здійснювалася неодноразово.

Крім того, за допомогою згадки про свої здобутки (тактика наведення результату) політики й очільники інституцій часто легітимують свою діяльність на посаді перед суспільством, аби послабити звинувачення та репрезентувати прагнення звільнити їх як безпідставне, напр.: *Аваков наполягає, що показники всіх порушень падають, а рівень розкриття злочинів у 2020 році складає за різними напрямками 91-92%* (www.bbc.com, 05.06.2020) — міністра хотіли звільнити за неефективну роботу МВС. Цей спосіб також застосовують, коли йдеться про дискусії щодо історичних питань, напр.: *Родина Шухевичів під час*

Голокосту врятувала сусідську єврейську дівчинку Ірину Райхенберг (24tv.ua, 10.03.2021). Таку інформацію навели у відповідь на звинувачення посла Ізраїлю в Україні Д. Ліона, який виступив проти присвоєння стадіону в Тернополі імені Р. Шухевича й назвав діяча «сумнозвісним Гауптманом #SS Schutzmannschaft 201».

Нерідко наведення іншої версії подій посилюють достовірним джерелом, напр.: *Про те, як насправді проходили переговори Петра Порошенка з Путіним, засвідчив один із очевидців, Франсуа Олланд: «Тримався дуже гідно та твердо відстоював свої позиції». За спогадами Президента Франції, «багато разів Порошенко та Путін підвищували голос один на одного», Порошенко «залишався непохитним щодо суверенітету своєї країни», — зазначили в політсилі (sensor.net, 09.07.2020).* Це уривок з новини про «плівки Деркача», на яких зафіксовано дружню розмову нібито П. Порошенка й В. Путіна. Відповідно, партія П. Порошенка покликається на авторитет експрезидента Франції, щоб послабити / нейтралізувати звинувачення, підкреслюючи те, що політик знає правдиву версію подій з власного досвіду (невипадково Ф. Олланда представлено як *одного з очевидців*). Деякі вчені зараховують покликання на особистий досвід до тактик легітимації (Hutchby, 2001; Reyes, 2011); інші потрактовують причетність особи до ситуації, про яку вона повідомляє, як спосіб підвищення достовірності висловленого (Доценко, 2023, с. 126). Ще один приклад підкріплення іншої версії надійним джерелом: *При цьому він [очільник Кремля] вкотре звинуватив у неврегулюванні конфлікту на Донбасі українську сторону [...] Читайте також: Російські офіцери на Донбасі муштрують снайперів — розвідка (www.ukrinform.ua, 17.12.2020).* Часто на позначення джерела в цьому випадку використовують іменники *архіви, документи*, напр.: *У 2008 році СБУ оприлюднила документи, з яких випливає, що в ОУН єврейські погроми вважали німецькою провокацією і спробою скомпрометувати націоналістів, які проголосили незалежність України відразу ж після приходу до Львова німецької армії (nv.ua, 11.03.2021) — з новини про звинувачення Р. Шухевича в погромах; Більша частина книжки —*

архівні документи з відкритих архівів КДБ, тому усі факти, викладені в ній, мають документальне підтвердження. Зокрема, наводяться протоколи допитів, ухвал тощо (tsn.ua, 15.07.2020) — з новини про звинувачення в посяганні на гідність В. Медведчука в книзі «Справа Василя Стуса».

Деколи доказовість конструюють через представлення чогось як загальновідомого, напр.: *«Я послав його не за мову, яку я дуже люблю і, як бачите, користуюся із задоволенням. Я послав його за справу», — зазначив речник ТКГ (glavcom.ua, 20.03.2021) — так О. Арестович відповів на критику за використання нецензурної лексики щодо користувача, який попросив його писати дописи про ТКГ українською; «Ніякого тиску не було, всі добровільно підписували. Ви ж знаєте нашу фракцію... У нас дисципліна — робить хто що хоче. У нас не може бути тиску взагалі», — сказав Арахамія (politics.segodayna.ua, 02.09.2020) — коментар на критику, що голосування за виключення Г. Лероса проходило під тиском. В обох прикладах звинувачення заперечують і наводять протилежну дію, яку представляють як істинну через репрезентацію її як загальновідомої.*

Другий різновид зображення власних дій як правильних реалізують конструкцією **«так, але»**, яку зараховують до стратегії зміни теми (Hansson, 2015, с. 321). У цьому випадку особа визнає, що зробила неправильний вчинок, але намагається послабити провину, згадуючи про свою правильну дію / мету. Підґрунтям цієї конструкції є наголошення на іншому аспекті ситуації, що співіснує з негативним, не заперечуючи його, і найчастіше її реалізують за допомогою тактики наведення результату. Зокрема, коли Білорусь посадила літак, щоб затримати опозиціонера, і була покарана санкціями (закриття повітряного простору й заборона польотів для літаків білоруських авіакомпаній), О. Лукашенко так спробував легітимувати діяльність авіакомпанії: *Лукашенко зазначив, що у 2020 році авіакомпанія «Белавія» в період жорсткого локдауну в багатьох країнах світу через пандемію COVID-19 на прохання європейських лідерів допомагала з евакуацією громадян Європейського Союзу (24tv.ua, 28.05.2021). На захист когось можуть стати й*

інші особи — зокрема, коли заява книгарні «Є» про збільшення продажу книг російською викликала бурхливу реакцію суспільства, прихильники мережі апелювали до її здобутків, легітимуючи її діяльність тактикою наведення результату, напр.: *Не варто забувати, що це була перша в Україні книгарня, яка літературу російською поставила у відділ іноземної. Не варто забувати, що це книгарня, яка часто йдучи в мінус, відкривала свої представництва у майже усіх областях України* (lifestyle.24tv.ua, 15.09.2020). Посилують цю тактику використанням дієслова *забувати*, який є фактивом і пресупонує істинність пропозиції, що наведена в об'єктній підрядній частині.

У новинах також трапляються інші моделі, коли одна тактика легітимації послаблює, але не заперечує делегітимацію, реалізовану іншою тактикою, напр.:

1) звинувачення висловлено тактикою абстракції, а для його послаблення застосовують тактику засобу, напр.: *«Так, можливо, я [О. Лукашенко] трохи пересидів. Можливо, мене показують не тільки з телевізора, але з праски та чайника. Але тільки я зараз можу захистити Білорусь»* (www.unian.ua, 08.09.2020);

2) критику тактикою наведення ефекту послаблюють зверненням до імперсонального авторитету, напр.: *Ситуація тільки погіршилася [після рішення суду, яким майже повністю заборонили аборти]», — підкреслила правозахисниця. У відповідь на такі аргументи один з ініціаторів подання у Конституційний трибунал, депутат сейму від «Права і справедливості» Бартоломей Врублевський зазначив: «Права людини не можуть бути привілеєм здорових людей»* (glavcom.ua, 27.10.2020);

3) звинувачення, реалізоване тактикою дефініції, послаблюють тактикою засобу, напр.: *Крім того, він зазначив, що частина людей також стверджує, що політика — це брудна справа. Втім Притула запевняє: якщо туди не будуть іти чесні люди, то вона сама собою не очиститься* (24tv.ua, 11.09.2020) — С. Притулі докоряли, що, висуваючи свою кандидатуру в мери Києва, він стає пов'язаним з «брудною справою»; у відповідь він репрезентує

долучення до політики чесних людей (імплікуючи, що він є саме таким) як інструмент для зміни системи;

4) критику тактикою звернення до імперсонального авторитету послаблюють апелюванням до авторитету більшості, напр.: *Тому чи має право на життя і реалізацію ініціатива Президента щодо перезавантаження КСУ? Моє внутрішнє переконання — так, якщо вона буде підтримана Верховною Радою України і суспільством* (www.ukrinform.ua, 30.10.2020) — ініціативу критикували, називаючи її політичним рішенням, яке не цілком узгоджується із законодавством;

5) звинувачення, реалізоване тактикою звернення до імперсонального авторитету, послаблюють апелюванням до традиції, напр.: *У самій кав'ярні запевняють, що відвідувачів у приміщення не пускають [згідно з карантинними обмеженнями], а президента пропустили, бо «є норми культури». Мовляв, тримати президента на порозі було б неприйнятно: «надворі йшов дощ, а посадовці не мали куди дітися»* (24tv.ua, 04.06.2020) — критика ґрунтувалася на тому, що В. Зеленський порушив карантинні обмеження;

6) критику тактикою оцінки послаблюють зверненням до мети, наведенням результату, напр.: *«Це морально не дуже красиво, але краще я звідти заберу гроші і тут буду платити податки, понад мільйон у бюджет», — заявив власник [Клавдіївської фабрики ялинкових прикрас]* (www.obozrevatel.com, 05.12.2020) — про продаж товарів у РФ;

7) звинувачення тактикою оцінки послаблюють тактикою засобу, напр.: *Координаторка громадянської мережі «Опора» Ольга Айвазовська вважає, що закон [про референдум] не ідеальний, проте в нього додано необхідну кількість запобіжників, щоб на обговорення не виносили питань, які можуть завдати шкоди суверенітету України* (gordonua.com, 08.04.2021);

8) критику тактикою звернення до позиційного авторитету послаблюють апелюванням до імперсонального авторитету, напр.: *«Кричать [іноземні країни, які не визнали вибори в Білорусі] про те, що вони щось не визнають у нас. Ви знаєте, ми нікого і не просили визнавати або не визнавати наші вибори,*

визнавати легітимність новообраного президента або не визнавати. Головне, щоб це відповідало Конституції нашої країни», — сказав білоруський президент (sensor.net, 24.09.2020).

Відповідно до **третього різновиду** репрезентацію вчинку, який критикують, змінюють через **применшення** його тривалості / шкідливості / серйозності / особливості та ін., що є класичним прийомом для зменшення власної провини (Hansson, 2015, с. 299). Для цього використовують низку тактик.

1. **Абстракція.** У цьому випадку особи послуговуються мовними одиницями, що представляють неправильний вчинок як незначну помилку, напр.: *Виконувач обов'язків голови правління фабрики Павло Гукасов на своїй сторінці у Facebook написав, що фабрика має частину замовлень із Росії, а згадана ситуація стала результатом певного **недогляду** з боку керівництва (lviv.znaj.ua, 08.12.2020) — з новини, що українська фабрика виготовляла новорічні прикраси з логотипом російської армії.*

2. **Аналогія.** Деколи особу порівнюють з іншими, аби показати, що хоч її вчинки неправильні, інші чинять ще гірше. Яскравим прикладом застосування цієї тактики є випадок з дописом книгарні «Є» про можливе збільшення продажу книжок російською мовою: *«Мені, як видавцеві, не подобаються деякі речі в їхній бізнесовій стратегії. Проблема в тому, що інші торгові партнери **набагато гірші** за них. І більшість українських видавництв без цих партнерів мало б ще більше проблем. Ми на карантині вижили саме завдяки їм», — написав він (life.liga.net, 14.09.2020).*

3. **Дефініція.** Зокрема, критику щодо нових призначень послаблюють, вказуючи, що це випробувальний термін або тимчасовий захід, тобто не триватиме довго, напр.: *Вважаю, що Шкарлета ми фактично призначили з можливістю проявити себе протягом наступних декількох місяців. І **це своєрідний випробувальний строк** (politics.segodnya.ua, 03.07.2020); Голові фракції СН Давиду Арахамії довелося підкреслювати, що **перепризначення Авакова — лише тимчасовий захід, можливо, на півроку, а сам він***

залишається на посаді під персональну відповідальність Зеленського (www.rbc.ua, 22.06.2020).

4. **Ефект.** Зазвичай для применшення наслідків дії вказують на те, що її ще можуть скасувати, а отже, вплив цього рішення мінімальний, напр.: *При цьому американська влада прийшла до висновку, що «єдиний спосіб зупинити проект — ввести санкції відносно кінцевих споживачів газу в ФРН», одночасно адміністрація США «не має наміру псувати відносини з-за «Північного потоку — 2», пише Axios. В той же час джерела адміністрації стверджують, що подібний мораторій на обмеження щодо оператора проекту може бути в будь-який момент скасований* (www.unn.com.ua, 18.05.2021) — з новини про скасування санкцій проти «Північного потоку-2», що спричинило обурення частини американських політиків й українців; *Якими б не були строки відтермінування обов'язковості РРО для малого і середнього бізнесу, цю законодавчу вимогу ще можуть взагалі скасувати. Саме це передбачають кілька законопроектів, які вже зареєстровані в парламенті* (www.bbc.com, 17.11.2020) — критика стосувалася того, що Верховна Рада не відтермінувала обов'язковість реєстраторів розрахункових операцій.

5. **Натуралізація аналогією.** Її реалізують, коли мовці, яких критикують, згадують інших діячів, котрі опинилися в подібній ситуації, аби показати, що їхній випадок не унікальний. Маркерами цієї тактики є поєднання заперечної та обмежувально-видільних часток (*не лише, не тільки*), прислівник *теж*; у випадку, коли разом з аналогією використовують прийом генералізації, також послуговуються узагальнювальним займенниковим прикметником *увесь*, займенниковим іменником *усі*, прислівником *завжди*, напр.: *Критикували за святкування Дня незалежності не лише Зеленського. Наприклад, п'ятого президента Петра Порошенка — за проведення параду під час подій 2014 року* (fakty.com.ua, 26.08.2020); *Провал вакцинації стався в усьому світі, до того ж ми не є пріоритетною країною для поставок* (politics.segodayna.ua, 18.05.2021).

6. Применшити чиюсь роль у суперечливій дії може **зазначення інших діячів**. Цей прийом К. Гуд називає *структури партнерства*, суть яких полягає

в тому, щоб зобразити певну дію як результат роботи групи людей, ускладнюючи в такий спосіб визначення, хто є відповідальним (Hood, 2011, с. 81). Здебільшого зазначають авторитетних осіб, напр.: *Також президент заявив, що на прохання прем'єр-міністра Ізраїлю ухвалене рішення про суттєве обмеження паломництва хасидів до Умані для святкування Рош га-Шана* (www.bbc.com, 28.08.2020); *У звіті йдеться, що рішення про скасування санкцій було ухвалене після консультацій із європейськими партнерами* (www.bbc.com, 20.05.2021) — з новини, що США скасували санкції проти «Північного потоку-2».

3.1.2. Послаблення легітимації

Значно рідше, ніж послаблення делегітимації, використовують послаблення легітимації; зазвичай підважують вчинки статусних осіб / країн / організацій, судові рішення, законопроекти тощо. Для цього використовують такі стратегії: репрезентація джерела інформації як необ'єктивного, зміна представлення дії, яку обґрунтовують.

Репрезентація джерела інформації як необ'єктивного

Зазвичай з цією метою послуговуються тактикою **оцінки**, яку вербалізують здебільшого прикметники, напр.: *Провладний екзит-пол віддав перемогу президенту Олександр Лукашенку — 79,7%, його головній суперниці Світлані Тихановській — тільки 6,7%* (ua-news.liga.net, 10.08.2020); *Спочатку пропагандистські ресурси Лукашенка намагалися подати інформацію так, ніби це борт FR4978 сам надіслав умовний сигнал 7700 — основний аварійний код, а його прихильно прийняли в Мінську* (www.liga.net, 26.05.2021) — з новини про примусову посадку літака Ryanair, на борту якого був Р. Протасевич.

Часто для представлення джерела інформації як упередженого використовують і тактику **абстракції**. Мовними засобами її реалізації є власні назви на позначення осіб або інституцій, які мають погану репутацію, і дієслова, словосполучення на зразок *пов'язувати, мати гарні стосунки, бути*

наближеним до / частим гостем, напр.: *Це рішення схвалили за позовом нардепів від ОПЗЖ і «За майбутнє». Останніх активно пов'язують з олігархом Коломойським* (24tv.ua, 29.10.2020); *Звернення до КС направляли 47 депутатів від ОПЗЖ та групи «За майбутнє» [...] ОПЗЖ має гарні стосунки з керівництвом Росії, а її лідер Віктор Медведчук є частим гостем Володимира Путіна* (www.bbc.com, 29.10.2020). У такий спосіб послаблюють правомірність рішення Конституційного Суду України про зменшення покарання за неправдиве декларування. Рідше для абстракції використовують іменники, що підважують авторитет осіб, напр.: *Росія періодично наголошує на необхідності прямого діалогу України з представниками окупаційної влади, однак Київ називає їх маріонетками та вважає за краще обговорювати врегулювання з Москвою* (glavcom.ua, 17.12.2020).

Крім того, тактику абстракції застосовують для характеристики осіб як необ'єктивних; зазвичай її наводять у підрядній означальній частині складнопідрядного речення чи відокремленому означенні, напр.: *У резолюції наголошується, що рішення [щодо майже повного скасування абортів] було прийнято «суддями, які обираються і повністю залежать від політиків з правлячої коаліції на чолі з партією “Право і справедливість”»* (glavcom.ua, 26.11.2020); *Текст постанови озвучила суддя Ольга Юрдіга, за інформацією «Чесно Фільтруй суд», раніше помічена в прийнятті сумнівних рішень* (news.obozrevatel.com, 16.11.2020) — з новини, що скасували рішення про заочний арешт В. Януковича. В обох випадках абстракція послаблює дію, легітимовану зверненням до імперсонального авторитету. Нерідко такі характеристики або вказівки на нечесні вчинки особи наводять в довідці.

Зміна представлення дії, яку обґрунтовують

По-перше, легітимацію дії можна послабити через репрезентацію її як несправедливої за допомогою низки тактик делегітимації, зокрема, **дефініції**, напр.: *На думку парламенту, ця постанова суду [про майже цілковиту заборону абортів] є «ще одним прикладом політичного захоплення судової влади і*

системного краху верховенства права» в Польщі (www.eurointegration.com.ua, 26.11.2020); «Це не закон для роботи, це закон про домінування, а такі речі — вони не працюють», — додав Бужанський (news.obozrevatel.com, 16.01.2021) — так маніпулятивно намагаються дискредитувати закон про використання української мови у сфері обслуговування. В обох прикладах дефініція послаблює легітимацію, реалізовану тактикою звернення до імперсонального авторитету (рішення суду, законопроект).

З метою дискредитації легітимації також використовують **абстракцію**, напр.: *Спецоперація «самоінавгурація». Як Лукашенко спробував стати «легітимним», але вийшло ще гірше — головне про таємну церемонію (nv.ua, 23.09.2020); «Це вирок не мені, а вирок їм усім. Вони не зможуть закрити рота нам усім», — додав активіст [С. Стерненко] (24tv.ua, 23.02.2021) — в обох прикладах послаблено легітимацію, реалізовану тактикою звернення до імперсонального авторитету.*

По-друге, послабити легітимацію можна завдяки спростуванню її підґрунтя. Для цього використовують тактику **дефініції**, риторичні питання, як у цих прикладах з новин про знесення будинку І. Уткіна: *«Так, дійсно, ми купили ділянку, дійсно ми розробили проєкт [реконструкції] у рамках усієї дозвільної документації і його реалізуємо. Намагаємося реалізувати», — зазначили там. Юрист пояснює — реставрація не означає знесення однієї будівлі й побудову іншої (tsn.ua, 13.04.2021) — послаблено легітимацію, реалізовану тактикою звернення до імперсонального авторитету, маркером якої є словосполучення у рамках усієї дозвільної документації; *Компанія-забудовник заявила, що будинок Уткіна був начебто аварійним. Але як же тоді до останнього там міг працювати хостел? (fakty.com.ua, 20.04.2021).**

Ще одним способом підважити підґрунтя легітимації є наведення коментарів, що його спростовують. У таких випадках можуть послуговуватися протиставними та допустовими сполучниками, як-от *однак, проте, не дивлячись на*, але здебільшого їх не використовують, напр.: *За офіційними даними, перемогу здобув Лукашенко, за якого проголосувало 80,1% виборців.*

Друге місце з 10,1% голосів посіла опозиційна кандидатка Світлана Тихановська. **Водночас альтернативні екзитполи свідчили про протилежну картину — упевнену перемогу Тихановської** (gordonua.com, 23.09.2020); Літак посадили нібито через повідомлення про мінування: в Мінтрансі Білорусі заявили, що повідомлення надійшло нібито від ХАМАС, а Олександр Лукашенко стверджував, що інформацію отримали зі Швейцарії. **І ХАМАС, і влада Швейцарії спростували ці заяви** (nv.ua, 26.05.2021).

Подібне значення — фіктивності підґрунтя — передають і за допомогою прийменниково-іменникової конструкції *під приводом (виглядом)* та дієслова *підноситися (як)*, що послаблюють легітимацію, реалізовану здебільшого тактикою абстракції, напр.: Головнокомандувач Збройних сил Руслан Хомчак повідомив, що **під виглядом** підготовки до майбутніх військових навчань «Запад 2021» Росія стягує війська до кордону з Україною — у Брянську і Воронежську області РФ та до окупованого Криму (www.pravda.com.ua, 05.04.2021); Головний редактор порталу «Медіазона» Сергій Смирнов розглядає версію, що Лукашенко у принципі може скасувати найближчі вибори президента **під приводом** затримання «вагнерівців» (gordonua.com, 31.07.2020); Публічно все це [скасування санкцій проти «Північного потоку-2»] **підноситься**, як спроба налагодити зіпсовані Трампом відносини з Німеччиною (tsn.ua, 31.05.2021).

Для послаблення підґрунтя легітимації також вказують на неправильний спосіб здійснення дії, послуговуючись, зокрема, тактиками **абстракції й оцінки**, напр.: Трамп вчергове заявив про **махінації** на виборах (news.obozrevatel.com, 07.11.2020); Він переконаний, що «позбавлення без суду багатомільйонної аудиторії доступу до українських ЗМІ, заборона сотням журналістам та медійникам права на професію — це наступ на свободу слова» (tsn.ua, 03.02.2021) — так намагалися підважити закриття каналів, що підконтрольні В. Медведчуку. Нерідко з цією метою наводять коментарі статусних осіб, експертів, напр.: За інформацією **незалежних спостерігачів**, явка на деяких дільницях [на виборах президента в Білорусі] перевищила 100%

(glavcom.ua, 09.08.2020) — у такий спосіб послаблюють легітимацію влади виборами; *Міжнародні спостерігачі* заявили, що на виборах були серйозні порушення, зокрема підкуп та залякування виборців (www.pravda.com.ua, 06.10.2020) — з новини про парламентські вибори в Киргизстані.

По-третє, аби підважити легітимацію дій, її підґрунтя репрезентують як сумнівне. Для цього застосовують дієслово *намагатися*, вставне слово *мовляв*, частки *буцімто*, *начебто*, *нібито*, тактику делегітимації **дефініцією**, напр.: *У Кремлі ж заявили, що стягування російських військ до кордону з Україною «не має нікого турбувати».* **Мовляв**, це така відповідь НАТО (glavcom.ua, 07.04.2021) — послаблено легітимацію, яка виражена тактикою дефініції; *Охорона не допускає журналістів [на захист кандидатської дисертації І. Киви]* **нібито** через карантинні обмеження, — *передає УП у телеграмі* (24tv.ua, 26.04.2021) — послаблення легітимації, що реалізована зверненням до імперсонального авторитету; *Та й зміцнення трансатлантичної єдності, яке буцімто принесе відмова від санкцій проти «Північного потоку-2», досить сумнівна* (tsn.ua, 31.05.2021) — тактикою дефініції й часткою *буцімто* послаблюють легітимацію, виражену тактикою наведення ефекту. Сумнів може бути висловлений і за допомогою дієслівних сполук, що позначають невпевненість, напр.: *Влада має надію, що карантин вихідного дня допоможе краще підготуватися до подальшого погіршення ситуації* (fakty.com.ua, 10.11.2020) — так послаблюють легітимацію запровадження карантину вихідного дня, реалізовану тактикою засобу (*допоможе підготуватися*).

Для того щоб зобразити підґрунтя легітимації сумнівним, автори часто наводять інформацію, яка репрезентує його як алогічне, що інколи увиразнюють допустовими сполучниками, напр.: *Літак авіакомпанії Ryanair, у якому він перебував, фактично через шантаж білоруського винищувача здійснив екстрену посадку в аеропорту столиці Білорусі після повідомлення про нібито мінування. Пілоти розвернули борт, хоча відстань туди була принаймні вдвічі більша, ніж до аеропорту призначення у Вільнюсі (Литва)* (news.obozrevatel.com, 23.05.2021) — примусову посадку влада легітимувала

тактикою звернення до мети — захистити пасажирів; *Він заявив: блокування телеканалів — не питання утисків свободи слова, а питання ефективної боротьби з фейками і пропагандою. Без відповіді Подоляка або ж інших членів команди лишається питання, чому з фейками і пропагандою Зеленський вирішив боротись аж посеред другого року свого президентства* (www.pravda.com.ua, 03.02.2021) — послаблено легітимацію, реалізовану тактикою дефініції.

Ще один спосіб поставити легітимацію під сумнів — вказати на неузгодженість використаних для неї тез. Зрідка з цією метою застосовують тактику **абстракції**, напр.: *Додамо, що білоруські опозиційні ЗМІ відразу помітили «нестиковки» офіційних заяв напередодні і розшифровки [фрагмента переговорів екіпажу літака Ryanair з білоруськими диспетчерами]: так, 24 травня Мінськ повідомляв, що рішення про посадку — прийняли пілоти, але на записі — чітко чути про рекомендації саме аеропорту білоруської столиці* (www.unn.com.ua, 26.05.2021). Значно частіше автори статей наводять інформацію, яка вказує на неузгодженість минулих і нинішніх висловлювань, напр.: *Як зазначається, у Вашингтоні вирішили, що єдиний спосіб зупинити проєкт, який готовий вже на 95%, — ввести санкції проти німецьких одержувачів газу, а піти на розрив з Німеччиною з такого приводу Байден не готовий. Раніше держсекретар Сполучених Штатів Ентоні Блінкен заявив, що нарощування військової присутності РФ на рубежах України і «Північний потік-2» несуть загрозу безпеці Європи* (world.segodaya.ua, 18.05.2021); *Спершу працівники лікарні заявили, що служба безпеки закладу і пацієнт не давали згоди на візит. Однак згодом причина того, що Навальну тримають під дверима реанімації, змінилася: тепер дружину не можна впустити нібито через відсутність свідоцтва про шлюб* (24tv.ua, 20.08.2020). Маркерами цього прийому є прислівники-антоніми *наразі, тепер — раніше / спершу* — згодом і протиставні відношення.

Імплікувати сумнівність можуть і за допомогою вказівки на відсутність доказів, здебільшого в таких випадках використовують заперечні форми дієслів

на кшталт *не виявити, не знайти, не надати, не привести*, напр.: *23 травня білоруські диспетчери посадили у Мінську літак, який прямував з Афін у Вільнюс, заявивши, що у ньому вибухівка. Тоді затримали засновника телеграм-каналу NEXTA Романа Протасевича та його дівчину Софію Сапегу, водночас жодної вибухівки на борту не знайшли* (24tv.ua, 31.05.2021) — прислівник *водночас* підкреслює неправдоподібність версії влади, яка легітимувала примусову посадку літака тактикою звернення до мети — захистити людей від вибухівки; *Москва не надала міжнародній науковій спільноті жодних даних про випробування вакцини, що підтверджують її безпеку та ефективність проти COVID-19.*

Сумнів може імплікуватися й через наведення іншої інформації, яка підштовхує до висновків про ненадійність підстав для легітимації, напр.: *За словами президента Володимира Зеленського, Кравчук і Фокін — «це кілька професійних, потужних українських дипломатів з чіткою проукраїнською позицією». Хоча як розповіло РБК-Україна джерело, близьке до переговорного процесу, літня ротація в українській делегації в ТКГ не пройшла безхмарно* (daily.rbc.ua, 01.09.2020); *11 серпня президент РФ Володимир Путін повідомив, що в Росії зареєстрували першу «вакцину від коронавірусу» Спутник V, заявивши, що одна з його дочок вже зробила щеплення. Сам президент Росії зробити щеплення Спутником V досі не наважився* (nv.ua, 03.03.2021).

Деколи сумніви щодо легітимації передають за допомогою вказівки на джерело інформації, послуговуючись дієсловами *називати, вважати*, а також формою третьої особи множини минулого часу дієслова *казати*, напр.: *Олександр Лукашенко, який вважає себе президентом Білорусі, узяв на зустріч із президентом Росії Володимиром Путіним свого молодшого сина Миколу* (gordonua.com, 29.05.2021); *Юлія Мендель стала речницею Володимира Зеленського в липні 2019 року, невдовзі після його вступу на посаду Президента, казали — за результатами конкурсу* (www.unn.com.ua, 30.04.2021). Так підважують легітимність О. Лукашенка як президента й обрання Ю. Мендель на посаду.

Поширеним прийомом, щоб викликати сумнів щодо легітимації, є й **іронія**¹⁶, напр.: *До того візиту Зеленський роздав нагороди працівникам чернігівського університету й навіть нагородив медаллю «За працю та звитягу» керівницю студентської їдальні* (www.bbc.com, 25.06.2020) — маркерами іронії є частка *навіть*, яка пресупонує неочікуваність, нетиповість дії (дет. див.: Чадюк, 2019), дієслово *роздав*; *Зеленський зібрався оздоровити все населення: придумав нову держпрограму* (www.unn.com.ua, 10.11.2020). У першому прикладі послаблюють легітимацію, реалізовану тактикою звернення до позиційного авторитету (нагородження премією), а в другому — апелюванням до мети (покращити здоров'я населення).

Журналісти ставлять під сумнів легітимність дій і за допомогою іронічних лапок, як це було здійснено в новинах, присвячених виборам у Білорусі: *Китай поважає «вибір білоруського народу»* (www.rbc.ua, 24.09.2020); *Приблизно об 11.40 із Палацу незалежності стали виходити запрошені на «інавгурацію», вони пішли до Белекспо, куди під'їхали автобуси* (news.obozrevatel.com, 23.09.2020).

По-четверте, легітимацію послаблюють конструкцією «так, але». У цьому випадку мовці наголошують на іншому аспекті ситуації, що співіснує з позитивним, не заперечуючи його. Наведемо кілька прикладів, коли одна тактика послаблює легітимацію, висловлену іншою тактикою (переважно — зверненням до імперсонального авторитету), напр.:

1) легітимацію, реалізовану зверненням до авторитету більшості, послаблюють тактикою наведення ефекту, напр.: *Так, таке швидке рішення [розпуск Конституційного Суду після його рішення про послаблення відповідальності за недостовірне декларування] може підтримати певна частина громадян, оскільки у суспільства критично низький рівень довіри до суддів. Але ми тоді взагалі залишимося без судової і правової системи, — додає Рейтерович* (fakty.com.ua, 30.10.2020);

¹⁶ Водночас іронія «не завжди сприймається адресатом адекватно» (Шкіцька, 2020, с. 2), адже читач може не зрозуміти наміру мовця, що потенційно послаблює роль цього прийому для (де)легітимації.

2) легітимацію, реалізовану тактикою наведення ефекту, послаблюють цією ж тактикою, напр.: *WSJ підкреслює, що через газопровід [«Північний потік-2»] буде поставлятися дешевий газ, але він посилить залежність Європи від Росії* (biz.nv.ua, 20.05.2021);

3) легітимацію, реалізовану зверненням до імперсонального авторитету, послаблюють тактикою дефініції, напр.: *Цей будинок — пояснює краєзнавець Антон Короб не належить до пам'яток національної спадщини. Але це — єдина в кварталі дореволюційна будівля* (tsn.ua, 13.04.2021) — з новини про знесення будинку І. Уткіна;

4) легітимацію, реалізовану зверненням до імперсонального авторитету, послаблюють апелюванням до традиції, напр.: *З юридичної точки зору ніхто не мав питати в нас про маленький кусочок пісні, тому що закон дозволяє. Тому жодних правових претензій в нас нема... Питання в тому, що, якщо ви використовуєте і ви кажете, що це знакова музика для країни і є певні знакові артисти і ці артисти живі, то можна було б хоча б запитати в них, зауважив артист* (tsn.ua, 11.09.2020) — з новини про концерт до Дня Незалежності, коли зірки співали не власні пісні, а інших виконавців;

5) легітимацію, реалізовану зверненням до імперсонального авторитету, послаблюють тактикою апелювання до мети, напр.: *Yakaboo відповів, що діє в рамках законів України. Відповідь компанії обурила Ананьєва. За його словами, проблема полягає не в порушенні законів, а в намірі торгового майданчика співпрацювати з видавництвом [«Альпіна Паблішер Україна», що є філією російської групи «Альпіна»] надалі, що стане платформою для підняття цього російського бізнесу в Україні* (news.obozrevatel.com, 14.09.2020). Тактика засобу, виконуючи функцію уможливлення делегітимації, репрезентує мету як негативну.

Стратегії послаблення (де)легітимації інколи застосовують у новинах **двічі**: наприклад, певна особа спростовує звинувачення, а її слова ставлять під сумнів. Для цього застосовують низку тактик і прийомів.

1. Тактика **абстракції**, напр.: *«Вбивств багато. Гадаєте, наша країна така вже невинна?»* — *відповів Трамп. Знову і знову він відмовлявся називати Путіна цим словом прямо, виправдовуючи чи применшуючи дії російського президента* (www.unian.ua, 19.03.2021). Д. Трамп намагався обґрунтувати дії очільника РФ, використовуючи натуралізацію аналогією (натякаючи, що злочини вчиняли й американці), аби показати, що вчинені Кремлем дії не є чимось унікальним. Тактика абстракції, яка зображає висловлювання Д. Трампа як такі, що необ'єктивно висвітлюють ситуацію, нейтралізує наведені ним аргументи. Також абстракцію використовують, коли критику послаблюють зверненням до авторитету більшості, напр.: *«Слуга народу» Кравчук про відставку Степанова: В регіонах лікарям наказали підтримати міністра* (sensor.net, 18.05.2021). У такий спосіб підтримку міністра, що мала послабити критику його діяльності, репрезентують як несправжню.

2. Тактика **аналогії**, напр.: *Водночас у коментарях Арестовичу вказали, що так само він вчинив й щодо іншого користувача — з верифікованим профілем у Facebook* (www.unian.ua, 16.03.2021). Наведення аналогії поставило під сумнів слова О. Арестовича, який виправдовував вживання нецензурної лексики у відповіді на коментар користувача тим, що той — бот (тактика дефініції).

3. Тактика **оцінки**, напр.: *Зеленський безглуздо виправдався за похід в ресторан з Ляшком: «Мені сказали — я зайшов»* (politeka.net, 04.06.2020). Критику послаблюють перекладенням відповідальності за власні вчинки на інших, що, зі свого боку, намагаються нейтралізувати тактикою оцінки, реалізованою прислівником *безглуздо*.

4. **Модальні слова**, напр.: *Щодо санкцій, які ввели щодо Росії Євросоюз, США та Канада, він зазначив, мовляв, вони незаконні та грубі* (24tv.ua, 21.04.2021). Тактика оцінки (*незаконні, грубі*) послаблює делегітимацію зверненням до імперсонального авторитету (*санкції*), а вставне слово *мовляв* зменшує ефективність тактики оцінки.

Також у новинах наводять інформацію, яка спонукатиме читача до висновків про **сумнівність** виправдання. Для цього автор вказує на бездоказовість певних заяв, напр.: *Семенченко ще до початку своєї кар'єри був помічений у команді «народного губернатора Донецька», який зараз втік до Росії, Павла Губарєва. У Семена знайшлося пояснення: він нібито брав участь у захопленнях державних установ у Донецьку, діючи як Штірліц. Зараз перевірити цю інформацію неможливо* (news.obozrevatel.com, 27.03.2021). У такий спосіб пояснення, яким С. Семенченко відреагував на критику, репрезентують як недостовірне.

3.2. Стратегії посилення (де)легітимації

3.2.1. Посилення делегітимації

Перший і один з найпоширеніших способів посилити делегітимацію — це навести кілька коментарів (експертів, відомих осіб та ін.) і/або авторських зауваг, що репрезентують дію як неправильну. Зокрема, у новині щодо скасування санкцій проти «Північного потоку-2» було зазначено: 1) *Відмову від санкцій проти Nord Stream 2 AG підтвердив сенатор Боб Менендес. Він виступив проти такого рішення і закликав його скасувати* (www.unian.ua, 20.05.2021) — делегітимація зверненням до позиційного авторитету; 2) *Президент України Володимир Зеленський назвав російський газопровід «Північний потік-2» пасткою для країн всієї Європи* (www.unian.ua, 20.05.2021) — делегітимація абстракцією, підкріплена авторитетним джерелом; 3) *Після цього DUN і NABU [екологічні організації] повідомили про подачу позову проти завершення будівництва газопроводу «Північного потоку-2» до адміністративного суду Гамбурга* (www.unian.ua, 20.05.2021) — делегітимація зверненням до авторитету експертів.

Другий спосіб посилити делегітимацію певної дії пов'язаний з репрезентацією осіб, які її висловлюють. У таких випадках журналісти часто послуговуються прийомами, що покращують репутацію критиків. Це збільшує

достовірність їхніх слів і полегшує обґрунтування навіть амбівалентної позиції (Rojo & van Dijk, 1997, с. 555). Дослідження доводять, що три чинники є засадничими для високого рівня довіри до певної особи як джерела інформації: компетентність, неегоїстичність (важливість інтересів аудиторії, а не лише власних), щирість (дет. див.: Fuoli & Hart, 2018, с. 517). Найчастіше в медіа наголошують на першому факторі; детальніше це питання на матеріалі французької мови розглянуто в працях Ю. Третяк (2014, 2015а).

Діяча репрезентують як того, хто має гарну репутацію, за допомогою таких мовних засобів:

— прикметники, що вказують на високий статус особи, напр.: *Вицепрем'єр Польщі, очільник правлячої партії «Право і справедливість» Ярослав Качинський, який вважається одним з **найвпливовіших** політиків країни, звинуватив демонстрантів у тому, що вони **хочуть «зруйнувати» Польщу*** (www.bbc.com, 29.10.2020) — для делегітимації послуговуються тактикою звернення до мети;

— підрядні означальні частини, що містять вказівку на громадську діяльність особи, напр.: *Активістка Ольга Слеповронська з громадської організації «Підтримуємо мам», яка допомагає батькам або опікунам людей з **обмеженими можливостями**, наголошує: польська влада, яка так наполегливо роками **намагається, попри рішення самих жінок, змусити їх народжувати інвалідів** [ідеться про майже повну заборону абортів у Польщі], **не створила умов та не надає підтримки родинам з дітьми з обмеженими можливостями*** (glavcom.ua, 27.10.2020) — для делегітимації застосовують тактику звернення до мети;

— підрядні означальні частини, що містять вказівку на досвідченість особи, напр.: *Кореспондент «Радіо Свобода» в Брюсселі Рікард Йозвяк, **джерела якого раніше точно описували майбутні рішення ЄС, назвав можливе позбавлення безвізу «передчасною спекуляцією»*** (www.bbc.com, 29.10.2020) — делегітимацію реалізовано тактикою абстракції;

— прикладки з як, що вказують на освіту, напр.: *Що я можу сказати, як випускник Могилянки та магістр державного управління з відзнакою... Мені після таких Кив [захисту ним кандидатської дисертації] щось **надовго перехотілося займатися кандидатською і це природна та закономірна реакція*** (24tv.ua, 26.04.2021) — делегітимацію здійснюють тактиками наведення ефекту й натуралізації оцінкою.

Третій спосіб посилити делегітимацію спрямований на репрезентацію критики; його реалізують за допомогою низки прийомів.

1. Насамперед з цією метою застосовують вказівку на **аналогічні негативні** (з погляду цінностей) дії, які вчинила особа чи інституція. Цей тип аналогії в певному сенсі можна потрактовувати як історичну, оскільки йдеться про подібну ситуацію в минулому. Відмінність полягає в тому, що виконавець дії сучасної та в минулому — той самий, напр.: *Це вже **не вперше** Джоель Ліон робить скандальні заяви про українських героїв. Зокрема, посол назвав Степана Бандеру «спільником нацистів»* (24tv.ua, 09.03.2021) — з новини про те, що Д. Ліон назвав Р. Шухевича «сумнозвісним Гауптманом #SS Schutzmannschaft 201»; *Земельна ділянка в оренді. Її взяли, щоб експлуатувати та обслуговувати адмінбудівлю. Але торік Київрада намагалася цю угоду розірвати. Бо орендар **уже тоді** почав зносити споруди і планувати велике будівництво* (tsn.ua, 13.04.2021) — з новини про знесення будинку І. Уткіна. Неодноразовими можуть бути й звинувачення та попередження певної особи, напр.: *Перед цим **аналогічні** звинувачення Коломойському висували через придбання нерухомості в Кентуккі та Техасі. Бізнесмен усе заперечував* (www.bbc.com, 05.03.2021); *Парламентарі деякий час поговорили одночасно, перебиваючи один одного, Дамс **двічі** попросив Гончаренка замовчати, вимкнув його мікрофон, а потім — висунув вимогу, щоби Гончаренко вийшов з залу* (www.pravda.com.ua, 20.04.2021) — з новини про виступ політика в ПАРЄ.

Маркерами цього прийому є іменник *низка*, прикметники *постійний, схожий, традиційний, черговий*, прислівники *давно, двічі, знову, неодноразово, регулярно, часто* та ін., напр.: ***Неодноразово** Володимира Литвина*

звинувачували і у плагіаті його наукових праць (www.bbc.com, 17.03.2021); За інформацією місцевих ЗМІ, нападника [облив Б. Філатова «зеленкою»], який **і раніше** відзначався провокаціями, затримали самі учасники зустрічі (24tv.ua, 11.09.2020). Прикметники вказують на повторюваність дії, що виражена в реченні іменником, а прислівники — дії, яка реалізована дієсловом.

2. Посилюють делегітимацію й через **порівняння**, напр.: *Раніше лідер фракції «Слуга народу» Давид Арахамія казав, що головна причина відставки Степанова — провал вакцинації. Україна отримала препарат від коронавірусу пізніше ніж інші держави* (24tv.ua, 18.05.2021). У такий спосіб делегітимація тактикою абстракції, реалізована іменником *провал*, посилюється порівнянням з іншими державами, адже висновується, що Україна отримала вакцину не просто пізно, а ще й пізніше за інші країни.

3. Ще один спосіб посилити делегітимацію — **репрезентувати критику як вияв цінностей**; для цього зазвичай послуговуються тактикою дефініції, напр.: *Для більшості з нас ці протести перестали бути лише висловленням невдоволення через надмірно жорсткі закони про аборти, хоча це і є головна причина. Це питання свободи* (www.bbc.com, 29.10.2020); *Залишитися вдома в цей день означає змиритися з тим, що лиходії і далі будуть брехати, обкрадати і вбивати* (www.pravda.com.ua, 20.01.2021) — так було репрезентовано доцільність протестів проти арешту О. Навального. Інколи з цією метою наводять коментар іншої особи, як у випадку, коли кандидат медичних наук О. Ябчанка спалив свою дисертацію на знак протесту проти захисту дисертації І. Кивою: *Мені шкода, що шановні люди як Олександр Ябчанка повинні йти на такі кроки. Але це точно про совість і бажання змін* (www.rbc.ua, 26.04.2021) — застосовано тактику дефініції. Одним з різновидів цього прийому є обґрунтування підстав для протесту, напр.: *«За суботу-неділю заклади сфери обслуговування отримують близько 40% свого тижневого доходу. І це не історія про розваги — це живі гроші, які годують тисячі сімей. Хто буде компенсувати ці втрати?»* — написав Садовий (tv.ua, 11.11.2020) — тактикою дефініції мер Львова легітимує важливість роботи бізнесу, а отже, і

свій протест проти карантину вихідного дня; *«Депутати Європарламенту згодні з тим, що безперешкодний і своєчасний доступ до послуг в області репродуктивного здоров'я і повага до репродуктивної автономії жінок і процесу прийняття рішень мають вирішальне значення для захисту прав людини і гендерної рівності»*, — йдеться у повідомленні (www.pravda.com.ua, 26.11.2020) — тактикою засобу обґрунтовують право на аборт, посилюючи делегітимацію рішення суду про майже повну заборону абортів.

4. **Наведення додаткової інформації** також є поширеним прийомом для посилення делегітимації. Зокрема, для наголошення на подвійності стандартів системи згадують приклад людей, щодо яких було вчинено несправедливо, напр.: *«Кива прийшов до Інституту підготовки кадрів із групою “тітушок” і за зачиненими дверима “захистив” свою дисертацію. 13 членів комісії одностайно проголосували “за” і зробили Киву науковцем»*, — написала нардепка. *«А це Олесь Яремчук. Вона віддала роботі над дисертацією вісім років життя. Але її не допустили до захисту, бо відмовилася йти за неписаними корупційними правилами. Простіше кажучи — відмовилась давати хабарі»* (news.obozrevatel.com, 27.04.2021); *Ми зажадали відповіді — коли будемо стріляти, скільки ще будемо служити йому для піару, як артисти масовки. Нас показували волонтерам. А куди йшли гроші, які він збирав — не знаю, але не на батальйон. Ось — дивіться, я в ній досі воюю (боєць показує своє фото в сильно пошарпаному камуфляжі) — у літній поношеній формі, яку взяв у знайомого. У ЗСУ мені вже дали «канадку» (зимову форму), а в літній (старій) я досі. А Семен вже тоді, перед виборами, їздив на розкішних джипах, разом зі своєю охороною — кортежем із 3—4 машин...* (news.obozrevatel.com, 27.03.2021). У цих новинах дії І. Киви, захист дисертації якого відбувся «за зачиненими дверима» (делегітимація зверненням до імперсонального авторитету), і С. Семенченка, який, за словами військового, збирав гроші на неясні цілі (делегітимація тактикою апелювання до мети), уже репрезентовано як неправильні, тож історії О. Яремчук та іншого бійця, відповідно, що вказують на несправедливість, посилюють делегітимацію. Маркерами цього

прийому є протиставні сполучники та слова з протилежним значенням, як у вищезгаданих прикладах: словосполучення *захистити дисертацію — не допустити до захисту*; прикметники *поношений, пошарпаний — розкішний*.

Наведеною інформацією можуть бути й **докази** критики, згадка про які в новинах посилює делегітимацію, пор.: *За словами журналіста, Микитась повідомив слідству, що Татаров під час роботи в «Укрбуді» нібито підкупив експерта МВС, щоб той фальсифікував експертизу на користь компанії* (www.ukrinform.ua, 18.12.2020) / *Директор НАБУ Артем Ситник заявляв, що Татаров, коли працював юристом в «Укрбуді», «фактично разом із Микитасем давав хабар»*. *Директор НАБУ сказав, що у детективів є **переписка заступника глави ОПУ з іншими фігурантами провадження*** (gordonua.com, 30.12.2020). У першому прикладі критика є слабшою також через використання частки *нібито*, що ставить під сумнів висловлене звинувачення. Мовними одиницями, які вказують на докази, є іменник *відео(ролик)*, іменники на позначення слів свідків — *покази (показання), свідчення, заяви* — та форми дієслів сприйняття, мовлення третьої особи множини минулого часу тощо, напр.: *Трамп вчергове заявив про **проблеми з підрахунком голосів** на виборах в США [...] Згідно з заявою кандидата в президенти, його штаб отримує **письмові показання** про шахрайство на виборах* (news.obozrevatel.com, 07.11.2020); *Один із яскравих випадків **маніпуляції** колишнього нардепа — новина про його нібито контузію під час проведення операції з деблокування батальйону «Світязь» у Вуглегірську в 2015-му. «Семен завів своїх під Вуглегірськ, а сам — у штаб. Крутнув, роздав вказівки. І вже о 9.00 його **бачили** на пропускному пункті в Артемівську. Тобто — за 20 хвилин до початку операції з деблокування “Світязя” в Вуглегірську (де його нібито контузило вперше) він уже перебував майже за годину їзди від цього міста», — розповів OBOZREVATEL один із учасників операції з виведення з оточення «Світязя»* (news.obozrevatel.com, 27.03.2021) — з новини про арешт С. Семенченка. В обох випадках делегітимацію здійснюють тактикою абстракції (*проблеми з підрахунком голосів, маніпуляції*).

Лінгвістичними маркерами посилення делегітимації доказом є також дієслова *вказувати, підтверджувати* й похідні від них слова, напр.: *«Докази слідства **підтверджені** низкою експертних досліджень, які встановили, що в інтерв'ю та виступах Шарія наявні факти його підривної діяльності проти України», — повідомили в СБУ (www.unian.ua, 16.02.2021) — з новини, що А. Шарію оголошено підозру в держзradі; «Слідчий експеримент **був підтверджений** показами свідка, яка бачила, як потерпілого били, в машину засовували, кудись везли», — розповіла Анна Маляр, говорячи про травми Щербича (tsn.ua, 26.02.2021) — з новини, що, відповідно до звинувачення С. Щербича, проти С. Стерненка відкрили кримінальну справу.*

Посилюють делегітимацію й вказівкою на **умови**, у яких було реалізовано дію, напр.: *«Тобто навіть у надскладні часи Януковича ви [книгарня «Є»] продавали україномовні книжки, а тепер, в часи розквіту українського будете продавати російські?», — написали в коментарях (news.obozrevatel.com, 14.09.2020); Обшуки у КМДА: Кличко заявив, що **такого тиску не було навіть у «махрові часи Януковича»** (nv.ua, 13.05.2021).* У першому прикладі делегітимація посилюється тим, що в несприятливих умовах дотримувалися принципів, а нині, коли тиску немає, чинять неправильно. У другому прикладі посилення здійснюється тим, що дія відбувається в демократичні часи, а не за «злочинного режиму».

Вагомою для посилення делегітимації є й **деталізованість**, напр.: *Силовики у Новосибірську **побили** активіста кийками по голові. Хлопець **впав на землю, втративши свідомість**. Постраждалого госпіталізували у лікарню (24tv.ua, 24.01.2021).* Наведення подробиць посилює зображення вчинку поліції як неправомірного.

5. Ще одним з поширених способів посилення делегітимації є **масштабування наслідків** дії — зображення їх як таких, що мають значення не тільки, наприклад, для певної інституції, а й для держави загалом чи й інших країн; у деяких аспектах він подібний до прийому резонансу (Simonsen, 2019). Найчастіше маркерами масштабування є парні сполучники *не тільки / лише, а /*

але й і перелічення тих, на кого вплине певна негативна дія. Для реалізації цього прийому часто застосовують тактику дефініції, напр.: *У ній йдеться про те, що стягування Росією військ до українського кордону і порушення режиму припинення вогню на Донбасі є **нападом не тільки на Україну, а й на весь демократичний світ*** (news.obozrevatel.com, 21.04.2021); *Нагадаємо, раніше в інтерв'ю «Главкому» посол Німеччини в Україні Анка Фельдгузен визнала, що питання «Північного потоку-2» — це питання не тільки України, але й **Польщі**, яка теж може понести багатомільярдні збитки* (glavcom.ua, 19.05.2021). Також з цією метою використовують тактику наведення ефекту, напр.: *Проте постраждає від такого недалекого рішення [скасування США санкцій щодо «Північного потоку-2»] **не тільки Україна*** (tsn.ua, 31.05.2021).

3.2.2. Посилення легітимації

Для посилення легітимації також послуговуються низкою способів.

По-перше, у новинах часто зазначають кілька коментарів, які засвідчують правильність дії. Зокрема, зменшення кількості районів України автор новини легітимував, навівши такі висловлювання: 1) міністра розвитку громад і територій О. Чернишова, який обґрунтовує закон тактикою засобу, репрезентуючи його як інструмент для реалізації децентралізації: *Хочу підкреслити, що без формування територіальної основи громад і районів процес завершення децентралізації **стане неможливим*** (sensor.net, 17.07.2020); 2) депутата В. Безгіна, який легітимує рішення тактикою ефекту: *Укрупнення районів нічого не змінить для громадян, але **заощадить кілька мільярдів бюджетних грошей***, — «слуга народу» Безгін (sensor.net, 17.07.2020). З цією метою також використовують кілька висловлювань того самого громадського / політичного діяча чи автора, як-от у випадку легітимації обраного варіанта Великого Державного Герба України: 1) *Переможця визначили експерти з геральдики, історії, юриспруденції, мистецтвознавства* (news.obozrevatel.com, 19.11.2020) — легітимація зверненням до авторитету

експертів; 2) *Ескіз-переможець містить обов'язкові елементи для великого Державного Герба, зокрема: герб Війська Запорізького, воїна-козака, лицаря з мушкетом і Знака Княжої Держави Володимира Великого, тобто малий Державний герб* (news.obozrevatel.com, 19.11.2020) — легітимація зверненням до імперсонального авторитету.

По-друге, легітимацію посилюють завдяки репрезентації осіб, інституцій, чи організацій, які пропонують / схвалюють щось, у такий спосіб, аби підвищити їхній статус. Це можна здійснити за допомогою низки засобів:

— відокремлена прикладка, що містить вказівку на досягнення, напр.: *Переможців визначало фахове журі, на чолі з Андрієм Гречило, автором Малого герба* (fakty.com.ua, 19.11.2020);

— підрядні означальні частини, дієприкметникові звороти, складені іменні присудки тощо, у яких вказано важливість певної інституції, напр.: *Таким чином, Кіпрська Церква, яка є однією з найдавніших помісних Церков, визнана автокефальною на III Вселенському соборі, та 10-та за місцем у Диптиху, доєдналася до визнання Томосу про автокефалію Православної Церкви України та стала четвертою Церквою, яка визнає Помісну ПЦУ — після Вселенського Патріархату, Церкви Греції та Олександрійського Патріархату», — йдеться у повідомленні* (www.pravda.com.ua, 24.10.2020); *Церква Кіпру є однією з найдревніших помісних православних церков — вона стала автокефальною ще в V столітті* (www.bbc.com, 24.10.2020) — у такий спосіб в обох прикладах посилювали визнання ПЦУ;

— підрядні означальні частини та/або прості речення, що містять вказівку на досвід, напр.: *Для визначення явки [на місцеві вибори] були використані інструменти соціологічної компанії Liberty Report. Соціологи, які проводять опитування, працюють із Савіком Шустером уже понад 10 років. За ці роки вони довели свій професіоналізм і високу якість роботи* (ukraine.segodnya.ua, 25.10.2020). З цією ж метою використовують й інші засоби, зокрема, сполучник як у значенні 'у ролі кого / чого', підрядні предикативні частини з семантикою причини, напр.: *Вітольд Фокін розповів, що дуже добре знає Донбас, адже*

виріс там [...] Тож наразі, коли ситуація на Донбасі вже розгойдалася (а регіон почав занепадати, на думку Фокіна, ще з кінця 80-х років минулого століття), «виконання мінських домовленостей — це єдиний шлях до миру» (24tv.ua, 30.08.2020); «Ну так вони там втрюх там були [Колеснікова, Родненков і Кравцов в автівці], хто її міг викинути? — заявив Лукашенко в інтерв'ю росЗМІ, коментуючи затримання Колеснікової. — Наші прикордонники, природно, її затримали, як годиться, я як старий прикордонник це кажу, і відправили в загін прикордонний» (nv.ua, 08.09.2020).

Ще один спосіб підвищити статус особи — вказати, що вона уповноважена на певну дію, напр.: *Тоді Медведчук підкреслив, що з проханням посприяти у питанні часткової відміни санкцій за окремими кодами продукції до нього і до партії звернулися Рада Асоціації «Ліга машинобудівників та роботодавців України «Укрмашстрой», до складу якої входить понад 240 підприємств машинобудування України (politeka.net, 14.10.2020) — з новини, що президент РФ зняв санкції з трьох українських заводів на прохання В. Медведчука. Згадка про кількість підприємств репрезентує уповноваження політика як рішення багатьох. Часом діячі (країни, інституції, особи) уповноважують себе самостійно, послуговуючись тактикою дефініції, напр.: «Ми, на жаль, змушені будемо прийняти рішення про заборону таких масових заходів у місті Умань. Це наша відповідальність, і ми не повинні створювати додаткові величезні ризики для українців, і не лише для них, а й для громадян інших держав», — сказав Шмигаль (www.ukrinform.ua, 26.08.2020); Він наголосив, що Польща є християнською країною, в якій захист найслабших і людей з обмеженими можливостями є чеснотою і «моральним обов'язком» (www.ukrinform.ua, 28.10.2020) — з новини про акції протесту проти майже повної заборони абортів.*

По-третє, легітимацію посилюють, модифікуючи репрезентацію дії за допомогою низки прийомів.

1. Зокрема, автори можуть наводити подробиці, які представляють певний вчинок як необхідний, напр.: *Нагадаємо: в Конституції цілий розділ*

присвячений врегулюванню питань референдуму, однак провести плебісцит наразі не можливо. Старий, ще «радянський» закон, за яким відбулися референдуми 1991 і 2000 років, перестав бути чинним у 2012-му, після затвердження нового законодавства у цій. Але це законодавство було визнано Конституційним судом не відповідним до Основного закону. Отже, конституційні норми про референдум залишилися, в принципі, без законодавчого забезпечення і де-факто не працювали (politics.segodnya.ua, 10.06.2020) — так у новинах легітимують законопроект про референдум, який має урегулювати ці юридичні колізії. Подібний прийом було використано для посилення обґрунтування вибору І. Верещук кандидатом у мери столиці, коли репрезентували ситуацію так, що Києву потрібні зміни: *За словами президента, Київ лідирує «в багатьох негативних рейтингах» і відстає в рейтингах досягнень і якості життя* (gordonua.com, 20.09.2020). Інколи цей прийом репрезентує певну дію не просто як потрібну, а як єдиний можливий варіант, наприклад, коли С. Вакарчук вирішив скласти депутатські повноваження: *Тоді артист заявив, що політичне життя країни звузилося до безжалісної боротьби за владу, жертвами якої стають національні інтереси. За таких умов єдиний шлях бути собою — це піти* (tsn.ua, 14.06.2020).

2. Також автори можуть згадувати перешкоди, які необхідно було подолати, щоб здійснити правильну дію, напр.: *Коли у 2007 році ми відкрили перший магазин Книгарні Є, ідея торгувати україномовними книгами багатьом видавалася абсурдом. **Всупереч економічній логіці** ми послідовно робили акцент на продажі книг українських видавництв, тримаючи частку книг українською мовою на наших полицях 90% і більше* (life.nv.ua, 15.09.2020) — книгарня «Є» посилює правильність власних дій згадкою, що продає українські книжки попри те, що цю справу вважають збитковою; *Ми системно стикалися з політичними спробами **посягання на нашу незалежність і маніпуляціями** за результатами роботи* (politics.segodnya.ua, 21.08.2020) — Спеціалізована антикорупційна прокуратура обґрунтовує свою діяльність наведенням

результатів роботи, а для посилення легітимації вказує на умови, у яких працювала.

3. Ще одним поширеним прийомом є масштабування значення певної дії. Для цього використовують різні тактики, найчастіше — **абстракцію**, напр.: *Україно, ми перемогли — Віталій Марків повністю виправданий!* (24tv.ua, 03.11.2020); *«Минулого року, на День Незалежності, ветерансько-військова спільнота вийшла на Марш захисників України, чим впевнено увійшла до історії. Відбулось не тільки щось невимовно прекрасне. Відбулось народження традиції, яка наповнює нову українську міфологію та ідентичність»*, — *говориться в анонсі до маршу на Facebook-сторінці заходу* (www.unian.ua, 24.08.2020). Рідше для масштабування значення дії застосовують тактику наведення **ефекту**, напр.: *Володимир Зеленський також наголосив, що конкретні кроки щодо наближення України до членства в НАТО підуть на користь усьому Альянсу* (sensor.net, 02.04.2021).

Висновки до розділу 3

Новинам властиве представлення різних поглядів на ситуацію, тому одну (де)легітимацію часто модифікують іншою, наведеною в тексті вище чи нижче. Виокремлюємо два способи таких змін: 1) послаблення (де)легітимації — підважування обґрунтування певного вчинку чи його критики; 2) посилення (де)легітимації — підтвердження потрактування дії як (не)правильної.

Послаблення делегітимації (трапляється у фактичному матеріалі найчастіше) реалізують за допомогою трьох стратегій:

1. *Репрезентація джерела критики як необ'єктивного*. Для цього зазвичай або характеризують особу як упереджену (завдяки тактикам абстракції, дефініції, оцінки, аналогії), або зазначають її неприйнятні дії (таке представлення вчинків здійснюють за допомогою тактик абстракції, дефініції, пояснення, звернення до мети, а також комунікативної імплікатури).

2. *Репрезентація звинувачень як несправедливих*. Досягти цього можна, по-перше, заперечивши критику. По-друге, мовці можуть дискредитувати

звинувачення, що здійснюють завдяки: а) тактикам абстракції, оцінки, дефініції, засобу, аналогії, наведення ефекту; б) категоризації (зарахувавши звинувачення й негативні дії до однієї категорії); в) імплікатурам, що вказують на помилковість критики; г) репрезентації дорікань як сумнівних (за допомогою імплікатур, тактики абстракції, вставного слова *мовляв*, прикметників *можливий*, *схожий*, часток *буцімто*, *начебто*, *нібито*).

3. *Зміна репрезентації об'єкта критики та його дій.* По-перше, з цією метою модифікують представлення того, кого критикують. Найчастіше для цього застосовують такі способи: а) зобразити осіб як чесних громадян і зазначити їхні правомірні дії; б) зняти з них відповідальність за суперечливі вчинки, відмежувавши їх від критики або переклавши відповідальність на інших чи обставини. По-друге, змінити можуть і репрезентацію дій, що викликають критику: 1) надавши суперечливим діям власного потрактування (завдяки тактикам дефініції, засобу, абстракції, апелювання до мети, стратегії натуралізації, вказівці на протилежні дії); 2) використавши конструкцію «так, але» (реалізовану тактиками засобу, наведення результату, звернення до імперсонального авторитету, авторитету більшості, традиції, мети); 3) применшивши тривалість / шкідливість / серйозність вчинку (за допомогою тактик абстракції, аналогії, дефініції, наведення ефекту, стратегії натуралізації, зазначення інших виконавців дії).

Для **послаблення легітимації** в новинах застосовують дві стратегії: 1) *репрезентація джерела інформації як необ'єктивного* (реалізують тактиками оцінки й абстракції); 2) *зміна представлення дії, яку обґрунтовують*, що здійснюють завдяки: а) зображенню дії як неправильної (за допомогою тактик дефініції, абстракції); б) спростуванню підґрунтя легітимації (реалізують тактиками дефініції, абстракції, оцінки, риторичними питаннями, прийменниково-іменниковою конструкцією *під приводом*); в) представленню легітимації як сумнівної (для цього використовують дієслово *намагатися*, вставне слово *мовляв*, частки *буцімто*, *начебто*, *нібито*, іронію, тактику дефініції, лапки тощо); г) конструкції «так, але» (у цьому випадку

послугуються тактиками дефініції, наведення ефекту, звернення до мети, традиції).

Деколи в новинах послугуються стратегіями послаблення (де)легітимації двічі, коли наводять, наприклад, виправдання певних осіб, а потім ставлять його під сумнів за допомогою імплікатур, модальних слів чи тактик делегітимації (зазвичай для цього використовують абстракцію, аналогію, оцінку).

Посилення делегітимації здійснюють за допомогою кількох способів:

а) наводять низку коментарів, у яких делегітмують певний вчинок;
б) характеризують авторів (де)легітимації як тих, хто варті довіри;
в) модифікують представлення звинувачень (завдяки імплікурам, тактикам дефініції, аналогії, наведенню доказів звинувачень, масштабуванню наслідків суперечливої дії, деталізації).

Для **посилення легітимації** в новинах: а) зазначають кілька коментарів, що підтверджують правильність дії; б) наголошують на фаховості осіб, які обґрунтовують доречність вчинку; в) модифікують представлення дії (зображають її як необхідну, масштабують позитивні наслідки прийнятих особами рішень, вказують на перешкоди, попри які дію було реалізовано).

Основні положення цього розділу висвітлено в працях: Чадюк, 2022; Чадюк, 2023а; Чадюк, 2023б; Чадюк, 2023в.

ВИСНОВКИ

Одним з головних чинників, що зумовлює впливовість новин, є їхня функція інформувати суспільство. Повідомляючи про невідомі аудиторії події, журналісти формують медійні наративи, закладаючи фундамент того, як читачі та слухачі потрактовуюватимуть певні відомості.

Центральну роль у тому, як автори інтерпретують події в новинах, відіграють легітимація (представлення дій як правильних) і делегітимація (репрезентація вчинків як неправильних). (Де)легітимація є об'єктом вивчення багатьох дисциплін, зокрема, філософії, юриспруденції, соціальних і політичних наук, а в дослідження її реалізації в дискурсі вагомий внесок здійснили вчені, які використовують критичний дискурс-аналіз (КДА) — міждисциплінарний проблемно-орієнтований підхід. Одну з найавторитетніших класифікацій стратегій і тактик (де)легітимації, сформованих у межах КДА, наведено в праці Т. ван Левена (2008). Науковець виокремлює чотири стратегії (де)легітимації (авторизація, моральна оцінка, раціоналізація, міфопоетика) й тактики, що до них належать. Водночас тематика матеріалу, який опрацьовував Т. ван Левен (тексти про перший день у школі), не дала змоги виокремити всі можливі стратегії (де)легітимації. Зокрема, звернення до авторитету впливових країн, міжнародних організацій, яке часто застосовують у новинах, у класифікації Т. ван Левена не згадано. Тому в нашому дослідженні розглядаємо ці випадки в межах тактики звернення до персонального авторитету, що ґрунтується на статусі. З огляду на модифікацію тактики пропонуємо на її позначення термін *звернення до позиційного авторитету*, який, на нашу думку, точніше вказує на її диференційну характеристику.

До того ж класифікація Т. ван Левена має певні неточності. Хоч автор наголошує на ролі цінностей лише для моральної оцінки, насправді вони є засадничими для всіх його стратегій (де)легітимації. Саме тому ми пропонуємо класифікацію, яка ґрунтується на способах апелювання до цінностей. Виокремлюємо такі моделі (де)легітимації: 1) *«дія — авторитет — цінності»*, що охоплює тактики стратегії авторизації, коли до цінностей звертаються за

посередництва авторитету; 2) «*дія1 — дія2 — цінності*», до якої зараховуємо тактики дефініції, аналогії, засобу, звернення до мети, наведення результату, ефекту, які передбачають (де)легітимацію однієї дії за допомогою іншої, (не)правильної; 3) «*дія — характеристика — цінності*», яка притаманна (де)легітимації оцінкою, коли (не)правильність дії висловлено в її характеристиці, реалізованій прикметником чи прислівником; 4) «*дія — цінності*», завдяки якій реалізують тактику абстракції, репрезентуючи дію одразу як (не)правильну. Також виокремлюємо п'яту модель («*дія — природність*»), за допомогою якої здійснюють (де)легітимацію натуралізацією. Прикладів стратегії міфопоетики й тактики передбачення в новинах не було виявлено.

Тактики, що (де)легітимують моделлю «**дія — авторитет — цінності**», поділяємо на дві групи: суб'єктний (звернення до позиційного авторитету, авторитету експертів, лідерів думок, більшості) й узвичаєний авторитети (апелювання до імперсонального авторитету й традиції). Для легітимації зверненням до позиційного авторитету й авторитету експертів часто використовують власні назви на позначення інституцій, які спеціалізуються на певній сфері, впливових країн, організацій, а осіб представляють здебільшого завдяки функціоналізації. У випадку позиційного авторитету мовці послуговуються іменниками на позначення високих посад у політиці, міжнародних організаціях, церковній ієрархії, а, звертаючись до авторитету експертів, використовують іменники на позначення інших професій (напр. *аналітик, еколог, економіст* та ін.) і/або зазначають науковий ступінь особи. Для (де)легітимації зверненням до авторитету лідерів думок застосовують іменники та словосполучення на позначення військових та їхніх рідних, громадських, культурних діячів, спортсменів, журналістів. А (де)легітимацію через звернення до авторитету більшості реалізують за допомогою низки мовних засобів: 1) числівники (*чимало, 68,8%*), нумералізовані іменники (*хвиля, вал*), сурядний ряд; 2) іменники, що позначають кількість (*сотні, більшість*), групу людей (*групада, суспільство*),

реакції (*прохання, нарікання*), осіб за діяльністю, місцем проживання, національністю, фахом тощо й вжиті у формі множини (*читачі, білоруси*); 3) займенникові прикметники, прислівники й іменники (*весь, жоден, всюди, всі*), які часто використовують для прийому генералізації; 4) прикметники (*масштабний, численний*), прислівник *масово*.

Перший спосіб (де)легітимації за допомогою суб'єктного авторитету узагальнено в принципі «потрібно (не) вчиняти в певний спосіб, тому що так вважає статусна особа, країна чи інституція / фахівець або організація, що спеціалізується на певній сфері / лідер думок / численна група осіб, країн чи організацій». Його різновиди — а) визнання (певного лідера, результатів виборів), заклик до здійснення певної дії або її припинення; б) рекомендація чинити в певний спосіб; в) представлення певної дії як вимоги — притаманні тактикам звернення до позиційного авторитету, авторитету експертів і більшості відповідно.

Другий спосіб (де)легітимації за допомогою суб'єктного авторитету — «певна дія (не)правильна, бо суб'єктний авторитет її (не) схвалив». Маркерами схвалення є дієслова *захоплюватися, поділяти, цінувати*, вислови *стати на бік, виступати на захист* тощо. Форми вербалізації несхвалення поділяємо на кілька груп: а) відсутність підтримки — найбільш загальні вияви несхвалення (*не підтримувати, не погоджуватися*); б) критика (*звинуватити, критикувати*); в) протест (*акції, бойкотувати, протестувати, страйки*); г) емоційна реакція (*обурення, розчарування*); г) висміювання (*глузувати, жартувати, мему, пародії*).

Маркерами (де)легітимації зверненням до імперсонального авторитету є іменники й словосполучення переважно на позначення нормативно-правових документів. Деколи в новинах послуговуються іменниками на зразок *стандарту*, чиє широке значення потенційно уможливорює маніпуляції. Тактика апелювання до традиції трапляється в новинах рідко; її маркерами є іменник *традиція* та власні назви на позначення інституцій минулого, історичних діячів.

Спосіб (де)легітимації узвичаєним авторитетом передано в принципі «певна дія є (не)правильною, бо (не) відповідає закону, правилам або процедурі / традиції»; він має кілька різновидів. За першого, характерного для імперсонального авторитету, мовні одиниці на позначення нормативно-правових документів виконують у реченні здебільшого роль підмета. У випадку другого різновиду на законопроекти, правила, традиції покликаються, для чого зазначають певну статтю законодавства, послуговуються дієсловами на кшталт *базуватися, ґрунтуватися, прийменниками відповідно до, згідно з, у зв'язку з* тощо. У цих двох різновидах ті самі засоби можуть легітимувати чи делегітимувати залежно від контексту.

Згідно з третім різновидом (де)легітимації узвичаєним авторитетом мовні засоби виконують свою функцію опосередковано, входячи до словосполучень, що мають значення (не)законності або (не)традиційності дії. Для легітимації імперсональним авторитетом послуговуються дієсловами *виконувати, враховувати, дотримуватися* тощо, похідними від них іменниками, конструкціями з прийменниковими сполуками *у межах / рамках (закону)* та ін. Для делегітимації імперсональним авторитетом застосовують дієслова *зловживати, нехтувати, порушувати* тощо, похідні від них іменники, словосполучення *не давати дозволу, евфемізми мати мало / нічого спільного, вислів перейти червоні лінії, службові слова всупереч, попри* тощо. У випадку звернення до авторитету традиції цим різновидом лише делегітимують, використовуючи для цього дієслово *відповідати* й заперечну частку *не*.

У моделі «**дія1 — дія2 — цінності**» дія1 може бути засобом для дії2, а дія2 може бути метою, результатом, ефектом, дефініцією чи аналогією. Тактики, що (де)легітимують за цією моделлю, тісно пов'язані з абстракцією, адже щоб репрезентувати дію2 як однозначно (не)правильну, на її позначення використовують мовні засоби, які мають позитивну або негативну конотацію.

Тактики (де)легітимації наведенням **результату й ефекту** синоніміїні. За Т. ван Левеном, різниця між ними полягає в тому, що в першому випадку суб'єкт дії відомий і експліцитно представлений у висловленні; він зазвичай

виконує роль підмета. Результат також реалізують конструкціями: а) дія₁ є причиною дії₂; б) дія₁ передувала дії₂. До того ж він може бути наведений у складнопідрядному реченні з підрядною частиною умови, складному безсполучниковому реченні з наслідковими відношеннями або в наступному реченні.

Тактику наведення ефекту, що трапляється в новинах частіше, реалізують за схемою, у якій компонент, який репрезентує дію₁, є підметом і спричиняє дію₂ — ефект. Інколи мовні одиниці на позначення ефекту виконують у реченні роль додатка, а присудок реалізований дієсловом, що вказує на причиново-наслідкові відношення — *призвести, спричинити, спровокувати / сприяти* тощо. Не тільки дієслова виконують роль присудка в таких реченнях, а й конструкції *зробити* (когось) + прикметник, ідіоматичні сполуки (напр. *залишити на узбіччі історії*), стійкі сполуки слів (на зразок *завдати шкоди*). Для делегітимації також вказують на марність дії. Наведення ефекту реалізують й іншими конструкціями, у яких одиниця на позначення дії₁ не виконує в реченні роль підмета, але спричиняє дію₂, наприклад, коли компонент, що вербалізує дію₁, оформлений обставиною причини.

Тактику (де)легітимації зверненням до мети розглядаємо ширше, ніж Т. ван Левен, зараховуючи до неї випадки, коли суб'єкти дій у двох частинах складнопідрядного речення відрізняються. Для легітимації дію₁ розглядають як спосіб досягти чогось позитивного, запобігти чомусь поганому (маркерами є дієслова *уникнути, запобігти*), зменшити негативний вплив іншої дії (застосовують дієслова *мінімізувати, уповільнити* тощо). Делегітимують дію, вказуючи на аморальні мотиви здійснення чогось або зазначаючи, що хтось відмовляється вживати заходів для досягнення правомірного результату. Засобами вираження мети найчастіше є сполучники *щоб, для того щоб*, прийменники *для, заради*, іменники *завдання, мета, пріоритет*, прийменниково-іменникова конструкція *в інтересах*, дієслова на зразок *намагатися, спробувати, хотіти*.

(Де)легітимація **тактикою засобу** має багато спільного з тактикою апелювання до мети — в обох випадках (не)правильність вчинку визначується за намірами діяча. Водночас тактика засобу функціонує за принципом «здійснення чогось слугує для здійснення чогось іншого». Зазвичай маркерами цієї тактики є дієслова *дозволити, допомогти*, іменник *спосіб (для)*, словосполучення *дати змогу / можливість, бути передумовою* тощо. Часом дію репрезентують як незамінний засіб для досягнення важливої мети, для чого послуговуються прийменником *без* й іменником / іменниковою сполукою. Засоби реалізації значення наміру за цієї тактики подібні до тих, які розглянуті щодо тактики звернення до мети; щоправда, значно більш поширеними є прийменники *для, задля* тощо.

Тактика (де)легітимації **дефініцією** полягає в потрактуванні однієї дії термінами іншої, яку суспільство сприймає як (не)правильну. Цю тактику вважаємо провідною для з'ясування авторських інтерпретацій подій. Зазвичай дефініція виконує в реченні роль складеного іменного присудка (або групи присудка), а її маркерами є дієслова *межувати, означати* тощо, іменник *висновок* і вислови, до складу яких він входить, сполучники *як* у значенні 'у ролі кого / чого', *тобто*, прикметник *рівнозначний*, словосполучення *мати на увазі* та ін. (Де)легітимувати ця тактика може прямо (коли певного слова в дефініції достатньо, щоб репрезентувати вчинок як (не)правильний) або опосередковано (коли (де)легітимує дію не окреме слово, а словосполучення, до складу якого воно входить). Однією з характерних рис (де)легітимації дефініцією є її тісний зв'язок із тактиками засобу, звернення до мети, наведення ефекту.

Найпоширенішими прийомами (де)легітимації **аналогією** є порівняння й історична аналогія. Найчастіше маркерами (де)легітимації порівнянням є порівняльні сполучники, дієслова та словосполучення на зразок *нагадувати, мати багато спільного*. Зазвичай для легітимації дії вказують на її подібність до тих, що здійснюються на Заході; об'єкти порівняння у випадку делегітимації більш різноманітні. За допомогою історичної аналогії позитивні / негативні

результати, цілі чи інші характеристики дії в минулому проєктують на нинішню, аби представити її як (не)правильну. Її маркерами є: 1) предикат у формі минулого часу; 2) прислівники часу на зразок *колись, неодноразово, частка вже*, числівники, а інколи й прийменниково-іменникова конструкція *під час* та ін.; 3) наявність підрядної предикативної частини часу, яка інформує про те, що саме тоді відбулося.

Тактика оцінки, реалізована моделлю «дія — характеристика — цінності», кваліфікує вчинок на підґрунті його (не)відповідності моральним настановам і часто вживається з іншими тактиками. Для її реалізації в новинах послуговуються здебільшого прикметниками (виконують у реченні роль означення чи є частиною складеного іменного присудка) та прислівниками. Її маркери поділяємо на кілька груп залежно від значення: а) раціональність (*справедливий, логічно / дизбалансований, невпорядкований*); б) правдивість (*прозорий, об'єктивно / викривлений, фіктивний*); в) результативність (*конструктивний, перспективний / марний, шкідливо*); г) дозволеність (*незаборонений, уповноважений / привласнений, безкарно*); г) важливість (*невідкладний, необхідний / зайвий, несвоєчасний*); д) демократичність (*дипломатичний, мирно / невизнаний, одноосібно*); е) державність (*патріотичний, проукраїнський / антидержавний, проросійський*).

Тактика абстракції, яка (де)легітимує згідно з моделлю «дія — цінності», є засадничою для низки інших тактик і передбачає референцію вчинку за допомогою висловів, що наголошують на таких ознаках, які пов'язують його з цінностями або їх порушенням. Зараховуємо до неї й мовні засоби на позначення учасників події, адже їх також можна представити порізно, імплікуючи, що їхні вчинки (не)правильні. Зокрема, для представлення особи, чії дії та слова варті довіри, застосовують іменники, які наголошують на персональних якостях (*лідер, професіонал*), діяльності (*захисник, миротворець*), відносинах (*батько, співвітчизник*), переконаннях (*патріот*). Для того щоб репрезентувати особу, чії вчинки є неправильними, у новинах послуговуються іменниками та словосполученнями, що позначають людей, які володіють

негативними якостями. Поширеним способом представлення певної особи як нечесної є релятивна ідентифікація, що вказує на зв'язок з іншою особою чи інституцією, яка здійснює щось суперечливе або неправомірне (*ексрєгіонал, люди Ахметова*). З цією метою використовують і дієслово *пов'язувати*, словосполучення *бути близьким / підконтрольним, мати зв'язок / гарні стосунки* тощо.

Тактику абстракції реалізують дієсловами, іменниками та словосполученнями, і вони здійснюють свою функцію двома способами — прямим й опосередкованим. У випадку прямого способу значення слова, використаного для абстракції, достатньо, щоб представити дію як (не)правильну. А за опосередкованого способу (де)легітимацію реалізують не іменниками чи дієсловами безпосередньо, а словосполученням, до якого вони входять. Тож усі мовні засоби, якими реалізують тактику абстракції, поділяємо на три групи: 1) слова, семантика яких містить вказівку на (не)правильність дії (*врегульовувати, еволюціонувати / недоотримувати, применшувати*); 2) словосполучення, що репрезентують дію як правильну (*боротися за незалежність, підтримувати розвиток країни*); 3) словосполучення, що представляють дію як неправильну (*підривати довіру, ретранслювати брехню*).

Модель «**дія — природність**» представлена стратегією **натуралізації**, яка в студіях дослідників має кілька потрактувань. Вважаємо, що завдяки особливому механізму (де)легітимації, коли мовці апелюють не до цінностей у звичному розумінні, а до сутності певних явищ і процесів, їхньої природності й закономірності, натуралізація є окремою стратегією обґрунтування (не)правильності вчинків. Тож до неї зараховуємо різновид оцінки й теоретичну раціоналізацію, спираючись на працю Т. ван Левена, а також додаємо натуралізацію абстракцією, аналогією, зверненням до мети. Маркерами натуралізації є мовні засоби, які не мають ні позитивної, ні негативної конотації, є нейтральними — дієслова *вчитися, перевіряти, переміщуватися, супроводжувати*, іменники *мова, податки* тощо. До того ж для натуралізації

застосовують прикметники *нормальний* і *природний*, а також частку *просто*, аби наголосити, що певна дія не є незвичайною.

Речення / частина складного речення, що містить (де)легітимацію дії, може виконувати в новинному тексті кілька функцій:

1. *Уможливлювати іншу (де)легітимацію.* У цьому випадку (де)легітимація¹ надає характеристику *правильний / неправильний* компоненту, що входить до складу іншої частини складного речення (рідше — того ж речення), уможливаючи реалізацію (де)легітимації².

2. *Модифікувати іншу (де)легітимацію, наведену в тексті.* Перший спосіб здійснення цієї функції — послаблення (де)легітимації — передбачає підважування легітимності викладеного в новинах вчинку чи переконливості його критики за допомогою тактик (де)легітимації або інших прийомів. Посилення (де)легітимації — другий спосіб модифікації — об'єднує тактики й прийоми, які підтверджують обґрунтованість легітимності чи критики висвітленої в новинах дії.

Функція посилення / послаблення (де)легітимації спричинена специфікою новинного дискурсу. По-перше, його «монтажний характер організації» передбачає наведення подробиць про аспекти ситуації (наприклад, діячів чи передумови) в різних частинах тексту. По-друге, новинний дискурс інтертекстуальний, і для нього природним є наведення різних, часто протилежних перспектив. Ці характеристики зумовлюють звернення до певної теми кілька разів і засвідчують важливість аналізу кожної наведеної в новинах тези для висновку про висвітлення події. Зауважимо, що оскільки сам автор обирає, які з подробиць і коментарів вказувати, то його варто вважати головним архітектором представлення певної дії як (не)правильної.

Виокремлюємо три стратегії **послаблення делегітимації**: репрезентація джерела критики як необ'єктивного; репрезентація звинувачень як несправедливих; зміна репрезентації об'єкта критики та його дій. Оскільки делегітимація представлена в новинах частіше, ніж легітимація, прикладів її модифікації було виявлено найбільше.

Для **першої** стратегії, представлення критиків як необ'єктивних, використовують тактики абстракції, дефініції, оцінки, аналогії. З цією ж метою наводять суперечливі дії чи прагнення критика, неправильність яких передають за допомогою тактик абстракції, дефініції, пояснення, апелювання до мети, а також комунікативної імплікатури, зазначаючи в тексті подробиці (наприклад, про незначну суму задекларованих доходів), завдяки яким її можна вивести.

Другу стратегію, репрезентацію звинувачень як несправедливих, реалізують у новинах за допомогою заперечення та дискредитації критики. Дискредитують критику, по-перше, тактиками абстракції, оцінки, дефініції, засобу, аналогії, наведення ефекту. По-друге, представити звинувачення як неправильні можуть завдяки категоризації, зараховуючи критику до однієї групи з іншою, однозначно негативною дією. По-третє, з цією ж метою застосовують імплікатури, наводячи подробиці, що спонукатимуть читача до висновку про помилковість критики. По-четверте, щоб послабити делегітимацію, її репрезентують як сумнівну. Для цього використовують тактику абстракції (*бачиться, змальовувати*) й мовні засоби, які передають значення невпевненості у висловленому — вставне слово *мовляв*, прикметники *можливий, схожий*, частки *буцімто, начебто, нібито* тощо. Сумнівність також передають іронією та наведенням подробиць, які вказують на нелогічність або непослідовність звинувачень.

Третю стратегію послаблення делегітимації, зміну репрезентації об'єкта критики та його дій, реалізують, по-перше, змінюючи представлення того, кого критикують. Для цього використовують кілька способів: 1) зображення об'єктів критики як чесних громадян і наведення їхніх правомірних вчинків; 2) зняття з них відповідальності за амбівалентні дії, чого досягають за допомогою: а) відмежування від критики; б) перекладення відповідальності на інших; в) змалювання звинувачених як жертв обставин, а їхніх дій як безальтернативних в умовах, що склалися.

По-друге, для послаблення делегітимації змінюють репрезентацію дій, які зазнають критики. Це здійснюють низкою способів:

1. *Надання суперечливим діям іншої інтерпретації.* Для цього послуговуються тактиками дефініції, засобу, абстракції, звернення до мети, стратегією натуралізації. Також у новинах вказують дії особи, протилежні до тих, на яких наголошують критики.

2. *Використання конструкції «так, але».* У цьому випадку особа не заперечує, що вчинила неправильно, а наголошує на іншому аспекті ситуації, зазвичай застосовуючи тактику наведення результату. Також у таких конструкціях послуговуються тактиками засобу, звернення до імперсонального авторитету, авторитету більшості, традиції, мети.

3. *Применшення тривалості / шкідливості / серйозності вчинку.* Його реалізують тактиками абстракції, аналогії, дефініції, наведення ефекту, стратегією натуралізації. До того ж мовці можуть зазначати інших виконавців дії, применшуючи свій внесок.

Для **послаблення легітимації** застосовують дві стратегії — репрезентація джерела інформації як необ'єктивного та зміна представлення дії, яку обґрунтовують. Першу стратегію реалізують тактиками оцінки й абстракції. Другу здійснюють кількома способами: 1) репрезентація дії як неправильної (завдяки тактикам дефініції, абстракції); 2) спростування підґрунтя легітимації певної дії (за допомогою тактик абстракції, дефініції, оцінки, риторичних питань, прийменниково-іменникової конструкції *під приводом*); 3) зображення легітимації як сумнівної (для цього послуговуються вставним словом *мовляв*, частками *буцімто, начебто, нібито*, іронією, тактикою дефініції тощо); 4) використання конструкції «так, але» (реалізують тактиками дефініції, наведення ефекту, звернення до мети, традиції).

Посилення делегітимації реалізують низкою способів. По-перше, з цією метою в новині наводять кілька коментарів чи авторських зауваг, які репрезентують певний вчинок як неправильний. По-друге, делегітимацію посилюють, наголошуючи на фаховості тих, хто висловлює ці коментарі. Для цього, зазвичай у підрядній означальній частині, вказують на високий статус, громадську діяльність, точність попередніх прогнозів, освіту особи. По-третє,

звинувачення посилюють, модифікуючи їх репрезентацію. Зокрема, за допомогою тактики дефініції критику можуть представити як принциповий і важливий крок, а завдяки аналогії — зауважити, що особа здійснює неправильну дію не вперше (для цього послуговуються іменником *низка*, прислівниками *двічі, знову, неодноразово, регулярно* тощо). Часом автори також наводять докази критики, подробиці, що імплікують «подвійні стандарти» системи, зазначають умови, які посилюють провину осіб, масштабують наслідки вчинку. До того ж делегітимацію може посилювати деталізованість репрезентації неправильного вчинку.

Для посилення легітимації теж використовують низку способів. По-перше, у новині наводять кілька коментарів чи авторських уточнень, що засвідчують правильність дії. По-друге, осіб, які обґрунтовують певний вчинок, характеризують як тих, хто має гарну репутацію; для цього в підрядних означальних частинах складних речень або простих реченнях наводять вказівку на досвід роботи, досягнення, важливість певних осіб / інституцій чи їхню уповноваженість діяти в певний спосіб. По-третє, у новинах можуть подавати інформацію, що зображає певну дію як необхідну; зазначати перешкоди, які довелося здолати, аби її здійснити; масштабувати позитивні наслідки вчинку (застосовуючи тактики дефініції та наведення ефекту).

Результати проведеного дослідження можуть бути застосовані для аналізу маніпуляцій у медіа, з'ясування, як журналісти інтерпретують подію, про яку повідомляють, студій висвітлення певних тем у новинах. До того ж відомості про стратегії (де)легітимації є важливими для покращення рівня медіаграмотності, тож можуть бути наведені у відповідних підручниках і посібниках.

Проведене дослідження уможливорює подальші наукові розвідки, серед яких перспективними вважаємо визначення стратегій і тактик, якими автори новин послуговуються в текстах безпосередньо, а які наводять у форматі коментарів експертів / свідків подій / користувачів соцмереж. Пріоритетним є й вивчення стратегій і тактик (де)легітимації з погляду їх сприйняття аудиторією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акімова, Н. В. (2013). Особливості мови сайтів новин: погляд психолінгвіста. *Психолінгвістика*, 12, 232—238.
2. Артамонова, І. М. (2008). Системні характеристики онлайнових та офлайнових ЗМІ. *Вісник СумДУ. Серія «Філологія»*, 1, 181—188.
3. Байрачна, Л. К. (2015). Засоби масової комунікації як інструмент легітимації державної влади. *Інформація і право*, 3(15), 27—35.
4. Бацевич, Ф. С. (2011). *Вступ до лінгвістичної прагматики*. Видавничий центр «Академія».
5. Безугла, Л. Р. (2019). Типи актуалізації пресупозиції у діалогічному дискурсі. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка. Серія: Філологічні науки*, 175, 288—292.
6. Богданова, І. В. (2016). *Сугестивний потенціал прецедентних одиниць в українському медійному дискурсі початку ХХІ ст.* [Рукопис дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук]. Донецький національний університет ім. В. Стуса.
7. Богомолів, О. В. (2019). *Дискурс Арабської весни: когнітивно-семантичний та комунікативно-функціональний аспекти (на матеріалі єгипетських медійних текстів)* [Рукопис дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук]. Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН, Київський національний університет ім. Т. Шевченка.
8. Василенко, М. К. (2007). *Динаміка розвитку інформаційних та аналітичних жанрів в українській пресі* [Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук]. Київський національний університет ім. Т. Шевченка.
9. Гаврилова, Я. Л. (2012). *Мовностилістичні засоби впливу на аудиторію (на матеріалах преси Півдня України)* [Автореферат дисертації на

- здобуття наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій]. Київський національний університет ім. Т. Шевченка.
10. Гізер, К. О., & Ніконова, В. В. (2021). Критичний дискурс-аналіз в перекладі мас-медійних текстів. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*, 4, 345—357. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.07.05.2021.063>
  11. Голубенко, Н. І. (2021). Критичний дискурс-аналіз у дослідженні модальності в інтерсемітичному перекладі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, 52(2), 121—124. <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.52-2.29>
  12. Гундаренко, О. (2015). Ключові питання позитивного дискурс-аналізу. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка. Серія: Філологічні науки*, 138, 39—42.
  13. Дацишин, Х. (2014). Мовні маніпуляції в заголовках інтернет-версії телевізійних новин (на прикладі інтернет-сторінки програми «ТСН»). *Теле- та радіожурналістика*, 13, 204—209.
  14. Дмитрук, О. В. (2006). *Маніпулятивні стратегії в сучасній англійській комунікації (на матеріалі текстів друкованих та інтернет-видань 2000-2005 років)* [Рукопис дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук]. Київський національний університет ім. Т. Шевченка.
  15. Домніч, О. (2019). Критичний аналіз у дослідженні соціально-політичного дискурсу сучасної полінаціональної англійської мови. *Odessa Linguistic Journal*, 14, 13—26.
  16. Домніч, О. В. (2020). Сучасні підходи до аналізу дискурсу. *Мова і культура*, 22, V(200), 10—21.
  17. Доценко, О. Л. (2005). Реалізація лексичних засобів сугестивного впливу в судовому дискурсі. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови*, 1, 54—62.
  18. Доценко, О. Л. (2011). Умови виведення імплікатури в судовому спілкуванні. *Науковий часопис Національного педагогічного*

- університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови, 8, 132—138.
19. Доценко, О. (2023). Комунікативно-прагматичні особливості езотеричних передбачень у мас-медійному дискурсі російсько-української війни. *Синопсис: текст, контекст, медіа*, 29(2), 120—130. <https://doi.org/10.28925/2311-259x.2023.2.9>
20. Єщенко, Т. А. (2009). *Лінгвістичний аналіз тексту. Модульний курс*. ДІСО.
21. Загнітко, А. П. (2008). *Основи дискурсології*. Донецький національний університет ім. В. Стуса.
22. Зайцева, С. С. (2020). *Соціально-комунікаційні аспекти висвітлення наукових новин та інновацій в інтернет-медіа України* [Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій]. Класичний приватний університет.
23. Зернецька, О. В. (2005). Політична комунікація та політичні ефекти новин. У Н. Костенко & В. Іванова (Ред.), *Новини vs. новини. Виборча компанія в новинних телепрограмах* (с. 46—63). Центр вільної преси.
24. Ільницька, Л. Л. (2006). *Англомовний сугестивний дискурс* [Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук]. Київський національний університет ім. Т. Шевченка.
25. Інтернет асоціація України (2020). *ТОП-100 новинних сайтів суспільно-політичної тематики за грудень 2019*. <https://cutt.ly/xZQr1z5>
26. Карамишева, Р. Д. (2011). *Мовленнєвий жанр "повідомлення" в засобах масової інформації (на матеріалі української та англійської мов)* [Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук]. Львівський національний університет ім. І. Франка.
27. Карпиленко, В. А. (2013). Когнітивний аспект формування картини світу за допомогою текстів новин. *Наукові записки Інституту журналістики*, 51, 72—76.

28. Кирилюк, О. Л. (2019). Мовна природа мему. *Наукові записки НаУКМА. Серія «Мовознавство»*, 2, 30—35. DOI: 10.18523/2616-8502.2019.2.30-35
29. Кирилюк, О. Л. (2020). Формування образу захисника в умовах інформаційної війни: лінгвокогнітивний аспект. *Львівський філологічний часопис*, 8, 90—96. <https://doi.org/https://doi.org/10.32447/2663-340X-2020-8.14>
30. Кирилюк, О. Л. (2021). Мовні засоби сугестивного впливу на реципієнта в дискурсі інформаційної війни. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Журналістика»*, 32(71), 4(1), 24—28. DOI: 10.32838/2710-4656/2021.4-1/05
31. Кириченко, В. О. (2009). Аспекти критеріїв науковості в дискурс-аналізі. *Наукові записки НаУКМА: Політичні науки*, 95, 18—22.
32. Кійко, Ю. Є. (2017). *Фрактальне моделювання інваріантно-варіантної структури медіатекстів у німецькій та українській мовах* [Рукопис дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук]. Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича.
33. Кобченко, Н. (2022). Семантико-прагматичний потенціал прецедентного висловлення в українському масмедійному дискурсі. *Slavia Orientalis, LXXI(3)*, 625—645. DOI: 10.24425/slo.2022.142783
34. Кокорська, О. І., & Кокорський, В. Ф. (2016). Евристичний потенціал критичного дискурс-аналізу. *Політичне життя*, 3, 79—83.
35. Колінько, М. В. (2019). Дискурс-аналіз у дослідженні міжкультурної комунікації. *Гілея: науковий вісник. Філософські науки*, 141, 69—72.
36. Кривенко, С. (2014). Дискурс-аналіз політичних процесів: різноманітність підходів. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*, 4, 170—176.
37. Кришталюк, Г. А. (2009). *Заперечення в сучасному американському газетному дискурсі: функціональний та лінгвокогнітивний аспекти* [Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук]. Донецький національний університет ім. В. Стуса.

38. Кузьменко, О. Ю. (2019). *Презентація респондента в англійськомовному інтерв'ю масмедійного дискурсу: лінгвокомунікативний і лінгвокогнітивний виміри* [Рукопис дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук]. Херсонський державний університет.
39. Кулик, В. (2010). *Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки*. Критика.
40. Куранова, С. І. (2010). *Соціальні та когнітивні особливості замітки в українській періодиці початку XXI ст.* [Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій]. Київський національний університет ім. Т. Шевченка.
41. Куранова, С. І. (2011). Дискурс-аналіз як інтегративний комунікативно орієнтований метод у лінгвістиці. *Сучасні дослідження з іноземної філології*, 9, 253—263.
42. Кучерова, О. О. (2005). *Плани змісту та повідомлення британського газетного новинного дискурсу (початок XXI століття)* [Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук]. Львівський національний університет ім. І. Франка.
43. Кучерова, О. О. (2008). Оповідна структура новинного дискурсу: основні характеристики та принципи побудови (на матеріалі британських загальнонаціональних щоденних газетних новин). *Наукові записки НаУКМА: Філологічні науки*, 85, 75—77.
44. Лук'янець, Г. (2016). Колоронімні комплекси в англійськомовних Інтернет-новинах як засоби апеляції до етосу. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки*, 5, 51—56.
45. Лютий, Т. В. (2016). Мова та ідеологія. *Магістеріум. Історико-філософські студії*, 65, 14—22.
46. Малий, М. В. (2005). *Міжнародний відділ новин на телебаченні: організаційний, жанрово-творчий і технологічний потенціал*

- [Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук]. Київський національний університет ім. Т. Шевченка.
47. Масенко, Л. Т. (2017). *Мова радянського тоталітаризму*. Кліо.
48. Мірошніченко, І. Г. (2020). *Стислий текст в українському масмедійному дискурсі* [Рукопис дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук]. Дніпровський національний університет ім. Олеся Гончара.
49. Міхеєва, О. (2011). Критичний дискурс-аналіз та його інтерпретативні можливості щодо публікацій у періодичній пресі (за матеріалами справи київської міліції 1925-1926 рр.). *Схід*, 3(110), 111—114.
50. Моїсеєнко, О. Ю. (2018). Мовні аспекти концептуалізації збройного конфлікту на сході України (2014-2017) в австралійському медійному дискурсі. *Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія: Філологія*, 7(321), 78—86.
51. Моїсеєнко, О. Ю., & Мазін, Д. М. (2021). Маніпулювання образом «Київської Русі» в англійськомовних публікаціях російського медіа-ресурсу Russia Today. *Мовні і концептуальні картини світу*, 3(70), 16—28. <https://doi.org/10.17721/2520-6397.2021.3.02>
52. Набок, А. І. (2012). Номінативні і композиційні засоби створення ефекту об'єктивності в англійськомовному інтернет-дискурсі новин. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія: Філологічні науки*, 1, 70—74.
53. Нагорняк, М. В. (2007). *Інформаційне мовлення Національної радіокомпанії України: сутність і структура* [Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук]. Київський національний університет ім. Т. Шевченка.
54. Павленко, В. В. (2015). Дискурсивний аналіз і критичний дискурсивний аналіз медіадискурсу: до постановки проблеми. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*, 1(21), 13—16.

55. Піронкова, О. Ф. (2003). *Соціокультурна гетерогенність новин в національному медіа просторі* [Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук]. Інститут соціології НАН України.
56. Потятиник, У. П. (2016). Легітимація консервативних фреймів: когнітивний аналіз. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Іноземна філологія*, 1, 53—57.
57. Потятиник, У. О. (2019). Пресупозиції у політичному дискурсі Дональда Трампа. *Молодий вчений*, 8(72), 106—110. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-8-72-25>
58. Почепцов, Г. (2016). *Сучасні інформаційні війни* (2-ге вид.). Києво-Могилянська академія.
59. Прокопчук, Л. В. (2000). *Категорія порівняння та її вираження в структурі простого речення* [Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук]. Інститут української мови НАН України.
60. Проценко, О. О. (2021). *Волонтерські практики в умовах вимушеної міграції в сучасній Україні: чинники і наслідки актуалізації* [Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук]. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна.
61. Ренчка, І. Є. (2017). *Ідеологізація та деідеологізація лексем у словниках української мови ХХ — початку ХХІ століть* [Рукопис дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук]. Національний університет «Києво-Могилянська академія», Інститут української мови НАН України.
62. Рибак, І. В. (2011). Медіатизація політики як ключовий вектор трансформації легітимаційних та делегітимаційних практик в Україні. *Плея: науковий вісник*, 49, 620—628.
63. Рибак, І. В. (2016). *Вплив інформаційно-маніпулятивних технологій на процес легітимації політичної влади в Україні* [Автореферат дисертації на

- здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук]. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України.
64. Різун, В. В., Непийвода, Н. Ф., & Корнєєв, В. М. (2006). *Лінгвістика впливу*. ВПЦ «Київський університет».
65. Рождественська, Н. В. (2002). *Синтаксична організація російськомовних суспільно-політичних теленовин (розчленований дискурс)* [Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук]. Дніпровський національний університет ім. Олеся Гончара.
66. Руда, О. (2012). *Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі*. Інститут української мови НАН України.
67. Руденко, Н. В. (2022). *Сугестія як засіб формування громадської думки в сучасних англомовних інтернет-виданнях: інформаційно-комунікаційні стратегії та способи їх реалізації* [Рукопис дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі журналістики]. Сумський державний університет.
68. Селіванова, О. О. (2008). *Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми*. Довкілля-К.
69. Семенець, О. О. (2022). Маніпулятивні дискурсивні практики використання концепту 'патріотизм' та їхній вплив на громадську думку (критичний дискурс-аналіз та соціологія). *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*, 33(72), № 1, Ч. 3, 155—160. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2022.1-3/26>
70. Сірінюк-Долгарьова, К. Г. (2012). *Глобальний новинний дискурс: тенденції функціонування англомовних інтернет-медіа*. Центр вільної преси, Запорізький національний університет.
71. Стецик, Т. С. (2013). До методологічного апарату лінгвістичного вивчення політичного дискурсу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологічна, 35, 370—372.

72. Стецик, Т. С. (2015). *Лінгвопрагматика стратегії персуазивності в дебатах і промовах сучасних американських політиків* [Рукопис дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук]. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича.
73. Стоцький, В. В. (2010). *Комунікативні технології у політичному дискурсі ЗМІ в Україні* [Рукопис дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук]. Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського.
74. Субота, М. М. (2008). *Репрезентація соціальної реальності у текстах масової комунікації* [Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук]. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна.
75. Сушко-Безденежних, М. Г. (2008). Напрямки, категорії і методи дискурс-аналізу. У *Філологічні науки* (с. 319—326). Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка.
76. Тонкіх, І. Ю. (2011). Специфіка подання новин в українських Інтернет-ЗМІ. *Психолінгвістика*, 8, 205—210.
77. Третьяк, Ю. Ю. (2014). Дискурсивні стратегії легітимації респондента в жанрі французького газетно-журнального інтерв'ю. *Нова філологія*, 60, 170—174.
78. Третьяк, Ю. Ю. (2015а). Імплицитні стратегії легітимації респондента в жанрі французького газетно-журнального інтерв'ю. *Мовні і концептуальні картини світу*, 51, 561—566.
79. Третьяк, Ю. Ю. (2015б). Портретування респондента як засіб його легітимації в жанрі французького газетно-журнального інтерв'ю. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна*, 58, 70—73.
80. Федорів, Т. В. (2004). *Телевізійні новини в політичній комунікації України: жанрова типологія, технологія виробництва, взаємодія з аудиторією*

- [Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук]. Київський національний університет ім. Т. Шевченка.
81. Фітьо, Т. Я. (2015). Вербалізація опозиції «ми» — «вони» у дискурсі російської інформаційної агенції Russia Today. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна», 55, 266—268.*
82. Фіялка, С. Б. (2017). Новини сепаратистських Інтернет-медіа в інформаційній війні проти України. *Технологія і техніка друкарства, 1, 73—87.*
83. Хамедова, О. А. (2022). Маніпулятивні технології в українській пресі 1920-1930-х років і в сучасних онлайн-виданнях: гендерний аспект. У *The role of journalism in developing the culture of a modern individual* (с. 18—45). Baltija Publishing. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-218-0-2>
84. Ципердюк, І. М. (2017). Новини українських редакцій закордонних радіостанцій: актуальність стандартів для медіа ХХІ ст. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації, 4, 196—200.*
85. Чабаненко, М. В. (2010). *Інтернет-видання України: становлення та особливості розвитку* [Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій]. Класичний приватний університет.
86. Чадюк, М. (2019). Засоби втілення імпліцитної інформації в новинних заголовках. *Наукові записки НаУКМА. Мовознавство, 2, 36—43.*
87. Чадюк, М. (2020). Лінгвістичні прийоми легітимації у ЗМІ. *Мова: класичне — модерне — постмодерне, 6, 69—91.*
<https://doi.org/10.18523/lcmp2522-9281.2020.6.69-91>
88. Чадюк, М. (2021). Типи дієслів-маркерів пресупозицій. *Лінгвістичні студії, 41, 113—122.* <https://doi.org/10.31558/1815-3070.2021.41.11>
89. Чадюк, М. (2022). Різновиди та маркери (де)легітимації аналогією в новинах. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана*

Франка. *Філологічні науки*, 3(98), 192—206.
[https://doi.org/10.35433/philology.3\(98\).2022.192-206](https://doi.org/10.35433/philology.3(98).2022.192-206)

90. Чадюк, М. (2023а). Легітимація натуралізацією в новинах: механізм, прийоми та мовні засоби. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*, 46, 128—146.
<https://doi.org/10.17721/APULTP.2023.46.128-146>
91. Чадюк, М. (2023б). Прийоми посилення делегітимації у новинах. У *Мовний простір сучасного світу: тези доповідей VII Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів і молодих учених* (с. 227—232). Національний університет «Києво-Могилянська академія».
92. Чадюк, М. (2023в). Роль автора в (де)легітимації події в новинах. У *Ucrainica X. Současná ukrajinistika problému jazyka, literatury a kultury* (с. 230—236). Univerzita Palackého v Olomouci.
93. Чайковський, Я. (2007). Проблема політичного дискурсу в теорії Теу ван Дейка. *Вісник Львівського університету. Філософські науки*, 10, 306—316.
94. Шевко, Д. Г. (2020). Легітимація агресії проти України в російському офіційному дискурсі. *Стратегічна панорама*, 1—2, 48—57.
95. Шевченко, Л., & Сизонов, Д. (2021). *Теорія медіалінгвістики*. ВПЦ «Київський університет».
96. Шкіцька, І. Ю. (2012). *Маніпулятивна стратегія позитиву в українській мові* [Рукопис дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук]. Тернопільський національний економічний університет.
97. Шкіцька, І. Ю. (2020). Причини іронічної вербальної реакції на маніпуляцію позитивом. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 55, Article 1910. <https://doi.org/10.11649/sfps.1910>
98. Шугаєв, А. В. (2018). *Імідж ООН у сучасному англomовному медіа-дискурсі: когнітивно-прагматичний аспект* [Рукопис дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук]. Житомирський державний університет ім. І. Франка.

99. Шугаєв, А. В. (2019). Медіа-дискурс у межах критичного дискурс-аналізу та функціонального підходу. *Науковий вісник ДДПУ ім. І. Франка. Серія: Філологічні науки. Мовознавство*, 11, 172—176. <https://doi.org/10.24919/2663-6042.11.2019.175441>
100. Шульгіна, В. І., & Жуковська, Н. В. (2022). Роль новинного дискурсу в сучасних міжнародних ЗМІ. У *Functioning of the ukrainian media during Martial law in Ukraine* (с. 159—166). Baltija Publishing.
101. Януш, О. Б. (2010). Критичний дискурс-аналіз як теорія і метод. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*, 24, 317—323.
102. Яровий, Д. О. (2018). Критичний аналіз дискурсу як метод дослідження практик громадянського протистояння в соціальних медіа. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*, 3(2), 166—173.
103. Ясакова, Н. (2017). Ми замість я: семантика і прагматика. *Мова: класичне — модерне — постмодерне*, 3, 121—131.
104. Ясакова, Н. (2019). Мова тоталітаризму в дзеркалі одного тексту: стаття Андрія Хвилі «Від ухилу — у прірву». *Мова: класичне — модерне — постмодерне*, 5, 98—113. <https://doi.org/10.18523/lcmp2522-9281.2019.5.98-113>
105. Ясакова, Н. Ю. (2022). Зміни семантики прикметника український у період української революції 1917—1921 років. *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. Філологічні науки*, 3(98), 217—228. [https://doi.org/10.35433/philology.3\(98\).2022.217-228](https://doi.org/10.35433/philology.3(98).2022.217-228)
106. Albæk, E. (2011). The interaction between experts and journalists in news journalism. *Journalism*, 12(3), 335—348. <https://doi.org/10.1177/1464884910392851>
107. Bednarek, M. (2006). *Evaluation in Media Discourse. Analysis of a Newspaper Corpus*. Bloomsbury Publishing.
108. Bednarek, M., & Caple, H. (2012). *News discourse*. Continuum.
109. Beetham, D. (1991). *The Legitimation of Power*. Palgrave.

110. Bell, A. (2007). The discourse structure of news stories. In T. van Dijk (Ed.), *Discourse studies, I* (pp. 58—89). Sage Publications.
111. Björkqvall, A., & Nyström Höög, C. (2019). Legitimation of value practices, value texts, and core values at public authorities. *Discourse & Communication, 13*(4), 398—414. <https://doi.org/10.1177/1750481319842457>
112. Blommaert, J. (2005). *Discourse. A Critical Introduction*. Cambridge University Press.
113. Bourdon, J. (2015). Outrageous, inescapable? Debating historical analogies in the coverage of the Israeli—Palestinian conflict. *Discourse & Communication, 9*(4), 407—422. <https://doi.org/10.1177/1750481315576835>
114. Breeze, R. (2011). Critical discourse analysis and its critics. *Pragmatics, 21*(4), 493—525. <https://doi.org/10.1075/prag.21.4.01bre>
115. Breeze, R. (2012). Legitimation in corporate discourse: Oil corporations after Deepwater Horizon. *Discourse & Society, 23*(1), 3—18. <https://doi.org/10.1177/095792651143151>
116. Calsamiglia, H., & Ferrero, C. L. (2003). Role and Position of Scientific Voices: Reported Speech in the Media. *Discourse Studies, 5*(2), 147—173. <https://doi.org/10.1177/1461445603005002308>
117. Cap, P. (2008). Towards the proximization model of the analysis of legitimization in political discourse. *Journal of Pragmatics, 40*(1), 17—41. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2007.10.002>
118. Cap, P. (2010). *Legitimation in Political Discourse: A Cross-Disciplinary Perspective on the Modern US War Rhetoric*. Cambridge Scholars Publishing.
119. Carvalho, A. (2005). Representing the politics of the greenhouse effect: Discursive strategies in the British media. *Critical Discourse Studies, 2*(1), 1—29. <https://doi.org/10.1080/17405900500052143>
120. Catalano, T., & Waugh, L. R. (2020). *Critical Discourse Analysis, Critical Discourse Studies and Beyond*. Springer.
121. Cheng, X. (2021). Legitimation strategies in discourse surrounding Sino-American trade friction: A case study of Chinese government white papers.

Discourse & Communication, 15(3), 241—259.
<https://doi.org/10.1177/1750481321989837>

122. Chilton, P. (2005). Missing links in mainstream CDA: Modules, blends and the critical instinct. In R. Wodak & P. Chilton (Eds.), *A New Agenda in (Critical) Discourse Analysis. Theory, methodology and interdisciplinarity* (pp. 19—51). John Benjamins Publishing Company.
123. Cornelissen, J. P., Holt, R., & Zundel, M. (2011). The Role of Analogy and Metaphor in the Framing and Legitimization of Strategic Change. *Organization Studies*, 32(12), 1701—1716.
<https://doi.org/10.1177/0170840611425729>
124. Cotter, C. (2001). Discourse and Media. In D. Schiffrin, D. Tannen & H. Hamilton (Eds.), *The Handbook of Discourse Analysis* (pp. 416—436). Blackwell Publishers.
125. Doudaki, V. (2015). Legitimation Mechanisms in the Bailout Discourse. *Journal of the European Institute for Communication and Culture*, 22(1), 1—17. <https://doi.org/10.1080/13183222.2015.1017284>
126. Ekström, M., Patrona, M., & Thornborrow, J. (2022). News media and the politics of fear: Normalization and contrastive discourses in the reporting on terrorist attacks in Sweden and the UK. *Discourse & Society*, 33(6), 758—772.
<https://doi.org/10.1177/09579265221095409>
127. Facchinetti, R. (2021). News discourse. In K. Hyland, B. Paltridge & L. Wong (Eds.), *The Bloomsbury Handbook of Discourse Analysis* (pp. 153—165). Bloomsbury Publishing.
128. Fairclough, N. (1989). *Language and Power*. Longman.
129. Fairclough, N. (2018). CDA as dialectical reasoning. In J. Flowerdew & J. E. Richardson (Eds.), *The Routledge Handbook of Critical Discourse Studies* (pp. 13—25). Routledge.
130. Flowerdew, J. (2008). Critical discourse analysis and strategies of resistance. In V. K. Bhatia, J. Flowerdew & R. H. Jones. (Eds.), *Advances in Discourse Studies* (pp. 195—210). Routledge.

131. Flowerdew, J., & Richardson, J. E. (2018). Introduction. In J. Flowerdew & J. E. Richardson (Eds.), *The Routledge Handbook of Critical Discourse Studies* (pp. 1—10). Routledge.
132. Fonseca, P., & Ferreira, M. J. (2015). Through ‘seas never before sailed’: Portuguese government discursive legitimation strategies in a context of financial crisis. *Discourse & Society*, 26(6), 682—711. <https://doi.org/10.1177/09579265155592780>
133. Fowler, R. (1991). *Language in the News: Discourse and Ideology in the Press*. Routledge.
134. Fowler, R. (1996). On critical linguistics. In C. R. Caldas-Coulthard & M. Coulthard (Eds.), *Texts and Practices. Readings in Critical Discourse Analysis* (pp. 3—14). Routledge.
135. Fowler, R., Hodge, B., Kress, G., & Trew, T. (1979). *Language and Control*. Routledge.
136. Fuoli, M., & Hart, C. (2018). Trust-building strategies in corporate discourse: An experimental study. *Discourse & Society*, 29(5), 514—552. <https://doi.org/10.1177/0957926518770264>
137. Garde-Hansen, J. (2011). *Media and Memory*. Edinburgh University Press.
138. Gentner, D. (1982). Are scientific analogies metaphors? In D. S. Miall (Ed.), *Metaphor: problems and perspectives* (pp.106—132). Atlantic Highlands.
139. Hansson, S. (2015). Discursive strategies of blame avoidance in government: A framework for analysis. *Discourse & Society*, 26(3), 297—322. <https://doi.org/10.1177/0957926514564736>
140. Hart, C. (2010). *Critical Discourse Analysis and Cognitive Science. New Perspectives on Immigration Discourse*. Palgrave Macmillan.
141. Hart, C. (2011). Legitimizing assertions and the logico-rhetorical module: Evidence and epistemic vigilance in media discourse on immigration. *Discourse Studies*, 13(6), 751—769. <https://doi.org/10.1177/1461445611421360>

142. Hart, C., & Cap, P. (2014). Introduction. In C. Hart & P. Cap (Eds.), *Contemporary Critical Discourse Studies* (pp. 1—15). Bloomsbury Publishing.
143. Hodge, R., & Kress, G. (1979). *Language as Ideology*. Routledge & Kegan Paul.
144. Hood, C. (2011). *The Blame Game: Spin, Bureaucracy and Self-preservation in Government*. Princeton University Press.
145. Hutchby, I. (2001). ‘Witnessing’: the use of first-hand knowledge in legitimating lag opinions on talk radio. *Discourse Studies*, 3(4), 481—497.
146. Iarovyi, D. O. (2017). Critical discourse analysis as a method of research of political discourse in social media. *Psychological Prospects*, 29, 244—255.
147. Igwebuike, E. E., & Chimuanya, L. (2021). Legitimizing falsehood in social media: A discourse analysis of political fake news. *Discourse & Communication*, 15(1), 42—58. <https://doi.org/10.1177/1750481320961659>
148. Jaworski, A., & Coupland, N. (2006). Introduction: perspectives on discourse analysis. In A. Jaworski & N. Coupland, *The Discourse Reader* (2nd ed.) (pp. 1—37). Routledge.
149. Jullian, P. M. (2011). Appraising through someone else’s words: The evaluative power of quotations in news reports. *Discourse & Society*, 22(6), 766—780. <https://doi.org/10.1177/0957926511411697>
150. Kaarbo, J., & Kenealy, D. (2017). Precedents, parliaments, and foreign policy: historical analogy in the House of Commons vote on Syria. *West European Politics*, 40(1), 62—79.
151. Kelsey, D. (2018). Journalism and critical discourse studies. In J. Flowerdew & J. E. Richardson (Eds.), *The Routledge Handbook of Critical Discourse Studies* (pp. 510—524). Routledge.
152. KhosraviNik, M. (2015). Macro and micro legitimation in discourse on Iran’s nuclear programme: The case of Iranian national newspaper Kayhan. *Discourse & Society*, 26(1), 52—73. <https://doi.org/10.1177/0957926514541345>

153. Krzyżanowski, M. (2020). Normalization and the discursive construction of «new» norms and «new» normality: discourse in the paradoxes of populism and neoliberalism. *Social Semiotics*, 30(4), 431—448. <https://doi.org/10.1080/10350330.2020.1766193>
154. Lams, L. (2017). Othering in Chinese official media narratives during diplomatic standoffs with the US and Japan. *Palgrave Communications*, 3(33), 1—11. <https://doi.org/10.1057/s41599-017-0034-z>
155. Ledin, P., & Machin, D. (2018). Multi-modal critical discourse analysis. In J. Flowerdew & J. E. Richardson (Eds.), *The Routledge Handbook of Critical Discourse Studies* (pp. 60—76). Routledge.
156. Lewis, D. M. (2003). Online news. A new genre? In J. Aitchison & D. M. Lewis (Eds.), *New Media Language* (pp. 95—104). Routledge.
157. Machin, D., & van Leeuwen, T. (2007). *Global Media Discourse. A Critical Introduction*. Routledge.
158. Mackay, R. R. (2015). Multimodal legitimation: Selling Scottish independence. *Discourse & Society*, 26(3), 323—348. <https://doi.org/10.1177/0957926514564737>
159. Maesele, P., & Raeijmaekers, D. (2020). Nothing on the news but the establishment blues? Toward a framework of depoliticization and agonistic media pluralism. *Journalism*, 21(11), 1593—1610. <https://doi.org/10.1177/1464884917739476>
160. Martin, J. R., & White, P. (2005). *The Language of Evaluation. Appraisal in English*. Palgrave Macmillan.
161. McCombs, M., & Reynolds, A. (2009). How the news shapes our civic agenda. In J. Bryant & M. B. Oliver, *Media effects: advances in theory and research* (3rd ed.) (pp.1—16). Routledge.
162. Meyer, M. (2001). Between theory, method, and politics: positioning of the approaches to CDA. In R. Wodak & M. Meyer (Eds.), *Methods of critical discourse analysis* (pp. 14—32). Sage Publications.

163. Moernaut, R., Mast, J., Temmerman, M., & Broersma, M. (2022). Hot weather, hot topic. Polarization and sceptical framing in the climate debate on Twitter. *Information, Communication & Society*, 25(8), 1047—1066. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2020.1834600>
164. Montgomery, M. (2007). *The discourse of broadcast news. A linguistic approach*. Routledge.
165. Oddo, J. (2011). War legitimization discourse: Representing ‘Us’ and ‘Them’ in four US presidential addresses. *Discourse & Society*, 22(3), 287—314. <https://doi.org/10.1177/0957926510395442>
166. O’Keeffe, A. (2006). *Investigating media discourse*. Routledge.
167. O’Neill, D., & Harcup, T. (2009). News Values and Selectivity. In K. Wahl-Jorgensen & T. Hanitzsch (Eds.), *The Handbook of Journalism Studies* (pp. 161—174). Routledge.
168. Patriotta, G., Gond, J. P., & Schultz, F. (2011). Maintaining legitimacy: Controversies, orders of worth, and public justifications. *Journal of Management Studies*, 48(8), 1804—1836. DOI: 10.1111/j.1467-6486.2010.00990.x
169. Pavlichenko, L. V., & Havryliuk, O. O. (2022). Political actors in the media coverage of the war in Ukraine: critical discourse analysis. *Bulletin of Science and Education*, 3(3), 9—23. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2022-3\(3\)-9-23](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2022-3(3)-9-23)
170. Pew Research Center. (2010). *Americans spending more time following the news: report*. <https://www.pewresearch.org/politics/2010/09/12/americans-spending-more-time-following-the-news/>
171. Polyzou, A. (2018). Pragmatics and critical discourse studies. In J. Flowerdew & J. E. Richardson (Eds.), *The Routledge Handbook of Critical Discourse Studies* (pp. 195—214). Routledge.
172. Reisigl, M., & Wodak, R. (2001). *Discourse and Discrimination. Rhetoric of Racism and Antisemitism*. Routledge.

173. Reyes, A. (2011). Strategies of legitimization in political discourse: From words to actions. *Discourse & Society*, 22(6), 781—807. <https://doi.org/10.1177/0957926511419927>
174. Richardson, J. E. (2007). *Analysing newspapers an approach from critical discourse analysis*. Palgrave Macmillan.
175. Rojo, L. M., & van Dijk, T. A. (1997). «There was a Problem, and it was Solved!»: Legitimizing the Expulsion of ‘Illegal’ Migrants in Spanish Parliamentary Discourse. *Discourse & Society*, 8(4), 523—566. <https://doi.org/10.1177/0957926597008004005>
176. Ross, A. S., & Rivers, D. J. (2017). Digital cultures of political participation: internet memes and the discursive delegitimization of the 2016 U.S presidential candidates. *Discourse, Context and Media*, 16, 1—11. <https://doi.org/10.1016/j.dcm.2017.01.001>
177. Simonsen, S. (2019). Discursive legitimation strategies: The evolving legitimation of war in Israeli public diplomacy. *Discourse & Society*, 30(5), 503—520. <https://doi.org/10.1177/0957926519855786>
178. Subtirelu, N. C., & Baker, P. (2018). Corpus-based approaches. In J. Flowerdew & J. E. Richardson (Eds.), *The Routledge Handbook of Critical Discourse Studies* (pp. 106—119). Routledge.
179. Suchman, M. C. (1995). Managing Legitimacy: Strategic and Institutional Approaches. *The Academy of Management Review*, 20(3), 571—610. <https://doi.org/10.2307/258788>
180. Suddaby, R., & Greenwood, R. (2005). Rhetorical Strategies of Legitimacy. *Administrative Science Quarterly*, 50(1), 35—67.
181. Talbot, M. (2007). *Media discourse: representation and interaction*. Edinburgh University Press.
182. Thompson, J. B. (1990). *Ideology and modern culture. Critical social theory in the era of mass communication*. Polity Press.
183. Thomson Reuters Foundation (2021). *Україна: дослідження споживання та сприйняття медіаконтенту*.

- https://epim.trust.org/application/velocity/_newgen/assets/TRFUkraineReport_UKRAINE.pdf
184. Titscher, S., Meyer, M., Wodak, R., & Vetter, E. (2000). *Methods of Text and Discourse Analysis*. Sage Publications.
185. Tusting, K., Crawshaw, R., & Callen, B. (2002). «I know, 'cos I was there»: how residence abroad students use personal experience to legitimate cultural generalizations. *Discourse & Society*, 13(5), 651—672. <https://doi.org/10.1177/0957926502013005278>
186. USAID & Internews (2021). *Ставлення населення до медіа та споживання різних типів медіа у 2021 році. Опитування USAID-Internews щодо споживання медіа*. <https://cutt.ly/RZQrfnL>
187. Vaara, E. (2014). Struggles over legitimacy in the Eurozone crisis: Discursive legitimation strategies and their ideological underpinnings. *Discourse & Society*, 25(4), 500—518. <https://doi.org/10.1177/0957926514536962>
188. Vaara, E., Tienari, J., & Laurila, J. (2006). Pulp and Paper Fiction: On the Discursive Legitimation of Global Industrial Restructuring. *Organization Studies*, 27(6), 789—810. <https://doi.org/10.1177/0170840606061071>
189. Vaara, E., & Tienari, J. (2008). A Discursive Perspective on Legitimation Strategies in Multinational Corporations. *The Academy of Management Review*, 33(4), 985—993.
190. van Dijk, T. A. (1988). *News as Discourse*. Lawrence Erlbaum Associates.
191. van Dijk, T. A. (1995). Aims of Critical Discourse Analysis. *Japanese Discourse*, 1(1), 17—28.
192. van Dijk, T. A. (1998). *Ideology. A multidisciplinary approach*. Sage Publications.
193. van Dijk, T. A. (2006). Discourse and manipulation. *Discourse & Society*, 17(3), 359—383. <https://doi.org/10.1177/0957926506060250>
194. van Leeuwen, T. (2007). Legitimation in discourse and communication. *Discourse & Communication*, 1(1), 91—112. <https://doi.org/10.1177/1750481307071986>

195. van Leeuwen, T. (2008). *Discourse and Practice: New Tools for Critical Discourse Analysis*. Oxford University Press.
196. van Leeuwen, T. (2018). Legitimation and multimodality. In R. Wodak & B. Forchtner, *The Routledge handbook of language and politics* (pp. 218—232). Routledge.
197. van Leeuwen, T., & Wodak, R. (1999). Legitimizing immigration control: A discourse-historical analysis. *Discourse Studies*, 1(1), 83—118.
198. Vivian, J. (2013). *The media of mass communication* (11th ed.). Pearson.
199. Walton, D. (2005). *Fundamentals of Critical Argumentation*. Cambridge University Press.
200. Wang, G., Wu, X., & Li, Q. (2022). A bibliometric study of news discourse analysis (1988–2020). *Discourse & Communication*, 16(1), 110—128. <https://doi.org/10.1177/17504813211043725>
201. Whaley, B., & Wagner, L. (2000). Rebuttal analogy in persuasive messages: communicator likability and cognitive responses. *Journal of Language and Social Psychology*, 19, 66—84.
202. Widdowson, H. G. (2004). *Text, Context, Pretext. Critical Issues in Discourse Analysis*. Blackwell Publishing.
203. Wodak, R. (2001). The discourse-historical approach. In R. Wodak & M. Meyer (Eds.), *Methods of Critical Discourse Analysis* (pp. 63—94). Sage Publications.
204. Wodak, R. (2011). Critical Linguistics and Critical Discourse Analysis. In J. Zienkowski, J.-O. Östman & J. Verschueren (Eds.), *Discursive Pragmatics* (pp. 50—70). John Benjamins Publishing Company.
205. Wodak, R. (2021). Critical discourse studies. In K. Hyland, B. Paltridge & L. Wong (Eds.), *The Bloomsbury Handbook of Discourse Analysis* (pp. 34—49). Bloomsbury Publishing.
206. Wodak, R., & Busch, B. (2004). Approaches to Media Texts. In J. Downing, D. McQuail, P. Schlesinger & E. Wartella (Eds.), *The Sage handbook of media studies* (pp. 105—123). Sage Publications.

207. Xiao, H., & Li, L. (2021). A bibliometric analysis of critical discourse analysis and its implications. *Discourse & Society*, 32(4), 482—502. <https://doi.org/10.1177/0957926521992150>
208. Zelditch, M. (2001). Processes of Legitimation: Recent Developments and New Directions. *Social Psychology Quarterly*, 64(1), 4—17. <https://doi.org/10.2307/3090147>
209. Zhu, Y., & McKenna, B. (2012). Legitimizing a Chinese takeover of an Australian iconic firm: Revisiting models of media discourse of legitimacy. *Discourse & Society*, 23(5), 525—552. <https://doi.org/10.1177/0957926512452971>

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. <https://24tv.ua/>
2. <https://www.bbc.com/ukrainian>
3. <https://censor.net/>
4. <https://fakty.com.ua/ua/>
5. <https://fakty.ua/>
6. <https://glavcom.ua/>
7. <https://gordonua.com/>
8. <https://www.liga.net/>
9. <https://nv.ua/>
10. <https://www.obozrevatel.com/>
11. <https://politeka.net/>
12. <https://www.pravda.com.ua/>
13. <https://www.rbc.ua/>
14. <https://www.segodnya.ua/>
15. <https://tsn.ua/>
16. <https://www.ukrinform.ua/>
17. <https://www.unian.ua/>
18. <https://www.unn.com.ua/>
19. <https://vgholos.ua/>
20. <https://znaj.ua/>

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

**СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА
ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ****Праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації**

1. Чадюк, М. (2020). Лінгвістичні прийоми легітимації у ЗМІ. *Мова: класичне — модерне — постмодерне*, 6, 69—91. <https://doi.org/10.18523/lcmp2522-9281.2020.6.69-91>
2. Чадюк, М. (2021). Типи дієслів-маркерів пресупозицій. *Лінгвістичні студії*, 41, 113—122. <https://doi.org/10.31558/1815-3070.2021.41.11>
3. Чадюк, М. (2022). Різновиди та маркери (де)легітимації аналогією в новинах. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*, 3(98), 192—206. [https://doi.org/10.35433/philology.3\(98\).2022.192-206](https://doi.org/10.35433/philology.3(98).2022.192-206)
4. Чадюк, М. (2023). Легітимація натуралізацією в новинах: механізм, прийоми та мовні засоби. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*, 46, 128—146. <https://doi.org/10.17721/APULTP.2023.46.128-146>

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Чадюк, М. (2023). Прийоми посилення делегітимації у новинах. У *Мовний простір сучасного світу: тези доповідей VII Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів і молодих учених* (с. 227—232). Національний університет «Києво-Могилянська академія».
2. Чадюк, М. (2023). Роль автора в (де)легітимації події в новинах. У *Ucrainica X. Současná ukrajinistika problému jazyka, literatury a kultury* (с. 230—236). Univerzita Palackého v Olomouci.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

1. Чадюк, М. (2019). Засоби втілення імпліцитної інформації в новинних заголовках. *Наукові записки НаУКМА. Мовознавство*, 2, 36—43.

Відомості про апробацію результатів дисертації

1. Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми літературознавства та мовознавства» (11 грудня 2019 року, м. Київ, очна форма участі).
2. Міжнародна наукова конференція молодих українців і дослідників слов'язнавства, організована кафедрою україністики Варшавського університету (13—16 листопада 2020, участь онлайн).
3. Міжнародна науково-теоретична конференція «Грамотичні читання — XI» (13—14 травня 2021, участь онлайн).
4. V Міжнародна наукова конференція «Мова: класичне — модерне — постмодерне» (11 листопада 2021, участь онлайн).
5. XI Оломоуцький симпозіум українців Середньої і Східної Європи «Україністика в новому тисячолітті: проблеми мови, літератури і культури» (2 грудня 2022, участь онлайн).
6. VII Всеукраїнська наукова конференція студентів, аспірантів і молодих учених «Мовний простір сучасного світу» (26 травня 2023, участь онлайн).

Документ підписано у сервісі Вчасно (продовження)

Чадюк_дисертація_Дискурсивні стратегії легітимації та делегітимації в новинних текстах.pdf

Документ відправлено: 12:35 26.10.2023

Власник документу

Електронний підпис

12:35 26.10.2023

Ідентифікаційний код: 3509112141

ЧАДЮК МАРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

Власник ключа: ЧАДЮК МАРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

Час перевірки КЕП/ЕЦП: 12:35 26.10.2023

Статус перевірки сертифікату: Сертифікат діє

Серійний номер: 248197DDFAB977E504000000D52AEE00E9D1E403

Тип підпису: удосконалений